

TORONTO, CANADA
CONFERENCE-2022
PROCEEDINGS

MAY 21ST
2022

A CONFERENCE FOR THE EDUCATORS

INTERNATIONAL CONFERENCE ON DEVELOPMENTS IN EDUCATION

- Education
- Social Sciences
- Humanities
- Medical Sciences
- Management

Articles

1. О'ZBEKISTON RIVOJLANISHINING YANGI BOSQICHIDA XAVFSIZLIK VA BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA MARKAZIY OSIYODAGI O'RNI

Isoqov Rustamjon Saidaxmat o'g'li

1-3

2. ЗНАЧЕНИЕ ДИСТАНЦИОННЫХ МЕТОДОВ И ТЕХНОЛОГИЙ ГИС В ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Рахматов Ш.А.

4-6

3. ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ТЕКСТОМ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Н.Н.Дуйсенбаева

7-9

4. AUDIT AND ITS IMPLEMENTATION PROCESS.

Turaev Ibrahimjon

10-12

5. SANOAT KORXONALARI ELEKTR TA'MINOTI TIZIMINI YAXSHILASH MAQSADIDA O'RNLATILADIGAN TRANSFORMATORLAR TANLOVI

Jalilov O'rinsonboy Abdunayim o'g'li, Xayrullayeva Iroda Ziyodulla qizi, Qurbanov Abror Abdinasir o'g'li

13-15

6. TOSHKENT VILOYATI KATTA CHIMYON TOG'I HUDUDIDA TULIPA BIFLOFORMIS VVED POPULYATSİYALARINING TARQALISHI

D.A. Abdullayev, J.J. Jo'raqul o'g'li, M.D. Turgunov, G.Z.Meyliyeva

16-19

7. TASVIRIY SAN'AT O'QITISH ORQALI TALABALARINI IJODIY FAOLIYATGA O'RGATISH

Amatjanova Fanuza Azamatovna

20-24

8. YADRO FIZIKASI NURLANISHLARINING MEDITSINADA QO'LLANILISHI

Qurbanov Anvar Razzoqovich, Xoshimova Soxiba Janzakovna, Qurbanova Barno Qurban qizi

25-26

9. YANGI O'ZBEKISTONDA YOSH RAHBARLAR O'RNI VA TIZIM TAMOYILLARI

Nurmatova Dilnoza Olimovna

27-28

10. "ONA TILI VA ADABIYOT DARSALARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH, O'QUVCHILAR BILIMIDAGI BO'SHLIQLARNI ANIQLASH"

Abdinabiyeva Muqaddam Anvarovna

29-32

11. MATEMATIKA O'QITISHNING XUSUSIY METODIKASI

Muqimova Dilbarxon Xusanboyevna

33-34

12. FIZIKA O'QITISH JARAYONINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ergashev Olimjon Hakimjon o'g'li

35-36

13. YANGI O'ZBEKISTONNING IQTISODIY STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISH YO'NALISHLARI

Hamidova Shahzoda Odiljanovna

37-39

14. GEOFAZOVIY EKOTIZIMNI LOYIHALASH

Alekseyeva Alina Damirovna

40-41

15. OBSERVATION OF THE MOON PHASES AND RELATIONS WITH THE SUN APPROXIMATE DETERMINATION OF THE SITUATION

Z. A. Avezmurotova

42-45

16. APPROXIMATE DETERMINATION OF THE GEOGRAPHICAL LANGUAGE BY THE HEIGHT OF A STAR POOL. DETERMINATION OF WAYS

Z. A. Avezmurotova

46-48

17. BOSHLANG`ICH SINF DARSLARINI INTERAKTIV METODLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH METODIKASI Raximbayeva Raxila Oybek qizi

Raximbayeva Raxila Oybek qizi, Davletova Javida Allamberganovna, Kamalova Shaxlo Zokir qizi

49-51

18. "AJOYIB AL-MAQDUR FI TARIXI TAYMUR" ASARIDA UBAYDULLA UVATOVNING TARJIMONLIK MAHORATI

Xoldorova Dinoranning

52-56

19. ПРОВЕДЕНИЕ АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНЫХ И ДРУГИХ НЕОТЛОЖНЫХ РАБОТ ПРИ АВАРИИ ХИМИЧЕСКИ ОПАСНЫХ ОБЪЕКТАХ

Касимов Аброр Анварович

57-60

20. KINEMATIC STUDY OF FLAT BASE MECHANISMS

Shodihev Ziyodullo Ochilovich, Shodihev Nematjon Sadirovich

61-69

21. SOLUTE TRANSPORT PROBLEM IN A TWO-DIMENSIONAL FRACTAL POROUS MEDIUM

Kaytarov Z, Akramov Sh, Sariyev Sh

70-76

22. DEVELOPMENT OF TACTICS FOR MANAGING PREGNANCY COMPLICATED BY INTRAUTERINE INFECTION OF A VIRAL NATURE

Akhmedova Matlyuba Olimkhon kizi

77-78

23. МОРБИД СЕМИЗЛИК БИЛАН КАСАЛЛАНГАН БЕМОРЛАРДА БАРИАТРИК ЖАРРОХЛИК АМАЛИЁТЛАРИДАН КЕЙИН ЛИПИД АЛМАШИНУВИДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ БАҲОЛАШ

Шагазатова Барно Хабибуллаевна, Адилова Нилуфар Шухратовна

79

24. ЎЗБЕКИСТОНДА КАМБАҒАЛЛИККА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ УСТИВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Нурмухаммедова Мухтабар Хасановна, Кўчмурадов Зафар Равшанович, Убайдуллаева Гўзалхон Муродқосим қизи

80-82

25. POETIC ANALYSIS OF SWEET IMAGE IN ALISHER NAVOI'S "GAROYIB US-SIGAR" DEVON

X.Xolmurodov, H.Butaeva

83-86

**26. ELEKTR ENERGIYA ISTE'MOLIDA VAQT BO'YICHA
TABAQALASHTIRILGAN TARIFLARNI QO'LLASH EVAZIGA YUKLAMA
GRAFIGINI ROSTLASH**

X.M.Muratov, K.Sh.Kadirov, S.G'.Yuldashev

87-88

**27. QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISHDA ELEKTRONIKA
ELEMENTLARNING O'RNI**

Usmonova Maftuna Shuxrat qizi, Qurbonov Anvar Razzoqovich,, Qurbanova Barno Qurbon qizi,
Qurbanov Abror Abdinasir o'g'li

89-93

28. COHERENCE IN ACADEMIC WRITING

Khaydarova Yulduzkhon Abdusalomovna

94-97

**29. ХАЛФАЧИЛИК АНЪАНАЛАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ НАЗАРИЙ
ЖИҲАТЛАРИ**

Раззоқова Гўзал.

98-101

30. FAZOVİY TASAVVURNI INTENSİV RİVOJLANTIRISH USULLARI

Dilshodbekov Shoxboz Dilshodbek o'g'li, Xoliqova Nigora Abdujalol qizi

102-106

**31. РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В
ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ**

Азизова Асал Руслановна

107-109

32. МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ПОНИМАНИЮ ИСКУССТВА ЖИВОПИСИ НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Ходжаева Сайрамхон Максудовна

110-115

33. BO`LAJAK TASVIRIY SAN`AT MUALLIMLARINI KASBGA YO`NALTIRISHDA MANZARA KOMPOZITSIYASINING O`ZIGA XOSLIGI

Talipov Nozim Xamidovich, Sultanova Dilrabo Tulkunovna

116-120

34. PEANO EGRI CHIZIG'

Jo'rayev Hasan, Choriyeva Xolida

121-122

35. ЖЕЛЕЗОДЕФИЦИТНАЯ АНЕМИЯ У ДЕТЕЙ И ЕЁ ЛЕЧЕНИЕ.

Жалилов А.Х., Ачилова Ф.А.

123-127

36. IMPORTANCE OF THE NEW PLATFORM OF THE (PTS) PROFESSIONAL TESTING SYSTEM IN TEACHING COMPUTER AND ENGINEERING GRAPHICS

Tojboyev Jasurbek Zokirjon o'g'li

128-131

37. CHIZMACHILIK DARSALARIDA TALABALAR YO'L QO'YADIGAN TIPIK XATOLARNING OLDINI OLİSHGA QARATILGAN OGohlantiruvchi VAZIFALAR DAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.

Raxmonjonov Xusan Akbarovich

132-135

38. ДАННЫЕ ЭХОКАРДИОГРАФИИ ПРИ МАЛЫХ АНОМАЛИЙ СЕРДЦА У ДЕТЕЙ.

Ачилова Ф.А., Жалилов А.Х.

136-140

39. ИССЛЕДОВАНИЕ ВРЕМЯ ПЕРЕХОДНЫХ ПРОЦЕССОВ ФОТОЧУВСТВИТЕЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ CdO-CdTe-Mo В ДЛИННОВОЛНОВОЙ ЧАСТИ СПЕКТРА ПОГЛОЩЕНИЯ

О.К. Атабоев, Р.Р. Кабулов, Д.Р. Кодиров, М.Н. Жуманиёзов

141-144

40. TYPOLOGICAL ANALYSIS OF MEDICAL DISCOURSE

Axmedjanova Malika Muxamadaliyevna

145-147

41. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MUSIQIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH USULLARI

Mamadiyeva va Sayyora Foziljonovna

148-150

42. MEDIATSIYA YOKI NIZOLARNI SUDGACHA HAL QILISH INSTITUTINI O'ZBEKISTONDA TARG'IB ETISHDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH

Abdusamadov Dilmurod Farhod o'g'li –

151-153

43. CHANGE OF MEANING IN ECONOMY TERMS

Turdaliyeva Maftuna Abdurasulovna, Djabborova Qizlarxon

154-157

44. Shayboniy xonligi - O'rta Osiyoning so'nggi buyuk xonligi

Jabborov Oybek Axrор о'g'li

158-161

45. CONNECTION OF CULTURE AND LANGUAGE.

Abdurakhmanov Ruslan Azamatovich

162-163

46. DEVELOPMENT OF TACTICS FOR MANAGING PREGNANCY COMPLICATED BY INTRAUTERINE INFECTION OF A VIRAL NATURE

Akhmedova Matlyuba Olimkhon kizi

164-165

47. SIYOSIY NUTQDA SAMIMIYLIK

Mirzakamolova Sadoqatxon Sayidaxmadovna.

166-167

48. ЎЗИНИ-ЎЗИ АНГЛАШНИНГ ЎСМИРЛИК ДАВРИДА РИВОЖЛANIШИ.

Усманова Севара Акмаловна

168-169

49. XX asr jadidchilik harakatida Munavvarqori Abdurashidxonovning tutgan o'rni

Asrarov Doniyor Odiljon о'g'li, Bekmuradov Shahzod Xasan о'g'li

170-174

50. SOCIAL MEDIA MARKETING AS AN EFFECTIVE INSTRUMENT FOR A COMPANY'S PUBLIC RELATION PROMOTION AND SALES

Akhrorova Shodiyakhon Sukhrobkhon Kizi

175-179

51. PROBLEMS OF IMPROVING CONTRACTUAL RELATIONS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Nurullaev Farrukh Umidzhonovich

180-182

52. DEVELOPMENT TENDENCY OF INVESTMENT LEGISLATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND NATIONAL LEGISLATION

Dilboboyev Nozimbek Shavkat oglu

183-187

53. THE NECESSITY OF DEVELOPING THE REGULATORY LEGAL FUNDAMENTALS OF THE ISLAMIC BANKING SYSTEM IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Sobitxonov Joxongir Zunnurxon o'g'li

188-190

54. INFORMATIKA DARSLARIDA O'YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARALARI

Abdiniyazova Sawlexan Joldasbaevna, Kudaybergenova Biybisanem Kallibekovna

191-192

55. ЎЗБЕКИСТОН ПАЛЕОЛИТИНИНГ МУСТАКИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎРГАНИЛИШИ

Боқиев Шерхон Убайдулло ўғли, Асламов Азизжон Алишер ўғли, Мирзаёров Шахзод Отабек ўғли

193-195

56. О'RTA ASRLARDA TOSHKENT MASJIDLARI ME'MORCHILIGI

USMONOV FARRUX FARHOD O'G'LI

196-197

**57. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA O'QITISH METODIKASIDA
INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH**

Go'zal Qo'chqorova Qudrat qizi

198-199

**58. THE ROLE OF PRACTICAL STRATEGIES IN DEVELOPING READING
COMPREHENSION**

Ergashova Sabokhat Erkin qizi, Ergashova Sabokhat Erkin qizi

200-203

59. THE MAIN CHARACTERISTICS OF WRITING FOR SOCIAL ACTION

Husniddinova Nazira Husniddin qizi, Sultonova Dilnoza Saliyevna

204-205

**60. MEDIA-KOMMUNIKATIV MULOQOTDA PARALINGVISTIK
VOSITALARNING IFODALANISHI**

Asqaraliyeva Xayotxon

206-208

**61. BAZALT TOLALALARINI TEMIRBETON KONSTRUKSIYALarda
QO'LLASH**

Khakimov Khumoyun, Xakimov Xumoyun Axadjon o'g'li, Nematov Sardor, Ne'matov Sardor
Solijon o'g'li

209-211

**62. TARBIYACHI NUTQINING BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDAGI
AXAMIYATI**

G.Kushakova, Ostonova Xolida Baxtiyor qizi

212-214

63. RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Rahimov Bahromjon Qaxramon o'g'li

215-220

O'ZBEKISTON RIVOJLANISHINING YANGI BOSQICHIDA XAVFSIZLIK VA BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA MARKAZIY OSIYODAGI O'RNI

Isoqov Rustamjon Saidaxmat o'g'li

O'zMU Tarix fakulteti "Davlat va fuqarolik jamiyati institutlari boshqaruvi" 1 kurs magistranti

Annotatsiya: O'zbekiston Markaziy Osiyoning markazida joylashganligi bilan asosiy strategic ahamiyatga egadir. Ushbu maqolada O'zbekiston rivojlanishining yangi bosqichida xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashda markaziy osiyodagi o'rni haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, mustaqillik, Parlament, konstruktiv muloqot, xavfsizlik, barqarorlik, yaxshi qo'shnichilik, mintaqa, tashqi siyosat.

O'zbekiston 1991-yil mustaqillikka erishgandan so'ng dunyo hamjamiyatining to'laqonli a'zosi sifatida o'zining mustaqil tashqi siyosatini amalga oshira boshladi. O'tgan 30 yil mobaynida o'zbek diplomatiyasi katta yo'lni bosib o'tdi. Bugungi kunda O'zbekiston dunyoning 134 mamlakati bilan diplomatik aloqalarni o'rnatgan va xorijiy mamlakatlarda 35 ta elchixona, 17 ta bosh konsulxona va xalqaro tashkilotlar huzurida 3 ta doimiy vakolatxona faoliyat olib bormoqda.

2017-yildan boshlab mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan dunyoga ochiqlik siyosati olib borilyabdi. birinchi navbatda yaqin qo'shnilarimiz, Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan hamkorlik yangi bosqichga olib chiqildi. Bu haqida BMT Bosh assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqida ta'kidlab o'tildi.

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil noyabr oyida Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlariga quyidagilaarni tashkil qilishni taklif qildi:

doimiy maslahatlashuv uchrashuvlarini

Mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlash

o'zaro ishonchni kuchaytirish,

mavjud muammolarni o'z vaqtida hal etish

Jumladan, Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining birinchi maslahat uchrashuvi 2018-yil 15-mart kuni Ostonada (hozirgi Nur-Sulton) bo'lib o'tdi. Sammitda siyosiy, savdo-iqtisodiy va gumanitar hamkorlikni kengaytirish, terrorizm, ekstremizm, narkotrafik va qurol-yarog' kontrabandasiga qarshi birgalikda kurashish, xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash masalalari muhokama qilindi. Markaziy Osiyo nafaqat geografik va geosiyosiy, balki yagona madaniy va sivilizatsiya makonidir, deya e'tirof etildi.

2018-yil 22-iyun kuni BMT Bosh assambleysi Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan ishlab chiqilgan "Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik, barqarorlik va barqaror rivojlanishni ta'minlash maqsadida mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish" rezolyutsiyasini qabul qildi. Yevropa, Amerika, Osiyo va Afrikaning 55 mamlakati hujjatga hammulliflik qildi va rezolyutsiya BMTga a'zo barcha davlatlar tomonidan bir ovozdan qo'llab-quvvatlandi.

Rezolyutsiya Markaziy Osiyo mamlakatlarining mintaqada tinchlik va barqaror rivojlanishni ta'minlashdagi, shuningdek mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni mustahkamlashdagi muhim rolini e'tirof etadi.

Hujjatda Bosh assambleya Markaziy Osiyo davlatlarining mintaqada barqarorlik va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlashga qaratilgan sa'y-harakatlari va tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashi ta'kidlangan.

Toshkent shahrida 2019-yil 29-noyabr kuni Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining Ikkinchi maslahat uchrashuvi bo'lib o'tdi. Markaziy Osiyo mamlakatlari Prezidentlari transchegaraviy suvlardan foydalanish, transport infratuzilmasini rivojlantirish, chegaralarni tartibga solish va mintaqaviy xavfsizlik masalalarini muhokama qildilar. Toshkentda bo'lib, unda O'zbekiston yangilanish va mintaqaviy hamkorlik yo'lidan borishni davom ettirayotganligini namoyish etdi. Keyingi uchrashuvini Qirg'iziston poytaxti Bishkek shahrida o'tkazish rejalashtirildi.

2017-yil 10-11-noyabr kunlari Samarcand shahrida BMT Bosh assambleyasining 72 sessiyasi minbaridan ilgari surilgan tashabbuslarni amalga oshirishda muhim amaliy qadamlardan biri - “Markaziy Osiyo: bir o’tmish va bir kelajak, barqaror rivojlanish va o’zaro farovonlik uchun hamkorlik” mavzuidagi anjumandir. Unda Markaziy Osiyo davlatlarining tashqi ishlari vazirlari boshchiligidagi delegatsiyalar, MDH, Yevropa, Osiyo va Amerikadan kelgan yuqori martabali rasmiy delegatsiyalar, 10 dan ortiq xalqaro tashkilotning rahbarlari, shuningdek 100 dan ortiq xorijiy ekspert va ommaviy axborot vositalari vakillari ishtirok etdi. Anjumanda O’zbekiston Prezidenti Markaziy Osiyo chegara hududlari hokimlari va ishbilarmon doiralari uyushmalarini tuzish taklifini ilgari surdi. Ushbu tashabbus hozirda chegara hududlarida mintaqalararo hamkorlikni rivojlantirishda o’z ifodasini topmoqda.

2018-yil 27-mart kuni Afg’onistondagi vaziyatni barqarorlashtirish uchun Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan “Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va mintaqaviy sheriklik” mavzusida yuqori darajadagi Toshkent xalqaro anjuman bo’lib o’tdi. Unda Afg’oniston Islom Respublikasi Prezidenti Muhammad Ashraf G’ani, BMTning Afg’onistondagi maxsus vakili Tadamiti Yamamoto, shuningdek Buyuk Britaniya, Germaniya, Italiya, Fransiya, Turkiya, AQSH, Rossiya, Hindiston, Eron, Pokiston, Xitoy, Qozog’iston, Qirg’iziston, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklari, Tojikiston, Turkmaniston tashqi ishlari vazirliklari rahbarlari, 25 ta davlat va xalqaro tashkilot vakillari ishtirok etdi.

O’zbekiston Afg’oniston bilan munosabatlarni rivojlantirishni davom ettiradi, ushbu mamlakatda vaziyatni tinch yo’l bilan hal etishga qaratilgan xalqaro sa’y-harakatlarda bundan buyon ham faol ishtirok etadi. O’zbekiston tomoni Afg’oniston iqtisodiyotini tiklash, uning transport, ishlab chiqarish, energetika va ijtimoiy infratuzilmasini rivojlantirishni qo’llab-quvvatlaydi. Zero, barqaror va gullab-yashnayotgan Afg’oniston Markaziy Osiyoda mintaqaviy xavfsizlik barqarorlikning muhim omillaridan biridir.

Prezidentimiz 2018-yilda Toshkent shahrida “Markaziy Osiyo xalqaro transport yo’lklari tizimida: strategik istiqbollar va foydalanimagan imkoniyatlar” mavzusida xalqaro anjuman o’tkazish taklifini bildirdi. Unda dunyoning 37 mamlakatidan va 27 xalqaro tashkilotdan 500 nafardan ortiq xorijiy mutaxassis ishtirok etdi.

2017-yil noyabr oyida Samarcandda Markaziy Osiyo bo’yicha O’zbekiston Prezidentining ochiq va konstruktiv siyosati tufayli O’zbekiston, Qozog’iston va Turkmaniston o’rtasidagi davlat chegaralarini bir-biriga tutash hududi masalasiga tegishli shartnomaga imzolandi.

Mintaqaviy hamkorlikning yana bir strategik muhim yo’nalishi – savdo-iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishdir. O’zbekiston tashabbusi bilan 2018-yil 15-mart kuni poytaxtimizda mintaqqa mamlakatlari Bosh vazirlari o’rinbosarları ishtirokida Markaziy Osiyo iqtisodiy forumi bo’lib o’tdi. Forumda 200 dan ortiq davlat idoralari, Qozog’iston, Qirg’iziston, Tojikiston va Turkmaniston ishbilarmon doiralari vakillari ishtirok etdi. Forum ishtirokchilari investitsiyaviy hamkorlikni kengaytirish, mintaqaviy savdoni rag’batlantirish, shuningdek sayyohlik jozibadorligini oshirish, transport va tranzit salohiyatini oshirish muammolarini muhokama qildilar. Uchrashuvlar davomida Markaziy Osiyo mamlakatlari o’rtasidagi tovar ayirboshlash hajmi 2017-yilga nisbatan 35 foizdan ko’proqqa o’sgani va 12,2 milliard dollarni tashkil qilgani, ammo mamlakatlar mintaqadagi iqtisodiy salohiyatidan hali to’liq foydalanimayotganligi ta’kidlandi.

Investitsion muhitni yaxshilash va xorijiy investorlarni keng jalb qilish maqsadida O’zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev mintaqqa davlat rahbarlarining Ikkinci maslahat uchrashuvida Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun investitsiya forumini tashkil etish tashabbusini ilgari surdi.

O’zbekiston Prezidentining BMT Bosh assambleyasining 72 sessiyasida ilgari surilgan tashabbusining amaliy tadbiqi sifatida Orolbo’yi mintaqasida inson xavfsizligi bo’yicha BMTning ko’p tomonlama sheriklik Trast jamg’armasi tashkil etildi. Mazkur jamg’armaning taqdimoti 2018-yil 27-noyabr kuni Nyu-York shahrida BMT bosh qarorgohida bo’lib o’tdi.

Davlat rahbari 2018-yil 24-yanvar kuni Oliy Majlis deputatlari oldida so’zlagan nutqida fond faoliyatining naqadar muhim ekanini yana bir bor ta’kidladi. 2019-yil oktyabr oyida Orol muammolarini hal etishga bag’ishlab Nukus shahrida o’tkazilgan xalqaro anjumanda Prezidentimiz tomonidan Orolbo’yini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi deb e’lon qilish va BMT Bosh assambleyasining maxsus resolyutsiyasini qabul qilish tashabbusni ilgari surildi. Hozirda ushbu tashabbusni amalga oshirish borasida izchil ishlari olib borilmoqda.

Madaniy va gumanitar hamkorlik Markaziy Osiyo davlatlari o’rtasida o’zaro hamkorlikni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Mintaqqa mamlakatlari umumiy tarix va yakdil madaniyatga ega. Ularning bir-biriga

ulashib ketgan o‘xshash urf-odatlari, qadriyatlari va yagona dini bor. Shu bois, O‘zbekiston madaniy va yaqin qo‘shnichilik aloqalarini mustahkamlash bo‘yicha qator tashabbuslarni ilgari surmoqda. Jumladan, mintaqaviy sport o‘yinlarini o‘tkazish, shuningdek, fan, madaniyat va san’at sohasidagi ulkan yutuqlari uchun Markaziy Osiyo mukofotini ta’sis etishni taklif qildi. “Biz har yili Navro‘z arafasida har bir mamlakatda navbatma-navbat Markaziy Osiyo madaniyati kunlarini tashkil etishni muhim, deb hisoblaymiz. Bularning barchasi qardosh xalqlarimizni yanada yaqinlashtirishga imkon beradi”, deb ta’kidladi Prezidentimiz.

Ushbu tashabbusning amaliy tadbiqi sifatida 2018-yil Qozog‘istonda O‘zbekiston yili, deb e’lon qilindi. Uning doirasida 80 dan ortiq madaniy va sport tadbiri, kino kunlari va turli festivallar o‘tkazildi. 2019-yil esa O‘zbekistonda Qozog‘iston yili bo‘ldi va uning doirasida ko‘plab madaniy tadbirlar tashkil etildi. Bu mamlakatlar o‘rtasidagi madaniy muloqotning yuqori darajasini ko‘rsatadi.

Mintaqa davlat rahbarlarining Ikkinci maslahat uchrashuvida Shavkat Mirziyoyev universitet forumlari va mintaqaviy Osiyo mukofotini ta’sis etishni taklif qildi. “Biz har yili Navro‘z arafasida har bir mamlakatda navbatma-navbat Markaziy Osiyo madaniyati kunlarini tashkil etishni muhim, deb hisoblaymiz. Bularning barchasi qardosh xalqlarimizni yanada yaqinlashtirishga imkon beradi”, deb ta’kidladi Prezidentimiz.

Markaziy Osiyo mamlakatlarida Silk Road (Ipak yo‘li) viza tartibini joriy etish mintaqaning sayyohlik salohiyatini oshirish rejalashtirilgan. Ushbu rejim umumiy vizani nazarda tutadi va chet el fuqarolariga bir vaqtning o‘zida Markaziy Osiyoning bir nechta mamlakatlariga to‘sqliarsiz borishga imkon beradi. Ushbu tashabbus sayyohlarning Markaziy Osiyo mamlakatlariga sayohat qilishini yengillashtirish uchun ilgari surilgan. Loyihada Markaziy Osiyo mamlakatlaridan tashqari Ozarboyjon va Turkiya ham qatnashishi rejalashtirilgan.

2019-yil dekabr oyida BMT Bosh assambleyası O‘zbekiston tashabbusi bilan “Markaziy Osiyoda barqaror rivojlanish va barqaror turizm” deb nomlangan maxsus rezolyutsiyani qabul qildi. Prezidentimizning bu boradagi tashabbuslari nafaqat mintaqada, balki xalqaro miqyosda keng qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasi o‘z tashabbuslari bilan nafaqat mamlakatni, balki butun mintaqani rivojlantirish borasida izchil sa’y-harakatlarni amalga oshirmoqda. Prezidentimiz ta’kidlaganidek: “Bizning bosh maqsadimiz – umumiylar sa’y-harakatlarimiz bilan Markaziy Osiyonni barqaror, iqtisodiy rivojlangan va yuksak taraqqiy etgan mintaqaga aylantirishdan iborat”.

O‘zbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlari o‘rtasida keyingi uch yil mobaynida mamlakatimiz rahbariyati tomonidan olib borilayotgan yaqin va o‘zaro manfaatli qo‘shnichilik aloqalarini rivojlanish borasidagi izchil tashqi siyosatning hosilasi hamda mustaqil o‘zbek diplomatiyasining katta yutug‘i, deb aytish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Tashqi iqtisodiy faoliyat to’g’risida”gi qonuni. // Xo’jalik va huquq, 2000.
2. Vahobov A., Burxonov U., Jumaev N. Chet mamlakatlar moliyasi. -T.: Yangi asr avlod. 2003.
3. Козырев В.М. “Основы современной экономики” 2-е издание. Учебник для вузов. Москва: “Финансы и статистика”, 2001.
4. Мамедов О.Ю. Смешанная экономика. - Ростов н/Д: Изд. Феникс, 2001.
5. Самуэлсон П., Нордхус В. Экономика.: Учебник / 18-е изд.: Пер с англ. –М.: ООО “Вильямс”, 2009.
6. <https://www.uwed.uz/>

ЗНАЧЕНИЕ ДИСТАНЦИОННЫХ МЕТОДОВ И ТЕХНОЛОГИЙ ГИС В ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Рахматов Ш.А.

Университет геологических наук, магистрант

Аннотация: Рассматриваются основные направления применения дистанционных технологий в Республике Узбекистан. Изложены базовые научно-технологические ресурсы для развития перспективных направлений, которые обеспечат надежную научно-методическую основу для совершенствования и разработки дистанционных методов и создания на этой основе мониторинговой системы.

Ключевые слова: дистанционное зондирование, состояние окружающей среды, дешифровочные признаки, мониторинговая система.

ВВЕДЕНИЕ

Технологии дистанционного зондирования земли (ДЗЗ) в силу своих уникальных особенностей (широкий территориальный охват, оперативность, контроль за удаленными районами и т. д.) имеют важное значение для контроля и мониторинга в разных сферах социально-экономической деятельности и в работах по оценке антропогенного и техногенного воздействия на окружающую среду. Экосистемы, отраженные на многозональных космических снимках, представляют собой совокупность объектов, отличающихся по цвету и яркости, что позволяет использовать ДЗЗ для изучения их антропогенной трансформации.

В Центре экологоносферных исследований Национальной академии наук Республики Узбекистана применение технологий ДЗ в экологических исследованиях началось с 80-х гг. прошлого века и, как показывает практика, охватывает довольно широкий спектр проблем. На основе сопоставления спутниковых и наземных данных выполнены и ведутся разработки дистанционных методов в направлении:

оценки и выявления динамики изменения ландшафтов;

аэрокосмического мониторинга экологического состояния растительности (контаминация, запыление);

оценки состояния современного землепользования и рациональности функционального зонирования территории для решения задач территориального планирования;

оценки степени эродированности высокогорных пастбищ;

оценки продуктивности пастбищ и сенокосов;

оценки риска отдельных промышленных объектов;

моделирования аварийных ситуаций на АЭС.

Дистанционные методы оценки динамики изменения ландшафтов основаны на анализе спектральных кривых и вегетационных индексов. В частности, вегетационный индекс NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) – простой показатель количества фотосинтетически активной биомассы, один из самых распространенных и используемых индексов для количественной оценки экосистем

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Дистанционное зондирование и ГИС-технологии использовались в качестве инструмента для создания тематических слоев. Информационное обеспечение работы составили многозональный космический снимок QuickBird, кадастровая карта землепользования Ташкента, генплан города, карта функционального зонирования Ташкента 2011 г. в масштабе 1: 4500 (ООО «Коллаж»), картографические слои OpenStreetMap (OSM).

Так как космический снимок не полностью покрывал всю территорию города и, в частности, его юго-восточные и северные части, в качестве картографической основы были использованы космические снимки 2011 г., полученные и скачанные с помощью программы ArcGis 10.1 Basemap и SAS planet

(Release: 121010). В этих частях города пространственные объекты 2002 г. были восстановлены с использованием инструмента Google Earth «TimeSlider».

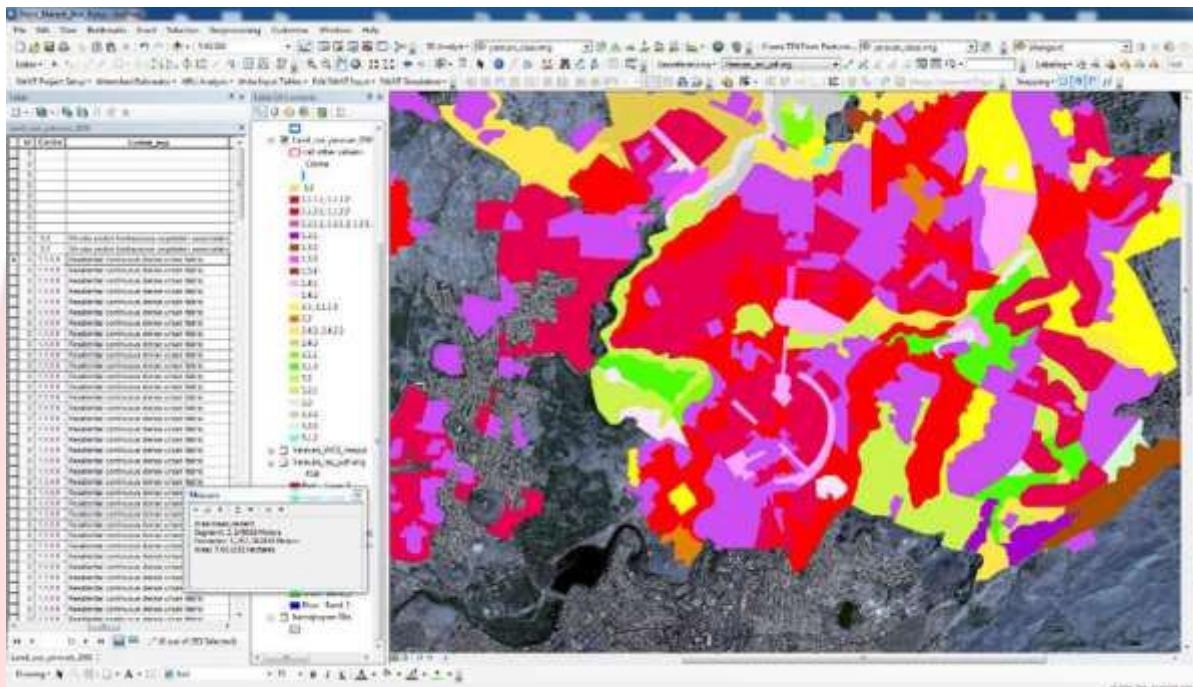

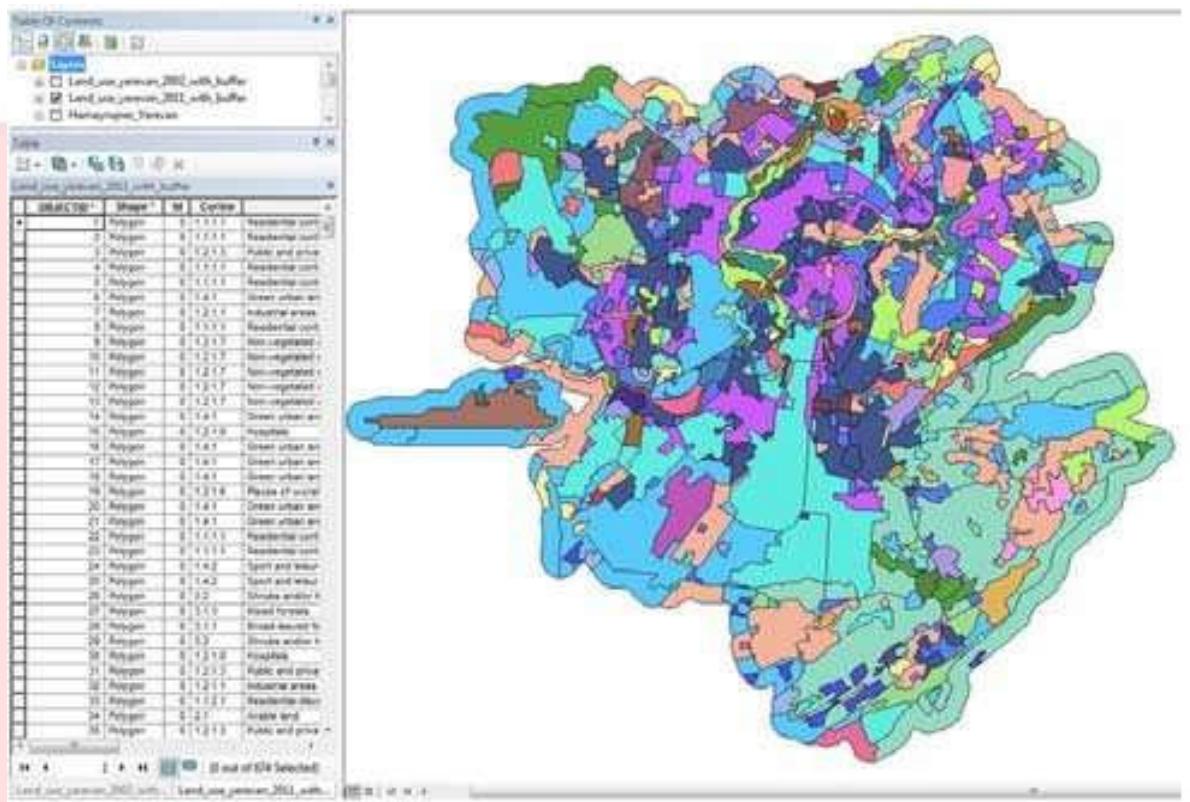
Рис. 1. Дешифрирование объектов землепользования по космическим снимкам QuickBird по номенклатуре CORINE

Для эффективного контроля и управления высокогорными пастбищами необходима система мониторинга, неотъемлемым компонентом которой являются ГИС- и дистанционные технологии с их мощным программно-аппаратным потенциалом. Неумеренное использование легко досягаемых пастбищ в Узбекистане привело к потере их продуктивности с серьезными экологическими и экономическими последствиями. Кроме того, в неполном объеме используется основная часть сенокосов, которые являются основным источником высококачественного корма. В ЦЭНИ разработана методика оценки экологического состояния высокогорных пастбищ с применением ГИС- и дистанционных технологий, на основе которого выполнена оценка экологического состояния пастбищ для 60 сельских общин. С применением морфологических и морфометрических методов выполнены дифференциация и картографирование пастбищных участков. А оценка их экологического

состояния (общая каменистость и степень деградации) проводилась в полевых и камеральных условиях с помощью замеров и визуального дешифрирования космических снимков.

Рис. 2. Тематические картографические слои землепользования по номенклатуре CORINE г. Ташкента 2002 (а) и 2011 (б) гг.

В заключение можно констатировать, что сочетание наземных и космических данных и

междисциплинарный подход исследований обеспечивает надежную научно-методическую основу для совершенствования дистанционных методов и создания на этой основе мониторинговой системы с целью поддержки решения проблем территориального управления и вопросов устойчивого развития.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Копылов И.С., Коноплев А.В. Оценка геодинамического состояния талицкого участка Верхнекамского месторождения калийных солей на основе гис-технологий и ДДЗ // Геоинформатика. №2. 2013. С. 20-23
 2. Shahumyan H., Twumasi B.O., Convery S. et. al. Data Preparation for the MOLAND Model Application for the Greater Dublin Region. *UCD Urban Institute Ireland Working Paper Series (0904)*, 2009, 37 p.
 3. Лурье И.К., Косиков А.Г. Дистанционное зондирование и географические информационные системы; ред. А.М. Берлянт. М.: Научный мир. 2003. 168 с.
 4. Гурьянова Л.В. *Вест. Белорус. гос. ун-та*. Сер. 2, 2008, 3, 107-112

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ТЕКСТОМ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.

Н.Н.Дүйсенбаева

студентка 3 курса факультета

«Начальное образование» НГПИ имени Ажинияза.

Аннотация: В этом статье рассматривается все методы и виды, приёмы составлении текстов. Но с этим же в статье рассмотрено литературные произведения в начальных классах которые обеспечивает понимания художественных текстов. Ещё в статье есть пункты которые помогают глубоко проникнуть в произведения м в том числе являются стилистическим экспериментом с которым проводится пример с работами учеников как жанр сочинений в виде подражание. А также в статье дано полное информации о том как нужно составить текст и в нужном порядке. И с этим же в статье есть исследования великих учёных и их взгляды.

Ключевые слова: составление текстов, исследования, великие учёные, начальные классы, работы с художественными текстами, пункты.

Главные цели школьных обучении зависит от формирований личностей каждого ученика. Чтения в свою очередь как учебные предметы зависит от распоряжения таких сильных средств воздействие на каждого человека в виде художественных литературы.

Чтения являются самым универсальным целью для развития и получении знаний в современных обществах, а к пониманию текста это познавательные деятельности в установлении по смыслу в основных читательских опытах.

В образовании систем существуют технологии формировании правильных чтении учеников то есть продуктивное чтение которое поддерживается специальными заданиями взяты с текста, обучающихся видением диалог с автором, понимание текстов, которые развиваются умения видеть то что дано но и подтекстовых информации и самостоятельном виде формулировать мысли при котором преобразовать получении нужных информации. Это технология является универсальным, но с этим она является эффективным не только для урока чтении но и русского языка но и в других предметах.

В уточняющих записках в программах чтении и по начальной литературном образовании в 1 и 4 классах общеобразовательных используется элементы литературных анализов и эстетическое переживаний прочитанной. В основном умение которое должно быть сформулировано у ученика младшего класса которое является умением увидеть в текстах образ персонажа которое принадлежит прочитанной произведения к определённым видам и жанрам: рассказы, повести, сказки, басни, стихотворения, пьесы и другие.

Если будем рассматривать основных этапов работ литературных произведения:

- Первый этап это подготовительный часть чтении. К нему относится введение. В этом этапе учителя предлагают посмотреть на иллюстрацию к произведение при этом нужно прочитать заглавной часть произведения, но и не забывать об авторе, о героях, и конечно же о содержания текста. Но не смотря на это важным этапом являются знакомства с ключевым словом.

- Второй этап. К второму этапу входит первичные целостные восприятия произведения. Первичные восприятия текстов в виде правил обеспечивается такими путями как читать с преподавателем в слух. Но все равно может быть использовано с другими приёмами как: читать текст с специальными подготовленными учениками, чтение по цепочку с учениками, комбинированный чтение то есть учитель с учеником читает данный текст попеременно.

- Третий этап. Проверки первичных восприятии то есть оно является уяснением учителя эмоциональных реакции учеников на произведения и в том числе их понятия об этом тексте что нам написано. Но самым удобным для закрепления является беседы но для начальных классов вопросы для беседы не должно быть много и не должны быть трудными.

Например:

- понравился ли вам произведения?
- а что особенного вам в произведении понравился?
- нужно ли так поступать?
- какие герои вам понравились?
- какие черты героев вам понравились?
- Четвертый этап. К этому этапу входит анализ то есть понимания содержании текстов, главные мысли, чувства героев, оценки поступок. Но несмотря на это анализ является самым распространенным приемом постановки вопроса к прочитанным частям. При этом задаются вопросы например:
 - что они сделали?
 - куда они ездили? И другие.

Для лучшего запоминания и понимания содержания текста можно составить план от данного текста. При составлении планов текста дети выполняют операцию которую связанно с анализами структура и содержаний текстов: который проводят смысловые группировки текстов, при этом выделяют опорных пунктов расчленяют тексты на смысловых частей и озаглавливают и с этим осуществляют смысловые и логические соотнесения части планов между ними. Но с этим не только надо учить учеников составлять планы но и раскрыть основных ролей героев и при этом надо научить детей к пересказу текстов и понятию содержимого в тексте.

С чего нужно начинать при составлении планов. Этапы планов:

Нужно хорошо прочитать текст

Нужно выделить главных мысли из текста.

Проверьте соотносятся ли они с друг другом

Надо сгруппировать с текста главных мысли

С количеством главной мысли надо определить количества пункта плана

Надо сформировать главных мыслей кратком виде

В конце надо прочитать текст заново не пропущено ли что ни будь.

При этом нам надо помнить о том что ученикам включены немало произведения воздействующего в главную месте в эмоциях читателей потому что без диалогов все понятно.

Учителя в первую очередь ставят цель на то что изучить детей составлять текст с легким путем. На первый взгляд это кажется легким но при выполнении и объяснении труднее. Перед тем как составить текст детям надо дать рассыпчатые тексты для того чтобы в конце получить осмыслиенные предложения. Например дать слова через запятых. За тем можно дать детям задание распределять и исправить путаницу и небылицу это можно дать на задание в парах. А затем можно использовать задание в виде творческой работы. Дать возможность детям побывать в роли сказочника и при этом дать им задания сочинить сказку именно свою и самой в этом сказке быть героям.

С этим я хочу сказать что чтение и составление текстов по своему развивает каждого ребенка. И по своему оно является актуальным задачей и в том числе проблемой. Составление текстов учит детей быть самостоятельными не затрудняясь вырезать свои слова полностью. А также развивает у учеников речь.

Использованная литература:

1. Асмолов А.Г. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе. М, Просвещение, 2008 год
2. Пентин А.Ю. Что нам делать с PISA? // Методист. 2008. №4.
3. Светловская Н.Н. О литературном произведении и проблемах, связанных с его осмыслиением при обучении младших школьников чтению. // Начальная школа. 2005. №4.
4. Абрамов, Б.А. Текст как закрытая система языковых знаков / [Текст] // Лингвистика текста: материалы научной конференции. Ч.1. - М.: МГПИИ им. М. Тореза, 1974.
5. Адамец П. Порядок слов в современном русском языке. - Прага, 1966.
6. Алексеева М. В. Типологические особенности научного текста. Гипертекстовая типология языка науки: монография; М-во образования и науки РФ, Федеральное гос. авт. образовательное

учреждение высш. проф. образования "Национальный исследовательский технологический ун-т "МИСиС". - Москва: МИСиС, 2015

7. Алентикова С. А. Познавая текст: [учебно-методическое издание] / С. А. Алентикова. - Москва: ЭЛПИС, 2015

AUDIT AND ITS IMPLEMENTATION PROCESS.

Turaev Ibrahimjon

Master of Tashkent State University of Economics.

Annotation.

The transition to a market-based economy is economic to conduct an objective examination of the financial statements of entities, to examine their authenticity, on this basis to give an objective opinion on the financial statements, as well as to provide professional advice on correcting existing errors and omissions, recovery and maintenance of accounts, business plans and tax returns. The creation of a special type of activity called "audit", as well as a special economic science called "audit". The article gives a brief description of the audit and its essence.

Keywords: audit, control, auditing, economics.

While the type of audit activity and special economic science entered the life of our country after independence, in countries with developed market relations, it has existed and developed for many years. Independent auditing, according to sources, originated in European countries 150 years ago, and the United Kingdom is recognized as its homeland. In recent years, the interest in auditing in our country has increased dramatically. The legislature and the government of the Republic, recognizing the importance of auditing in a timely manner, were among the first to adopt and implement the "Law on Auditing" in the early years of independence (1992). In 2000, this law was re-enacted in a new edition and enriched. Over the past twelve years, more than 400 audit organizations and about 5,000 classes of auditors have been formed in the country. So what is an audit? Why is it needed? What kind of audit do we need today? What are the goals, functions and objectives of the audit? These questions are covered differently in current laws, regulations, textbooks and manuals.

"Audit" is derived from the Latin word "auditing", when translated into Russian

"Slushayu" means "I hear" when translated from Russian into Uzbek. The word itself does not exist in the lexicon of Russian and Uzbek languages, so it is advisable to use it as an abstract word without any changes.

"Auditor" is derived from the Latin word "auditor", which is translated into Russian in the sense of "listener", "student", "investigator".

if we translate the word auditor from Russian into our language, it means "listener", "reader", "investigator" respectively.

In social life, "audit" is an economic concept, as a process, legal as an activity of individuals, as a system, as a special science with its own theory and methodology. The importance of this quality of audit has been recognized differently in the literature.

"Audit is a relatively new form of economic analysis and control of economic activity direction »,... Professor Kamishanov, a Russian scientist, acknowledged that "audit is a kind of expertise of business."

"Audit is the financial management of an enterprise by independently qualified specialists

The study of the report or related financial information in order to draw conclusions about the level of compliance of this report or information with the law and other regulations, "said Professor Tulakhojayeva.

Auditing activities of the special audit organization to other legal entities

a set of services provided, as well as the activities carried out by special departments or employees of the business entity in accordance with the approved Regulations. It is also a business activity because such activities of audit organizations are carried out on a contractual basis. The activities of the special audit department or internal auditors of the business entity in accordance with the approved Regulations are not business activities, but rather their professional activities.

The essence of the audit is clearly reflected in the content of its components. Such components are as follows. Internal control is the financial and economic activity of business entities

the activities of the department or employee (s) who are constantly supervised on the basis of a special Regulation approved by the management. Such control may be exercised by the internal audit department or internal auditors.

External control is a contract of independent audit organizations

activities to verify the compliance of events and processes in enterprises, their results with laws and other regulations.

Economic analysis is the work carried out on the basis of financial accounting and reporting data to dynamically and statically interpret the financial and economic activities of enterprises and their results in accordance with the objectives and requirements.

Examination - structured accounting documents, accounting registers and financial activities to assess the level of compliance of reports with the requirements of laws and regulations.

Inventory is the actual existence of an enterprise's assets and liabilities

the work carried out to determine the status, to determine their compliance with the credentials.

Conclusions and Recommendations - This sets out the review of the findings

work on the preparation of a special official document, which includes opinions and comments on improving the activities of individuals, the elimination of existing shortcomings.

Consulting is a variety of knowledge that interests business entities

and work on providing practical skills advice.

Audit firms can provide consulting services to businesses on the basis of contracts in accounting and reporting, finance, taxation, business planning, management and other areas.

Professional services are farms on the basis of contracts of audit organizations

activities for accounting entities, its restoration, preparation of tax returns, business plan and other professional activities.

Thus, based on the above considerations and considerations, the audit and

auditing activities can be described as follows.

Audit is the state of financial and economic activities of business entities

and a system of internal and external control, analysis and examination of compliance with laws and other regulations in the interests of business entities, as well as the provision of consulting and other types of professional services.

Auditing is another legal activity of this special audit organization

a set of services provided to individuals on a business basis, as well as the activities carried out by special departments or employees of the business entity in accordance with the approved Regulations.

Improving the activities of business entities in a market economy and

The role of external audit conducted by audit organizations in the development is invaluable. Below we discuss the types of these audits, their nature, purpose and objectives.

In accordance with the Law of the Republic of Uzbekistan "On Auditing"

(Articles 9, 10, 11) External audits of business entities are mainly divided into two types:

mandatory audit;

proactive audit.

Mandatory audit means the reporting year by business entities

in order to know the reality of the financial statements prepared at the end

the audit to be conducted is understood. According to the law (Article 10), the following organizations must be audited annually:

joint stock companies;

banks and other lending institutions;

insurance companies;

investment raising funds of legal entities and individuals, etc.

funds, their management companies;

expense of voluntary contributions of legal entities and individuals

charitable and other social funds formed;

Sources of formation of funds of legal entities and individuals

in addition to the budget, which consists of mandatory allocations provided by law funds;

business entities with a state share in the charter capital.

Mandatory audits are usually complex in nature.

this audit is also called a compliance audit. A comprehensive audit is an audit that fully covers the financial and economic activities.

Compliance audit refers to the financial statements of business entities

an audit that concludes by concluding that it has been drafted in accordance with applicable laws and regulations.

The conduct of a mandatory audit is controlled by the state. Uzbekistan

In accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated September 22, 2000 No. 365 "On improving auditing and increasing the importance of audits", business entities subject to mandatory audit must submit their annual financial statements must be audited by May 1 of the year following the reporting year, and within 15 days after the completion of the audit must submit a duly certified copy of the audit report to the relevant tax authority. Approved by this decision, "For refusing to conduct a mandatory audit

In accordance with the "Regulations on the procedure for collection of fines from business entities", the tax administration imposes financial penalties, ie fines, on business entities that do not comply with the above procedure.

References.

1. Kamishanov PI ZNAKOMTES: AUDIT, Moscow, 1994, c t .4
2. Tulakhojayeva M..M. Audit of financial condition. World of Economy and Law Publishing House, Tashkent, 1996, p.
3. EA Arens., Dj.K. Lobbek. Audit. - M, Finance and Statistics, 1995 , p.7
4. Sanayev N, Narziyev R. Audit. Textbook, Sharq Publishing and Printing Joint-Stock Company, Tashkent, 2001, p.
5. Musayev XN Audit. Textbook, Moliya Publishing House, Tashkent, 2003, p.
6. 6.Рашидова Ф. Ш. Иностранные Инвестиции В Развитии Предпринимательства–Как важный фактор формирования среднего класса в Узбекистане //Central asian journal of social sciences and history. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 76-86.
7. 7.Рашидова Ф. Ш. Роль женского предпринимательства в развитии и процветании государства //Научный вестник СамГУ. Серия" Гуманитарные науки". – 2013. – №. 4 (80). – С. 18.
8. 8.Рашидова Ф. Ш. Иностранные Инвестиции В Развитии Предпринимательства–Как важный фактор формирования среднего класса в Узбекистане //Central asian journal of social sciences and history. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 76-86

SANOAT KORXONALARI ELEKTR TA'MINOTI TIZIMINI YAXSHILASH MAQSADIDA O'R NATILADIGAN TRANSFORMATORLAR TANLOVI

**Jalilov O'rinoiboy Abdunayim o'g'li
Xayrullayeva Iroda Ziyodulla qizi
Qurbanov Abror Abdinasir o'g'li**
Jizzax politexnika instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada zavodning elektr energiyaga bo'lgan extiyojidan kelib chiqgan holatda elektr energiya isrofini kamaytirish hamda samaradorlik ko'rsatkichini yaxshilash maqsadida o'rnatiladigan transformatorlarning soni va quvvati taxlil qilingan.

Kalit so'zlar: yuklanish koeffitsiyenti, transformator podstansiyasi, to'la quvvat.

Sanoat korxonalarining elektr ta'minotini yaratishda BPP va sex transformatorlari soni va quvvatini tanlash katta ahamiyatga ega. To'g'ri tanlangan transformator soni va quvvati elektr energiyasi ta'minotining uzuksizligini ta'minlaydi [1].

Aktiv yuklamalarning ta'minoti elektr sistemasidan bajarilsa, reaktiv quvvat manbasi sifatida mahsus kondensator batareyalarini, sinxron kompensatorlarni, reaktiv quvvatning ventilli statik manbalarini ishlatalishi mumkin. Reaktiv quvvat manbalarini o'rnatish joyi reaktiv quvvat kartogrammasi asosida yuklamalarning simvolik markazini aniqlash natijasida topiladi. Reaktiv quvvat kompensatorlari o'rinalarini noto'g'ri tanlash reaktiv quvvat oqimlarini elektr ta'minoti tizimi elementlaridan keraksiz xarakatlariga olib keladi va elektroenergiyaning qo'shimcha nobudgarchiliklariga sabab bo'ladi [2].

Bosh pasaytiruvchi podstansiya (BPP) - bu korxona elektr ta'minotini amalga oshirishga mo'ljallangan bosh transformator podstansiyasıdir. BPP dan barcha sex transformator podstansiyalari ta'minlanadi. Uning o'rnatish joyi yuklamalarning og'irlilik markaziga to'g'ri keladi, ya'ni BPP katta quvvatli istemolchilar hududida joylashadi [3,4].

Transformatorlarning soni tanlanayotganda birinchi navbatda ularning elektr ta'minoti ishonchliligi bo'yicha kategoriyalarga ajratishga e'tibor beriladi. Bunda 1-va 2-kategoriya istemolchilar ikki transformatorli podstansiyadan, 3-kategoriya istemolchilar bir transformatorli podstansiyadan ta'minlandilar [5].

Transformatorlarni istemolchilarga o'rnatish ham kategoriylarga qarab amalga oshiriladi. Agar bitta transformator podstansiyasi yordamida bir nechta istemolchilar guruhi ta'minlanayotgan bo'lsa, birinchi navbatda transformator 1- va 2-kategoriyalı istemolchilar joylashgan sexga o'rnatiladi [6,7].

Transformatorlarning quvvatini tanlash quyidagi ikki usul bo'yicha amalga oshiriladi [8-10]:

1.Yuklanish koeffitsiyenti usuli. Bu usul bo'yicha transformator quvvatini tanlashda yuklanish koeffitsiyentining kategoriylar kesimida ruxsat etilgan quyidagi qiymatlariga qarab aniqlanadi.

Yuklanish koeffitsiyentining kategoriylar kesimida ruxsat etilgan qiymatlari [11]:

I kategoriya – 0,6 dan 0,7 gacha;

II kategoriya – 0,7 dan 0,75 gacha. Ba'zi hollarda 0,85 gacha;

III kategoriya – 0,85 dan 0,95 gacha.

Transformator podstansiyasining yuklanish koeffitsiyenti quyidagi ifoda yordamida aniqlanadi:

$$K_{yu} = \frac{S_{ist}}{n \cdot S_{tr}}$$

bu yerda:

S_{ist} – transformator o'rnatilayotgan istemolchilar joylashgan sexning to'la quvvati, kVA;

n – elektr ta'minoti ishonchliligi bo'yicha o'rnatiladigan transformatorlar soni (1- va 2-kategoriya istemolchilar uchun n=2 ga, 3-kategoriya istemolchilar uchun n=1 ga teng) [12];

S_{tr} – sexga o‘rnatalishi rejalahtirilayotgan transformator quvvati, kVA.

Umuman olganda transformatorlarni normal ish holatida yuklanishi 70-75% bo‘lishi kerak. Shu talablar bajarilgandagina transformator o‘zining passport ma’lumotlari bo‘yicha mo‘ljallangan muddatda ishlashi mumkin [13].

2.Normal va avariya rejimlariga tekshirish usuli. Bu usul bo‘yicha transformatorlarning quvvati tanlanganda, tanlangan transformator quvvati quyidagi shartlarni bajarishi lozim:

- a) Normal ish rejimida: $n \cdot S_{tr} \geq S_{ist}$
- b) Avariya ish rejimida: $1,4 \cdot S_{tr} \geq S_{ist}$

Avariya rejimida ifodalangan 1,4 avariya rejimi paytida transformatorni 40%ga o‘ta yuklash mumkinligini xarakterlaydi. Transformatorni avariya rejimida o‘ta yuklash uchun transformator normal ish rejimida maksimal 93% yuklama bilan ishlagan bo‘lishi lozim. Transformatorni o‘ta yuklash bir sutkada 6 soatgacha ruxsat etiladi, bu holat 5 sutkadan oshmasligi lozim [14].

Yuqorida ko‘rib chiqilgan ikkinchi usul 2-va 3-kategoriya iste’molchilarga ega sexlarga transformator o‘rnatalayotganda qo‘llaniladi. Sex iste’molchilarini elektroenergiya bilan ta’minlashda 2 va 3 standart quvvatli transformatorlarni tanlash maqsadga muvofiqdir.

Misol tariqasida TP ga transformator soni va quvvati tanlanadi. TPning umumiy quvvati $S_{TP}=1400$ kVA ga teng. Elektr ta’minoti ishonchliligi bo‘yicha TP 2-toifali iste’molchi hisoblanadi. Shuning uchun bu TPga ikki transformatorli podstansiya tanlanadi. Bu TP uchun quvvati 1000 kVAl 2 ta transformator tanlanadi va yuklanish koeffitsiyentiga tekshiriladi.

$$K = \frac{1400}{2 * 1000} = 0,7$$

Yuqoridagi hisob natijalari asosida taxlil qilish mumkinki, yuklanish koeffitsiyenti 0,7 ga teng, qolaversa bu natija yuklanish koeffitsiyenti II-kategoriya hisoblanganligi uchun, yuklanish 70% bo‘lganligi hisobiga transformator o‘zining pasport ma’lumotlari bo‘yicha mo‘ljallangan muddatdan ham ko‘proq ishlashini taminlaydi. Demak bu TP uchun $2 \times TM-1000/10/0,4$ markali transformator tanlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdinasir o‘g‘li Q. A. BO ‘LAJAK MUHANDIS-ELEKTRIKLARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING METODIK ASOSLARI //E Conference Zone. – 2022. – C. 21-24.
2. Abror Q. Research and Analysis of Ferromagnetic Circuits of a Special Purpose Transformer //Fazliddin, A., Tuymurod, S., & Nosirovich, OO (2020). Use of Recovery Boilers At Gas-Turbine Installations Of Compressor Stations And Thyristor Controls. The American Journal of Applied sciences. – 2020. – T. 2. – №. 09. – C. 46-50.
3. Abror Q. Development of Magnetic Characteristics of Power Transformers //Fazliddin, A., Tuymurod, S., & Nosirovich, OO (2020). Use Of Recovery Boilers At Gas-Turbine Installations Of Compressor Stations And Thyristor Controls. The American Journal of Applied sciences. – 2020. – T. 2. – №. 09. – C. 46-50.
4. Qurbonov A., Qurbonov A. Кўп функцияли токни кучланишга ўзгарткичларнинг ишончилилик кўрсаткичлари ва иш қобилияти эҳтимоллигини тадқиқ этиш //Физико-технологического образования. – 2021. – №. 2.
5. Qurbonov A., Nazarov F., Qurbonova B. ИССЛЕДОВАНИЕ ПРЕОБРАЗОВАТЕЛЕЙ ТОКА В НАПРЯЖЕНИЕ //Физико-технологического образования. – 2021. – Т. 6. – №. 6.
6. Kurbanov A. et al. An Appropriate Wind Model for The Reliability Assessment of Incorporated Wind Power in Power Generation System //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2021. – Т. 264.
7. Hasanov M. et al. Optimal Integration of Wind Turbine Based Dg Units in Distribution System Considering Uncertainties //Khasanov, Mansur, et al." Rider Optimization Algorithm for Optimal DG

- Allocation in Radial Distribution Network." 2020 2nd International Conference on Smart Power & Internet Energy Systems (SPIES). IEEE. – 2020. – C. 157-159.
8. Hasanov M. et al. Optimal Integration of Photovoltaic Based DG Units in Distribution Network Considering Uncertainties //International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR), ISSN. – 2021. – C. 2643-9603.
9. Urinboy J., Hasanov M. Improvement Performance Of Radial Distribution System By Optimal Placement Of Photovoltaic Array //International Journal of Engineering and Information Systems (IJE AIS). – 2021. – T. 5. – №. 2. – C. 157-159.
10. Hasanov M., Urinboy J. Reconfiguration of Radial Distribution System to Minimize Active Power Loss //International Journal of Engineering and Information Systems (IJE AIS). – 2021. – T. 5. – №. 2. – C. 154-156.
11. Qurbanov A., Qurbanova B., Abdurashidova D. Inson tanasidagi radioaktivlik //Физико-технологического образования. – 2021. – №. 5.
12. Qurbanov A., Qurbanova B. INSON VA UNING HAYOTIDA RADIATSIYANING TUTGAN O'RNI //Физико-технологического образования. – 2021. – T. 4. – №. 4.
13. Qurbanov A., Qurbanov A., Qurbanova B. OLIY TA'LIM MUASSALARIDA TALABALARNING INTELLEKTUAL KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIATLARI //Физико-технологического образования. – 2022. – №. 2.
14. Qurbanov A., Qurbanov A., Qurbanova B. MUHANDIS-ELEKTRIKLARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDAGI BUGUNGI KUN TALABLAR //Физико-технологического образования. – 2022. – №. 2.

TOSHKENT VILOYATI KATTA CHIMYON TOG'I HUDUDIDA TULIPA BIFLOFORMIS VVED POPULYATSİYALARINING TARQALISHI

D.A. Abdullayev¹,
J.J. Jo'raqul o'g'li¹,
M.D. Turgunov¹,
G.Z. Meyliyeva²

¹O'zR FA Botanika instituti huzuridagi akademik F.N. Rusanov nomidagi Toshkent botanika bog'I, Tabiiy flora o'simliklari introduksiyasi laboratoriyasi kichik ilmi xodimlari

²Qarshi Davlat Universiteti, Biologiya yo'naliishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada Chotqol tizmasi, katta Chimyon hududida tarqalgan *Tulipa bifloriformis* Vved. turining tarqalish koordinatalari, populyatsiyadagi generativ va yuvenil o'simliklar miqdori haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: *Tulipa* L., *T. bifloriformis*, generativ, yuvenil, populyatsiya, lolalar

DISTRIBUTION OF TULIPA BIFLOFORMIS VVED POPULATIONS IN THE TERRITORY OF THE LARGE CHIMYAN MOUNTAIN OF TASHKENT REGION

D.A. Abdullayev¹,
J.J. Jorakul oglu¹,
M.D. Turgunov¹,
G.Z. Meyliyeva²

¹Academician of the Institute of Botany of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan F.N. Tashkent Botanical Garden named after Rusanov, Junior Researchers of the Laboratory of Introduction of Natural Flora

²Karshi State University, 2nd year master's degree in Biology

Abstract: In the article *Tulipa bifloriformis* Vved, distributed in the Chatkal ridge, large Chimyan region. the distribution coordinates of the species, the amount of generative and juvenile plants in the population.

Keywords: *Tulipa* L., *T. bifloriformis*, generative, juvenile, population, tulips

O'rta Osiyo lolalarning – *Tulipa* L. turkumining kelib chiqishi markazi va turkumlarning turli tumanligi eng yuqori bo'lgan xudud hisoblanadi. Bu yerda lolalar turlari hosil bo'lishining tarixiy tarkib topgan to'rtta o'choqlari mavjudligi aniqlangan. Ulardan biri O'rta Osiyoning cho'llarida va yarim cho'llarida, boshqasi baland tog'larda joylashgan. Uchinchi o'chog' deb Pomir-Oloy tog'lari tizimi topilgan. To'rtinchisi esa G'arbiy Tyan-Shanning adirlari va tog'lariga to'g'ri kelib o'ziga xosligi bilan ajralib turadi [1]. O'rta Osiyoda lolalarning 63 turi o'sadi. Bu turlar ichida soxta qo'shgul lola (*Tulipa bifloriformis* Vved) aloxida etiborga molik tur hisoblanadi.

Lola turlarini o'rganishga botanik olim, biologiya fanlari nomzodi A.I. Vvedenskiy[2] ulkan hissa qo'shgan .U lolalarni 12 ta yangi turini aniqlagan va *Tulipa* L. turkumining dunyoda eng mashhur bo'lgan tizimlaridan birini ishlab chiqqan [1]. Bundan tashqari O'rta Osiyo lolalarni o'rganishda prof Z.P. Bachantseva[3], b.f.n A.X. Sharipov[4] prof K.Sh. Tojiboyev[5], kabi olimlar ulkan hissa qo'shishgan.

Ayni paytda *Tulipa* turkumining O'zbekiston florasida 34 turi ro'yxatga olingan [8]. *Tulipa bifloriformis* Vved bo'yи 15-25 sm. Dumaloq yoki tuxumsimon piyozining diametri 2 sm, deyarli piyoziga teng keladigan tangachali. Barglari ikkita, orasi ochiq joylashgan, tasmasimon yoki qalami-nashtarsimon, quyidagisining uzunligi 20-25 sm va eni 1,5-2,5 sm. Guli 1-8 ta, xushbo'y hidli, oq, tubi sariq. Changchi ipi sariq, kengaygan asopsi uzun tukli halqa bilan o'ralgan, changdoni ko'pincha binafsha rang, kamdan-kam sariq. Dumaloq, ko'pincha cho'ziqroq ko'sagining uzunligi 4,7 sm va eni 1,7 sm gacha bo'ladi. Urug'i to'q jigarrang, uzunligi 0,6sm va eni 0,5 sm gacha yetadi. Mart-arelda gullaydi, may-iyunda mevalaydi. Tog' etagidan tog'larning o'rta qismigacha bo'lgan joylarning soz tuproqli va toshloq yonbag'irlarida o'sadi. Toshkent, Namangan viloyatlari (G'arbiy Tyan-Shanning barcha tog' tizmalari) da o'sadi [1].

G'arbiy Tyan-Shan okrug g'arbdan Toshkent-Mirzacho'l okrugi bilan o'ralgan, shimoldan, sharqdan va janubdan uning chegarasi shartli ravishda O'zbekistonning Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston bilan bo'lgan ma'muriy chegarasiga to'g'ri keladi. Bu chegara shimoli-g'arbdan Qorjantog', shimolda Olatovi, sharqda Pskom tog'larining o'ng qismidan janubda esa Qurama, Mo'g'ultog' tog'larining suvayirg'ich qismlari orqali o'tadi [6]. Katta Chimyon tog'i - Toshkent viloyatidagi Chotqol tizmasining tarkibiga kiruvchi ulkan gumbazsimon massiv. Eng baland joyi — Katta Chimyon cho'qqisi (3309 m). Chimyonsoy vodiysini janubidan o'rab turadi. Paleozoy orogenetik jarayonida burmalanib granit, granodiorit, diorit, granit-porfir, kvarsli porfir, siyenit, siyenitli diorit, gabbro kabi intruziv jinslar va ohaktosh hamda qumtoshlardan tuzilgan. Relyefi kuchli darajada parchalangan. Yon bag'irlar qiyaligi o'rtacha 25—35°, ba'zi joylarida 45° va undan ortiq. Janubi-g'arbdan shimoliy-sharqqa tomon cho'zilgan [7].

1- rasm Katta Chimyon tog'i.

2-rasm. *T. bifloriformis* Vved

Afsuski, o'tgan asr oxiriga kelib antropogen omillar ta'sirining kuchayishi natijasida ko'plab turlar arealining qisqarib ketishi jiddiy muammolardan biriga aylanib qolmoqda. Buning asosiy sabablari sifatida - lola piyozlari va gullagan o'simliklarning betartib terib olinishi, tur areallarida chorva mollarining boqilishi, atrof-muhit degradatsiyasini sanab o'tishimiz mumkin. Floramizda tarqalgan lola turkumiga mansub noyob o'simliklarimizni saqlab qolish va muhofaza qilish maqsadida, ularni populyatsiyalarini keng tarqalgan hududlar nazorat ostiga olinmoqda. Tabiiy floraga ziyon yetkazmagan xolatda o'simliklar kolleksiyalarini yaratishda Botanika bog'larida turli ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

T. bifloriformis Vved. turning tarqalish koordinatalari, populyatsiyadagi generativ va yuvenil o'simliklar miqdori

1-jadval

№	Umu miy soni	Gener ativ o'siml iklar soni	% %	Yuvenil o'simlikl ar soni	%	JPS kordinata		Dengiz sathidan balandli gi
						N	E	
1	44	30	68,18	14	31,82	41,519021	70,025542	
2	140	83	59,29	57	40,71	41,518992	70,025428	
3	160	156	97,50	4	2,50	41,519601	70,024106	
4	19	12	63,16	7	36,84	41,519703	70,023958	
5	137	88	64,23	39	28,47	41,519725	70,023816	
6	104	68	65,38	36	34,62	41,520170	70,023324	
7	119	76	63,87	43	36,13	41,523156	70,021314	
8	77	61	79,22	16	20,78	41,521076	70,021434	
9	90	68	75,56	22	24,44	41,521080	70,021450	
10	85	54	63,53	31	36,47	41,522255	70,021011	
M	97,5	69,6	70,0	26,9	29,3			
m	13,92	12,13	3,61	5,42	3,55			

Chotqol tizmasining janubiy-g'arbiy qismidagi katta Chimyon tog'i hududinida soxta qo'shgul lolasining zinch joylashgan populyatsiyasi aniqlandi. Bu hududning har 10 m^2 qismida lolalar o'rtacha $97,5 \pm 13,92$ miqdorda

o'sishi aniqlandi. Hududda mavjud lolalarning $69,6\pm12,3$ % qismi generativ holatda, qolgan $26,9\pm5,24$ % qismi esa yuvenil holatda ekanligi aniqlandi. Bu holatning sababi sifatida hududda Chimyon dam olish maskanining tashkil etilganligidir. Hudud qo'riqlanganligi sababli chorva mollarining boqilishi kuzatilmaydi. Ammo olingan natijalarda eng past ko'rsatkich, 19 ta lola olingan hudud insonlar asosiy dam oladigan hududda joylashgan. Lolalar ko'p o'sib turgan joylar esa odamlar nisbatan kam boradigan yuqoriroq qisimlarda joylashgan. Buning sababi dam oluvchilar o'simliklarni ko'p miqdorda uzib nobut qilishida ekanligi bilan izohlanadi.

ADABIYOTLAR

1. Tojibaev K, Kadirov R (2010) Tulips of Uzbekistan. Tashkent: Sharq.
2. Vvedensky AI (1941) The genus *Tulipa* L. In: Flora Uzbekistanica. Tashkent, The Publishing house of the Academy of Sciences UzSSR, 1: 502-520.
3. Botschantzeva ZP (1982) Tulips: taxonomy, morphology, cytology, phytogeography and physiology. CRC Press, Rotterdam
4. Sharipov AH, Pechenitsyn VP, Ashurmetov OA (2002) Wild tulips of Central Asia. In: Tilip and Man. Almaty. Proceedings of the symposium: 37–42.
5. KomiljonTojibaev, Farkhod Karimov, Byoung-Un Oh, Seung Hwan Oh, Chang-gee Jang (2018) A checklist of the geophytes of Fergana Valley, Middle Asia – Monocotyledonous plant and biogeographical analysis. Journal of Asia-Pacific Biodiversity 11 (3): 431–441. <https://doi.org/10.1016/j.japb.2018.06.003>
6. <http://www.hozir.org/buxoro-davlat-universiteti-ozbekiston-tabiyy-geografiyasi-fani.html?page=139>
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Katta_Chimyon_tog%CA%BBi

TASVIRIY SAN'AT O'QITISH ORQALI TALABALARINI IJODIY FAOLIYATGA O'RGATISH

Amatjanova Fanuza Azamatovna

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti

Tasviriy san'at va amaliy bezak san'ati mutaxassisligi 2-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Tasviriy san'at o'qitish orqali talabalarni ijodiy faoliyatga, jarayonga o'rgatish va qolaversa ijoddagi rang-baranglik esa muvaffaqiyat garovi bo'lib, ijodiy faoliyatni rivojlantirishda albatta o'z samarasini berishi va shundan kelib chiqib, pedagogik ta'lif innovatsion yondashuv doirasida tasviriy san'at orqali talabalarni ijodkorlik xislatlarini rivojlantirish, hozirgi globallashuv davrida juda muhim ahamiyatga ega ekanligi xaqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, estetik, nomutanosiblik, virtual, galareya, badiiy tafakkur, ijod, tasvir, internet, klassik.

Tasviriy san'at o'qitish orqali talabalarni ijodiy faoliyatga, jarayonga o'rgatish va qolaversa ijoddagi rang-baranglik esa muvaffaqiyat garovi bo'lib, ijodiy faoliyatni rivojlantirish juda muhimdir. Hozirda innovatsion texnologiyalarning shiddat bilan barcha sohalarga kirib kelayotgani, axborot almashinuvining yuksak sur'atlarda jadallahishi natijasida ko'pchilik yoshlarning milliy urf-odatlarga zid madaniyatlar ta'siriga tushib qolish holatlari bizning davrimizda oddiy bir holga aylanib qoldi. Yangicha dunyoqarash, noodatiy fikrlashga moyil bo'lgan avlodlar almashuvi va ularning xohish-istiklari toboro o'zgarib bormoqda. Shu bilan birga yosh avlodning ma'naviyati, badiiy tafakkurini rivojlantirish muammolari va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga bo'lgan talablar o'zgarayotgani, ta'lif jarayonida tasvirlashning yangi zamonaviy badiiy usullarning paydo bo'lishi tasviriy san'at ta'limga ham ulkan vazifalarni qo'yemoqda. Ayrim Talabalarda ma'naviy dunyoqarashining shakllanmaganligi, o'z oldiga yuksak maqsadlar qo'yish, o'zini o'zi bilim olishga, yuksalishga safarbar qilish, iroda, matonat, tirishqoqlik, harakatchanlik fazilatlarini yetarli darajada rivojlanmaganligi ta'lif sifatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Jamiyatning hozirgi holati bu estetik qadriyatlarni noto'g'ri tushunish va anglashilmovchilikka olib keladigan nomutanosiblik bilan tavsiflanadi. Virtual aloqalar ichida yashashga o'rgangan tomoshabin, tabiiylikdan toboro uzoqlashib, milliy teatr san'ati, tasviriy va amaliy san'at muzeylari, galareyalar, ajodolarimiz me'rosi, milliy qadriyatlarning hayotimizdagi qadr-qimmatini yaxshi anglay olmaydi. Ma'naviy tarbiya sohasida o'qituvchilarning faoliyatini metodik ta'minlovchi o'quv materiallari, shu jumladan, ma'naviy tarbiya sohasiga oid metodik qo'llanmalar, o'quvchilar uchun zarur darsliklar yetarli emas. Mana shunday muhitda tarbiyalanayotgan yosh avlodning ko'p jihatdan milliy madaniyatimizdagi klassik asarlarini tushunib yetmasligi va qadriyatlarni nisbatan bee'tiborligi achinarli hol. Aslida, biz mahliyo bo'layotgan ilmiy-texnik taraqqiyotning zamonaviy sharoitida ilm-fan, ta'lif, madaniyat va san'atning o'rni tobora ortib bormoqda. Barcha ma'lumotlarni internetdan olishga o'rgangan yoshlarda, shoular, shov-shuvlarga, har qanday yo'l bilan bo'lsada internetda boshqalarning e'tiboriga tushishga qiziqish juda kuchaydi. Hattoki go'zal tabiat qo'ynida bo'la turib, go'zallikni internet saytlaridan izlashadi. Atrof-borliqqa nisbatan befarq bo'lib, tabiiy go'zallikni his qilish, undan zavqlanish xususiyatlari yo'qolib borayotganligini sezishmaydi. O'quv materiallарini faqat telefonda o'qish, vazifalarni faqat telefon orqali bajarish, tabiat bilan, insonlar bilan faqat telefon vositasida muloqot qilish ulardagi butun voqelikka nisbatan hissiyotni so'ndirmoqda. Chunki, telefonidan olingan axborotlar, tabiatdan olinadigan zavq, kitobni o'qish jarayonida olinadigan hissiyotni bermasligi aniq. Bunday global o'zgarishlar natijasida yoshlarning ma'naviy tarbiyasi muammolari yechimini hal etishda san'atga bo'lgan ehtiyoj yanada kuchaydi. Insoniyat madaniy taraqqiyotida tasviriy san'atning ahamiyati oshdi. Umumta'lif maktabi va kasb-hunar maktabi o'quvchilari hamda oliy ta'limga yangi texnologiyalarni tatbiq etish zaruriyati o'rganiladi. Bunday usullar hozirgi zamon talablariga javob berishi, qiziqarli, yuqori sifatlari bo'lishi,

maktab o'quvchilarining bilimini, ijodiy salohiyatini faol rivojlantirishi, iqtidorli bolalarni aniqlashi, ularga barcha sohalarda o'z iste'dodini shakllantirish va ochib berishda yordam berishi kerak. Tasviriy san'at darslari jarayonida bolalarning atrof-borliq haqida olgan ilk taasurotlari asta-sekin tabiat va jamiyatda ro'y berayotgan o'zgarishlarga nisbatan badiiy tafakkur qilish, voqelikka nisbatan hissiy yondashuvni keltirib chiqarishini unutmasligimiz kerak. Bolalarga ilhom beradigan bunday hissiyotlarni so'ndirib qo'ymaslik uchun o'qituvchida yuksak pedagogik mahorat bo'lishi lozim. Pedagog tizimlilik va bosqichma-bosqichlik tamoyili orqali o'quv jarayonini tashkillashtirib, o'quvchilarni ijodkorlikka yo'naltirib borishi zarur. Buning uchun esa pedagog xodim o'z kasbiy mahorati va faoliyat samaradorligini muntazam oshirib borishga intilishi kerak bo'ladi. Texnologiyalarning rivojlanishi, talabalarning asosiy ko'pchiligining mobil telefonlari va internetga bog'lanib qolishi sharoitida ta'limdagi har tomonlama yetuk barkamol avlod tarbiyasi muammolarining yechimini topish butun dunyoda dolzarb vazifalardan bo'lib qolganligi ushbu maqolaning ilmiy mohiyatini belgilab beradi. Hozirgi paytda yoshlarning ma'naviy tarbiyasini shakllantirishda san'atning kuchidan foydalanish ko'proq samara beradi va ulardag'i go'zallikni his qilish, zavqlanish, qadrlash hissiyotini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Maqolada bu jarayonni tashkil etishda tasviriy san'at o'qituvchisining imkoniyatlari ilmiy tomondan asoslab beriladi.

OTMdha shakllantirilgan ta'lim klasteri texnologiyalari va metodik imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanish uzlusiz ta'lim tizimida o'quvchi-yoshlar bilan olib boriladigan ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarning ta'sirchanligini oshirishda yuqori samaraga erishish omili hisoblanadi. Bizga ma'lumki, o'qitish metodikasi pedagogika, psixologiya, estetika va san'at tarixining ilmiy ma'lumotlariga asoslanadi. Ilmiy asoslangan metodika o'qituvchidan pedagogik faoliyatga nisbatan faol, hissiy jo'shqinlik va ijodkorlik bilan yondashuvni talab qiladi. Metodika o'qitish san'ati sifatida o'qituvchiga o'quvchilar bilan muloqotda to'g'ri yondashuv, u nimani hohlashini oldindan sezish, uning ehtiyojlarini qondirish va o'z vaqtida unga yordam berish vazifasini qo'yadi. O'qituvchi ularga beradigan o'quv materiallari ham sodda va tushunarli bo'lishi lozim. Bundan tashqari, o'qituvchining vazifasi o'quvchilarga murakkab tushunchalarni sodda va oson yetkazib bera olishdan iborat.

Bizning ta'lim tizimimizning amaldagi dasturlarida tasviriy san'atda ijodkorlikka o'rgatish jarayonining klassik usullaridan ko'proq foydalaniladi. Lekin, axborot texnologiyalari rivojlangan hozirgi globallashuv jarayonida xorijdan ijodkorlikni rivojlantirish, ijodiy tafakkurni kuchaytiruvchi ko'plab noan'anaviy usullar kirib kelmoqdaki, bolaligidan bunga qiziqib, shu usullarda ishlashga moyilligi bor yoshlarni ularning barcha yosh tabaqalarida uchratish mumkin. Bu ilk bolalik davridagi turli hodisalar va milliy an'analarga qiziqishning paydo bo'lishi, o'rtoqlari, oilasi davrasida o'zining yaxshi sifatlarini namoyon qilish, barcha narsada muvaffaqiyatga erishishga intilish, o'rtoqlarining hatti-harakati va o'z harakatlariga mustaqil baho berish, tevarak-atrofdagilarga nisbatan ma'naviy-axloqiy munosabatning paydo bo'lishidan boshlanadi.

Darhaqiqat, hozirgi yoshlar yangilikni xush ko'rishadi, ular turli usullarda ishlashga qiziqishadi. Yuqorida keltirib o'tilgan muammolar yechimini ulardagi mobil vositalarga bo'lgan moyilliklari asosida bartaraf etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda yoshlarni yangi AKT vositalaridan voz kechish emas, balki, shu vositalar orqali ulardag'i ijodkorlikka bo'lgan qiziqishlarini oshirish, bu orqali ma'naviy dunyosini boyitish, badiiy tafakkuri, ma'naviyatini tarbiyalash maqsadga muvofiq bo'ladi. Ijoddagi rang-baranglik esa muvaffaqiyat garovi bo'lib, ijodiy faoliyatni rivojlantirishda albatta o'z samarasini beradi. Ta'lim sifatiga erishish uchun zamonaviy ta'limning asosiy vazifasi ijodkorlikda aynan bir xillikdan qochishi, ijodkorlikka yo'naltiruvchi har qanday usullarni qo'llab-quvvatlashdan iborat bo'lishi lozim. Ijodkorlikni rivojlantirish bilan birga, ulardag'i ma'naviy dunyoqarashini tarbiyalash ta'lim jarayonida uzviylik va uzlusizligini ta'minlashning ajralmas komponenti hisoblanadi.

Bunda ijodkor shogird nafaqat ijod qilish sirlarini, balki, o'z ishi va boshqalarning asarlarini tahlil qilish, yutuq va kamchiliklarini mushohada qilish hamda ijodiy tafakkur qilish yo'llarini ham o'rganadi. OTM vakili, talaba-o'qituvchi va maktab o'quvchisi ishtirok etadigan ta'lim klasteri asosidagi bu ijodiy muhit "Ustoz-shogird" tizimining davomiyligini ham ta'minlaydi. "Eshitdim-ko'rdim-bajardim" tamoyiliga asoslangan ijodiy jarayon, undagi ishtirokchilarni ham ijodiy, ham ma'naviy jihatdan tarbiyalanib borishlari uchun qulay sharoit yaratadi. Bunday mashg'ulotlar talabaning kasbiy hamda pedagogik faoliyatga tayyorligini rivojlantirishga qaratilgan nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish jarayoni bo'lib xizmat qiladi. Mana shunday shakllantirilgan ijodiy muhitda iqtidorli talabalar va o'quvchilar faoliyati institut professor-

o‘qituvchilari, mahoratli rassomlarning tezkor e’tibori, ma’nan rag‘batlantirilishi o‘quvchi-yoshlardagi tasviriy san’atga bo‘lgan qiziqishlarini oshiradi. Tarbiyaga bunday yangicha, tizimli yondashuv o‘quvchi-yoshlarning tasvirlash imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, yoshlar ma’naviyatidagi tayanch fazilatlarini shakllantirish, o‘z tasavvuridagi g‘oyalarni amalda ifodalash, erkin va tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishni kafolatlaydi. Ularning ijodiy ishlari bilan tashkil etilgan ko‘rgazma va tanlovlardan yoshlardagi yutuq va omadsizliklarni to‘g‘ri qabul qilib, to‘g‘ri xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tasviriy va amaliy bezak san’atidagi yutuqlar bolalardagi o‘ziga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi. U faoliyatning yangi turiga nisbatan o‘zidagi tortinchoqlik to‘siqlarini qat’iyat bilan yengib chiqadi. Ijodiy mashg‘ulotlar bolalarda estetik didni shakllantirib qolmay, balki ularni amaliy bezak san’ati va milliy xalq hunarmandchiligi asarlari bilan tanishtiradi, ularga zarur ijodiy bilimlarni beradi, badiiy mehnat ko‘nikmalarini rivojlantiradi va shu bilan birga ularni iqtidori bo‘yicha kasblarga yo‘naltirishga xizmat qiladi. Talaba-yoshlarni turli axborot xurujlari, yot g‘oyalar ta’siriga tushib qolishining oldini olish, “maktab-ma’naviyat va ma’rifat o‘chog‘i” konsepsiysi doirasida oliy ta’lim muassasalarining umumta’lim maktablari bilan o‘quvchi-yoshlarning ma’naviy-ma’rifiy dunyoqarashini shakllantirish, kasbga yo‘naltirish va mustaqil hayotga tayyorlash kabi masalalarda mentorlik modeli asosida hamkorligini rivojlantirishda samaradorlikni oshiradi.

Xulosa qilib aytganda talabalar ijodidagi rang-baranglik esa muvaffaqiyat garovi bo‘lib, ijodiy faoliyatni rivojlantirishda albatta o‘z samarasini beradi. Shundan kelib chiqib, pedagogik ta’lim innovatsion klasteri doirasida tasviriy san’at orqali o‘quvchi-yoshlardagi ijodkorlik xislatlarni rivojlantirish, ma’naviy dunyoqarashini shakllantirish hozirgi globallashuv davrida juda muhim ahamiyatga ega degan xulosaga kelish mumkin. Talaba yoshlarga tayyor bilimning berilmasligi, ularni mustaqil izlanish, faol ijodkorlikka yo‘naltiradi. Ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish bilan birga ta’limning kasbga yo‘naltirish va mustaqil hayotga tayyorlash vazifalari ham amalga oshiriladi. Odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma’naviyatlari, bilimga chanqoq, ruhan kuchli, tafakkuri keng yoshlardan qanday jamiyat taraqqiyoti uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.Абдирасилов, С. Ф., Толипов, Н. Х., & Толипов, Н. Н. (2017). Эффективность исторического подхода в художественном обучении. Молодой ученый, (20), 417-421.
- Talipov, N., & Talipov, N. (2021). CREATIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ CREATIVE ACTIVITY THROUGH ART EDUCATION. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v3.12>
- 3.Jabbarov, R., & Rasulov, M. (2021). FURTHER FORMATION OF STUDENTS’ CREATIVE ABILITIES BY DRAWING LANDSCAPES IN PAINTING. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.09>
- 4.Absamatovich, R. M., & Bahodirhon, A. M. (2021). Methodological Basis Of Creation, Organization And Decoration Of Platter's Artistic Composition In Applied Art. The American Journal of Applied sciences, 3(04), 298-310. <https://doi.org/10.37547/tajas/Volume03Issue04-42>
- 5.Saodat Makhkamova Bakhtiyorovna. (2021). QUESTIONS OF PREPARING FUTURE TEACHERS FOR ARTISTIC GAFUR ABDURAKHMANOV ANALYSIS OF WORKS OF FINE ART IN SCHOOL. Euro-Asia Conferences, 5(1), 13–18. Retrieved from <https://papers.euroasiaconference.com/index.php/eac/article/view/437>
- 6.Nazirbekova, S. (2021). THE IMPORTANCE OF FIELD PRACTICE IN FINE ARTS. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v4.35>
- 7.Ahmedov, M.-U., & Xolmatova, F. (2021). TEACHING STUDENTS TO DRAW ELEMENTS OF PATTERNS IN WOOD CARVING CIRCLES. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.17>
- 8.Avazboyev, A., & Jamaldinova, M. (2021). Texnologiya fanini “STEAM-ta’lim” yondashuvi asosida o‘qitishning mohiyati va afzalliliklari. Жамият ва инновациялар, 2(5), 109–115. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5-pp109-115>

- 9.Махкамова, С. Б. (2021). ВОПРОСЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ХУДОЖЕСТВЕННОМУ АНАЛИЗУ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В ШКОЛЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(4), 44-53.
- 10.Nozimovich, T. N., Ibrahimovna, Y. N., & Ravshanovich, J. R. (2020). Development Of Student's Creative Abilities In The Fine Arts In The Higher Education System. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(07), 232-238. <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume02Issue07-30>
- 11.Абдусаломходжаев, Н. (2021). ИСТОРИЧЕСКИЕ ЛИЧНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ МАЛИКА НАБИЕВА. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.42>
- 12.Расулов, М. (2021). НАУЧИТЬ СТУДЕНТОВ ВО ВНЕШКОЛЬНЫХ УЧЕРЕЖДЕНИЯХ СОСТАВЛЯТЬ КОМПОЗИЦИИ НА УРОКАХ РЕЗЬБЫ ПО ДЕРЕВУ. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.44>
- 13.Халимов, М. К. Сравнение продуктивности учебной доски и проектора в преподавании предметов, входящих в цикл инженерной графики / М. К. Халимов, Р. Р. Жабборов, Б. Х. Абдуханов, А. А. Мансуров. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 6 (192). — С. 203-205. — URL:<https://moluch.ru/archive/192/48066/>
- 14.Рустам Джаббаров (2021). Уникальное направление, вдохновленное творчеством Камолиддина Бехзода, великого миниатюриста Восточного Возрождения. *Общество и инновации*, 2 (5/S), 59-67. doi: 10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp59-67
- 15.Jabbarov, R. (2021). Sharq uyg'onish davri yetuk san'atkorib buyuk miniatyurachi musavvir Kamoliddin Behzod ijodi ta'sirida yuzaga kelgan o'ziga xos yo'naliш. Жамият ва инновациялар, 2(5/S), 59–67. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp59-67>
- 16.Abdurashidxonova, M. ., & Rasulov , M. (2021). O'zbek xalq amaliy san'ati bo'l mish Toshkent yo'g'och o'yumakorligi maktabi va namoyandalari. Жамият ва инновациялар, 2(5/S), 130–137. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp130-137>
- 17.Абдирасилов, С. Ф. (2016). МЕТОДИЧЕСКОЕ И ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБУЧЕНИИ. Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии, (4-1), 125-133.
- 18.Yuldasheva, N. (2021). DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND AESTHETIC COMPETENCE IN FINE ARTS TEACHERS. ГРААЛЬ НАУКИ, (2-3), 418-423. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.084>
- 19.Талипов, Н., & Талипов, Н. (2021). ТАЛАБАЛАРНИ БАДИЙ ТАЪЛИМ ОРҚАЛИ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. Збірник наукових праць ЛОГОС.
- 20.Talipov Nozim Khamidovich, & Kholmurodova Fotima, Kholmurodova Zukhra. (2022). FEATURES OF ART EDUCATION FOR FUTURE FINE ART TEACHERS. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 3(01), 33–39. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-01-06>
- 21.Nazirbekova, S., Talipov, N., & Jabbarov, R. (2019). Described the Educational, Scientific, and Educational Institutions of the Miniature. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 15(2), 364-367. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v15.2.1192>
- 22.Талипов, Н., & Талипов, Н. (2021). Проблема исторического жанра в изобразительном искусстве: взгляд на творческую школу художника Малика Набиева. *Общество и инновации*, 2(4/S), 607–613. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss4/S-pp607-613>
- 23.Талипов, Н. Х. (2020). КАК СОЗДАЕТСЯ КОМПОЗИЦИЯ НАТЮРМОРТА. In АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСКУССТВА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, МЕТОДИКА (pp. 124-127).
- 24.Yusubali o'g'li, Y. S. (2021). Xvi–Xvii Asrlar GArbiy Yevropa Tasviriy San'atida Maishiy Janrning Rivojlanishi. Бошқарув ва Этика Қоидалари онлайн илмий журнали, 1(6), 191-197.
- 25.Rustam Ravshanovich, J. (2021). Formation of Creative Abilities of Students by Teaching the Genre "Landscape" of Fine Arts. Spanish Journal of Society and Sustainability, 1, 1-8. Retrieved from <http://sjss.indexedresearch.org/index.php/sjss/article/view/1>
- 26.Jabbarov, R. (2019). Formation of Fine Art Skills by Teaching Students the Basics of Composition in Miniature Lessons. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 17(1), 285-288. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v17.1.1424>

27.Ravshanovich, J. R. (2021). Rangtasvir Taraqqiyotining Ustuvor Yo ‘nalishlari. Бошқарув ва Этика

Қоидалари онлайн илмий журнали, 1(6), 137-148. <http://www.sciencebox.uz/index.php/sjeg/article/view/542>

28.Jabbarov Rustam Ravshanovich. (2022). TASVIRIY SAN’ATDA MANZARA KOMPOZITSIYASINI O’QITISH ORQALI TALABALARING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANТИRISH. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(4), 145–153. Retrieved from <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/335>

29.Жаббаров Рустам Равшанович. (2022) РАНГТАСВИР АСАРЛАРИНИ ЎРГАНИШДА ҚАЛАМТАСВИР НАЗАРИЯСИ ВА ҚОНУНИЯТЛАРИ. “Zamonaviy ta’lim: muammo va yechimlari” ilmiy-amaliy respublika konferensiyasi. <http://conf.iscience.uz/index.php/mahalliykonf/article/view/206>

30.Amatjanova Fanuza Azamatovna. (2022). TASVIRIY SANATDA TALABALARNI MANZARA ISHLASHGA O’RGATISH. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(4), 110–115. Retrieved from <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/325>

YADRO FIZIKASI NURLANISHLARINING MEDITSINADA QO'LLANILISHI

Qurbanov Anvar Razzoqovich,

Xoshimova Soxiba Janzakovna,

Qurbanova Barno Qurban qizi

¹*f-m, f.f.d. (PhD), Jizzax davlat pedagogika instituti, Jizzax sh.*

^{2,3}*magistr, Jizzax davlat pedagogika instituti, Jizzax sh.*

Annotatsiya. Yadro fizikasi nurlanishlarining meditsinada qo'llanilishi asab va yurak qon tomir tizimlari, nafas olish va ovqat hazm qilish organlari, tayanch harakat tizim, ginekologik kasalliklar va metabolik kasalliklarni davolashda radon havosi, radon suv va loy vannalari, shuningdek havo ingalatsiyasi va emanatsiyasi jarayonlarida yadro nurlanishlarini muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada yadro fizikasi nurlanishlarining insonga tasiri, qolaversa radon radioaktiv elementi hususiyatlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy radiatsion fon, radionuklid, uran, radon, kosmogen radionuklidlar, emanatsiya.

Radiatsiya tabiatda uchraydigan turli radioaktiv elementlardan hosil bo'ladi. Radiatsiya hamma joyda havoda, suvda, tuproqda va tog'larda mavjud. Radiatsiya Yerning turli joylarida turlicha bo'ladi, shunday joylar borki radiatsiya juda yuqori bo'ladi. Kosmik nurlar ta'sirida radiatsiya hosil bo'lishi ekvatorga nisbatan qutblarda kuchliroq bo'ladi, ya'ni kosmik nurlar ekvatorga nisbatan qutblarga ko'proq tushadi. Biroq tabiiy radiatsiyaning kosmik nurlar ta'sirada hosil bo'lishi arzimagan qismini tashkil qiladi [1,2].

Inson organizmida turli xil ximiyaviy elementlar mavjud, bu elementlar ichida uglerod elementi asosiy o'rinni egallaydi. Tabiatda uglerodning asosiy uchta izotopi: ¹²C (98.89%), ¹³C (1.1%) va ¹⁴C (0.01%) uchraydi. Bu izotoplар ichida ¹⁴C-izotopi radioaktiv bo'lib, uning yarim yemirilish davri ~5700 yilga teng. Yerda radioaktiv uglerod ¹⁴C - lar atmosferadagi azot yadrolari bilan kosmik nurlar tarkibidagi neytronlar o'zaro ta'sirlashuvidan hosil bo'ladi [3]:

Radiatsiyaning tabiiy foni (tabiatdagi radiatsiya miqdori), gravitasiya va elektromagnit maydonlar kabi atrof muhitning ajralmas omilidir. Barcha tirik organizmlar tabiiy nurlanishning doimiy ta'siri ostida rivojlanadi, nurlanishlar tirik organizmlarning hayotiy faoliyati jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari dunyoning turli joylarida radiatsiyaning miqdoriyi qiymati sezilarli darajada farq qiladi [4].

Yer qobig'ining radionuklidlari ham quruqlik ham kosmogen kelib chiqishi mumkin. Yerda yuz beradigan tabiiy radionuklidlar radioaktiv oilalarga mansub radionuklidlar va D.I. Mendelev elementlar davriy sistemasining o'rta qismi elementlarining radionuklidlariga bo'linadi. Hammasi bo'lib tabiatda uchta radioaktiv oila mavjud: uran-radiy, toriy va aktiniy. Oilalarning har biri radionuklidlar zanjirini hosil qiladi, unda keying nuklid avvalgisining parchalanish mahsulotiga aylanadi. Ularning har birida dastlabki radionuklid va yakuniy parchalanish mahsuloti (odatda qo'rg'oshinning barqaror izotopidan biri) mavjud bo'ladi. Har uchala oilada parchalanish mahsulotlaridan biri gaz (radon izotoplardan biri) bo'lib, u emanatsiya deb deyiladi. Emanatsiya havoda, suvda va tuproqda sezilarli miqdorda parchalanish mahsulotlarining mavjudligiga olib keladi. Uran-radiy oilasida dastlabki nuklid ²³⁸U, yakuniy parchalanish mahsuloti ²⁰⁶Pb va emanatsiyasi radon ²²²Rn izotopiga tegishli bo'ladi.

Toriy oilasining dastlabki nuklidi ²³²Th, yakuniy parchalanish mahsuloti ²⁰⁸Pb va emanatsiya toron ²²⁰Rn izotopiga tegishli bo'ladi. Aktiniy oilasining dastlabki nuklidi ²³⁵U, yakuniy parchalanish mahsuloti ²⁰⁷Pb va emanatsiyasi action ¹¹⁹Rn izotopiga tegishli bo'ladi. Radon o'zining radioaktiv parchalanish mahsulotlari bilan birgalikda aholi tomonidan yer usti nurlanish manbalaridan olinadigan yillik individual ekvivalent nurlanish dozasining taxminan $\frac{3}{4}$ qismiga va barcha tabiiy nurlanish manbalaridan olingan dozaning yarmiga to'g'ri keladi. Radoning radioaktiv ta'siri uning α -radioaktivligi va radioaktiv uchuvchan bo'limgan parchalanish mahsulotlari -Po, Bi va Pb bilan bog'liq bo'lib, ular juda qiyinchilik bilan tanadan chiqariladi.

Nafas olish uchun biologik havfli izotop ^{218}Po bo'lib, uning parchalanish mahsuloti α -faol izotoplari va parchalanish oxirgi mahsuloti qo'rg'oshindir [5].

Ammo tibbiyot va bolneobiya (bolneobiya bu kordiologiyaning bir bo'limi bo'lib mineral suvlarning kelib chiqishi va fizik kimyoviy xossalari, bemorlarni davolash va profilaktika maqsadida tashqi va ichki foydalanishda qo'llash usullarini, ulardan foydalanishga tibbiy ko'rsatmalarni o'rgatadi), asab va yurak qon tomir tizimlari, nafas olish va ovqat hazm qilish organlari, tayanch harakat tizim, ginekologik kasalliklar va metabolic kasalliklari davolashda radon havosi, radon suv va loy vannalari, shuningdek havo inhalatsiyasi va emanatsiyasi shaklida radon keng qo'llaniladi.

D.I. Mendelevning elementlar davriy sistemasining o'rta qismidagi: ^{40}K , ^{48}Ca , ^{87}Rb , ^{96}Zr , ^{115}In , ^{138}La , ^{142}Ce , ^{144}Nd , ^{149}Nd , ^{147}Sm , ^{176}Lu kabi radionuklidlar sayyoramizda sodir bo'lgan birlamchi nurlanishlarni hosil qiladigan 12 elementni o'z ichiga oladi.

Kosmogen radionuklidlar asosan kosmik nurlanishning atmosferani tashkil etuvchi atomlar yadrolari bilan o'zaro ta'siri natijasida hosil bo'ladi. Kosmogen radionuklidlarning kichik bir qismi kosmik nurlanishning Yerning sirtida joylashgan atom yadrolari bilan o'zaro ta'sirida hosil bo'ladi. Umuman olganda, kosmogen radionuklidlar chiqaradigan nurlanish tabiiy radiatsiya manbalari nurlanishlariga ahamiyatsiz hissasini qoshadilar.

Yerdagi fon nurlanish darajasi asosan ikkita radioaktiv oila azolari: yer qobig'ining tabiiy radionuklidlari ^{40}K , ^{87}Rb va uran-radiy-toriy hisobiga shakllanadi. Bu elementlarning konsentrasiyasi turli joylarda o'zgarib turadi va shuning uchun yerdagi fon nurlanish darajasi ham o'zgaradi. Yerda shunday joylar borki, ularda yerning radiatsiya darajasi fon radiatsiyasidan ancha yuqori bo'ladi. Bunday joylardan biri Braziliyaning Pokos de Kaldas shahri yaqinida joylashgan bo'lib, u yerda radiatsiya darajasi o'rtacha ko'rsatkichdan 800 barabar yuqori va yiliga 250 mSv ga yetadi. Bu aholi punkti toriyga boy qumlar ustida joylashgan. Eronda radiyiga boy buloqlar oqadigan Ramser shahri hududida yiliga 400 mSv gacha radiatsiya darajasi qayd etilgan.

Adabiyotlar

1. Abror Q. Research and Analysis of Ferromagnetic Circuits of a Special Purpose Transformer //Fazliddin, A., Tuymurod, S., & Nosirovich, OO (2020). Use of Recovery Boilers At Gas-Turbine Installations Of Compressor Stations And Thyristor Controls. The American Journal of Applied sciences. – 2020. – T. 2. – №. 09. – C. 46-50.
2. Abror Q. Development of Magnetic Characteristics of Power Transformers //Fazliddin, A., Tuymurod, S., & Nosirovich, OO (2020). Use Of Recovery Boilers At Gas-Turbine Installations Of Compressor Stations And Thyristor Controls. The American Journal of Applied sciences. – 2020. – T. 2. – №. 09. – C. 46-50.
3. Qurbonov A., Qurbonova B., Abdurashidova D. Inson tanasidagi radioaktivlik //Физико-технологического образования. – 2021. – №. 5.
4. Qurbonov A., Qurbonova B. INSON VA UNING HAYOTIDA RADIATSIYANING TUTGAN O'RNI //Физико-технологического образования. – 2021. – T. 4. – №. 4.
5. Qurbonov A., Qurbonova B. TABIIY RADIATSIYA MANBALARI //Физико-технологического образования. – 2022. – №. 2.

YANGI O'ZBEKISTONDA YOSH RAHBARLAR O'RNI VA TIZIM TAMOYILLARI

Nurmatova Dilnoza Olimovna

DBA “Kelajak liderlari 2 mavsum tinglovchisi”,

Buvayda tumani MTB mudir.

Annotatsiya: Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlarning markazida turgan muhim masala, yosh kadrlarni tarbiyalash siyosati hisoblanadi. Bu siyosatning ahamiyatga molik jihatni, yosh kadrlarga boshqaruv sohalarida ham faoliyklarini to‘la namoyon qilish imkoniyatini beradi. Ushbu maqolada shular haqida so‘z yuritib, yangi O‘zbekistonda yosh rahbarlar o‘rni va tizim tamoyillari haqida ham fikr mulohazalar bildiriladi.

Kalit so‘zlar: strategik, intellektual salohiyat, professional kadrlar, mutaxassislar, yosh rahbarlar, boshqaruv uslubi;

KIRISH

Bizga ma’lumki, yangi O‘zbekistonda yoshlar jamiyatning muhim strategik resursi hisoblanadi. Shuning uchun ham mamlakatimizda yoshlarning ijodiy, intellektual va tadbirkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish, innovatsion g‘oyalari, loyihami va texnologiyalarni ishlab chiqishga joriy qilish, iqtidorli talabalar, yosh olimlar va tadbirkorlarning innovatsion faoliyatini rag‘batlantirish, ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish uchun shart-sharoitlar yaratilmoqda.

ASOSIY QISM

Mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotida amalga oshirilayotgan jadal va tub o‘zgarishlar natijasida professional kadrlarga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Davlat va xo‘jalik boshqaruvi idoralarida yosh rahbar kadrlar faoliyat yuritish salmog‘i ortmoqda. Bu, o‘z navbatida, yosh mutaxassislar jamoaga rahbarlik qilishda boshqaruv sohasida yetarli nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishini taqozo etadi.

Boshqaruv - murakkab kasblardan biri bo‘lib, u nafakat iqtisodiy, ijtimoiy va psixologik bilimlarni nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham o‘zlashtirgan holda yetarli tayyorgarlikka ega bo‘lishlikni talab etadi. Bunda umumiyy, texnik, iqtisodiy, omilkorlik va tashkilotchilik qobiliyatlariga ega bo‘lish bilan birga, rahbar barcha haqiqatlarni tushunish orqali ko‘p qirrali vaziyatlarda, sharoitlarda o‘z qiyofasini amaliy tarzda to‘g‘ri ifoda eta olishni bilishi zarur.

Agarda tashkilotda rahbarning o‘zi shaxsiy namuna ko‘rsata olmasa, u jamoa orasida obro‘ topa olmaydi. Boshqarish san’atini bilmagan rahbar, qabul qilingan qarorlar samarasini ta’minlay olmaydi. Shunday qilib, boshqaruv faoliyatida rahbarlik uslubining tutgan o‘rni va ahamiyati juda katta bo‘lib, ishlab chiqarish natijasi, samaradorligi rahbarning bilimi va ko‘nikmalari, boshqaruv jarayoni texnologiyasi, mehnat intizomi va eng avvalo u qo‘llayotgan uslubi bilan belgilanadi. Rahbarning boshqaruv uslubi ishlab chiqarishni boshqarish funksiyasi orqali korxona faoliyatining pirovard natijasiga ta’sir ko‘rsatadi. Demak, bularning barchasi tashkilot faoliyatini boshqarishning yagona mexanizmi bo‘lib hisoblanadi.

Bundan tashqari, rahbarning egallab turgan vazifasiga nisbatan tashkilotchilik, ishchanlik va tashabbuskorlik qobiliyatları muhim o‘rin tutadi. O‘zini yetakchi deb hisoblaydigan har bir rahbar boshqalardan ko‘ra uzoqni ko‘ra biladigan, korxonasing moliyaviy va iqtisodiy masalalarini to‘g‘ri va oqilonan yechaladigan, favqulodda ishlab chiqarish muammolarini tezkorlik bilan hal qila oladigan, tobe kishilarni psixologik jihatdan ajrata oladigan, ularning jinsi, yoshi, aqli va jismoniy imkoniyatlariga qarab ishni taqsim qila oladigan darajada bo‘lishi kerak. Rahbardagi odamlarni boshqarish qobiliyati, odamlar haqida g‘amxo‘rligi, tashabbuskorlik, qat’iyatlik, mustaqillik, talabchanlik, bo‘ysunuvchi xodimlar bilan maslahatlasha bilish, o‘z so‘zini ustidan chiqish kabi ijobiy fazilatlar uning shaxsini bezaydigani muhim sifatlar hisoblanadi. Har bir yosh rahbar ana shu ijobiy sifatlarga ega bo‘lishni oldiga maqsad qilib qo‘yishi maqsadga muvofiqdir.

Avtoritar uslub - bu yakka hokimlik asosida boshqarishdir, ya’ni hukmronlikni o‘z qo‘lida ushlab turuvchi va amalga oshiruvchi birgina odam bo‘ladi. Bunday rahbarlar boshqarish guruhining diqqat markazida va faoliyatida turadi.

Avtoritar uslubdagi rahbarlarga quyidagi xislatlar xususiyatlidir:

- yakka hokimlik bilan qaror qabul qiladi;
- ma'muriyatchi, qo'l ostidagi xodimlarning ishiga doim aralashib turadi;
- barcha katta-kichik muammolarni qo'l ostidagilar bilan maslahatlashmasdan, gohida tazyiq o'tkazish, hukmronlik qilish yo'li bilan yakka o'zi hal qiladi;
- o'z qo'l ostidagi xodimlarning faoliyati uchun hamma javobgarlikni o'z zimmasiga oladi, butun axborotni o'zi orqali o'tkazishga harakat qiladi;

Demokratik uslub shu bilan tavsiflanadiki, bunda yosh rahbar o'z faoliyatida guruh a'zolariga tayanib ish yuritadi. Demokratiya xalq hukmronligini odamlar manfaatini aks ettridi. Bunday rahbarlar jamoa a'zolari o'rtasidagi bevosita fikr almashishni ma'qullaydilar, ularning fikrini tinglaydi, ular bilan doimo maslahatlashib ish olib boradi. Yosh rahbarning bunday usuli xodimlarning shaxsiy tashabbusini, ijodiy faolligini oshiradi, jamoada do'stona vaziyatni vujudga keltiradi..

Demokratik uslubdagi rahbarlar quyidagi belgilari bilan ajralib turadilar:

- muammolarni jamoa bilan birgalikda fikrlashgan xolda hal etadi;
- qabul qilingan qarorlar va berilgan topshiriqlarni ish bajaruvchilarga yaxshilab tushuntirishga harakat qiladi va zarur bo'lgan xollarda ko'rsatmalar beradi;
- qo'l ostidagi xodimlarning tashabbusini qabul qiladi va qo'llab-quvvatlaydi;
- qaror qabul qilishdan avval, uni jamoa orasida keng doirada muhokama qiladi;

Liberal uslub shundan iboratki, bunda rahbar o'zining boshqarish xususiyatlarini namoyish etmaydi, aksincha u bundan tortinadi va korxonadagi ishlarning amalga oshirilishiga aralashmaydi. Qo'l ostidagilarga hurmat bilan murojaat qiladi, ularning fikrini sabr bilan tinglaydi, takliflaridan foydali fikrlarni izlaydi va hayotga tatbiq qilishga harakat qiladi.

Liberal uslubdagi rahbarlar quyidagi belgilari bilan ajralib turadi:

- qo'l ostidagi barcha xodimlarga hurmat bilan murojaat qiladi;
- o'zini namoyish etishi, oshkoraliqni yoqtirmaydi;
- xodimlarning fikrini sabr bilan tinglaydi, ularning takliflaridan foydali tomonlarni izlaydi;

XULOSA

Yuqoridagi rahbarlik uslublaridan albatta, yosh rahbarlar demokratik boshqaruv va shunga muvofiq boshqaruv ishini tashkil etishi maqsadga muvofiqli. Demak, demokratik uslub eng samarali boshqaruv tizimi hisoblanib, uni qo'llashda to'g'ri qaror qabul qilish ehtimoli oshadi, mehnat samaradorligi ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Karimov I.A. Yuksak malakali mutaxassislar – taraqqiyot omili. - T.: "O'zbekiston", 1995. 2. Boymurodov N. Rahbar psixologiyasi. - T: Yangi asr avlod, 2005.- 152b.
3. Karimova V. Ijtimoiy psixologiya.- T: TDIU.- 2012.-122b.
4. Mahmudov I. Boshqaruv psixologiyasi.- T: YUNAKS-PRINT MCHJ, 2006.- 232 b.
5. G'oziyev E.,Toshimov R. Menejment psixologiyasi.-T:O'zMU,2001.- 144 b.

“ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH, O’QUVCHILAR BILIMIDAGI BO’SHLIQLARNI ANIQLASH”

Abdinabiyeva Muqaddam Anvarovna

Angren shahar Skolioz bilan kasallangan bolalar uchun
mo‘ljallangan 73 – sonli ixtisoslashtirilgan maktab – internat
ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annototsiya

Ushbu maqolada o‘quvchining nutqi rivojlantirish, milliy madaniyati yuksaltirish, ularning til malakasini oshirish, xatolar ustida ishlash, o‘quvchining o‘zi ishlashiga sharoit yaratib, o‘z faniga qiziqtira olish ham dolzarb vazifa ekanligi haqida.

Qo‘llanmadan maktab o‘qituvchilar foydalanishlari mumkin.

Kalit so‘zlar: Zamnaviylik, afzallik, ijodiylik va mustaqil ishslash, yangi pedagogic texnologiya

“Aytib ber – men unutaman, ko’rsat - tushumaman, bu narsani o’zim bajarishim uchun sharoit yarat va men o’rganaman”. (Konfutsiy)

Ta’lim sohasida olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar, ta’lim mazmunini takomillashtirishga oid qabul qilingan hukumat qarorlari, ta’limni hayot bilan

bog‘lash, o‘qitish samaradorligini oshirish tez taraqqiy etib borayotgan jamiyat uchun barkamol avlodni tarbiyalab yetishtirishni talab qiladi.

Maktabda ona tili va adabiyot fanini o‘qitishning ijtimoiy ahamiyati shundaki, bu fanni chuqur o‘zlashtirgan o‘quvchining nutqi rivojlanib, milliy madaniyati yuksaladi. Qalbida vatanparvarlik hissi jo‘sh uradi. Bu yo‘lda esa o‘quvchilarga faqat ilm o‘rgatish emas, balki ularning til malakasini oshirish ham dolzarb vazifadir.

Ona tili va adabiyot fanini o‘qitishda o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma va malaka bilan birga hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish nazarda tutilgan, DTS va o‘quv dasturlari loyihibarining tajriba-sinovi natijalari yuzasidan amaliyotchilarning fikr-mulohazalarini tinglash, zamnaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, ilg‘or tajribalarni o‘rganish va ommalashtirish masalalari keng muhokama qilinishi lozim.

Fan olimpiadalari natijalarining tahlili, 5–11-sinf “Ona tili” va “Adabiyot” darsliklari bilan ishlashdagi muammolar, darslik mazmuni yuzasidan fikr-mulohazalar umumlashtirilib, tavsiyalar ishlab chiqilishi, kelgusidagi rejalar belgilab olinishi maqsadga muvofiq.

Yangi o‘quv yili uchun qayta nashr qilinib, yildan- yilga ta’limiy va tarbiyaviy mazmuni takomillashtirilib kelinayotgan 5-, 6-, 7-sinf (N.Mahmudov va boshqalar), 8-sinf (M.Qodirov va boshqalar), 9-sinf (N.Mahmudov va boshqalar) “Ona tili” darsliklari haqida fikr yuritishga alohida e’tibor qaratish kerak. Darslik bilan ishlashda o‘qituvchilarning o‘quv dasturi talablarini teran anglashi, dastur materiallari asosida darslarni rejalashtirish, mavzu uchun berilgan amaliy mashq va topshiriqlar bilan ishlashga o‘rgatish orqali o‘quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish, dars jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalaridan o‘rinli foydalanish zarurligiga ham ahamiyat berish talab etiladi.

Ona tili ta’limida yozma nutq ustida ishslash og‘zaki nutqqa qaraganda ancha murakkab jarayon hisoblanadi. Bu nutq turining murakkab tabiati — imlo qoidalariga amal qilish, tinish belgilarini o‘rinli qo‘llash, fikrning uslub talabiga muvofiq bayon qilinishidir. Yozma nutq o‘quvchidan grammatik va mazmun jihatidan to‘g‘ri jumla tuzishni, har bir so‘zni o‘z o‘rnida — to‘g‘ri qo‘llashni, fikrni ixcham, uslub jihatidan sodda va ravon ifodalashni talab etadi. Bu jihatlar o‘quvchidan yozma savodxonlikni talab qiladi.

5-sinf o‘quv dasturida har bir chorakda o‘quv soatidan kelib chiqib, 6 tadan nazorat ishi belgilangan. O‘quvchilarning imloviy va tinish belgilar bo‘yicha savodxonligi ustidan nazorat, asosan, diktant, bayon va insholar orqali amalga oshiriladi. O‘quvchilarning yozma ishlarini o‘qituvchi tekshiradi, imloviy, uslubiy, tinish belgilariga doir va boshqa xil xatolarni tuzatadi, baholaydi. Diktantda uchraydigan xatolarning ba’zilari

ayrim o‘quvchilargagina xos bo‘lib, bu orfografik-grammatik qoidalarni tushunmaslikdan yoki uni unutganidan kelib chiqadi. Ba‘zi xatolar sinfdagi ko‘pchilik o‘quvchilarga xos bo‘ladi. Xatolar ustida ishslashda pedagogik texnologiyalardan foydalanilsa, bunday muammolar tezroq barham topadi. Masalan: o‘qituvchi diktantda yo‘l qo‘yilgan xatolarning turlarini aniqlaydi va uning yoniga qancha o‘quvchi qaysi so‘zlarni xato yozganini ustun shaklida belgilaydi. Hisobga olishning bu turida o‘qituvchi qaysi mavzu bo‘sh o‘zlashtirilgani, qaysi o‘quvchi ko‘p mavzuni bilmaydi yoki unutgan, qaysi o‘quvchining bilimi puxta va asosli ekanini aniqlab oladi. Xatolarni hisobga olishning bu usuli faqat imlo xatolarini emas, tinish belgilariga oid xatolarni tahlil etishda ham qo‘l keladi.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘qituvchilar diktantda yo‘l qo‘yilgan xatolarni o‘quvchilarning o‘zlariga o‘tilgan qoidalarni eslatish yo‘li bilan tuzattirish, bu borada ularni hamkorlikka chorlash usuliga murojaat etmaydilar. Xatolar ustida ishslash masalasida hamkorlikdagi ta’lim joriy etilganicha yo‘q. Yozma ishlardagi xatolarni tuzatishda pedagogik texnologiyaning metod va usullaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Demak, o‘qituvchi har bir diktant tahlilini o‘tkazishda undan oldingi yozma ishda o‘quvchiga qanday topshiriq bergenini ham hisobga olishi lozim. O‘qituvchi diktant tahlili darslariga tayyorlanganda, quyidagilarga amal qilishi maqsadga muvofiq:

o‘quvchining yozma ishini sifatli tekshirish;

yo‘l qo‘yilgan xatolarni guruhlash, tinish va individual xatolar ustida ishslash tizimini tuzib chiqish; uyga beriladigan vazifani puxta o‘ylab, o‘quvchi yo‘l qo‘ygan xatosini bartaraf etishiga yordam berishini ta‘minlash lozim.

Ta’kidlash joizki, yozma savodxonlikni rivojlantirishda punktuatsiya, ya’ni tinish belgilarini to‘g‘ri qo‘llashga oid bilimlar alohida ahamiyat kasb etadi. Savodli yozish va husnixat malakasi barcha kasb egalari, soha mutaxassislari uchun birdek zarur. Buning uchun o‘zbek tilidagi ishora-imlo qoidalarni mukammal bilish zarur. Bir guruh yetakchi olimlar tomonidan “O‘zbek tili punktuatsiyasining asosiy qoidalari” (T.: 2014, “Ma’naviyat” nashriyoti) kitobi chop etildi. Bundan o‘qituvchilar amaliyotda keng foydalanishlari mumkin.

O‘quv jarayonida ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan yana biri — AKTni keng qo‘llash. Har bir mavzuni AKTdan foydalanib o‘tish uchun, avvalo, elektron darslik, qo‘llanma, dars ishlanma, o‘quv film, ko‘rgazmali materiallar va boshqa anjomlar muhayyo bo‘lishi lozim. Dars jarayonida faqat o‘tilayotgan mavzuga oid materiallardan — elektron dars ishlanmasi, multimediali elektron ishlanmalar (o‘quv filmi) yoki videofilm, didaktik materiallardan foydalanish samaradorlikni ta‘minlaydi. O‘quvchi darsni ma’ruza shaklida eshitishdan ko‘ra, ko‘proq ko‘z bilan ko‘rib, ba‘zi jarayonlarni bevosita kompyuterda bajarsa, o‘zlashtirishi tezlashadi va osonlashadi. Jarayonda muammo usulidan foydalanish lozim. Muammoning yechimini topishda guruhlarga bo‘linib masalani hal etish, muloqot usuli, mantiqiy fikrlash kabi usullar ham dars samaradorligini ta‘minlaydi.

Bu borada “Urg‘u va uning turlari (5-sinf), “Fe’lning munosabat shakllari” (6-sinf), “Modal so‘zlar” (7-sinf), “Sodda va qo‘shma gaplar”, “Ma’lumotnomma matni va ijodiy tavsifiy matn” (8-sinf), “Ko‘chirma gapli qo‘shma gap”, “Ko‘chirma gapli qo‘shma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi” (9-sinf) kabi mavzular yuzasidan Multimedia umumta’lim fanlarini rivojlantirish markazi bilan hamkorlikda videogarslar yaratilib, amaliyotga taqdim etilgan.

Darslarda o‘quvchining faol ishlashi va mavzuni tushunganligini aniqlash, ularni doimo faollikka jalg qilish lozim. Bunda biz yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib borishimiz kerak.

Darslarda o‘quvchining faol ishlashi va mavzuni tushunganligini aniqlash, ularni doimo faollikka jalg qilish lozim. Bunda biz yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib borishimiz kerak. Masalan test topshiriqlardan foydalanish ham mumkin, testlardan ta’lim jarayonida (maktabda) foydalanish o‘ziga xos imkoniyatlarni beradi. Testlardan ta’lim jarayonida (maktabda) foydalanish o‘ziga xos imkoniyatlarni beradi:

- tasodiflik yo‘qotiladi;

- o‘quvchi bahosiga yaqin baho ob‘yektiv ko‘rinishda bo‘ladi;
- o‘qitishning turli pag‘onalarida haqli ravishda talab etish mumkin bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarining minimumini aniqlash imkonini beradi;
- o‘quvchini o‘zi qanday kamchilikka yo‘l qo‘yganini aniqlashga va xatolari ustida ishslashga imkon beradi;
- o‘quvchidan so‘rashga, o‘quvchilarning bajargan ishini tekshirishga ketadigan o‘qituvchi vaqtি tejaladi;
- o‘quvchilarning amaliy va nazariy bilimlari sifatini tekshirish imkonini tug‘diradi;

- testlar har jihatdan yaxshi natija beradi, o‘quvchi izlanadi, xato va kamchiliklarini bartaraf etadi.

Yana darslarga oid bir qancha usullarni olishimiz mumkin. Masalan, “*Sherigini top*”, “*Blits*”, “*T chizmasi*”, “*Baliq skeleti*” metodi orqali qo’shma gaplarning qanday munosabatda kelishini aniqlash mumkin. Yoki qo’shma gap turlarini aniqlash mumkin.

«*Panarama*» jadvali va gazeta yoki jumal har tarqatiladi. O‘quvchilar o‘qituvchi tomonidan tarqatmaga matbuot sahifasidan topgan fe’llami yozib chiqadilar. Kataklar to’limguncha tarqatma qog‘ozlar partama-partalar almashtiriladi. Almarshgandan so‘ng qolgan topshiriqlarni bajaradilar. Qog‘oz oxiri o‘z egasiga yetib kelishi kerak. Ular yaxshilab o‘qib chiqib umumiyl xulosaga keladilar va taqdimotga chiqadilar. Bu mashg‘ulot orqali sinfdagi barcha o‘quvchining o‘zlashtirganlik darajasini bilib olish mumkin.

Adabiyot darslarida “*Venn diagrammasini*” to’ldirish, “*SWOT*” (“*KZIX*” kuchli jihatlari, zaif tomonlari, imkoniyatlar, xavf - xatar) tahlili metodidan foydalanish kabilalar.

Mavjud muammolar va ularning yechimlarini bartaraf etish uchun: Yoshlar o‘rtasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, milliy va jahon adabiyotining eng yaxshi namunalarini o‘rganish hamda ularni keng targ‘ib qilish; Ta’lim sifati va samaradorligini oshirish, yangi avlod darsliklarining multimedia majmularini yaratish; Filologiya fanlari ta’lim tizimini yuqori bosqichga ko‘tarishda o‘qitishning innovatsion texnologiyalarini amaliyotga samarali joriy etish lozim.

INTERFAOL METODLAR:

O‘qituvchini:

1. *O‘z ustida muntazam ishlashga;*
2. *Doimo ijodiy izlanishga;*
3. *Yangilik bilan ishlashga;*
4. *Ilg‘or pedagogik usullarni amalyotga joriy etishga turki beradi.*

O‘quvchiga:

1. *Mustaqil izlanishga;*
2. *Erkin ijodiy yondashuvga;*
3. *Mavzuni erkin tadqiq qilishga;*
4. *O‘z xohishi bo‘yicha dars qilishga;*
5. *Qiziqishlari bo‘yicha tahsil olishlariga turki beradi.*

Ta’lim sohasini rivojlantirishda, o‘quvchilarning savodxonligini oshirishda barchamiz birdek mas’ulmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Yakka va bir necha mualliflar tomonidan yaratilgan manbalar;
2. N.Mahmudov, A.Madvaliyev “O‘zbek tili punktuatsiyasining asosiy qoidalari” (T.: 2014, “Ma’naviyat” nashriyoti) kitobi.

3. 2. «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi». – T.: «O‘zbekiston», 1997.
4. Ikromova R. “Grammatika, imlo va nutq o‘sirishdan tarqatma materiallar” – T.: «O‘qituvchi», 1993-y.
5. Nurmanov V., R. Rasulov. “O‘zbek tili jadvallarda” –T.: «O‘qituvchi», 1999. 27-30 b.
6. Qosimova K. “Ona tili o‘qitish metodikasi” –T.: «Nosir», 2009. 13— 136 b.
7. G‘ulomov A. “Ona tili o‘qitish printsiplari va metodlari” – T.: «O‘qituvchi», 1992 - y.
8. 5 – 9 - sind ona tili darsliklari.
9. Davriy nashrlar va gazetalar:
10. “Til va adabiyot ta’limi” jurnallari.
11. “Ma’rifat” gazetasining turli nashrlari.

Internet materiallari:

1. http: www.referat.uz-Turli fanlardan referatlar to‘plamiga boy sahifa. O‘quvchilarga juda foydali ma’lumotlar keltirilgan.
2. http: G‘G‘ www. online bi-Informatsion sahifa bo‘lib, unda deyarli ixtiyoriy mavzudagi ma’lumotlarni topishingiz mumkin.
3. www.ziyouz.com G‘. Abduraxmonov “Ona tili o‘qitish metodikasi” .

MAVZU: MATEMATIKA O'QITISHNING XUSUSIY METODIKASI

Muqimova Dilbarxon Xusanboyevna

Farg'ona davlat universiteti akademik litseyi "Aniq fanlar" kafedrasi matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Metodika pedagogikaning tarkibiy qismi (pedagogika yunoncha paidagogike) bo'lib, insonni shakllantirishda muayyan maqsad sari qaratilgan sistematik faoliyat to'g'risidagi hamda ta'lif-tarbiya berishning mazmuni, shakli va metodpari (uslublari) haqidagi fandir. Metodologiya esa (metod va logika so'zlaridan) faoliyatning tarkibi, mantiqiy tuzilishi, metod va vositalari haqidagi ta'lifotdir. Metodologik bilim, birinchidan, muayyan faoliyat turlarining mazmuni va izchilligini o'z ichiga olgan odat va normalar shaklida, ikkinchidan, amalda bajarilgai faoliyatning ta'siri sifatida yuzaga chiqadi. Xozirgi zamoy adabiyotlarida metodologiya deyilganda, avvalo ilmiy bilish metodologiyasi, ya'ni ilmiy bilish faoliyatining shakllari va usullari tushuniladi. Metodika, qisqacha qilib aytganda, ma'lum bir fanni o'rganish, o'qitish metodlari to'g'risidagi ta'lifot. Boshqacha aytganda metodika - bu dars o'tishda o'qituvchiga qo'yiladigan talablarni realizatsiya qilishni amalga oshiradigan turli metodlarning majmuyidir.

Kalit so'zlar: O'qitishda predmetlararo bog'lanish, matematik va kibernetik metodlar, matematika o'qitishning konkret metodikasi, suhbat metodi, matematika metodikasi haqidagi tushuncha.

Matematika metodikasi pedagogika, psixologiya va yosh psixologiyasi bilan bog'liq. Boshlang'ich matematika metodikasi ta'lifning boshqa fan metodikalari (ona tili, tabiatshunoslik, rasm, mehnat va boshqa fanlar o'qitish metodikasi) bilan bog'liq. O'qitishda predmetlararo bog'lanishni to'g'ri amalgalashirish uchun o'qituvchi buni hisobga olishi juda muhimdir. Ilmiy-tadqiqot metodlari – bu qonuniy bog'lanishlarni, munosabatlarni, aloqalarni o'rnatish va ilmiy nazariyalarni tuzish maqsadida ilmiy axborotlarni olish usullaridir.

Kuzatish, tajriba, maktab hujjatlari bilan tanishtirish, o'quvchilar ishlarini o'rganish, suhbat va so'rovnomalar o'tkazish ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlari jumlasiga kiradi. So'nggi vaqtarda matematik va kibernetik metodlardan, shuningdek, matematikani o'qitishda modellashtirish metodlaridan foydalanish qayd qilinmoqda. Matematika metodikasi ta'lif jarayoni bilan bog'liq bo'lgan quyidagi uch savolga javob beradi:

1. Nima uchun matematikani o'rganish kerak?
2. Matematikadan nimalarni o'rganish kerak?
3. Matematikani qanday o'rganish kerak?

Matematika metodikasi haqidagi tushuncha birinchi bo'lib Shveytsariyalik pedagog matematik G.Pestalosining 1803-yilda yozgan —Sonni ko'rgazmali o'rganishl asarida bayon qilingan. Boshlang'ich ta'lif haqida ulug' mutafakkir Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino va boshqalar ta'lif va tarbiya haqidagi hur fikrlarida boshlang'ich ta'lif asoslarini o'rganish muammolari haqida o'z davrida ilg'or g'oyalarni olg'a surganlar. MO'M o'zining tuzilish xususiyatiga ko'ra shartli ravishda uch bo'limga bo'linadi.

1. Matematika o'qitishning umumiy metodikasi. Bu bo'limda, matematika fanining maqsadi, mazmuni, metodologiyasi shakli, metodlari va vositalarining metodik tizimi pedagogika, psixologik qonunlari hamda didaktik tamoyillar asosida ochib beriladi.

2. Matematika o'qitishning maxsus metodikasi. Bu bo'limda matematika o'qitish umumiy metodikasining qonun va qoidalarini konkret mavzu materiallariga tatbiq qilish yo'llari ko'rsatiladi.

3. Matematika o'qitishning konkret metodikasi.

Bu bo'lim ikki qismdan iborat:

- 1.Umumiy metodikaning xususiy masalalari.
- 2.Maxsus metodikaning xususiy masalalari.

Matematika o'qitish metodikasi butun pedagogik tadqiqotlarda pedagogik texnologiya, axborot texnologiyalari yutuqlarida qo'llaniladigan metodlardan foydalanadi. Kuzatish metodi – odatdag'i sharoitda kuzatish natijalarini tegishlichqa qayd qilish bilan pedagogik jarayonni bevosita maqsadga yo'naltirilgan holda idrok qilishdan iborat. Kuzatish aniq maqsadni ko'zlagan reja asosida uzoq va yaqin vaqt oralig'ida davom etadi. Kuzatish tutash yoki tanlanma bo'lishi mumkin. Tutash kuzatishda kengroq olingan hodisa (masalan,

matematika darslarida kichik yoshdagi o'quvchilarning bilish faoliyatlari) tanlanma kuzatishda kichikkichik hajmdagi hodisalar (masalan, matematika darslarida o'quvchilarning mustaqil ishlari) kuzatiladi. Tajriba – bu ham kuzatish hisoblanib, maxsus tashkil qilingan, tadqiqotchi tomonidan nazorat qilib turiladigan va tizimli ravishda o'zgartirib turiladigan sharoitda o'tkaziladi. Tajriba natijalarini tahlil qilish taqqoslash metodi bilan o'tkaziladi. Pedagogik tadqiqotda suhbat metodidan ham foydalanishi mumkin. Tadqiqotning maqsad va vazifalarini yaqqol aniqlash, uning nazariy asoslari va tamoyillarini ishlab chiqarish, ishchi faraz tuzish, boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasining shakllanishida asosiy mezonlar hisoblanadi.

Xulosa:

Respublikamizda iqtisodiyotni erkinlashtirish va bu sohadagi islohotlarni yanada chuqurlashtirish bilim olishga, matematika fani sirasrorlarini o'rganishga bo'lgan talablarni ham kuchaytirdi. Bu esa, o'z navbatida, to'g'ri qaror qabul qilish malakasiga ega bo'lgan matematiklar tayyorlashnigina emas, balki ularni o'qitadigan pedagoglar tayyorlashni ham talab qiladi. Matematik fanlarni yoshlarga o'rgatish uchun o'qituvchining o'zi bu fanlarni yaxshi bilishi, dars berish metodlarini mahorat bilan qo'llay olishi talab etiladi. Shu bilan birga, pedagogika, psixologiya va boshqa fanlarni ham chuqur bilishi zarur bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh. Alinov, O. R. Xolmuhammedov, M. A. Mirzaxmedov. algebra 2006- yil
2. Shavkat Mirziyoyev "ERKIN VA FAROVON, DEMOKRATIK O'ZBEKİSTON DAVLATINI BİRGALIKDA BARPO ETAMIZ". Toshkent - 2016
3. K.Hashimov, S.Nishonova. Pedagogika tarixi. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti Toshkent— 2005, 304 b.
4. Yuldashev Z.Kh., Ashurova D.N. Innovative-didactic program complex and new formalized model of education. Malaysian Journal of Mathematical Sciences 6(1):, 2012, 97-103 p.
5. www.bilimdon.uz
6. uz.wikipedia.org
7. www.tdpu.uz

MAVZU: FIZIKA O'QITISH JARAYONINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ergashev Olimjon Hakimjon o'g'li

Farg'onan davlat universiteti akademik litseyi "Aniq fanlar" kafedrasini fizika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maktabda har bir predmet o'qituvchisi dars jarayonida o'quvchining o'zlashtirish qobiliyatini e'tiborga olishi lozim. Bu esa o'quvchining psixologik xususiyatlarini yaxshi bilishni talab etadi. O'qituvchi ish faoliyatida o'quvchilarning qanday psixologik xususiyatlariga etibor berishi zarurligi va uning ahamiyati haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz. O'quvchilarni o'quv mashg'ulotlariga munosabatlarida namoyon bo'ladigan individual ruhiy xususiyatlari — diqqati, yaxshi yoki noxush kayfiyatları, irodaviy faolligi, hamda qiziqishi va havaslari fizikani o'rganish jarayonida amal qiladigan muhim omillardandir.

Kalit so'zlar: elektrostatika, elektrostatika, o'zgarmas tok, metod, astronomiya, mexanika, kinematika, dinamika, birliklar sistemasi, magnit maydon, o'quv materiallar, termodinamika, molekulyar fizika.

M a'lumki, diqqat — aqliy faoliyatda g'oyat muhim rol o 'ynaydi. Diqqatning ahmiyatini ta'kidlab, K.D. Ushinskiy «Diqqat — ruhimizga o 'tib turadigan hamma narsaning eshidigidir», — deb ta 'lim beradi. Demak, bilimlarni puxta egallash jumladan fizikani o 'zlashtirishning zarur shartlaridan biri o 'quvchilar diqqatining fizik jarayonlarni puxta bilib, o'zlashtirib olishga yo'naltirilishi, unda kuchli va barqaror to'planishidir. Diqqatning o 'rganilayotgan materialdan chalg'ib ketishi, parishonlik, zarur obyektga to'planm asligi yoki to'planishining qiyinligi ta'limning sifatiga, jumladan o 'zlashtirish tezligiga ham salbiy ta'sir qilishi mumkin. Ta'lim jarayonida o'quvchilar kechiradigan xilma-xil ta'sirchanlik holatlar, yaxshi yoki noxush kayfiyatlar, his va tuyg'ular katta rol o 'ynaydi. Bu hissiyotlar diqqatning kuchli va barqarorligiga ham ta 'sir qiladi. Ma'lumki, biron maqsadga erishmoq uchun, ruhiy zo'r berish, irodaviy faollik ko'rsatish, kuch sarflash lozim bo'ladi. Ta'lim jarayonida aqliy faoliyatning faolligi, asosan iroda kuchi yordami bilan ta'min etiladi. Ta'lim jarayonida sarflanadigan kuch va harakatdan kuzatilgan maqsadning aniqligi, unga erishish vositalarining ravshanligi, o 'quvchilarda faollik tug'diradi, o 'quv materialini tom va chuqur idrok qilish ham anglab olishga intilishni kuchaytiradi. Bilim va malakalar hosil qilishda diqqat, hissiyot va iordaning ijobjiy yoki o 'quvchilardagi qiziqishga ham bog'liqidir. Chunki, «qiziqish kishining o'z hayotida eng ahmiyatli, eng qimmatbaho deb bilgan narsalarga yo'nalganligidir. Qiziqish kishining qiziqqan narsasiga doimiy intilishida, uni o'ziga yaqinlashtirishida, o'rganib olishga intilishida namoyon bo'ladi». O'qituvchining pedagogik faoliyati bilan bog'liq bo'lgan omillar haqida ham to 'xtalib o 'tmoq kerak. O'qituvchining fanni, uni o'qitish uslubini qanchalik egallaganligi, darsni tashkil qilish va o 'tkazish mahorati, umuman O'qituvchining fan o'qituvchisiga xos individual sifatlari o 'quvchilarda bilimlarning shakllanishida amal qiladigan omillar jumlasidandir. Bilim va malakalar hosil qilishda, jumladan fizikani o 'zlashtirishda ham, o'qituvchining bilimdonligi, O'qitish uslublari bilan qurollanganligi, pedagogik mahorat juda muhim ahmiyat kasb etadi. Biroq, ta'limning har qanday sharoitida, har vaqt ham amal qilaveradigan universal uslublar yo'q va bunday uslubning bo'lishi ham mumkin emas. O'qitish uslubi avvalo hosil qilinadigan bilim, jumladan o'rganiladigan materialning mazmuni va harakteriga mos kelishi kerak. Sezgi, idrok bilishning birinchi bosqichi bo'lib, aqliy faoliyatning yuksak shakli — abstrakt tafakkur sezgi, idrok obrazlariga asoslanadi. Demak, ta'limning samaradorligini oshirish uchun bolalarning sezgi-idrokdan hosil bo'lgan tajribalaridan, tasavvurlaridan foydalanish, fan asoslarini egallashda, jumladan fizik bilimlarni egallashda ham, unga tayanish zarurdir. Chunki, inson sezgi idrokining asosiy mohiyati ongning tashqi borliq bilan bevosita bog'lanishini ta'min etishdir, insonning yuksak ehtiyojlarini, jumladan dunyonи bilish ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilishdir. Demak, har qanday bilish jarayoni va hodisalarining mohiyatini anglab olish faqat sezgi orqali, idrok va tasavvurlar orqali sodir bo'ladi. Sezgi va idrok tasavvur obrazlarining shakllanishiga olib keladi, tasavvurlar esa, o'z navbatida inson aqliy faoliyatining yuksak bosqichi abstrakt tafakkuming hissiy asosi bo'lib xizmat qiladi. Biroq, sezgi idrok va tasavvurlar har qanday bilishning negizi, bilishga asos bo'lgan manba bo'lsa ham, u murakkab bilish jarayonining faqat birinchi bosqichi bo'lib qoladi. Shuning uchun ham ta'lim jarayonida avval hissiy bazani yaratish ta 'limning tobora murakkablashib, chuqurlashib boruvchi bosqichlarida unga

tayanib ish ko'rish, hissiy bilish bilan to'g'ri (ratsional) bilish faoliyatlarining to'g'ri nisbatda bo'lishiga rioya qilish zarur bo'ladi. Bu o'quvchilarda bilimlarning shakllanishi uchun ham zaruriy shartdir. Ruhiy faoliyatning ayrim turlarining shakllanishi va rivojlanishida optimal vaqt oralig'i mayjud deb taxmin qilinib, bu vaqtini L.S. Vigotskiy va A.N. Leontyev sintizitiv davr deb yuritdilar. Masalan, nutqni rivojlantirish uchun sintizitiv davri 1 yoshdan 5 yoshgacha, model fikrlashning shakllanishi uchun 11 — 13 yosh, matematik fikrlash 15 dan 20 yoshgacha talab etiladi. Odam ruhiyati rivojlangan sari yaxlitlik, birlilik, barqarorlik ortib boradi, uning birlashishi sodir bo'ladi. Bu hoi shaxsnинг u yoki bu hislatlarining paydo bo'lishiga olib keladi.

T a'lim jarayonida ba'zan shunday hoi yuz beradiki, o'quvchilarning ongi aqliy faoliyatning yuksak shakli bo'lgan abstrakt tafakkuriga, tushunchalarga tayanib fikr yuritishga tayyor bo'lmay, ilmiy tushunchalarining mag'zini chaqish va fikr yuritishda tushunchalar bilan ish ko'ra olish faoliyatiga hissiy obrazlar zaxirasi, sezgi, idrok va tasavvurlar zaxirasi yetishmay qoladi. Ta'limdagi juda ko'p nuqsonlar shu tufayli yuz bersa kerak, ulgurmovchilikka, bilimdagi kamchiliklarning sodir bo'lishiga ham shu sabab bo'ladi. Sezgi va idrok narsa va hodisalarning sezgi organlariga bevosita ta 'sir qilib turishi natijasida sodir bo'lsa, tasavvur obrazlari so'z ta'siri bilan tiklanadi. Shu sababli ma'lum darajada umumiylashgan bo'ladi. So'z ta'siri bilan tiklangan tasavvur mazmun jihatidan olganda sezgi va idrokdan chuqurroq, shu bilan birga u umumiylashgandir. So'z bilan tiklangan tasavvur obrazlaridan voqelik bilinadi. Ta'lim jarayonida buni hisobga olmaslik mumkin emas. Zotan, maktab ta 'limi oldida ilmiy bilimlar bilan tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonunlari bilan, voqelikning asl mohiyatini aks ettiradigan tushunchalar sistemasi bilan qurollantirish orqali o'quvchilar aqliy faoliyatini rivojlantirish vazifasi turadi. Shunday qilib, fanning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish bu haqdagi bilimlarni egallash jarayoniga ta'sir o'tkazuvchi omillarni atroflicha tadqiq qilish, o'quvchilarning aqliy faoliyatlarini faollashtiruvchi samarali uslublarni ishlab chiqish maktabda o'qitish sifatini ko'tarishda muhim amaliy ahamiyatga ega. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan o'qitish jarayonining ruhiy xususiyatlarini fizika o'qitishda qanday amalga oshirish mumkinligi haqida to'xtolib o'tamiz. Har qanday predmetni, shu jumladan fizika o'qitishni shunday olib borish kerakki, bunda u o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga maksimal yordam bersin. Fizika o'qitish jarayonini tashkil etish bilan birga fizika o'qitishning o'ziga xos ruhiy xususiyatlarini ham hisobga olish zarur. Ular hammadan avval predmetning mazmuni bilan belgilanadi. O'rganilayotgan obyektlarning mohiyatiga kirib borish o'quvchilardan abstraktlash, ideal modellarni qurish, bir ko'rinishdagi abstraksiyalashdan boshqasiga o'tish va boshqa shu singari hayoliy amallarni (operatsiyalarni) bajarishni talab etadi. Bularning hammasi fizik ilmiy fikrlashni ifodalandaydi, hamma hayoliy operatsiyalar o'qish jarayonida shakllanadi va yoshning ortishi bilan rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Strelkov S.P. Mexanika .Kirish. T.1977
2. Sivuxin D.V. Umumiy vizika kursi . 1 tom Kirish. T. 1981.
3. Raxmatullaev M. Umumiy fizika kursi "Mexanika "§ 1-2. T., 1995
4. Savelev I.V. Umumiy fizika kursi .1 t. T., 1973 Kirish.
5. Xaykin S.E. Fizicheskie osnovq mexaniki. M. 1971 g. 1-Bob.
6. N. SADRIDDINOV, A. RAHIMOV, A. MAMADALIYEV, Z. JAMOLOVAFIZIKA O'QITISH USLUBI ASOSLARI TOSHKENT — «O'ZBEKISTON» - 2006

YANGI O'ZBEKISTONNING IQTISODIY STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISH YO'NALISHLARI

Hamidova Shahzoda Odiljanovna –

Farg'onan Davlat Universiteti iqtisod fakulteti 1 kurs magistranti

Abstract: Iqtisodiy taraqqiyotning mezon va ko'rsatkichlari. Har bir mamlakatning iqtisodiy taraqqiyot darajasini ifodalovchi eng asosiy ko'rsatkichlardan biri bu - yalpi ichki mahsulot (YalM)dir. Uning to'g'ri va aniq hisoblanishi har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, uning jahon hamjamatiqiga kirib borish imkoniyati hamda jahon iqtisodiyotidagi tutgan o'rnni belgilab beradi. Shu sababli YalM harakat shakllarini chuqur o'rganish, tahlil qilish va shu asosda hisobchilik tizimini takomillashtirishni obyektiv zarurdir.

Kalit so'zlar: harajat, daromad, qiymat, mehnat, tovar, iqtisodiy o'sish, takomillashish, jahon iqtisodiyoti

YalMning takror ishlab chiqarish bosqichlari bo'yicha harakati Ushbu ko'rsatkichni hisoblashning uchta usulidan foydalanishni taqozo qiladi:

1. Qo'shilgan qiymatlar (ishlab chiqarish) usuli.
2. Harajatlar (pirovard iste'mol) usuli.

3. Daromadlar (taqsimlash) usuli.Bu uchala usulni qo'llash YalM harakatining barcha fazalarini (davrlarini) kompleks tadqiq qilishga, daromadlardan foydalanish hamda ulami shakllantirish jarayonlarini o'rganishga yordam beradi. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida milliy hisoblar tizimini takomillashtirishning nazariy asoslari. Qo'shilgan qiymat usuli bo'yicha hisoblangan YalM hajmi yahlit iqtisodiyotning tarkibiga kiruvchi alohida tarmoqlaming shu mahsulotni yaratishdagi o'mi va hissasini aniqlashga yordam beradi.Qo'shilgan qiymat bu - korxona yalpi mahsulotidan ulami yaratishda ishlab chiqarish jarayonida sarflangan joriy xarajatlami ayirib tashlangandan keyin qoladigan qismidir.

Ya'ni: QQ=YaM - Or.M (I) Bu yerda: QQ - qo'shilgan qiymat; YaM - yalpi mahsulot; Or.M - oraliq mahsulot.Tadqiqotlar hozirgi kungacha mavjud bo'lgan iqtisodiy qarashlarda qiymat, qo'shilgan qiymat va qo'shimcha qiymat tushunchalarining bir-biridan farqlanish mezonlari chuqur o'rganilmaganligini ko'rsatdi.Bizning fikrimizcha, qiymat bu - yaratilgan tovar yoki xizmat nafliligi va unga sarflangan mehnat sarflarining puldagi ko'rinishidir. Qo'shilgan qiymat esa, qiymatning tarkibiy qismi hisoblanib, u ishlab chiqaruvchi tomonidan yangidan yaratilgan qiymatdir. Qo'shimcha qiymat esa, qo'shilgan qiymat tarkibiy qismining bitta unsuri, ya'ni, foyda, boshqacha aytganda, qo'shimcha mahsulotning sotilgan qismi xolos. Qiymat ham, qo'shilgan qiymat ham ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida yaratiladi.

YalM real hajmining o'sishi milliy iqtisodiyotning rivojlanishini umumlashtirgan holda aks ettiruvchi, aholining o'sib va o'zgarib borayotgan ehtiyojlarini, turmush sifatini yaxshilash qobiliyatini ifodalovchi muhim makroiqtisodiy ko'rsatkich hisoblanadi. Shuning uchun iqtisodiy o'sishni uning mezonlari bo'yicha turlarga ajratib o'rganish muhim ahamiyatga ega.Mamlakatimizda iqtisodiy o'sish mezonlarini aniqlash bo'yicha qator tadbirlar ishlab chiqildi. Shulami hisobga olgan holda, bizning fikrimizcha, iqtisodiy o'sishni uning mezonlari bo'yicha quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

1. Sekinlashgan iqtisodiy o'sish (2% dan past);
2. Mo'tadil iqtisodiy o'sish (2%-4%);
3. O'rtacha iqtisodiy o'sish (4%-6%);
4. Barqaror iqtisodiy o'sish (6% dan yuqori).

Hozirgi kunda YalMni qo'shilgan qiymatlar usuli bo'yicha hisoblash jarayoni korxona va tashkilotlar tomonidan taqdim qilingan rasmiy ma'lumot hamda turli xildagi majburiy hisobotlar asosida amalga oshirilmoqda. YalMning bu usulini tanlash mavjud axborot bazasining xususiyatlari va uning ishonchliligi bilan bog'langan. Biroq, ilmiy kuzatishlarimiz shuni ko'rsatdiki, ushbu usul hisob-kitob ishlariada muayyan kamchiliklarga ega.Birinchidan, xizmat ko'rsatish sohalarining axborot ta'minoti yaxshi yo'lga qo'yilmagan. Natijada bu sohaning ulushi yakuniy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarda o'z ifodasini tobliq

topmayapti.Ikkinchidan, xizmat ko'rsatish sohasini ifodalab beruvchi turli xil hisobot shakkari talab darajasida ishlab chiqilmagan, bu esa, ulaming faoliyatini to'laligicha o'rganish imkoniyatini bermayapti.Bugungi kunda Respublikamizda bozor xizmatlaridan farqli o'laroq nobozor xizmatlarining qiymati ishlab chiqarish xarajatlari va asosiy vositalaming eskirishi hajmida hisoblanadi. Buning natijasida esa, nobozor xizmatlarini ko'rsatuvchi iqtisodiyot subyektlarining qo'shimcha mahsuloti sotilmagan bo'lib qoladi. Bir qator nobozor xizmatlarini ko'rsatuvchi sohalar ko'rsatgan xizmatlarining qiymati to'g'ri hisoblanmasligi evaziga mamlakatda yaratilayotgan YalM hajmini buzib ko'rsatadi. Bizning fikrimizcha, YalM hajmini qo'shilgan qiymatlar usuli bo'yicha hisoblash jarayonida nobozor xizmatlarining hajmini xuddi bozor xizmatlari hajmini hisoblagandek yondashishimiz zarur. Foyda miqdorini esa xuddi shu tur xizmatlar ko'rsatilayotgan sohalarda olinayotgan foyda bilan shartli ravishda teng deb olish kerak.Bundan tashqari, hozirgi kunda mutaxassislar orasida munozarali bo'lган bitta jihatni aytib o'tishimiz zarur. Bir qator xizmatlar o'zlarining xarajatlarni qoplasmaydi. Masalan, uy-joy xo'jaliklarining xizmatlarini oladigan bo'lsak, turar joy fondining xarajatlarni shu turar joylardan keladigan ijara va boshqa to'lovlar to'liq qoplasmaydi. Shuning uchun ushbu sohalarda yaratilayotgan xizmatlar qiymati YalM miqdorining sun'iy kamaytirilib ko'rsatilishining oldini olish uchun turar joy ijara haqi va boshqa to'lovami haqiqiy xarajatlarni miqdorida belgilash zarur.Mamlakatimizda oxirgi yillarda norasmiy faoliyat (oilaviy biznes, magazinlar, yordamchi xo'jalik, yakka tartibdagi mehnat faoliyati kabilar) sohasi ham sezilarli darajada kengaydi. Iqtisodiyotning norasmiy sektori tovar va xizmatlami ishlab chiqarish bo'yicha ochiq faoliyat yurituvchi sektor hisoblanadi, lekin ular muntazam ravishda tegishli statistik hisobotlami topshirmasligi sababli ushbu faoliyat natijalarini hisobga olish imkoniyati cheklangan. Bu esa, YalM hajmi va uning dinamikasini aniq baholash imkoniyatini bermaydi, buning oqibatida esa hufyona va norasmiy iqtisodiy faoliyat natijalari yakuniy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarda o'z ifodasini topmaydi.Bizning fikrimizcha, norasmiy faoliyat yurituvchi iqtisodiyot subyektlarining ishlab chiqarish natijalarini tanlama uslubni yanada takomillashtirish orqali hisobga olish zarur.YalM hajmini qo'shilgan qiymatlar usuli bo'yicha hisoblash jarayonida ko'pchilik iqtisodchilar ishlab chiqarish sohasiga uy bekalarining ko'rsatadigan uy yumush xizmatlarini ham kiritishni taklif qilishadi. Bular - kir yuvish, ovqat tayyorlash, uy-joy hamda uy jihozlarini toza holda tutish, bola tarbiyasi va shu kabi xizmatlardir. Ularning fikricha bunday xizmat turlarini shartli ravishda bozor baholarida hisobga olish kerak va ularning qiymatini ham YalM tarkibiga kiritish zarurdir. Aks holda mamlakatda yaratilgan YalM hajmi sun'iy ravishda kamaytirilib ko'rsatiladi. Yalpi ichki mahsulot tarkibida qo'shilgan qiymat ulushini ifodalovchi ko'rsatkich. Ushbu ko'rsatkich yahlit iqtisodiyot va uning tarmoqlarida yaratilgan qo'shilgan qiymatning yalpi ichki mahsulotga nisbati orqali aniqlanadi:

$$Q.Q.u = (QQ/YalM) * 100 (1)$$

Bu yerda: Q.Q.u - yalpi ichki mahsulot tarkibida qo'shilgan qiymat ulushi;

QQ - qo'shilgan qiymat; YalM - yalpi ichki mahsulot. Iqtisodiyotning tarmoq va sohalarida yaratilgan yalpi mahsulot tarkibida qo'shilgan qiymatning ulushi qanchalik yuqori bo'lsa, modernizatsiya darjasasi ham shunchalik yuqori bo'Madi yoki aksincha.Sanoat tarmoqlaridagi diversifikatsiyalashuv darajasining ma'lum mezonlar asosida baholanishi istiqboldagi vazifalami belgilab olishda muhim ahamiyatga ega. Uning darajasini quyidagi mezonlar asosida guruhlarga bo'lish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Diversifikatsiyaning past darjasasi (20% dan past);
2. Diversifikatsiyaning mo'tadil darjasasi (20% dan 50% gacha);
3. Diversifikatsiyaning o'rtacha darjasasi (50% dan 60% gacha);4. Diversifikatsiyaning yuqori darjasasi (60% dan yuqori).Diversifikatsiya darajasining keyingi ko'rsatkichi bu - yildavomida ishlab chiqarilgan yalpi ichki mahsulot tarkibida yangi turdag'i tovar va xizmatlaming ulushidir. Yangi turdag'i tovar va xizmatlar korxonalar tomonidan ilgari ishlab chiqarilmagan, modernizatsiyalash natijasida yaratilgan mahsulotlardir. Yalpi ichki mahsulot tarkibida yangi turdag'i tovar va xizmatlaming ulushi quyidagi formula orqali hisoblanadi. Ilmiy-tadqiqot bilan bog'liq bo'lgan faoliyat - bu insoniyat va jamiyat rivojlanishida turli xildagi ixtiroAMI yaratish hamda ulami hayotga tadbiq etish bilan bog'liq bo'lgan, muntazam ravishda bilim, ko'nikma va malakani oshirib borishga qaratilgan ilmiy-ijodiy faoliyatdir. Ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalarining hajmi bozor va nobozor ishlab chiqaruvchilari tomonidan muayyan subyektlaming buyurtmalari yoki o'z tashabbuslariga asosan olib boriladigan tadqiqot ishlarini o'z ichiga oladi.Hozirgi kunda mamlakatimiz statistika amaliyotida ilmiy- tadqiqot faoliyati natijalarining hajmi, ya'ni shu sohaga

qilingan xarajatlar oraliq iste'mol sifatida hisobga olinadi. Bu esa, o'z navbatida, YalM tarkibida ushbu xarajatlaming hisobga olinmasligiga sabab bo'ladi. Natijada pirovard iste'mol bo'yicha YalM hajmi past darajada namoyon bo'ladi. Vaholanki, ilmiy- tadqiqot ishlarining natijalari (bilim, ko'nikma va malaka zahiralari) kelgusidagi iqtisodiy taraqqiyotga zamin yaratadi. Bizning fikrimizcha, ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalarini, ya'ni shu sohaga qilingan sarf-xarajatlami mamlakatimiz milliy hisoblar tizimida aks ettirishga boshqacharoq yondashish zarur. Ushbu sohaga qilingan xarajatlami xuddi bino-inshoot, texnika- texnologiya, kompyuter dasturlari va shu kabilarga qilingan sarflar singari asosiy kapitalning yalpi jamg'armasi sifatida hisobga olish zarur. Chunki ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalaridan ham ishlab chiqarish jarayonida uzoq-yillar davomida bir necha bor foydalanish mumkin. Lekin ayrim yo'naliishlarda olib borilayotgan tadqiqotlar ham borki, ular o'z egasi yoki butun bir jamiyatga ma'naviy tomonidan nafli bo'sada, iqtisodiy foyda olib kelmaydi. Ular uchun qilinadigan xarajatlarni oraliq iste'mol sifatida hisobga olishni davom qildirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, harbiy sohadagi quro'l-aslaha va ulami yetkazib beruvchi vositalar uchun qilingan xarajatlar kapital jamg'arish sifatida emas, balki davlat boshqaruvin organlarining oraliq iste'moli shaklida hisobga olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oljanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: O'zbekiston NMIU 2017-y.
2. Mirziyoyev Sh.M. O 'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so'zi. 23.12.2017-y
3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.// Xalq so'zi. 15-yanvar 2017-yil.
4. 4. Mirziyoyev Sh.M. Demokratik islohotlami izchil davom ettirish, halqimiz uchun tinch va osoyishta, munosib hayot darajasini yaratish - barqaror taraqqiyot kafolatidir. O'zbekiston Liberal- demokratik partiyasining VIII s'ezdidagi ma'ruzasi. O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasining rasmiy sayti.
5. 5. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O 'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdag'i ma'ruzasi. Xalq so'zi, 2016-yil 8-dekabr.
6. Abulqosimov H.P. Iqtisodiyotni tartibga solishning bozor va davlat mexanizmlari.-T.:Akademiya,2012.
7. Abulkasimov H.P., Hamraev O.Ya. Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish.-T.: Iqtisod moliya, 2014.
8. Bag'rikenglik - jamiyat barqarorligining asosi (ilmiy- amaliy anjuman materiallari). - Toshkent: Universitet, 2003.

GEOFAZOVIY EKOTIZIMNI LOYIHALASH

Alekseyeva Alina Damirovna

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat
instituti Farg'ona mintaqaviy filiali
Xoreografiya 1-kurs talabasi

Annotatsiya: O'zbekiston respublikasi viloyatlar va tabiiy resurslari geoma'lumotlarini yaratish va fazoviy tahlil qilish orqali yangi natijalarga erishish.

Annotation: The achievement of new results through the creation and analysis of geographical data of regions and natural resources of the Republic of Uzbekistan. **Аннотация:** Достижение новых результатов за счет создания и анализа географических данных регионов и природных ресурсов Республики Узбекистан.

Kalit so'zlar: Aerofotosuratlar, kosmik suratlar, GPS syomka, geofazoviy tahlil, rastr model, atlasGIS, yachaykalar o'lchami, geotahlil, hayvonot olami, ekologiya, geostatistika, landshaftshunoslik, geografiya, amaliy statistika.

O'zbekiston respublikasining yaratilgan geoma'lumotlar bazasini geofazoviy tahlil qilishda vektorlangan ma'lumotlar va rastr ma'lumotlarni fazoviy ma'lumot deb atasak qanchadir haqiqatga yaqin bo'ladi, chunki ArcGis dasturida asosan har bir nuqta, chiziq va poligonlar o'z kordinatasiga ega va shu joy haqida atribut ma'lumotlarini o'z ichiga olgan. Hozirgi kunda biz qilgan fazoviy tahlil va boshqa turdag'i tahliliy ishlar kljakda asos bo'lib xizmat qiladi. Geofazoviy ma'lumotlarning bu raqamlangan kartalar, aerofotosuratlar, kosmik suratlar, statistik jadvallar va GATga bog'liq bo'lgan boshqa ma'lumotlar bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, geofazoviy ma'lumotlar bevosita syomka (GPS syomka, geodezik asboblar yordamidagi syomka) natijalaridan ham atribut ma'lumot sifatida olinishi mumkin. Oldingi boblarda aytiganidek, ma'lumot olishning yana bir qulay yo'li bu ma'lumotni sotib olishdir. Geografik ma'lumotlarni olgandan so'ng bu ma'lumotlar o'zaro birbiriga ma'lumotlarni bazasi orqali bog'lanishi kerak. Bu esa, o'z navbatida, kartadagi va bazadagi ma'lumotlarni bir-biriga bog'lab, yagona va umumiy ma'lumot olish imkoniyatini beradi. Fazoviy ma'lumotlar modellari – real obektlarning format raqamli tavsifi, mantiqiy qoidalarini fazoviy obektlar sinfida aks etadi. Fazoviy yoki geofazoviy tahlil bu modellashtirish, aniqlash va model natijalarini o'zgartirish jarayonidir. Model tasvirlash va boshqarish mumkin bo'lgan raqamli formatning joy to'g'risidagi haqiqiy tushunchasini namoyon qiladi. Fazoviy tahlil jarayoni moslikni aniqlash, baholash va prognozlash, o'zgartirish va tushunish kabi ishlarda muhim sanaladi. Rastr model – tasavurda bashorat qilingan faziyi obektlar va ularning uzlusiz geografik o'zgarishini oxirgi yachaykalar o'lchami to'plami – kodlangan rastr orqali tasvirlashdir. GATning eng muhim vazifalaridan biri ham geofazoviy ma'lumotlar va ularning atributlarini qaror qabul qilish uchun tahlil qilishdir. Geofazoviy ma'lumotlar joy to'g'risidagi haqiqiy axborotlarga ega bo'lish va ma'lumotlarni tahlil qilish hamda o'zgartirish uchun qo'llaniladi. Shuning uchun ham geofazoviy tahlil oddiy arifmetikamallardan mantiqiy model tahlillariga bo'linadi. Tahliliy imkoniyat GATning yutug'i hisoblanadi. Fazoviy tahlil ishlarning mavjudligi GATni boshqa axborot tizimlaridan farqlovchi muhim omillardan biridir. Boshqa axborot tizimlaridagidek ma'lumot olish yo'llari bir xil bo'lsada, tahliliy ishlar va unga ketadigan vaqt eng katta farqlovchi omil hisoblanadi. Geotahlil natijalari keyinchalik karta, hisobot, diagramma orqali tasvirlanib, foydalanuvchiga yetkaziladi. O'zbekiston respublikasining yaratilgan geoma'lumotlar bazasini geofazoviy tahlil qilishda bir necha usullarni ishlab chiqamiz. Windows uchun mo'ljallangan AtlasGIS dasturi geografik axborot tizimi ko'rinishidabo'ladi va Desktop GIS sinfi dasturlari qatoriga kiramiz. AtlasGIS – bu ishchi dasturlar yordamida tez va oson universal kartografiyaning tahliliy va tasviriy imkoniyatlarini o'z ichiga olgan ko'p funksiyali axborot kartografik tizimdir. GAT orqali ma'lum bir sohaga yo'naltirilgan tahliliy ishlarni olib borish mumkin. Bu sohalarga yo'naltirilgan tahliliy ishlarning texnik vositalari ishlab chiqilgan va ular asosan o'simlikshunoslik, hayvonot olami, ekologiya, geostatistika, landshaftshunoslik, geografiya, amaliy statistika va boshqa sohalarga mo'ljallangan. Yuqorida tahliliy sohalar quyidagi umumiy oltita kategoriya (toifa)ga bo'linadi: Geotasvirlash. Tasniflash va qayta tasniflash, kartani qiyoslash, jadval, xisobod, kartani yaratish va 3D o'lchamda tasvirlash. Tahlil natijasida

O'zbekiston respublikasining yaratilgan geomat'lumotlar bazasidan foydalangan holda statistik ma'lumotlarni kartalarda aks ettirishmaqsadga muofiq bo'ladi degan xulosaga keldik. Yana bir xulosaga kelindiki geofazoviy tahlil usullari turli nuqtayi nazardan turli kategoriyalarga bo'lib o'rganilishi mumkin. Shuning uchun ham boshqa manbalarda geofazoviy tahlil toifalari boshqacha o'rganilishi ham ehtimoldan xoli emas.

Adabiyotlar:

1. "Loyihani tashkil tish va boshqarish" O'quv qo'llanma Toshkent-2015 A.R.Babajanov "Ma'lumotlarni olish va integratsiyalash" Oquv qo'llanma toshknt-2015 Z.D.O, I.O'.Abdullahov, A.S.Ro'ziyev, G'.Z.Yoqubov 3. "Fazoviy ma'lumotlar modellari" O'quv qo'llanma Toshkent-2015 P.R.Reyemov, Y.G.Xudayberganov, M.P.Reyemov

OBSERVATION OF THE MOON PHASES AND RELATIONS WITH THE SUN APPROXIMATE DETERMINATION OF THE SITUATION

Z. A. Avezmurotova

PhD student of the department

"Interfaculty general technical sciences" of UrSU

Abstract. This article describes a method for organizing practical lessons in astronomy based on the Stelliryum program, making observations, in particular, an in-depth study of planetary motion. This method can be used by teachers, students and schoolchildren interested in teaching astronomy.

Keywords: almagest, deferent, epicycle, moon, mercury, venus, mars, jupiter, saturn, algorithm, ecliptic, geocentric, heliocentric.

The Moon is the Earth's natural satellite and revolves around the stars for 27 to 32 days, which is called the Sideric period. The rotation of the moon around the Earth depends on the direction of the Earth's rotation around its axis and in orbit. Its orbital speed is 1.02 km / s, which is 130 times faster than that of the stars. The moon is illuminated by sunlight, and we see that illuminated place. Especially at night, its illuminated area reflects the sun's rays from the horizon like a mirror, illuminating the Earth.

The moon's orbit is 363,400 km along the ellipse and 405,400 km at its apogee. The Moon's orbit is 509 degrees with the ecliptic, and it crosses the ecliptic plane twice in a year, causing a number of events. Because the Moon's orbital plane is so close to the ecliptic plane that it orbits the Earth between the Sun and the Earth, its illuminated side is invisible to the Earth for some time. This is called the new moon phase (Figure 1).

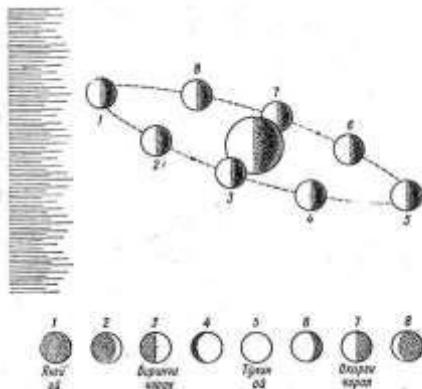

Figure 1. Change of phases of the moon

Below are the corresponding cases of the Moon appearing to the observer in the sky:

New moon phase. (Invisible 1-2 days).

Living phase. (2-3 days).

The first quarter phase (the moon appears in a semicircle).

Moves from state 4 to state 5.

In case 5, the full moon phase (the moon appears in a full circle. As the sun sets in the west, the moon rises in the east).

7. The last quarter phase (the moon is semicircular).

8. The last phase. (Then comes the new moon). It is called the old moon [1].

The complete change in the lunar phase is repeated every 29.53 days. Figure 1 and 2 show the Moon's orbit around the Earth. The sun's rays fall almost parallel to the moon's surface. (Figure 1 shows the sun's rays on the left and Figure 2 on the right).

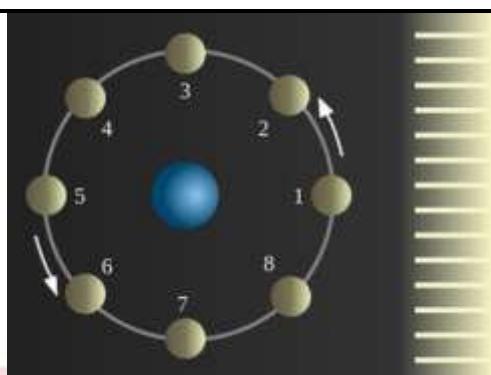

Figure 2. The sun's rays fall parallel to the moon from the right

Figure 3. View of the Moon's phases from the Northern Hemisphere to the observer

Figure 4. The phases of the moon are shown to the observer from the southern hemisphere
If you look closely, case 2 is replaced by case 8.

Figure 5. This image shows the phases of the Moon as the observer observes the Earth's equator. [1]
After the students are introduced to the phases of the Moon, they can learn the observational lessons from the sky. Such observations can be made in September, October, November. Pre-plan a follow-up plan based on the Stellarium program, schedule the phases of the new moon, young moon phases, 1st quarter, full moon, and full moon, and distribute it to students, even if they are given the task of independent observation. They are asked to draw pictures of the phases of the Moon on the dates in the table. In astronomy, it is best to have students talk to them about the results of their observations in class or in repetition classes. The following is an example of such a table for September, October, and November, 2022. For the Northern Hemisphere, the phases of the Moon are observed as shown in Figure 3.

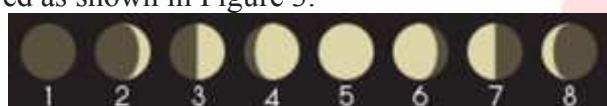

Figure 3. The phases of the Moon shown in Figure 3 with respect to the Uzbek horizon

Figure 6. The Moon passes by the Sun. New moon. (Phase 1). Shown in the table

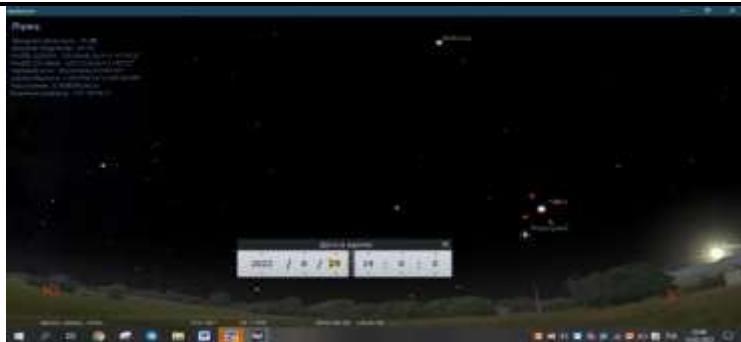

Figure 7. A 2-day appearance of the Young Moon as the sun sets in the west(Phase 2)
It is visible from the west at sunset. The planet Mercury is also visible next to it. On the date shown in the table

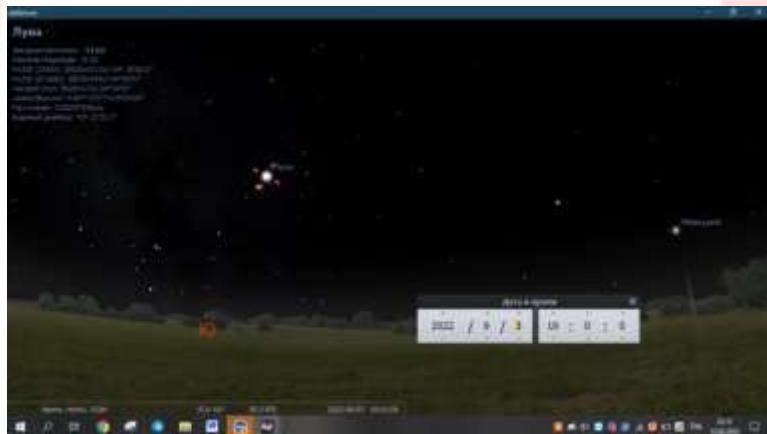

Figure 8. The moon is visible to the south at sunset. (Phase 3)
This is the first quarter. The moon appears in a semicircle.

Figure 9. Full moon in the east as the sun sets in the west(5-phase)

As the sun sets in the west, the moon rises in the east. Throughout the night, the moon appears in a full circle in the sky, culminating in the sunset in the morning.

Figure 10. The moon is in the last quarter (phase 7)

In the morning, when the sun rises in the east, the moon appears in a semicircle in the south. Mars is also visible next to it.

Figure 11. The moon enters a new lunar phase (phase 1). [4]

The moon is next to the sun. The planets Mercury and Venus are not visible in the background of the Sun. So, in conclusion, the sidereal and synodic periods of the Moon can be observed in the sky for 1 month to study the phases of the Moon. Practical observation in the classroom can be planned in advance with the help of the Stellarium program, and it is advisable if it is based on a discussion with the student.

REFERENCES

1. M.Mamadazimov, T. Rizayev. "Uzluksiz ta'lim tizimida Astronomiyani o'qitishning muammolari" .- T.:Yangi asr avlod, 2016 yil.
2. S.Q.Qahhorov, O.Avezmuroto, Z.A.Avezmurotova. "Astronomiya fanidan Innovatsion texnologiyalar asosida amaliy kuzatishlarni tashkil qilish "O'quv uslubiy qollanma. Xiva-2021 yil.
3. <http://www.astronet.ru>
4. Stellarium dastur.
5. Атоева М.Ф. Периодичность обучения физике. Аспирант и соискатель. –
6. Москва, 2010. – №6. – С. 41–43.
7. M.F. Atoyeva. Interdisciplinary relations in physics course at specialized
8. secondary education. The Way of Science. – Volgograd, 2016. – №9 (31). – P. 22–24.
9. M.F. Atoyeva. The significance of periodicity at teaching physics. The Way of
10. Science. – Volgograd, 2016. – № 10 (32). – P. 62–64.

APPROXIMATE DETERMINATION OF THE GEOGRAPHICAL LANGUAGE BY THE HEIGHT OF A STAR POOL. DETERMINATION OF WAYS

Z. A. Avezmurotova

PhD student of the department

"Interfaculty general technical sciences" of UrSU

Abstract. This article describes a method for organizing practical lessons in astronomy based on the Stelliryum program, making observations, in particular, an in-depth study of planetary motion. This method can be used by teachers, students and schoolchildren interested in teaching astronomy.

Keywords: almagest, deferent, epicycle, moon, mercury, venus, mars, jupiter, saturn, algorithm, ecliptic, geocentric, heliocentric.

According to modern heliocentric theory, the Earth revolves around the Sun in its orbit for a year. At the same time, the Earth revolves around its own axis. According to the laws of physics, the moment of motion of the Earth relative to the axis of rotation $I\ddot{\theta} = \text{const}$ does not change. The direction of the Earth's axis and the angular velocity of its rotation ($\ddot{\theta}$) do not change. moment of inertia. This means that for a year, the Earth's axis orbits in the direction of the North Star (Figure 1A) [1].

Figure 1A. The Earth's orbit around the Sun for a year

The distance of the North Star from the Earth is 447 light-years. Because of its distance, the star's motion in orbit is almost imperceptible.

In theoretical calculations in astronomy, the height (h_p) of a polar star in the horizontal plane of an observer depends on the latitude of the Earth (ϕ) is accepted as a theorem, ie: $h_p = \phi$.

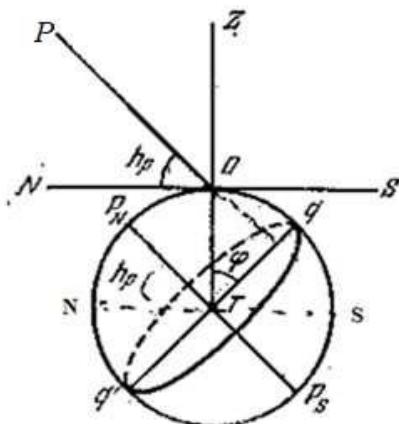

Figure 1. The globe and the O point on which the observer stands

This expression can be seen in the following comments. Figure 1 shows the globe. Its center is the T point. We think of the earth as spherical. There is an observer at point 0, whose horizontal plane is NOSY. The axis of the universe (PO) passes through point 0. The axis of the universe is always the same or parallel to the Earth's axis of rotation (PNPS). The rotation of the sky with the lights around the axis of the universe (PO) is actually due to the rotation of the Earth around its own axis. As the earth rotates from west to east (counterclockwise), it rotates counterclockwise (from east to west). Abu Rayhan Beruni was one of the first to mention this thought 1000 years ago. According to Abu Rayhan Beruni, the geocentric theory that prevailed at the time accepted astronomical events as they appeared. According to him, "in the center of the universe, the fixed celestial bodies revolve around the Earth." In his works on astronomy in the early 1000s, our ancestor Beruni said, "If we consider that the Earth revolves around its own axis, there will be no contradictions in explaining the movements of the sky" [3].

As we see in Figure 1, α is the angle or latitude of the Earth for the observer's point (0), and h_p is the height of the North Star relative to the horizon. These sizes are taken at an angle. The Earth's axis (OP) is toward the North Star. It was shown in Figure A. More precisely, the axis of the universe (OP) passes by the polar star. It would not be a big mistake to take the North Pole as the North Pole.

As we see in Figure 1, $\angle PON = h_p$, $\angle OTq = \varphi$ marked as $\overline{PO} \perp \overline{qT}$ and $\overline{NO} \perp \overline{OZ}$. The angles between the two perpendicular sides are equal (Geometry theorem) $\angle PON = \angle OTq$ hence $h_p = \varphi$ arises [2].

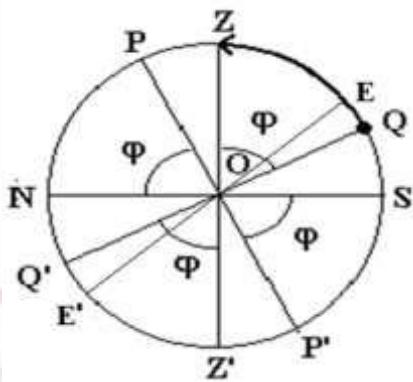

Figure 2. The main points and axes of the celestial sphere

From Figure 1-2, we draw the following conclusions:

1. Z- Deviation of the zenith point $\delta_z = \varphi$.
2. h_p pole height $h_p = \varphi$.
3. Z_Q - the high point of the equator or the zenith distance at the culmination of the equator. $Z_Q = \varphi$.

Using these findings, it is possible to find the height of the North Star and the latitude of the place with the help of an angle meter, standing anywhere in the northern hemisphere. Such angular measuring instruments

were called Usturlob in ancient times. In the Middle Ages, the Teadalit was a perfect instrument. These tools measure the horizontal coordinates of an object in azimuth and height. . It is based on the telescope. This sight tube rotates freely in the horizontal plane around the vertical axis (ZZI) and is divided into 3600 angles. Indicates the angle of the object to the south. The sight tube can rotate around a horizontal axis from 00 to 1800 and help to measure the height of the object (lights), zenith distance, angle in degrees, minutes, seconds. These Theadalites are used in astronomical, geodetic, and topographic measurements.

REFERENCES

1. M.Mamadazimov, T.Rizayev. "Uzluksizta`limtizimida Astronomiyani o`qitishning muammolari" .- T.: Yangiasr avlodi, 2016 yil.
2. Sattorov U. Astrofizika I-qism –T.: Ta`lim nashriyoti,2009 yil.
3. Абу Райхон Беруний. Тафхимтланганасарлар. Тошкент-Урганч-Хива-4. 2006 й.
5. S.Q.Qahhorov, O.Avezmuroto, Z.A.Avezmurotova. "Astronomiya fanidan Innovatsion texnologiyalar asosida amaliy kuzatishlarni tashkil qilish"O‘quv uslubiy qollanma.Xiva-2021 yil.
6. <http://www.astronet.ru>
7. Stellarium dastur.
8. Атоева М.Ф. Периодичность обучения физике. Аспирант и соискатель. – Москва, 2010. – №6. – С. 41–43.
10. M.F. Atoyeva. Interdisciplinary relations in physics course at specialized secondary education. The Way of Science. – Volgograd, 2016. – №9 (31). – P. 22–24.
12. M.F. Atoyeva. The significance of periodicity at teaching physics. The Way of Science. – Volgograd, 2016. – № 10 (32). – P. 62–64.

BOSHLANG`ICH SINF DARSLARINI INTERAKTIV METODLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH METODIKASI

Raximbayeva Raxila Oybek qizi

Xorazm viloyati Gurlan tumani

17-maktab boshlang`ich sinf o`qituvchisi

Davletova Javida Allamberganova

Xorazm viloyati Gurlan tumani

17-maktab boshlang`ich sinf o`qituvchisi

Kamalova Shaxlo Zokir qizi

Qoraqalpog`iston Respublikasi To`rtko`l tumani

63-maktab boshlang`ich sinf o`qituvchisi

Annotatsiya. Boshlang`ich sinf o`quvchilarining qobiliyatlarini rivojlantirish, hamisha dolzarb mavzularidan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada boshlang`ich sinf darslarida interaktiv metodlarni qo`llagan holda o`quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning zamonaviy usul va metodlari haqida so`z boradi.

Kalit so`zlar: ijodkorlik, ijodiy fikr, faollik, ta`lim, yaratuvchanlik.

METHODOLOGY OF ORGANIZATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS ON THE BASIS OF INTERACTIVE METHODS

Rakhimbayeva Rakhila Oybek qizi

Gurlan district of Khorezm region

Primary school teacher of 17th school

Davletova Javida Allamberganova

Gurlan district of Khorezm region

Primary school teacher of 17th school

Kamalova Shahlo Zokir qizi

Turkul district of the Republic of Karakalpakstan

Primary school teacher of 63rd school

Annotation. Developing the skills of primary school students is always a topical issue. This article discusses modern methods and techniques for developing students' positive abilities using interactive methods in primary school.

Keywords: creativity, creative thinking, activism, education, creativity.

O`quvchilarning har tomonlama yetuk inson bo`lib yetishishida biz- pedagoglarning o`rni beqiyos. Bugungi kun o`qituvchisi faqatgina darslikdan foydalanib qolmasdan har bir dars uchun o`zi ham kichik kashfiyotlar yaratishi kerak. Chunki zamon ilgarilab borayotgan bugungi davr bolasini qirq besh daqiqalik dars mobaynida diqqatini faollashtirib bilim berish- murakkab jarayon. Shuning uchun bolalarga turli ko`rgazmalar va o`yinlar orqali ta`lim berish ularning nutqi rivojlanishiga va fikr doirasi kengayishiga imkon beradi. Eng asosiysi darsda samaradorlikka erishiladi. Mavzuni idrok etish osonlashadi va hech kim zerikmaydi. Fikrlay olish bolalar o`yinlarida ham o`qishda, mehnatda ham hattoki tabiat qo`yniga sayohat qilganlarida ham rivojlanadi.

Ammo o'quvchini faollashtirishda interaktiv metodlar hamda ko'rgazmali qurollarni qo'llash yanada samara beradi. Umuman o'quvchilarning darsga qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlash qolibiyati, sinfdoshlari bilan do'stona munosabatlarini shakllantirishda, ma'naviy ongni o'stirishda interaktiv metodlar va turli ko'rgazmali qurollarning ahamiyatini alohida takidlash zarur. O'quvchi turli ko'rgazmalar bilan ishlayotganda mustaqil fikrini bildiradi, ijod qiladi, dunyoqarashi kengayadi, eng asosiysi, hayotga, atrofida bo'layotgan hodisalarga qiziqishi ortadi. Har bir interaktiv metodlar bolalarning bilish faoliyatini hisobga olgan holda tashkil etish, o'quvchilarning o'yin qoidasini to'la tushungan holda ishtirok etishini ta'minlash, interaktiv metodlar mazmunini bolalarning qobiliyatini hisobga olgan holda tuzish, o'yin vaqtini unumli tashkil etish lozim. Interaktiv metodlar sinfdagi eng "jiddiy" bola bilan ham til topishish imkonini beradi. Darsni boshlashdan avval interaktiv metodlarni qo'llash bilim olish jarayonining qiziqarli va maroqli tashkil etilishini taminlaydi. Bolalarni ruhan tetiklashtirib, kayfiyatini ko'taradi, shuningdek, darslikdagi mavzularni o'zlashtirishdagi mavzularni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi. Masalan, o'yining aqliy tarbiyaga ta'sir etish jarayonini oladigan bo'lsak, o'yinlar mohiyatiga ko'ra, ijtimoiy hayot hodisalariga to'g'ri munosabatda bo'lish, tabiatga, bolani qurshab turgan atrof muhitga, Vatanga muhabbat tuyg'ularining shakllanishiga hamda kasbga yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Interaktiv matodlar bolalar nuqtini o'stirib, ularning so'z boyligini oshiradi, so'zлarni to'g'ri talaffuz qilishga, gaplarni bir-biri bilan bog'lashga, o'z fikrini to'liq bayon etishga o'rgatadi. Shuning uchun ham, o'qituvchi o'yin jarayonida shu jihatlarga alohida e'ribor berishi lozim.

Zamonaviy pedagogik texnologiyaning asosiy talablaridan biri har bir dars jarayonida turli mazmunli, dars mohiyatini ochib beruvchi, o'quvchilarni zerikarli tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantira oladigan interaktiv metodlardan foydalanib, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini, fanlarga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirishdan iborat. Hozirgi kunda har bir fan ana shunday zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'tkazilib kelinmoqda

Quyida bir qancha interaktiv metodlardan misollar keltirib o'tamiz

"Rasmlı rebus" o'yini

Sinf o'quvchilari uch guruhga bo'linadilar. Har bir guruhga rasmlar tarqatiladi. Berilgan rasmlar nomining bosh harflaridan hayvon yoki qushlar nomi kelib chiqishi kerak. Masalan, qaldirg'och + ukki + yo'lbars + olmaxon + nok = QUYON.

Q

U

Y

O

N

"Enerjayzer" o'yini

Bu o'yinda "Ob-havo", "Qish" yil fasllari kabi mavzular o'tilganda foydalanish mumkin. O'quvchilar doira shaklida turib oladilar, o'quvchilar o'rtada qo'l harakati orqali tabiat hodisalarini avval sekin so'ng tezlashgan holatda ko'rsatadi, o'quvchilar soat mili bo'ylab ushbu harakatlarni so'zsiz davom ettiradilar.

Shamol – qo'llar bir-biriga sekin ishqalanadi, so'ng bu harakat tezlashadi.

Yomg'ir – qo'llar qarsillatiladi

Jala – chirmashtirlilib yelkalarga uruladi

Do'l – tizzalarga chapatilab uriladi.

Harakat asta sekin teskariga qaytariladi.

"U kim? Bu nima?" o'yini

O'yinni o'tkazishdan maqsad: O'quvchilarning mantiqiy fikrlash, tasavvur qilish ko'nikmalarini shakllantirish, og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish.

O'yinni o'tkazish jarayoni: Stol ustiga bir qancha predmetlar terib qo'yiladi. O'qituvchi shu predmetlardan birortasini ta'riflaydi. O'quvchilar ta'rif asosida gap nima haqida borayotganligini topadilar. Masalan: U shar shaklida. Uni mashhur sportchilar ham, biz bolalar ham, kattalar ham sevib o'ynaymiz. Shuningdek, u yosh bolalarning sevimli o'yinchog' idir. (javob:koptok). O'yinning afzallik tomoni shundaki, undan dars davomida o'quvchilar diqqatini jamlash, qo'llarga dam berish maqsadida yoki tovushlar bilan tanishtirish, yangi mavzuni bayon qilish jarayonida foydalanish mumkin. O'yin o'quvchilarda ziyraklik, sinchikovlik sifatlarini va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga imkon beradi.

Matematika fani uchun: 1-sinf "Matematika" darsligida "Narsalarning o'lchamlari: uzun-qisqa, keng-tor, baland-past" mavzusi bo'yicha quyidagicha: Uning bo'yisi eshikdan past, partadan baland, kengligi doskadan tor. (javob: shkaf)

Foydalaniman adabiyotlar

1. "Uzvylashtirilgan Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi" Toshkent 2010
2. "Boshlang'ich ta'lim" jurnali 2012-yil 10-son, 2014-yil 5-son
3. Darslik va o'quv qo'llanmalar

Internet saytlari

1. w.w.w.ziyonet.uz
2. w.w.w.tdpu.uz

"AJOYIB AL-MAQDUR FI TARIXI TAYMUR" ASARIDA UBAYDULLA UVATOVNING TARJIMONLIK MAHORATI

Xoldorova Dinoraning

T.D.Sh.U magistranti

"Ubaydulla Uvatovning tarjimonlik mahorati"

mavzuidagi maqolasi

Email: dinoraxoldorova9@gmail.com

Tel nomer: 887001206

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ubaydulla Uvatovning tarjimonlik mahorati yoritilgan. Tarjimon ega bo'lishi kerak bo'lgan mezonlar haqida ma'lumotlar keltiriladi. "Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur" asari asosida tahlil qilingan maqola.

Annotation: This article describes Ubaydulla Uvatov's translation skills. Information is provided on the criteria a translator must have. An article based on the work "History of the great al-Maqdur fi Taymur".

Kalit so'zlar: Ubaydulla Uvatovning hayoti va ijodi, Ibn Arabshoh, tarjimonlik mahorati, "Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur" asari.

Keywords: Life and work of Ubaydulla Uvatov, Ibn Arabshah, translation skills, "Wonderful history of al-Maqdur fi Taymur".

Ubaydulla Uvatov – o'zbek islomshunos olimi, sharqshunos, tarix fanlari doktori, professor, Imom Termiziy xalqaro ilmiy tadqiqot markazi direktori.

Ubaydulla Uvatov 1940- yil 23- fevral kuni Qashqadaryo viloyatining G'uzor tumani, Pachkamar qishlog'i, chorvador oilasida tavallud topgan. 1964-yil O'rta Osiyo Davlat universitetining Sharq fakulteti, arab filologiyasi bo'limini sharqshunos, arab filologi mutaxassisligi bo'yicha imtiyozli diplom bilan tamomlagan. 1964-yildan boshlab turli davrlarda Toshkent Davlat universitetining Sharq fakultetida pedagogik faoliyatini olib borgan. Shuningdek, 1962-1963-yillarda Misr Arab Respublikasi, 1966-1967 va 1975-1978 -yillarda Iroq davlati, 1982-1985- yillarda Liviya Xalq Jamohiriyasida arab tili tarjimonni sifatida faoliyat ko'rsatgan.

U.Uvatov¹ yurtimiz tarixining eng ko'zga ko'ringan siymosi Sohibqiron Amir Temur hayoti va foliyatini o'rganishga bag'ishlangan muhim tadqiqotni sobiq sho'ro davrida ya'ni eng murakkab davrda olib bordi. Chunonchi, Ubaydulla Uvatov Amir Temur va temuriylar davrini XV asr arab tarixchisi Ibn Arabshoh (1388-1450) tomonidan o'zi shohid bo'lgan holda yozilgan o'rta asr manbasiga tayangan holda ochib bergen. Bugungi kunda shuni komil ishonch bilan aytish mumkinki, bundan qariyb ellik yil oldin amalga oshirilgan ilmiy ish o'z davriming jasorati bo'lgan. Zero, mustabid tuzum davrida Amir Temur va temuriylar tarixi haqida bu tarzdagi ilmiy tadqiqot olib borish o'ta qaltis, qattiq nazorat ostida edi. Bunday tadqiqotni yuzaga olib chiqish – sarflangan kuch-quvvat, diqqat-e'tibor va umrni behudaga ko'kka sovurish bilan barobar edi.

Mohir tarjimon Ubaydulla Uvatovning "Ajoyib al-maqdur" asari saj usulida yozilgan murakkab tarixiy asar bo'lishiga qaramasdan , bu asarni muvaffaqiyatli tarjima qildi. Tarjimon mahoratining barcha mezonlari Ubaydulla Uvatov asarlarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Buni ustozning asarlari bilan tanish barcha o'quvchilar biladi. Hech ikkilanmasdan shuni aytish mumkinki, Ibn Arabshohning "Ajoyib al-maqdur" asari Ubaydulla Uvatov tomonidan asliyatdan ham ko'ra chiroyli tarjima qilingan. Ko'pchilik olimlar bu asarni tarjima qilishga harakat qilgan , lekin oxirigacha tarjima qilish hammaga ham nasib etavermagan. Mana shunday olimlardan biri Rossiyalik yozuvchi , tarjimon A.Aleksandrov. U.Uvatov bu asarni tarjima qilishni boshlaganda Rossiyalik hamkasbi ham bu asarni asarni tarjima qilishni boshlagan va oxiriga yetkaza olmaganidan xabar topib, nima sababdan davom ettirmaganligini bilish uchun Rossiyaga boradi. U tarjimonning davom ettira olmaganligi sababi asar o'ta murakkab saj usulida yozilganligi hamda qofiyaga ko'p e'tibor berilganligi deb

¹ Ilmu ma'rifatga baxshida hayot (U.Uvatov 80 yoshda) maqola

e'tirof etadi. "Ajoyib al-maqdur" asari boshidan -oxirigacha quyidagi kabi nasriy saj usulida yozilgan.Har bir gap oxiridagi so'zlar quyidagi kabi qofiyadosh:

فَلَمَّا وَقَعَ نَظَرُ الشَّيْخِ عَلَيْهِ . سَارَعَ إِلَى تَقْبِيلِ يَدِيهِ . وَ اكْبَرَ عَلَى وَجْلِيهِ . فَقَنَّقَرَ الشَّيْخُ سَاعَةً . ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى الْجَمَاعَةِ .
aljamaah-saah-vajlah-yadayh-alayh.

Asar boshidan- oxirigacha shu tarzda qofiyadosh qilib yozilgan ya'nii nasriy saj uslubida.

Tarjimada tarixiylik va milliylik saqlanib qolgan. Buni biz klassik adabiyotlarda uchraydigan XV asr tiliga mos ayrim so'z va iboralarda ko'rishimiz mumkin. "Ajoyib al-maqdur" asari nasriy saj uslubida yozilgan hamda ma'nodosh so'zlar qayta-qayta takrorlangani sababli, tarjimada ham shu xildagi so'zlarning to'liq aks etishiga ahamiyat berilgan. Masalan, arabchasi:

ثُمَّ تَمَرَّدَ قَوْدَرْزُ عَلَى تَيمُورَ فِي قَلْعَةِ سِيرْجُونَ قَالَ ، "مَحْضُومٌ إِنْ مَلِكٌ مُنْصُورٌ كَانَ لَا يَزَالُ عَلَى قِيدِ الْحَيَاةِ" اَنْتَشَرَتْ هَذِهِ الْكَلْمَاتُ فِي الْأُمَّةِ كُلِّهَا ، وَ قُضِيَّ قَوْدَرْزُ شَهُورًا وَ سَنَوَاتٍ فِي اِنتَظَارِ ظَهُورِ الْمَلِكِ مُنْصُورٍ . نَتْيَاجَةً لِذَلِكَ اسْتُولِيَّ تَيمُورُ عَلَى قَلْعَةِ سِيرْجُونَ ، لَكِنَّهُ لَمْ يَتَجَهْ فِي السُّبْطَرَةِ عَلَى الْفَلَقَعَةِ الصَّغِيرِ .

Tarjiması: "Keyin Temurga qarshi Sirjon qal'asida Qudarz isyon bildirib: "Mahdumim Shoh Mansur hali tirik", -dedi. Bu so'zlar xosu avomlar o'rtasida tarqalgan bo'lib, Qudarz Shoh Mansurning zohir bo'lismeni kutakuta oylar va yillarni o'tkazaverdi. Natijada Temur Sirjon qal'asini muhosara etdi-yu, lekin qal'a ustidan hukmga erishish unga nasib bo'lmedi".

" محضوم "xizmat qilinadigan shaxs" degani. Tarjimon tarixiylikni saqlab qolish maqsadida mahdum so'zini o'zgartirmagan. "Mahdum" so'zi lug'atda " xizmat qilinadigan shaxs" degani. Bu so'zni tarjimadagi ma'nosini berganda to'g'ridan- to'g'ri, tarjima g'aliz chiqardi, askarning Temurga bo'lgan hurmati bilinmas edi, tarixiylik ham yo'qolardi yoki "ابها" bu so'zni to'g'ridan -to'g'ri tarjima qilsak "barcha xalq" degani . Tarjimon bu so'zni "xosu avom" deb bergen . Avom- omma, xalq degan ma'noni bildiradi arab tilida. Bu so'z o'zbek tiliga o'zlashgan so'zlar qatoriga kiradi." Barcha xalq " birikmasini " xosu avom" birikmasi tarzida tarjima qilish asarning tarixiyligi, milliyligini saqlab qolishda yanada xizmat qilgan.

"Lekin arab tilining xossasi o'z tuzulishidagi vaznlarga asosan ajam so'zleri sharini yumalatib , o'z tili maydonida istagan tomoniga qarab yuritadi".

لُكْنَ مَا يَمِيزُ الْلُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ هُوَ أَنَّهُ حَسْبُ الْأَوْزَانِ فِي تَرْكِيَّتِهَا، فَإِنَّ كَلْمَاتَ غَيْرِ الْعَرَبِيَّةِ مُسْتَدِيرَةٌ وَ تَتَحْرِكُ فِي أَيِّ اِتْجَاهٍ فِي مَجَالِ لَغَتِهَا .
Ustoz bu yerda "iborasini "chet el so'zleri" yoki "arab bo'limganlar " so'zleri tarzida tarjima qilishi mumkin edi , chunki "العجم" lug'at kitoblarida "chet el , arab bo'limgan" degani.Tarixiylikni saqlab qolish uchun" ajam " so'zini o'zgartirmagan.

ولد تيمور بن ترايري في قرية تسمى خوجة الغور .

"Temur ibn Tarag'ay ibn Abag'ay bo'lib , uning tug'ilgan joyi Xo'ja Ilg'or deb ataladigan qishloqdir" .

Bu gapda ham "ibn " so'zi ibn deb tarjima qilingan. Lekin - ابن o'g'il deb tarjima qilinadi lug'atlarda ham , tarjima asarlarda ham.Ubaydulla Uvatov" ibn " deb tarjima qilganining boisi , Amir Temur davrida odamlar bir-biriga murojat qilishganda ibn, abu so'zlarini qo'shib ishlashishgan.Masalan, ibn Xaldun-Xaldunning o'g'li (Amir Temuring suyukli tarixchilaridan biri), Abu Mu'tazid- Mu'tazidning otasi. ١٠ سمرقند من سراخا عشر ثلثة اب معتزىد- ابن خلون-

كيس هي إحدى مدن مورونهر، ثلاثة عشر فرساناً من سمرقند

"Kesh Movaraunnahr shaharlaridan biri bo'lib , Samarqanddan taxminan o'n uch farsaxdadir" .

Bu gapda ustoz "farsax "so'zini kilometr deb tarjima qilishi mumkin edi. Lekin kilometr desa tarixiylik yo'qolardi.Temuriylar davrida 6-8 kilometr masofadagi joylar "farsax "deb atalardi.

عندما غزا تيمور مفارونهار و فاز، تزوج من بنت الخانت، الكلمة تسمى "هاتان" في المنغولية .

"Temur Movaraunnahrni egallab , o'z raqiblaridan ustun chiqqach, xonlarning qizlariga uylandi. Natijada, uning laqablari ustiga "ko'ragon" so'zini qo'shdilar . Bu so'z mo'g'ul tilida " xatan" demakdir".

Bu gapda " ko'ragon" so'zi "xon kuyovi" tarzida emas , balki " ko'ragon" deb tarjima qilingan.Chunki "ko'ragon" oliy va mashhur laqablardan biri edi. Chingizzon nasabi bilan yaqinlik qilish afzal hisoblanardi.Xon qizlariga uylanganlarga "ko'ragon " maqomi berilardi. "Xon kuyovi" deb tarjima qilinganda asar badiyati , tarixiylik buzilar edi.

Nazmiy o'rinnlarda ham mazmunning to'liq saqlanishiga e'tibor berilgan.Qur'on oyatlari va ulardan iqtiboslar I.Yu.Krachkovskiy tomonidan bajarilgan ruscha tarjimasiga moslashtirilib o'girilgan va matnda qo'shtirnoq ichiga olinib , izohlarda sura va oyat raqamlari ko'rsatilgan.

Masalan:

لقد أظهر الله قوته بحكمه السري

فمن جف جزءاً من بدنـه فلديـنه الدـنيـا.

Alloh o'zining pinhona hukmi bilan qudrat ko'rsatdi.

Tananing bir qismi qurigan kishi dunyoga ega bo'ldi.

المملكة بلا يد في خاتمه

و العرش تحت قدميه تحت قدميه .

Qo'li yo'qu podshohlik uning uzugida,

Oyog'i yo'qu taxt uning qadami tagida .

يحتاجكم لأن مكانة الرحمة أسمى من رحمة الدنيا

لأن مكانة الرحمة أسمى ي يحتاجكم الدنيا.

O'z mavqeing bilan senga muhtoj kishiga yordam qil ,

Chunki mavqe muruvvati mol - dunyo muruvvatidan ustundir.

Yozuvchi nazmiy o'rirlarda ham uslubni va ma'noni aniq va to'g'ri bergen."Ajoyib al-maqdur" asari saj uslubida yozilganini yuqorida aytib o'tgandik. Ubaydulla Uvatov ham nazmlarni saj uslubida tarjima qilgan.Ustoz shoir emas, lekin bu nazmlarni o'qigan o'quvchi bu shoirlar ijodi deb o'ylaydi.Bundan ko'rishimiz mumkinki ,Ubaydulla Uvatov ustozda haqiqiy tarjimonlik mahorati bor. Muallif uslubini saqlab qolish hamma tarjimonlarga ham nasib etavermaydi. Mohir tarjimongina muallif uslubini saqlab qola oladi.

Bundan tashqari, ustoz Ubaydulla Uvatov Qur'on oyatlari kelgan jumlalarni ham mukammal tarjima qilgan ma'nolariga putur yetkazmasdan.

Masalan:

الله من الإنسان أن الله عزيز و غفور .

Alloh odamzotdan "qay birlari amalda yaxshiroq ekanini sinamoq uchun ularga ba'zi bir azob va qiyinchiliklarni tattirdi . U aziz va avf etuvchidir ".

في هذه الطريقة حسبنا الله و نعم الوكيل

Bu yo'lda tangri "men uchun eng sodiq va g'oyatda yaxshi yo'lboshchidir" .

Uni ko'rgan kishi u hali "rosa ulg'ayib , balog'atga yetmagan" deb tasavvur qilardi.

مقبرة الشیخ كان تحتها الأنهار الحقيقة على

U shayxning qabri "barqaror bir tepa" ustida bo'lib , "etagidan anhorlar joriy bo'lgan bo'stonlari" ham bor edi .

Raqiblar to'qnashuv "osmon yulduzları chalkashib" jang nayzalari bir- biri bilan aralashib chirmashib ketgan edi .

Ibn Arabshoh turli xil voqealarni , shaxslarni tasvirlashda Qur'oni karim oyatlaridan iqtiboslar keltiradi .Qur'oni karimni o'qimagan , tanimagan, dindan xabari yo'q tarjimon oddiy matnni tarjima qilgandek tarjima qilishi mumkin.Ustoz Ubaydulla Uvatov nafaqat tarjimon , balki Islom dinini, Qur'oni karimni , hadisshunoslikni mukammal biladigan buyuk olim hamdir. Asarda Qur'oni karim oyatlari kelgan o'rinalar bexato tarjima qilingan.Qaysi sura , nechanchi oyat ekanligi izohlarda yozib qoldirilgan.

Hijriy sana hisobida berilgan barcha tarixlar(yil, oy, kun) tarjima matnining o'zida milodiyga aylantirilib , kichik qavsga olinib keltirilgan.

Masalan:

ثم في شهور رمضان و شعبان ٨٠٢ سنة، قتل امير تمام في شام و أمراء و اعيان شهور .

"Temur mazkur sulton Husaynni 771 yilning sha'bon oyida (28-fevral -29-mart 1370- yil) o'ldirgan va o'sha vaqtdan boshlab mustaqil ravishda hokimiyatga egalik qilib, keyinroq eslatib o'tilajagidek , 807 yilning sha'bon (1405-yil, fevral) oyida vafot etdi.

قتل نيمور هذا السلطان حسين في شهر شعبان ١٣٧١ و منذ ذلك الحين في السلطة ١٤٥٥ بشكل مستقل ، و توفي في شعبان سنة

...Keyin 802 -yilning ramazon va sha'bon (mart- aprel 1400-yil) oylarida Xudo muhofazasidagi Shomda amirlar hokimi Tanam, bosh amirlar va mashhur a'yonlar qatl qilindi " .

Hijriy sana hisobida berilgan barcha tarixlar tarjima matnining o'zida milodiyga aylantirilganidan bilishimiz mumkinki , Ubaydulla Uvatov tarixshunos ustoz hamdir.

Ma'lum darajada ilmiy ahamiyatga ega bo'lgan tarixiy voqealar, jug'rofiy va tarixiy nomlar, mashhur shaxslarga izohlar berilib, ular xususida bir qadar mufassalroq bayon qilingan.

Masalan arabchasi:

اعظمهم امير محمد حاكم بوفارد، وامير عبدالله امير صرخس . حافه الملك شجاع. كل هذا حدث في فترة و جيزة، في غضون أيام قليلة، بعد حوالي عامين من اعراق من مزدرا، من قيلان، من راي تيمور سلطان حسين يسرهن الناس اخبارهم بقائهم و باذنهم كل الناس .

"Ularning eng ulug'lari Bovard hokimi amir Muhammad va Sarxas hokimi amir Abdullodir. Temurning haybati barcha ufqlarga yoyilib, qudrati satvoti Mozandaron, Qiyon, Ray yerlari va Iroqqacha borib yetdi. Odamlar qalblariyu quloqlari uning xabari bilan to'lib toshdi, uzoq -yaqindagilar, ayniqsa Shoh Shujo undan xavflandi. Bu ishlar hammasi qisqa muddatda, oz kunlar ichida, Temur sulton Husaynni qatl etgandan keyin ikki yil chamasi o'tgach sodir bo'ldi".

1. Amir Muhammad (Bovard hokimi) - Joni qurbaniy qabilasining boshlig'i Arg'unshoh o'g'li. Otasi vafotidan keyin u hokimiyatga ega bo'lgan edi.

2. Qo'lyozmada Sarxas hokimi "qazo" deyilgan .Nashrda keltirilgan "amir Abdullo" esa xatodir. Darhaqiqat Temurning bu yurishi vaqtida Sarxas hokimligida Hirot hokimi Malik G'iyosiddinning birodari Malik Muhammad hokimlik qilardi. U Temurga itoat izhor qilgandi. Qarang: (История Афганистана, т.1, стр.325)

3 . Shoh Shujo - Jamoluddin ibn Muhammad ibn al-Muzaffa . U 1364-yildan Fors, Kermon, shuningdek Isfahonda hokimlik qilgan.

"Ajoyib al-maqdur" asari tarixiy asardir. Ibn Arabshoh asarida tarixiy voqealarga , shaxslarga izoh bermaydi. Ubaydulla Uvatov ham tarixiy voqealarga, shaxslarga izoh bermaganida ko'pchilik o'quvchilar tushunishga qynalardi bu asarni .Tarjima asarda izohlar ko'pligi bois har bir o'quvchi sevib mutolaa qildi bu kitobni. Ustozning tarjimonlik mahoratini shu yerda ham ko'rishimiz mumkin. Har bitta voqeaga, shaxslarga izoh yozish tarjimondan katta mashaqqat talab etadi.Bizga shunday nodir kitoblar bilan tanishishimizga sabab bo'lgan ustoz Ubaydulla Uvatovdan Alloh ikki dunyo rozi bo'lsin.

"Ajoyib al-maqdur" asarida ko'p uchraydigan har xil tarixiy voqealarga ishoratlar imkoniyat boricha sharhlanib, ba'zi istilohlar , iboralar va masalalarga ham qisqacha izohlar berilgan.Alovida izohni talab qilmaydigan so'zlar, iboralarga tushuntiruvchi ,qisqa izohlar esa o'rta qavs ichida tarjima matnida keltirilgan.Tarjima ravon va tushunarli bo'lishi uchun matniga tarjimon Ubaydulla Uvatov kiritgan qo'shimcha so'zlar kichik qavs ichiga olingan holda berilgan.Jug'rofiy nomlarni ifodalashda professor X.Hasanov qo'llagan tartiblarga tayanilib, shaxsiy ismlar uchun esa o'zbek tilidagi tarixiy adabiyotlarda qo'llaniladigan odatdagি qoidalarga rioya qilingan.

Masalan:

"Temur ibn Tarag'ay ibn Abag'ay bo'lib , uning tug'ilgan joyi Xo'ja Ilg'or deb ataladigan qishloqdir .Xo'ja Ilg'or Keshga qarashli joylardandir . Kesh Movaraunnahr shaharlaridan biri bo'lib , Samarqanddan taxminan o'n uch farsax masofadadir" .

1. Xo'ja Ilg'or- V.V. Bartoldning yozishicha , Ibn Arabshoh asaridan boshqa hech bir manbada Temur tug'ilgan joy nomi ko'rsatilmagan. (Соч., т. I I .(2, стр.39). Xo'ja Ilg'or qishlog'i hozirgacha mavjud bo'lib, Shahrisabzdan 13 km janubiy-g'arbiy tomonda - hozirgi Yakkabog' tumani hududida joylashgan.Qishloq ahli o'rtasida Amir Temur shu qishloqda tug'ilgan degan rivoyat bor.

2 . Kesh- O'rta Osiyoning qadimi shaharlaridan bo'lib , arab geografi Yoqubiyning yozishicha , u VII asrda bunyod etilgan. XIV asrdan esa Shaxrisabz deb atala boshladi.Temurning tug'ilgan vatani bo'lganligi sababli XIV - XV asrlarda shahar har tomonlama obod bir o'lkaga aylantirildi.

3 . Movaraunnahr - lug'aviy ma'nosi "daryo orqasidagi yer" bo'lib Amudaryodan shimolga qarab cho'zilgan O'rta Osiyo yerkeli arabcha shunday atalgan .Bu arabcha ibora qadimgi geograflarning Transiksiana Oksus (Amudaryoning orqasidagi) degan istilohning tarjimasidan iborat .(Yoqt al-Hamaviy "Mo'jam al-bo'ldon" , VII jild , 370-bet)

Ubaydulla Uvatov asarni tarjima qilishda nafaqat izohlar bergen , balki asardagi xato ma'lumotlarni ham aniqlab , ular haqida izohlar qoldirgan.Ibn Arabshoh haddan tashqari qofiyaga berilib ketganidan ba'zi o'rinnarda xato ma'lumotlar keltiradi qofiyaga mos tushsa bo'ldi deb .O'quvchi noto'g'ri xulosalar chiqarishi mumkin edi Amir Temur haqida , tariximiz haqida . Ustozning tarjimonlik mahoratini shu yerda ham ko'rishimiz mumkin.Ba'zi tarjimonlarga o'xshab mas'uliyatsizlik qilib shunchaki tarjima qilib qo'yagan. Amir Temur bobomiz haqida dunyoning ko'p mamlakatlarida noto'g'ri qarashlar paydo bo'lgan va hozirgacha ham shunday. Sababi Ibn Arabshoh asarini ular faqat salbiy , xato ma'lumotlariga e'tibor qaratadi. Aqllarini ishlatmaydiki , bu xato ma'lumot deb yoki boshqa temurshunos tarixchilarni ma'lumotlariga muqoyasa

qilinganda ham xato o'rinlar yaqqol ko'rindi .Ibn Arabshohning Amir Temurga nisbatan salbiy fikr bildirishlarining birinchi sababi Ibn Arabshoh 12 yoshli o'spirin ekanligida Temur va uning qo'shinlari Damashqni bosib olgach, Damashq aholisini tutqinlikda Samarcandga olib ketadi. O'sha tutqinlar ichida 12 yoshli Ibn Arabshoh , uning oilasi, qavmu qarindoshlari ham bo'lgan. Vatandan judo bo'lisch og'ir hodisa .Bundan tashqari, Ibn Arabshohning ko'z o'ngida Temur ko'p joylarni birin-ketin bosib olgan .Ikkinci sababi esa Ibn Arabshoh voqe-a-hodisalarining realligiga emas, ko'proq qofiyaga e'tiborni qaratib yuborgan.

"Ajoyib al-maqdur" asari muvaffaqiyatlari tarjima qilinganligining sababi Ubaydulla Uvatovning nafaqat tarjimon , balki manbashunos, tarix fanlari doktori, professional arab tili o'qituvchisi ekanligidadir.Tarjima muvaffaqiyatlari chiqishi tarjimondan ikki tilni ham mukammal bilishni, tarjima qilinayotgan til xalqining madaniyati, turmush tarzi, urf-odatlari, tarixidan xabardor bo'lishni, tarjima nazariyasi va amaliyoti fanini puxta bilishni hamda tarjimonlik mahoratiga , yozuvchilik uslubiga ega bo'lishini talab qiladi.Quyida aytil o'tilgan barcha xususiyatlar, shartlar Ubaydulla Uvatovda ortig'i bilan mujassam edi. "Ajoyib al-maqdur" asari muvaffaqiyatlari chiqganining yana bir sababi olim Ubaydulla Uvatov 10 yildan oshiq arab xalqlarida yashab xizmat qilgan. U vaqtida olim arab xalqlarining madaniyati , turmush tarzi hamda adabiyotlari bilan yaqindan tanishgan.Ish faoliyatidan bo'sh vaqtleri do'sti Ahadjon Hasanov bilan kutubxonaga kitob o'qigani tez - tez borib turgan.Arab tilida yozilgan turli xil kitoblarni o'qigan. Bir kun kutubxonaga borganida ko'zi Amir Temur haqida yozilgan kitobga tushadi , nahotki bizning ajdodlarimiz haqidagi kitoblar bu mamlakatda ham bo'lsa, deya kitobni varoqlashga tushib ketadi.Kutubxonada nafaqat Amir Temur bobomiz haqidagi, balki boshqa ajdodlarimiz Imom al Buxoriy, Hakim Termizi, az Zamashshariy, Imom Termizi va boshqa ajdodlarimiz haqidagi kitoblarni ko'radi.Ajdodlarimiz hayoti va ijodiga o'sha kutubxonadaligida qiziq boshlaydi va turli xil tadqiqotlar olib borib Ajdodlarimiz merosi, hayoti va ijodlari to'g'risida nodir asarlar yozishga qo'l uradi.

Foydalaniqan adabiyotlar

Abdullayev ,

1. Samarqandlik olimlar, Toshkent, 1996.
2. Timur tarixida taqdir ajoyibotlari/Arab T 1991
3. литературная энциклопедия, Т.И.Москва,1939.
4. O'zbekiston-buyuk allomalar yurti, 2017,to'plam

ПРОВЕДЕНИЕ АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНЫХ И ДРУГИХ НЕОТЛОЖНЫХ РАБОТ ПРИ АВАРИИ ХИМИЧЕСКИ ОПАСНЫХ ОБЪЕКТАХ

Касимов Аброр Анварович

(Начальник кафедры Института гражданской защиты
при Академии МЧС РУз)

Аннотация: В данной статье рассматривается решение руководителей на проведение аварийно-спасательных и других неотложных работ при аварии химически опасных объектах, а также какие работы и в какое время необходимо выполнить и сосредоточить основные усилия, меры безопасности при выполнении работ в зоне заражения.

Ключевые слова: аварийно-спасательный отряд, химически опасные объекты, сильнодействующие ядовитые вещества, спасательные формирования.

Оценка обстановки, выработка решения и организация действий в условиях химической аварии должны выполняться в короткие сроки, не ожидая полного выяснения обстановки.

Решение и организация работ уточняются с получением полных данных разведки и после установления взаимодействия с территориальными органами (формированиями) аварийного объекта и района (города).

Задачи подразделениям ставятся по мере их подхода к месту аварии непосредственно на местности лично командиром аварийно-спасательного отряда (далее АСО).

В первую очередь задачи ставятся подразделениям, предназначенным для спасения людей и локализации источника заражения.

При постановке задач указывается:

спасательным подразделениям - обстановка на участке предстоящих действий; состав подразделения, задача, участок, район, объем и способы проведения работ; порядок оказания первой медицинской помощи пострадавшим (с учетом характера сильнодействующего ядовитого вещества (далее СДЯВ)) и порядок их эвакуации в медицинские пункты (учреждения); время начала и завершения работ; кто обеспечивает проведение работ и их задачи; требования безопасности при действиях на зараженной местности; место развертывания пункта санитарной обработки; маршрут ввода в очаг поражения; порядок связи и информации;

подразделениям радиационной, химической, биологической (бактериологической) защиты (далее РХБ(Б)З) и инженерно-техническим, назначенным для выполнения работ по локализации и обеззараживанию источника химического заражения (пролива, облака СДЯВ) - обстановка на месте проведения работ; задача, состав подразделения; способы и технология выполнения работ; рубежи постановки жидкостной завесы; кто обеспечивает выполнение работ, их задачи; места развертывания пунктов приготовления нейтрализующих растворов и забора воды; требования безопасности при выполнении работ; время начала и завершения работ; порядок поддержания связи и информации; места развертывания медицинских пунктов, пунктов специальной обработки техники и санитарной обработки людей; маршрут ввода на участок работ; район сосредоточения после выполнения задачи; *подразделениям, предназначенным для обеззараживания территории аварийного объекта и местности* - обстановка на участке работ; задача, состав подразделения; участок, подлежащий обеззараживанию, и маршрут ввода на участок работ; способ и технология выполнения работ, плотность разлива нейтрализатора; места приготовления нейтрализующих растворов и зарядки машин водой; порядок обозначения обеззараженных участков; места развертывания пунктов обеззараживания и санитарной обработки; требования безопасности при выполнении работ; пункт

сбора после выполнения задачи; порядок связи и информации;
подразделениям, предназначенным для выполнения неотложных работ - обстановка на участке работ; задача, состав подразделения и место проведения работ; способы и технология выполнения работ; требования безопасности; маршрут ввода на участок работ; места развертывания медицинского пункта и пунктов специальной обработки техники и санитарной обработки людей; район сосредоточения по завершении работ; порядок связи и информации;

медицинским подразделениям - обстановка на участке действий; порядок оказания первой медицинской и первой врачебной помощи пострадавшим; места развертывания медицинских пунктов; порядок эвакуации пострадавших; транспортные средства, выделяемые в этих целях; время готовности;

подразделениям тылового обеспечения - район развертывания; время готовности; порядок обеспечения действий подразделений и жизнеобеспечения личного состава; меры безопасности;

подразделениям технического обеспечения - район развертывания; время готовности; порядок ремонта техники, вышедшей из строя в ходе действий; порядок снабжения подразделений ремонтными материалами.

Задачи ставятся АСО - на день действий.

Отданные устные распоряжения в обязательном порядке подтверждаются документально.

Командиры подразделений ставят задачи подчиненным непосредственно на местах работы.

Подразделениям, предназначенным для выполнения задач непосредственно в зоне заражения с поражающими и смертельными концентрациями, при постановке задачи выдается наряд-допуск на выполнение работ в этих условиях.

На основании решения командира разрабатывает приказ, план (график) действий и план взаимодействия при ведении АСДНР.

Состав подразделений, назначаемых для проведения конкретных работ, определяется начальником в соответствии с характером, масштабом аварии, полученной задачей, условиями ее выполнения и возможностями подразделений.

Границы зоны заражения определяются по данным разведки и устанавливаются руководителем ликвидации чрезвычайной ситуации; на участках работ она периодически уточняются командирами подразделений (формирований) по данным разведки.

Граница зоны заражения обозначается установленным порядком и доводится до всего личного состава, участвующего в ликвидации чрезвычайной ситуации. На дорогах у границы зоны заражения организуются контрольно-пропускные пункты. Работы ведутся в средствах индивидуальной защиты.

Пункты управления, медицинские пункты, места отдыха личного состава, пункты хозяйственного довольствия, пункты замены средств индивидуальной защиты, площадки-стоянки незараженной техники развертываются и оборудуются по возможности на незараженной местности. Работы на них ведутся без средств защиты, но в постоянной готовности к их применению.

Пункты специальной обработки техники и санитарной обработки людей развертываются по возможности на незараженной местности.

Первыми в зону ЧС вводятся подразделения разведки объектового формирования с целью уточнения обстановки до подхода спасательных подразделений.

Последовательность ввода остальных подразделений определяется характером обстановки, их готовностью, необходимостью первоочередного выполнения спасательных работ, локализации и ликвидации источников наиболее опасных поражающих факторов.

При химических авариях, осложненных пожарами и взрывами, как правило, вводятся подразделения химической разведки, подразделения пожарное безопасности, подразделения РХБ(Б)З, спасательные и медицинские подразделения.

Пункт управления командира АСО развертывается на участке (объекте) действий формирований, по возможности, на незараженной местности.

В ходе ведения АСДНР основным методом работы командиров (начальников) по управлению

действиями подразделений (формирований) является постоянное изучение обстановки и хода работ непосредственно на местах их выполнения, оперативное уточнение задач, способов и технологий ведения работ, взаимодействия, а также контроль и оказание подчиненным необходимой помощи.

Взаимодействие ОУ всех степеней и подразделений (формирований) при ведении АСДНР организуется с целью обеспечения полного использования возможностей сил и средств, для спасения людей, создания условий для ликвидации последствий аварии в короткие сроки с наименьшими потерями и экологическим ущербом.

Взаимодействие организуется по объектам (участкам) работ, времени, задачам и способам их выполнения, прежде всего, в интересах подразделений, выполняющих главную задачу:

при ЧС с химической обстановкой первого и второго типов - в интересах спасателей. При этом согласовываются время, место и продолжительность постановки завес и обеззараживания облака СДЯВ, а также действия инженерно-технических подразделений по локализации аварий с действиями спасателей на аварийном объекте. Действия медицинского пункта согласовываются с действиями спасателей по приему пострадавших;

при ЧС с химической обстановкой второго и третьего типов - между спасателями и подразделениями, локализующими облако и источник заражения, а также между подразделениями, ведущими работы по локализации и обеззараживанию пролива; согласовываются действия по времени и месту, способам и очередности выполнения задач. Работа медицинского пункта согласовывается с действиями спасателей по эвакуации и приему пострадавших;

при ЧС с химической обстановкой четвертого типа - в интересах подразделений, обеззараживающих пролив. При этом (с учетом способа локализации) согласуются по месту, времени и способам действия подразделений по локализации пролива с действиями подразделений пожарной безопасности, инженерных и транспортных, обеспечивающих работы по обвалованию пролива, выжиганию СДЯВ и вывозу зараженного фунта.

Действия спасателей на аварийном объекте согласовываются с действиями подразделений, локализующих и обеззараживающих пролив.

При химических авариях, осложненных пожарами и взрывами, взаимодействие организуется, прежде всего, в интересах выполнения задач спасателями - между спасательными подразделениями, подразделениями пожарной безопасности и инженерными подразделениями, локализующими пожар и обеспечивающими действия спасателей в условиях разрушений, в зоне горения и задымления, а также с подразделениями РХБ(Б)З, локализующими источник аварии.

С руководством аварийного объекта согласовываются:

порядок ввода подразделений (формирований) на территорию объекта;

места, объемы и способы выполнения основных работ;

выделение специалистов объекта для сопровождения работ по локализации (ликвидации) повреждений на коммунально-энергетических сетях, а также при локализации источников химического заражения непосредственно на технологических системах;

порядок использования техники;

задачи объектовых формирований;

организация материально-технического обеспечения;

порядок связи и информации.

Взаимодействие между АСО, руководством и формированиями аварийного объекта, а также с территориальной формированием гражданской защиты (далее ГЗ) организуется в интересах максимального использования возможностей профессионалов-спасателей по поиску и спасению людей в наиболее сложной обстановке.

При этом согласовываются:

задача отряда по месту, срокам и способам выполнения работ;

порядок взаимодействия с формированиями аварийного объекта по месту и времени;

выделение специалистов объекта для сопровождения действий формирований в производственных зданиях и технологических системах;

оказание помощи отряду в вопросах жизнеобеспечения личного состава

и технического

обеспечения работ;
порядок связи и информации.

Выводы

1. Осуществлять спасения пострадавших.
2. Подавлять или снижать до минимально возможного уровня факторов, препятствующих ведению АСДНР.
3. Выполнять аварийно-спасательные работы с наименьшими потерями и экологическим ущербом.
4. На местах организовать взаимодействия территориальными ОУ и спасательными службами, а также спасательными формированиями объектов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон Республики Узбекистан «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера». 20.08.1999 год.
2. Закон Республики Узбекистан «О гражданской защите». 26.05.2000 год.
3. Закон Республики Узбекистан «О спасательной службе и статусе спасателя». 26.12.2008 год.
4. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №2 от 5 января 2010 года «Об утверждении Положения о порядке привлечения спасательных служб и спасательных формирований к ликвидации чрезвычайных ситуаций».
5. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №525 от 19 июля 2017 года «Об утверждении Положений о Правительственной и территориальных комиссиях по предупреждению и ликвидации чрезвычайных ситуаций».
6. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №515 от 26 августа 2020 года «О дальнейшем совершенствовании государственной системы предупреждения и действий в чрезвычайных ситуациях Республики Узбекистан».
7. С.Шойгу «Учебник спасателя». 2012 год.
8. А.Турсунов «Ликвидация чрезвычайных ситуаций». 2020 год.

KINEMATIC STUDY OF FLAT BASE MECHANISMS

Shodiyev Ziyodullo Ochilovich

- Candidate of Technical Sciences, Bukhara Institute of Natural Resources Management of the National Research University of Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers of the department "General professional sciences" shozivodulla@gmail.com

Shodiyev Nematjon Sadirovich

- Bukhara Institute of Natural Resources Management of the National Research University of Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers, assistant of the department "General professional sciences" n.shodiyev1991@gmail.com

Annotation

Article covers method for determining linear velocities and accelerations of individual points and angular velocities and accelerations of links for mechanisms with lower kinematic couples, which are widely used in many industry branches due to reliability, technological effectiveness and ability to transmit great loads.

Keywords: linear velocities, angular velocities, kinematic problems, kinematic studies, motion, driving link, velocity plan, acceleration plan, lever mechanism.

INTRODUCTION

Any science systematizes the objects of research, and applied science, in addition to studying the object, develops methods for its design, modernization and improvement to meet the positions of an increasingly complex mechanical design task. Applied mechanics in general, and engineering science in particular, studies machines and mechanisms as objects, the fundamental and constructive variety of which is tens of thousands of items. A simple study of their properties requires a significant amount of time, which is practically unrealizable in the vocational education system. Therefore, in applied mechanics, a classification of objects has been developed, which is based on their division according to functional, structural or other characteristics. And, choosing a typical object from a specific family (class), investigate its properties, and also determine the methods of creating the entire family (class), this saves time and allows you to organize an effective educational process for training specialists in the field of mechanical engineering [3, 4, 5, 6].

MATERIALS AND METHODS

As noted above, flat lever mechanisms containing lower kinematic pairs are widely used in many industries due to their reliability, manufacturability and ability to transfer large forces [3, 4, 5, 6]. Since the mechanism is designed to transform motion, it is the regularity of such a transformation that is the subject of the kinematic problem.

In the kinematic study of flat lever mechanisms, the following particular problems are solved:

- 1) determination of the positions of the links of the mechanism and individual trajectories of its points to find the space occupied by the operating mechanism;
- 2) determination of linear velocities (accelerations) of points of the mechanism and angular velocities (accelerations) of its links.

When solving these problems, it is necessary to know the kinematic diagram of the mechanism, the nature of the connections and the kinematic dimensions of its links, as well as the law of motion of the driving link. The input motion of the leading link is considered to be known and simple. This is due to the fact that all engines are mass-produced, have simple output movements - rotary or translational, and the engine power overlaps the power of the production process performed by the machine [3, 4].

Based on the results of the kinematic analysis, the correspondence of the displacements, speeds and accelerations of the links of the mechanism to the specified values is established. The solutions to the kinematic problem are the initial ones for the subsequent dynamic and kinetostatic calculations. The solution of the kinematic problem provides for the idealization of the object and general assumptions, namely: the

calculations do not take into account the forces causing the movement, as well as the friction forces, the masses of the links, while all the links are made exactly and do not have deformations (i.e., absolutely rigid), in there are no gaps in movable joints [6].

A kinematic study can be carried out by an analytical or graphical method, the latter is distinguished by its clarity and ease of implementation [5,6,19,16,20].

Determination of displacements, velocities and accelerations in mechanisms with lower pairs begins to be carried out from the leading link to the slave, that is, the order of kinematic research corresponds to the formula for the structure of the mechanism.

In addition to the problem of kinematic analysis, of particular interest is the problem of kinematic synthesis or synthesis of a mechanism diagram according to a given law of transformation of motion "input - output". The solution of such a problem is rather difficult and feasible on a computer by means of optimization of multi-parameter functions with the involvement of specialized software products [5,6,19].

RESULTS AND DISCUSSIONS.

When solving problems of this type, the angular velocity ω_l of the driving link 1 - the crank, the lengths of the links and the coordinates of the fixed points are known.

The sequence of solving the problem:

1. A plan of the mechanism is constructed (Fig. 1) in the selected length scale:

$$\mu_l = \frac{L_{OA}}{OA}, \left[\frac{m}{mm} \right]$$

where, L_{OA} - crank length, m; OA - the length of the segment depicting the crank on the plan of the mechanism, mm.

To construct the plan of the mechanism, the remaining lengths of the links and the coordinates of the fixed points of the hinged four-link link (Fig. 1) are converted by the scale of lengths into segments μ_l [18, 19, 20]:

$$\begin{aligned} AB &= \frac{L_{AB}}{\mu_l}, mm; \\ BC &= \frac{L_{BC}}{\mu_l}, mm; \\ OC &= \frac{L_{OC}}{\mu_l}, mm \end{aligned}$$

Vector equations of linear velocities of individual points belonging to the links of the mechanism are compiled.

Vector equation for link 2 (connecting rod)

$$v_B = v_A + v_{BA}$$

where, $v_A = v_{AO}$ – the speed of point A, which is equal to the speed of point A relative to the axis of rotation of the crank of point O; v_{BA} – the vector of the relative speed of point B of the connecting rod relative to A has a direction perpendicular to the segment AB on the plan of the mechanism.

Vector equation for link 3 (rocker arm)

$$v_B = v_C + v_{BC}$$

Since point C (the axis of rotation of the rocker arm 3) is stationary, its speed is zero $v_C = 0$, and the vector of the relative speed of point B relative to C v_{BC} has a direction perpendicular to the BC segment on the plan of the mechanism.

A plan of the speeds of the mechanism is being built - this is nothing but a graphic representation on the drawing of vector equations (1) and (2) in any scale [18, 19, 20].

Speed plan of the mechanism and its properties.

It is desirable to build a plan of speeds next to the plan of the mechanism (Fig. 1. b). The speed of point A of the crank is pre-calculated:

$$v_A = \omega_1 \cdot L_{OA}, \left[\frac{m}{s} \right]$$

Then the scale of the plan of speeds is selected μ_v according to the ratio

$$\mu_v = \frac{v_A}{Pa}, \left[\frac{m}{s \cdot mm} \right]$$

where v_A is the speed of point A, $\frac{m}{s}$; Pa - the length of the segment representing the speed v_A in the future

plan of speeds, is chosen of an arbitrary length in mm; when choosing, it is advisable to adhere to the conditions: firstly, the plan of speeds should be placed in the designated place of the drawing, and secondly, the numerical value of the scale μ_v , should be convenient for calculations (μ_v should be a round number).

After that, you can start building a plan for the speeds of the mechanism. It should be carried out in the sequence corresponding to the writing of the vector equations (1) and (2).

First, it is carried out from a point randomly selected near the plan of the mechanism P (poles of the plan of velocities) vector of speed v_A , which is perpendicular to the segment OA on the plan of the mechanism and has a length Pa , chosen by us when determining the scale of the plan of speeds μ_v . Then, through point a, a line is drawn perpendicular to the segment AB of the plan of the mechanism, and through the pole P - a line perpendicular to the segment BC. The intersection of these lines gives point b. In accordance with the vector equations (1) and (2), the directions (arrows) of the vectors v_A and v_{BA} are plotted on the constructed plan [18,19,20].

Determine the speed of point K, which belongs to the connecting rod. For it, you can write down the vector equations of velocities [18,19,20]:

$$\begin{cases} v_K = v_A + v_{KA} \\ v_K = v_B + v_{KB} \end{cases}$$

where is the velocity vector v_{KA} is perpendicular to the KA segment on the plan of the mechanism, and the vector v_{KB} - to the KB segment

By constructing these vector equations, we obtain point k on the plan of velocities. In this case, from point a of the plan of speeds draw a line perpendicular to the segment AK, and through point b of the plan of speeds - a line perpendicular to the segment VK of the plan of the mechanism. The magnitude of the speed of the point K can be calculated by the formula

$$v_K = (Pk)\mu_v$$

where Pk is the length of the corresponding vector on the plan of velocities [3,4,5,18,19,20].

You can see that the triangles on the plan of speeds and plan of the mechanism are similar:

$\Delta abk \approx \Delta ABK$

since their sides are mutually perpendicular. This property can be used to determine the speed of any other point belonging to any link in the mechanism. Hence follows the similarity theorem: the segments of the

relative speeds on the plan of speeds form a figure similar to the figure of the corresponding link on the plan of the mechanism. The sides of the figures are mutually perpendicular [3,4,5,19,20].

The angular speeds of the connecting rod 2 and the rocker arm 3 are calculated by the formulas

$$\omega_2 = \frac{v_{AB}}{L_{AB}} = \frac{(ab)\mu_v}{L_{AB}}, \frac{1}{s}$$

$$\omega_3 = \frac{v_{BC}}{L_{BC}} = \frac{(bc)\mu_v}{L_{BC}}, \frac{1}{s}$$

The directions of angular velocities are determined by the directions of vectors v_{AB} and v_{BC} . For this, the vector v_{AB} is conventionally transferred to point B of the mechanism plan. Where it will rotate the connecting rod 2 relative to point A, the angular velocity of the connecting rod ω_2 will be directed in that direction.

Do the same with speed v_{AB} . In which direction the rocker arm will rotate relative to point C, there the angular velocity will be directed ω_3 .

Mechanism acceleration plan and its properties.

The sequence of building a plan of acceleration of the linkage mechanism is similar to building a plan of speeds. Let's consider it on the example of a four-link hinge mechanism (Fig. 1.c). Let's take the angular speed of the crank constant ($\omega_1 = \text{const}$ which is the most common and rational type of movement in real mechanisms) [3,4,5,18,19,20].

Vector equation of accelerations for link 1 (crank)

$$a_A = a_{OA}^n + a_{OA}^\tau$$

where the normal component of the acceleration of point A relative to O is calculated by the formula $a_{OA}^n = \omega_1^2 \cdot L_{OA}$.

Vector a_{OA}^n is parallel to the AO segment on the plan of the mechanism. The tangential component of acceleration a_{OA}^τ is calculated by the formula $a_{OA}^\tau = \varepsilon_1 \cdot L_{OA}$

In our case, the angular acceleration of the crank $\varepsilon_1 = 0$, then $a_{OA}^\tau = 0$.

Vector equation of accelerations for link 2 (connecting rod)

$$a_B = a_A + a_{AB}^n + a_{AB}^\tau$$

where the normal component of the acceleration of point B relative to point A is calculated by the formula.

$$a_{AB}^n = \omega_2^2 \cdot L_{AB}$$

The vector a_{AB}^n is parallel to the segment AB and is directed from B to A, and the tangential component a_{AB}^τ perpendicular to AB [19,20].

Vector equation of accelerations for link 3 (rocker arm)

$$a_B = a_c + a_{BC}^n + a_{BC}^\tau$$

where is the acceleration of point C a_c ; the normal component of the acceleration of point B relative to point C is calculated by the formula $a_{BC}^n = \omega_3^2 \cdot L_{BC}$.

Vector a_{BC}^n is directed parallel to the segment BC of the plan of the mechanism from B to C, and vector a_{BC}^τ is perpendicular to BC.

Select the scale of the acceleration plan: $\mu_a = \frac{a_{OA}^n}{Pa}, \left[\frac{m}{s^2 \cdot mm} \right]$ where Pa is the length of the segment representing the acceleration a_{OA}^n on the acceleration plan. Its length is chosen arbitrarily from the calculation so that the acceleration plan is located in the designated place of the drawing and the numerical value μ_a was convenient for calculations (μ_a should be a round number) [3,4,5,18,19,20].

Then acceleration a_{BA}^n will be represented on the acceleration plan by a vector with length $a'n_2 = \frac{a_{AB}^n}{\mu_a}$ mm,

and acceleration a_{BC}^n - by a vector of length $P_an_3 = \frac{a_{BC}^n}{\mu_a}$ mm.

Then an acceleration plan is constructed (Fig. 1.c) using the compiled vector acceleration equations. An acceleration vector is drawn from an arbitrarily chosen pole Pa parallel to the segment OA of the mechanism plan a_{OA}^n , the length of which Pa was chosen arbitrarily when calculating the scale μ_a . From the end of this vector (point a), an acceleration vector is drawn a_{BA}^n with length a_{n2} , which should be parallel to the segment AB of the mechanism plan and directed from point B to point A. Perpendicular to it through a point n_2 draw a straight line. Then the acceleration vector is drawn from the pole Pa a_{BC}^n length Pn_3 . A straight line is drawn perpendicular to it through point n_3 until it intersects with a straight line drawn through point n_2 perpendicular to the segment AB. The point of intersection is denoted by the letter b' , which, being connected to the pole of Pa , forms a segment Pab , representing the vector of the total acceleration of point B [5,6,16].

Using the acceleration plan, accelerations can be calculated

$$\begin{aligned} a_B &= Pb \cdot \mu_a, \\ a_{AB} &= ab \cdot \mu_a \end{aligned}$$

Let's write down

$$a_{BC} = ab \cdot \mu_a = L_{AB} \cdot \sqrt{\omega_2^4 + \varepsilon_2^2}$$

where ω_2 and ε_2 are the angular velocity and acceleration of the connecting rod

$$\frac{a'b'}{AB} = \frac{\mu_L}{\mu_a} \sqrt{\omega_2^4 + \varepsilon_2^2}$$

where ω_2 and ε_2 do not depend on the choice (location) of the Pa pole of the acceleration plan, and the ratio of the scales is constant ($\frac{\mu_L}{\mu_a} = const$) for the given acceleration plan. Therefore, for any point (for example, K belonging to the connecting rod), you can write the proportions

$$\frac{a'b'}{AB} = \frac{a'k'}{AK} = \frac{b'k'}{BK}$$

Hence the similarity theorem is formulated: the segments of the total relative accelerations on the plane of accelerations form a figure similar to the corresponding figure of the link on the plan of the mechanism [5,6,16,17,18].

The magnitude of the acceleration of point K can be calculated by the formula

$$a_k = Pk \cdot \mu_a$$

Angular acceleration of the connecting rod links $\varepsilon_2 = \frac{a_{AB}^\tau}{L_{AB}}, \left[\frac{1}{s} \right]$, direction ε_2 is determined by a_{BA}^τ ; angular

acceleration of the rocker arm links $\varepsilon_3 = \frac{a_{BC}^\tau}{L_{BC}}, \left[\frac{1}{s} \right]$, direction ε_3 - along a_{BC}^τ .

As ω_2 and ε_2 are directed in opposite directions, the rotation of the connecting rod is slowed down. Use a velocity plan and an acceleration plan to determine the radius of curvature of a point's path.

The radius of curvature of the trajectory of a point (for example, point K) can be calculated by the formula

$$Pk = \frac{v_K^2}{a_K^n} = \frac{(P_v k)^2 \mu_v^2}{mk \cdot \mu_a}$$

where a_K^n is the normal component of the acceleration of point K.

To determine the magnitude (and direction) a_K^n the full acceleration vector a_K should be decomposed on the acceleration plan into normal and tangential components, and a_K^n is perpendicular to the velocity vector v_K , a_K^τ is parallel to the latter. For this, first, a straight line is drawn through the pole of the acceleration plan P_a , parallel to the velocity vector of point K, and through the point k - a perpendicular to this straight line; point m is obtained at their intersection [16,17,19].

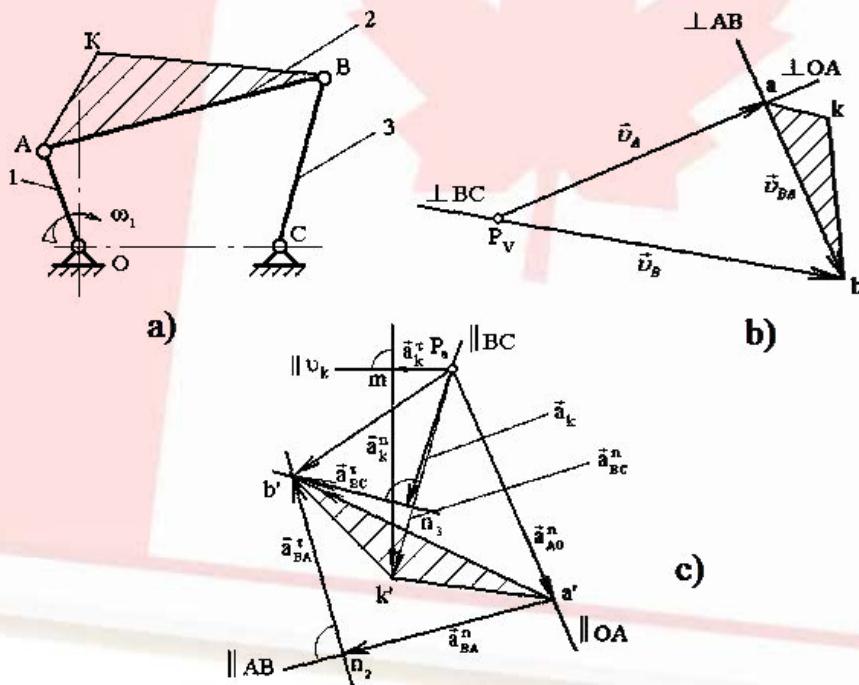

Fig. 1. a) type of mechanism, b) plan of speeds, c) plan of accelerations

CONCLUSIONS

The main purpose of the mechanism is to perform the required movements. These movements can be described by means of its kinematic characteristics. These include the coordinates of points and links, their trajectories, speeds and accelerations. The kinematic characteristics also include those characteristics that do not depend on the law of motion of the initial links, are determined only by the structure of the mechanism and the size of its links, and in the general case depend on the generalized coordinates. These are position functions,

kinematic transfer functions of speed and acceleration. The plan method is one of the most illustrative. Linear velocities and accelerations of individual points and angular velocities and accelerations of links are subject to determination. In this case, the vector equations for the velocities and accelerations of the points of the links performing a complex motion are preliminarily compiled. The main purpose of the mechanism is to fulfill the required ones.

№	REFERENCE	ЛИТЕРАТУРА
	Nikitin N.N. Course of theoretical mechanics. M.: Higher school, 1990, p.608	Никитин Н.Н. Курс теоретической механики. М.: Высшая школа, 1990, 608 с.
	Meshersky I.V. Collection of problems in theoretical mechanics. M.: Nauka, 1986, p.448.	Мещерский И.В. Сборник задач по теоретической механике. М.: Наука, 1986, с.448.
	Artobolevsky I.I. Theory of mechanisms and machines: Textbook. M.: Nauka, Main editorial office of physical-mathematical literature. 1975, p.640	Артоболевский И.И. Теория механизмов и машин: Учебник. М.: Наука, Главная редакция физико-математической литературы. 1975, с.640
	Ryazantseva I.L. Theory of mechanisms and machines in questions and answers: Tutorial. Publishing house of Omsk STU, 2013, p.132	Рязанцева И.Л. Теория механизмов и машин в вопросах и ответах: Учебник. Изд-во Омского ГТУ, 2013, с.132
	Fedorov N.N. Design and kinematics of flat mechanisms: Tutorial. Publishing house of Omsk STU, 2000, p.144	Федоров Н.Н. Конструкция и кинематика плоских механизмов: Учебное пособие. Изд-во Омского ГТУ, 2000, с.144
	Fedorov N.N. Theory of mechanisms and machines: Tutorial. Tutorial. Publishing house of Omsk STU, 2008, p.222	Федоров Н.Н. Теория механизмов и машин: Учебник. Руководство. Изд-во Омского ГТУ, 2008, с.222
	Dyundik O.S. Structure and kinematics of mechanisms. Tutorial. Publishing house of Omsk STU, 2017, p.144	Дюндик О.С. Строение и кинематика механизмов. Руководство. Изд-во Омского ГТУ, 2017, с.144
	Baranov, G.G. Course of theory of mechanisms and machines: Tutorial. G.G. Baranov, 5 th edition. M.: Mechanical Engineering, 1975, p.496	Баранов, Г.Г. Курс теории механизмов и машин: Учебник. Г.Г. Баранова, 5-е издание. М.: Машиностроение, 1975, с.496.
	Belokonev, I.M. Theory of mechanisms and machines: summary of lectures. 2 nd edition revised and added. M.: Drofa, 2004, p.174	Белоконев И.М. Теория механизмов и машин: конспект лекций. 2-е издание исправлено и дополнено. М.: Дрофа, 2004, 174 с.
	Kozhevnikov, S.N. Fundamentals of structural synthesis of mechanisms. Textbook. Kiev: Nauk. Dumka, 1979, p.323.	Кожевников, С.Н. Основы структурного синтеза механизмов. Учебник. Киев: Наук. Думка, 1979, с.323.
	Kozhevnikov, S.N. Theory of mechanisms and machines: Textbook. M.: Nauka, 1973, p.784	Кожевников, С.Н. Теория механизмов и машин: Учебник. М.: Наука, 1973, 784 с.

	Levitsky, N.I. Theory of mechanisms and machines. - M.: Nauka, Main editorial office of physical-mathematical literature. 1979, p.576	Левицкий, Н.И. Теория механизмов и машин. - М.: Наука, Главная редакция физико-математической литературы. 1979, стр.576
	Ryazantseva I.L. Theory of mechanisms and machines in questions and answers: Tutorial. Publishing house of Omsk STU, 2013, p.132	Рязанцева И.Л. Теория механизмов и машин в вопросах и ответах: Учебник. Изд-во Омского ГТУ, 2013, с.132
	Bezhanov B.N. Pneumatic mechanisms. M.-L., Mashgiz, 1957.	Бежанов Б.Н. Пневматические механизмы. М.-Л., Машгиз, 1957.
	Popov S.A. Yearly design on theory of mechanisms and mechanics of machines. M., High School, 1986.	Попов С.А. Годовой проект по теории механизмов и механике машин. М., Средняя школа, 1986.
	Pyataev A.V. Dynamics of machines. Tashkent, Tashkent State Technical University, 1992.	Пятаев А.В. Динамика машин. Ташкент, Ташкентский государственный технический университет, 1992.
	Izzatov Z.X. Yearly design on theory of mechanisms and machines. Tashkent, "O'qituvchi", 1979.	Иззатов З.Х. Годовой дизайн по теории механизмов и машин. Ташкент, «Оқитувчи», 1979 год.
	Kodirov R.X. Yearly design on theory of mechanisms and machines. Tashkent, "O'qituvchi", 1990.	Кодиров Р.Х. Годовой дизайн по теории механизмов и машин. Ташкент, «О'қитувчи», 1990.
	Rustam xujayev R. Problem and set of examples from the theory of mechanisms and machines. Tashkent, "O'qituvchi", 1987.	Рустам Худжаев Р. Задача и набор примеров из теории механизмов и машин. Ташкент, «О'қитувчи», 1987.
	Usmonxojayev X.X. Theory of mechanism and machines. Tashkent, "O'qituvchi", 1981.	Усмонходжаев Х.Х. Теория механизмов и машин. Ташкент, «О'қитувчи», 1981 год.
	Malinovsky, A.N. Methodological guidelines for calculations and analysis of modern gearboxes on course "Machine components". A.N. Malinovsky. - M.: Moscow automobile and road construction State technical university, 1981.	Малиновский, А.Н. Методические указания по расчету и анализу современных редукторов по курсу «Детали машин». А.Н. Малиновский. - М.: Московский автомобильно-дорожный государственный технический университет, 1981.
	Shodihev Z.O. Mathematical modeling of the pneumatic transport basic process of transportation of kefir raw materials // Problematic mechanics. -Tashkent, 2005. -No.1. -B.64-67.	Шодиев З.О. Математическое моделирование пневмотранспортом основного процесса транспортировки кефирного сырья // Проблемная механика. -Ташкент, 2005. -№1. -Б.64-67.
	Shodihev Z.O. Shodihev N.S. Shodihev A.Z. Methods for improving the design of internal building materials in dairy factories and drying regime.	Шодиев З.О. Шодиев Н.С. Шодиев А.З. Методы улучшения конструкции внутренних строительных материалов молочных заводов и режима сушки.
	Shodihev Z.O. Shodihev A.Z. Mathematical modeling of the	Шодиев З.О. Шодиев А.З. Математическое моделирование движения пахтовой пружины в трубке сепаратора.

	movement of the buttermilk spring in the separator tube.	
	Shodiyev Z.O. Ozod Radjabov Analysis of small fluctuations of the polygonal mesh under the influence of technological load from refined cotton - raw.	Шодиев З.О. Озод Раджабов Анализ малых колебаний полигональной сетки под влиянием технологической нагрузки из хлопка-сырца рафинированного.
	Shodiyev Z.O. Ozod Rajabov, Ikrom Inoyatov, Mastura Gapparova Analysis of the Technological Process of Cleaning Raw Cotton from Small Trash	Шодиев З.О. Озод Раджабов, Икром Иноятов, Мастира Гаппарова Анализ технологического процесса очистки хлопка-сырца от мелкого мусора
	Shodiyev Z.O. Shomurodov A. Rajabov O. The results of the experimental nature of the vibrations of the grid cotton cleaner	Шодиев З.О. Шумуродов А. Раджабов О. Результаты экспериментального определения характера колебаний сетчатого хлопкоочистителя

Якубов, М. С., & Мухамедова, З. Г. (2018). Анализ и оценка энергетической эффективности специального самоходного подвижного состава железной дороги. Известия Транссиба, (4 (36)), 60-68.

Мухамедова, З. Г., Эргашева, З. В., & Асатов, Э. А. (2021). К вопросу о развитии транспортной инфраструктуры Узбекистана. Известия Транссиба, (2 (46)), 105-114.

Мухамедова, З. Г. (2021). МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ НА ОСНОВЕ ПОТРЕБНОСТЕЙ РЕГИОНОВ. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 4(9).

Хромова, Г. А., Мухамедова, З. Г., & Юткина, И. С. (2016). Оптимизация динамических характеристик аварийно-восстановительных автомотрис. Монография. Научный журнал: «Fan va texnologiya», Ташкент–2016.–253 с.[In.

Мухамедова, З. Г. (2015). Продольные колебания главной рамы электровоза с учетом установки поглощающего аппарата в автосцепке. Бюллетень результатов научных исследований, (3-4 (16-17)), 47-54.

Мухамедова, З. Г., Ибадуллаев, А., & Мамаев, Ш. И. (2022). Расчет Остаточного Ресурса И Продление Срока Службы Специального Самоходного Подвижного Состава. Universum: технические науки, (2-3 (95)), 36-40.

Мухамедова, З. Г. (2020). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРИНЦИПОВ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ОБОРУДОВАНИЯ МОНТАЖНОЙ ПЛОЩАДКИ АВТОМОТРИСЫ С УЧЕТОМ НОРМ НАДЕЖНОСТИ И РЕАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ. Известия Транссиба, (1 (41)), 83-91.

Мухамедова, З. Г., & Бахшиллоев, С. Х. (2021). СУЩЕСТВУЮЩАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ПОГРУЗКИ И РАЗГРУЗКИ СКОРОПОРТЯЩИХСЯ ГРУЗОВ. Журнал Технических исследований, 4(3).

Мухамедова, З. Г., & Эргашева, З. В. (2021). ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ КОНТЕЙНЕРНОГО БЛОК-ТРЕЙНА. Журнал Технических исследований, 4(3).

Mukhamedova, Z. G. (2019). Analysis and Assessment of Power Efficiency of Special Self-Propelled Railway Rolling Stock. Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 9(3), 104-109.

Sagatovich, Y. M., & Gafurdjanovna, M. Z. (2018). Analysis of optimal periodicity of preventive maintenance of rail service car taking into account operational technology. European science review, (1-2), 167-170.

SOLUTE TRANSPORT PROBLEM IN A TWO-DIMENSIONAL FRACTAL POROUS MEDIUM

**Kaytarov Z.,
Akramov Sh,
Sariyev Sh**

¹Phd student, Samarkand State University named after Sharof Rashidov

²Master student, Samarkand State University named after Sharof Rashidov

³Master student, Samarkand State University named after Sharof Rashidov

Abstract

The problem of anomalous solute transport in a semi-infinite two-dimensional fractal nonhomogeneous porous medium is posed and numerically solved. Initially, the fluid in the medium is considered solute free. Nonhomogeneity of the medium is expressed by linear and quadratic expressions of spatial coordinates for velocity components and diffusion coefficients respectively.

Introduction

That the degradation of air, water and soil has been a major problem, researching solute transport in flow media is demanding great consideration by scientists. This transport of matter can be described by the advection-dispersion equation. It is a partial differential equation in space and time that is of much significance in such diverse disciplines as chemical and petroleum engineering or bio and soil physics [1]. For example, the advection-dispersion equation can be used to determine the pollutant concentration downstream from intended mining operations in order to predict and plan how to reduce their environmental footprint.

Lindstrom and Boersma [2] have researched analytical solutions for one-dimensional solute transport through media idealized as homogeneous. However, the actual solute permeation through air, soil or groundwater tends to be position dependent. To account for this heterogeneity, spatially-dependent dispersion and velocity should be considered. This has been solved analytically for special cases in one dimension [3–4]. Numerical solutions are required for cases that are more general and for problems in two or three dimensions [5–6]. Dehghan [7] employed weighed explicit finite difference method (EFDM) for one-dimensional advection-dispersion equation with increased accuracy of the obtained numerical results if compared to that of standard finite difference methods. Karahan [8] employed implicit finite difference method (IFDM) for one-dimensional advection-dispersion equation using spreadsheets. Walter et al. [9] used Crank-Nicholson central difference scheme in one dimension to model soil solute release into runoff with infiltration. Thanks to being unconditionally stable IFDMs can give great opportunity to use larger step lengths though extremely large matrices must be manipulated. For this reason, IFDMs is more efficient than EFDMs because by using IFDMs calculations can be manipulated at any time and coordinate step lengths. EFDM is also simpler in addition to being computationally more efficient. S. Savovic and A. Djordjevich have solved the problem of one-dimensional advection-dispersion equation with variable coefficients by using EFDM [10] and they expanded their work by solving the two-dimensional ADE in semi-finite media [11]. In this paragraph two-dimensional ADE with variable coefficients in semi-finite media is solved using IFDM and the problem is considered in fractal porous media in next paragraph. Dispersion unsteadiness is another variation that is allowed in order to accommodate the finding by Freeze and Cherry [12] that the dispersion is proportional to the n th power of velocity, with the exponent n ranging from 1 to 2 [11].

Mathematical model of the problem

Let solute particles of a pollutant be entering a body of air, soil or water (including groundwater) at uniform rate at some location, continuously for a fixed amount of time. In other words, there is a stationary point-source emitting a uniform pulse of pollutants (Fig. 2.1). This could be a smokestack, volcano, sewage outlet, or infiltration from a garbage dump, septic tank or tailings pond that is uniformly active for a fixed period of time. From such point-source as the origin of mutually perpendicular horizontal x and y axes ($0 \leq x < \infty; 0 \leq y < \infty$) defining a horizontal plane, solute particles are transported by diffusion and

convection mainly downstream in the longitudinal direction chosen for the x -axis (with the y -axis along the transverse direction) [11].

Let the velocity components of the flow field in x and y directions at position (x, y) in the horizontal plane be $u(x, t)$ and $v(y, t)$, respectively. Both satisfy the Darcy law if the medium is porous; or laminar flow conditions otherwise. Further, let $D_x(x, t)$ and $D_y(y, t)$ be longitudinal and transverse components of the solute dispersivity parameter at the same position, respectively [67]. The linear advection-dispersion partial differential equation in two-dimensional horizontal plane medium may be written in the following general form [11]:

Fractional advection dispersion equation can be written in the following form

$$\frac{\partial C(x, y, t)}{\partial t} = \frac{\partial^{\beta_1}}{\partial x} \left(D_x(x, t) \frac{\partial C(x, y, t)}{\partial x} - u(x, t)C(x, y, t) \right) + \\ + \frac{\partial^{\beta_2}}{\partial y} \left(D_y(y, t) \frac{\partial C(x, y, t)}{\partial y} - v(y, t)C(x, y, t) \right) \quad (1)$$

where C is solute concentration, D_x and D_y are diffusion coefficients, u and v velocity components, $0 \leq \alpha \leq 1$, $0 \leq \beta_1 \leq 1$ and $0 \leq \beta_2 \leq 1$ are orders of fractional derivatives with respect to t , x and y respectively.

Here we used exponential functions to express diffusion and velocity components [11].

$$\begin{aligned} D_x &= D_{x0} f_2(mt) \cdot (1 + ax)^2 \\ D_y &= D_{y0} f_2(mt) \cdot (1 + by)^2 \\ u_x &= u_0 f_1(mt) \cdot (1 + ax) \\ v_y &= v_0 f_1(mt) \cdot (1 + by) \end{aligned} \quad (2)$$

where D_{x0} and D_{y0} are initial diffusion coefficients at the $(0, 0)$ point. u_0 and v_0 are initial velocity components at the $(0, 0)$ point. $f_1(mt) = \exp(-mt)$ and $f_2(mt) = \exp(mt)$ are exponential given functions, a and b are nonhomogeneity coefficients. m is unsteadiness coefficient of flow.

The numerical algorithm

We can rewrite the equation (1) in the following form

$$\begin{aligned} \frac{\partial C(x, y, t)}{\partial t} &= \frac{\partial^{\beta_1}}{\partial x^{\beta_1}} D_x(x, t) \cdot \frac{\partial C(x, y, t)}{\partial x} + D_x(x, t) \cdot \frac{\partial^{1+\beta_1} C(x, y, t)}{\partial x^{1+\beta_1}} - \\ &- \frac{\partial^{\beta_1}}{\partial x^{\beta_1}} u(x, t) \cdot C(x, y, t) - u(x, t) \cdot \frac{\partial^{\beta_1} C(x, y, t)}{\partial x^{\beta_1}} + \frac{\partial^{\beta_2}}{\partial y^{\beta_2}} D_y(y, t) \cdot \frac{\partial C(x, y, t)}{\partial y} + \\ &+ D_y(y, t) \cdot \frac{\partial^{1+\beta_2} C(x, y, t)}{\partial y^{1+\beta_2}} - \frac{\partial^{\beta_2}}{\partial y^{\beta_2}} v(y, t) - v(y, t) \cdot \frac{\partial^{\beta_2} C(x, y, t)}{\partial y^{\beta_2}} \end{aligned} \quad (3)$$

In order to solve the fractional advection dispersion equation we use Caputo fractional derivative formula [3]. We used following set function to approximate equation (3) [13].

$$\Omega = \{(x, y, t) : 0 \leq x \leq L_1, 0 \leq y \leq L_2, 0 \leq t \leq \tau\}$$

$$\Omega_{nj} = \left\{ \left(x_i, y_j, t_k \right) : x_i = i \cdot h_1, i = \overline{1, N}; y_j = j \cdot h_2, j = \overline{1, M}; \right.$$

$$\left. t_k = k \cdot \tau, k = \overline{1, K}, h_1 = \frac{X}{N}, h_2 = \frac{Y}{M}, \tau = \frac{T}{K} \right\}$$

We approximated (3) equation using explicit finite difference scheme [13].

$$\begin{aligned} \frac{C_{i,j}^{k+1} - C_{i,j}^k}{\tau} &= \frac{(D_x)_i^k - \beta_1 (D_x)_{i-1}^k}{\Gamma(2-\beta_1) h_1^{\beta_1}} \cdot \frac{C_{i,j}^k - C_{i-1,j}^k}{h_1} + (D_x)_i^k \cdot \frac{1}{\Gamma(3-\gamma_1) \cdot h_1^{\gamma_1}}. \\ \sum_{l=0}^{i-1} \left[(C_{i+1-l,j}^k - 2 \cdot C_{i-l,j}^k + C_{i-l-1,j}^k) \times ((l+1)^{2-\gamma_1} - l^{2-\gamma_1}) \right] - C_{i,j}^k \cdot \frac{u_i^k - \beta_1 u_{i-1}^k}{\Gamma(2-\beta_1) \cdot h_1^{\beta_1}} - \\ - u_i^k \cdot \frac{C_{i,j}^k - \beta_1 \cdot C_{i-1,j}^k}{\Gamma(2-\beta_1) \cdot h_1^{\beta_1}} + \frac{(D_y)_j^k - \beta_2 \cdot (D_y)_{j-1}^k}{\Gamma(2-\beta_2) \cdot h_2^{\beta_2}} \cdot \frac{C_{i,j}^k - C_{i,j-1}^k}{h_2} + \frac{(D_y)_j^k}{\Gamma(3-\gamma_2) \cdot h_2^{\gamma_2}}. \\ \sum_{l=0}^{j-1} \left[(C_{i,j+1-l}^k - 2 \cdot C_{i,j-l}^k + C_{i,j-1-l}^k) \times ((l+1)^{2-\gamma_1} - l^{2-\gamma_1}) \right] - C_{i,j}^k \cdot \frac{v_j^k - \beta_2 v_{j-1}^k}{\Gamma(2-\beta_2) \cdot h_2^{\beta_2}} - \\ - v_j^k \cdot \frac{C_{i,j}^k - \beta_2 \cdot C_{i,j-1}^k}{\Gamma(2-\beta_2) \cdot h_2^{\beta_2}} \end{aligned} \quad (4)$$

Equation (4) can be written in the following form

$$\begin{aligned} C_{i,j}^{k+1} &= \frac{\tau \cdot ((D_x)_i^k - \beta_1 (D_x)_{i-1}^k) \cdot (C_{i,j}^k - C_{i-1,j}^k)}{h_1^{1+\beta_1} \cdot \Gamma(2-\beta_1)} + \frac{\tau \cdot (D_x)_i^k}{\Gamma(3-\gamma_1) \cdot h_1^{\gamma_1}}. \\ \cdot \sum_{l=0}^{i-1} \left[(C_{i+1-l,j}^k - 2 \cdot C_{i-l,j}^k + C_{i-l-1,j}^k) \times ((l+1)^{2-\gamma_1} - l^{2-\gamma_1}) \right] - \frac{\tau \cdot C_{i,j}^k (u_i^k - \beta_1 u_{i-1}^k)}{\Gamma(2-\beta_1) \cdot h_1^{\beta_1}} - \\ - \frac{\tau \cdot u_i^k (C_{i,j}^k - \beta_1 \cdot C_{i-1,j}^k)}{\Gamma(2-\beta_1) \cdot h_1^{\beta_1}} + \frac{\tau \cdot ((D_y)_j^k - \beta_2 \cdot (D_y)_{j-1}^k) \cdot (C_{i,j}^k - C_{i,j-1}^k)}{\Gamma(2-\beta_2) \cdot h_2^{1+\beta_2}} + \\ + \frac{\tau \cdot (D_y)_j^k}{\Gamma(3-\gamma_2) \cdot h_2^{\gamma_2}} \cdot \sum_{l=0}^{j-1} \left[(C_{i,j+1-l}^k - 2 \cdot C_{i,j-l}^k + C_{i,j-1-l}^k) \times ((l+1)^{2-\gamma_1} - l^{2-\gamma_1}) \right] - \\ - \tau \cdot C_{i,j}^k \cdot \frac{v_j^k - \beta_2 v_{j-1}^k}{\Gamma(2-\beta_2) \cdot h_2^{\beta_2}} - \tau \cdot v_j^k \frac{C_{i,j}^k - \beta_2 \cdot C_{i,j-1}^k}{\Gamma(2-\beta_2) \cdot h_2^{\beta_2}} + C_{i,j}^k \end{aligned} \quad (5)$$

Equation (5) is a recurrent formula and the next values of concentration is calculated step by step. So as to solve the equation we need to include initial and boundary conditions.

$$C_{i,j}^0 = 0, \quad x \geq 0; \quad y \geq 0; \quad t = 0 \quad (6)$$

Equation (6) is the initial condition. Boundary conditions are calculated in the x and y directions in the following form.

$$C_{0,j}^{k+1} = \frac{\tau \cdot ((D_x)_1^k - \beta_1 (D_x)_0^k) \cdot (C_{1,j}^k - C_{0,j}^k)}{h_1^{1+\beta_1} \cdot \Gamma(2 - \beta_1)} - \frac{\tau \cdot C_{0,j}^k (u_1^k - \beta_1 u_0^k)}{\Gamma(2 - \beta_1) \cdot h_1^{\beta_1}} + \\ + \frac{\tau \cdot ((D_y)_j^k - \beta_2 \cdot (D_y)_{j-1}^k) \cdot (C_{0,j}^k - C_{0,j-1}^k)}{\Gamma(2 - \beta_2) \cdot h_2^{1+\beta_2}} + \frac{\tau \cdot (D_y)_j^k}{\Gamma(3 - \gamma_2) \cdot h_2^{\gamma_2}}. \quad (7)$$

$$\sum_{l=0}^{j-1} [(C_{0,j+1-l}^k - 2 \cdot C_{0,j-l}^k + C_{0,j-1-l}^k) \times ((l+1)^{2-\gamma_1} - l^{2-\gamma_1})] - \\ - \tau \cdot C_{0,j}^k \cdot \frac{v_j^k - \beta_2 v_{j-1}^k}{\Gamma(2 - \beta_2) \cdot h_2^{\beta_2}} - \tau \cdot v_j^k \frac{C_{0,j}^k - \beta_2 \cdot C_{0,j-1}^k}{\Gamma(2 - \beta_2) \cdot h_2^{\beta_2}} + C_{0,j}^k \\ C_{i,0}^{k+1} = \frac{\tau \cdot ((D_x)_i^k - \beta_1 (D_x)_{i-1}^k) \cdot (C_{i,0}^k - C_{i-1,0}^k)}{h_1^{1+\beta_1} \cdot \Gamma(2 - \beta_1)} + \frac{\tau \cdot (D_x)_i^k}{\Gamma(3 - \gamma_1) \cdot h_1^{\gamma_1}}. \\ \cdot \sum_{l=0}^{i-1} [(C_{i+1-l,0}^k - 2 \cdot C_{i-l,0}^k + C_{i-1-l,0}^k) \times ((l+1)^{2-\gamma_1} - l^{2-\gamma_1})] - \\ - \frac{\tau \cdot C_{i,0}^k (u_i^k - \beta_1 u_{i-1}^k)}{\Gamma(2 - \beta_1) \cdot h_1^{\beta_1}} - \frac{\tau \cdot u_i^k (C_{i,0}^k - \beta_1 \cdot C_{i-1,0}^k)}{\Gamma(2 - \beta_1) \cdot h_1^{\beta_1}} + \\ + \frac{\tau \cdot ((D_y)_1^k - \beta_2 \cdot (D_y)_0^k) \cdot (C_{i,1}^k - C_{i,0}^k)}{\Gamma(2 - \beta_2) \cdot h_2^{1+\beta_2}} - \tau \cdot C_{i,1}^k \cdot \frac{v_1^k - \beta_2 v_0^k}{\Gamma(2 - \beta_2) \cdot h_2^{\beta_2}} + C_{i,1}^k \quad (8)$$

(7) and (8) are boundary conditions where $i = \overline{1, N-1}$, $j = \overline{1, R-1}$, $N = \frac{x_\infty}{h_1}$, $R = \frac{y_\infty}{h_2}$ are the grid

dimension in the x and y directions, respectively, x_∞ is the distance in direction x at which $\frac{\partial C}{\partial x} = 0$

and y_∞ is the distance in direction y at which $\frac{\partial C}{\partial y} = 0$, and $C_{i,R}^{k+1} = \beta_2 \cdot C_{i,R-1}^{k+1}$; $C_{N,j}^{k+1} = \beta_1 \cdot C_{N-1,j}^{k+1}$

Numerical analysis

After solving the initial-boundary problem we obtained following results.

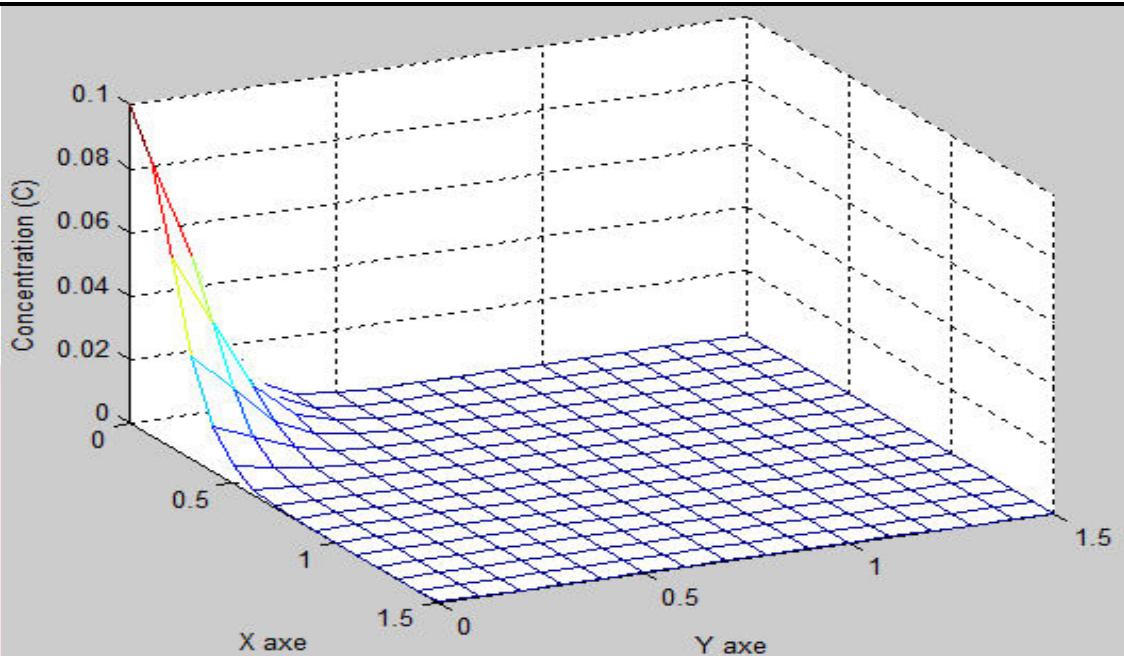

Fig. 1. Concentration field where time limit $T = 1000 \text{ s}$, $X = 1,5 \text{ m}$, $Y = 1,5 \text{ m}$. The orders of derivative with respect to x and y directions $\beta_1 = 1$, $\beta_2 = 1$.

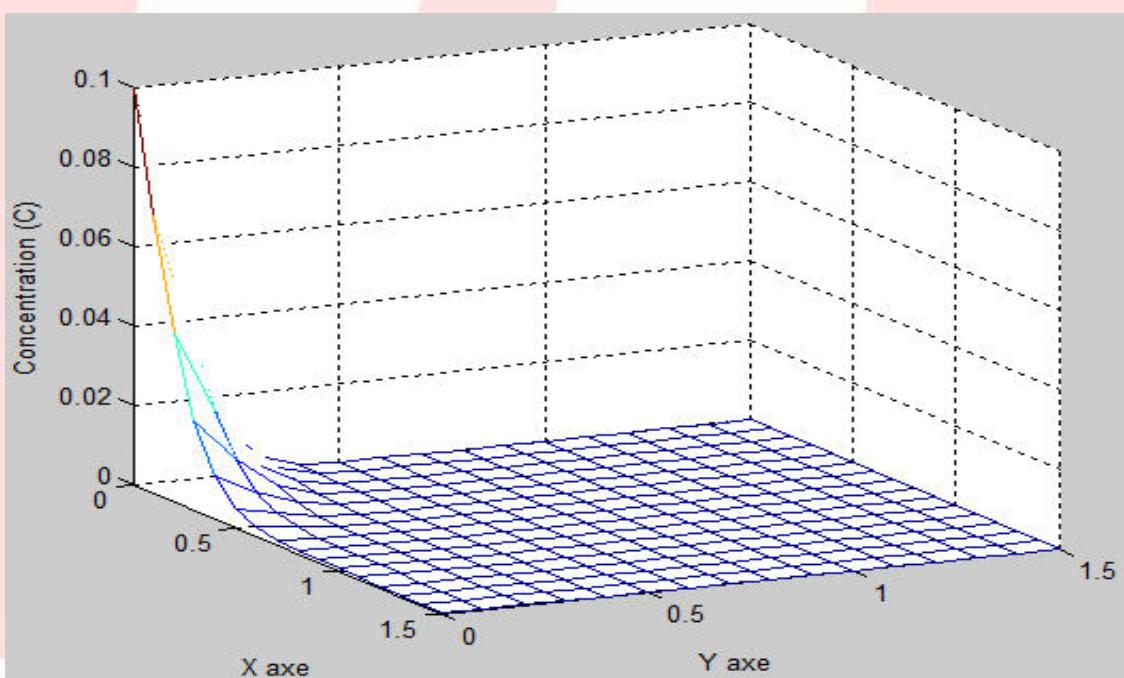

Fig. 2. Concentration field where time limit $T = 1000 \text{ s}$, $X = 1,5 \text{ m}$, $Y = 1,5 \text{ m}$. The orders of derivative with respect to x and y directions $\beta_1 = 0.9$; $\beta_2 = 0.9$.

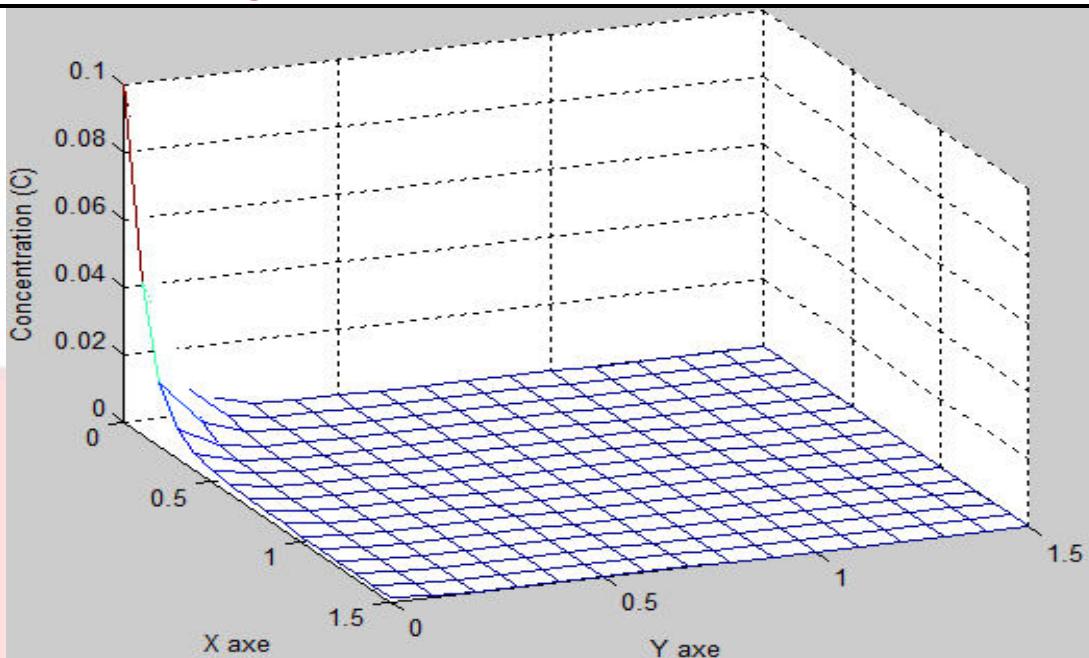

Fig. 3. Concentration field where time limit $T = 1000 \text{ s}$, $X = 1.5 \text{ m}$, $Y = 1.5 \text{ m}$. The orders of derivative with respect to x and y directions $\beta_1 = 0.7$; $\beta_2 = 0.7$.

The results are compared in figures of 1-3 by using different fractional orders of derivatives with respect to coordinate components. By considering the figures it can be seen that decreasing the order of derivatives leads to wider spreading of concentration profiles.

Conclusion

The problem of filtering and transporting suspension in a two-dimensional porous medium with a fractal structure is considered. Solute transport in such media is described by an equation with fractional derivatives both in time and in coordinate. On the basis of the numerical solution of the equation with the corresponding initial and boundary conditions, it was shown that a decrease in the fractional derivative with respect to time, weakens the transport process. A decrease in the order of the fractional derivative with respect to coordinates, on the contrary, accelerates the diffusion process, i.e. the “fast diffusion” effect appears.

References.

1. Rao C.S. Environmental Pollution Control Engineering, 3rd reprint., Wiley Eastern Ltd, New Delhi, 1995.
2. Lindstrom F.T., Boersma L. Analytical solutions for convective-dispersive transport in confined aquifers with different initial and boundary conditions, Water Resour. Res. 15 1989, 241–256.
3. Ebach E.H., White R. Mixing of fluids flowing through beds of packed solids, J. Am. Inst. Chem. Eng. 4 (1958) 161–164
4. Perez Guerrero J.S., Pimentel L.C.G., Skaggs T.H. Analytical solution of the advection–dispersion transport equation in layered media, Int. J. Heat Mass Transfer 56 (2013) 274–282.
5. Ciftei E., Avci C.B., Borekci O.S., Sahin A.U. Assessment of advective–dispersive contaminant transport in heterogeneous aquifers using a meshless method, Environ. Earth Sci. 67 (2012) 2399–2409.
6. Zhao C., Valliappan S., Numerical modelling of transient contaminant migration problems in infinite porous fractured media using finite/infinite element technique: theory, Int. J. Numer. Anal. Methods Geomech. 18 (1994) 523–541.
7. Dehghan M. Weighted finite difference techniques for the one-dimensional advection–diffusion equation, Appl. Math. Comput. 147 (2004) 307–319.
8. Karahan H. Implicit finite difference techniques for the advection–diffusion equation using spreadsheets, Adv. Eng. Software 37 (2006) 601–608.
9. Gnedenko, B. V. and Kolmogorov, A. N. Limit Distributions for Sums of Independent Random Variables (Addison-Wesley, Cambridge, MA) 1954.

10. Savovic S., Djordjevich A. Finite difference solution of the one-dimensional advection-diffusion equation with variable coefficients in semi-infinite media, Int. J. Heat Mass Transfer 55 (2012) 4291-4294.
11. Savovic S., Djordjevich A. Numerical solution for temporally and spatially dependent solute dispersion of pulse type input concentration in semi-infinite media, Int. J. Heat Mass Transfer 60 (2013) 291–295.
12. Freeze R.A., Cheery J.A. Groundwater, Prentice-Hall, New Jersey, 1979.
13. A.Samarskii. The Theory of difference schemes. Taylor & Francis Inc., New York, United States, 2001-788 Pp.

DEVELOPMENT OF TACTICS FOR MANAGING PREGNANCY COMPLICATED BY INTRAUTERINE INFECTION OF A VIRAL NATURE

Akhmedova Matlyuba Olimkhon kizi

Republican Specialized Scientific-Practical Medical Center of Obstetrics and Gynecology State Institution,
Obstetrician-Gynecologist

Annotation: While most pregnancies and births are uneventful, all pregnancies are at risk. Around 15% of all pregnant women will develop a potentially life-threatening complication that calls for skilled care, and some will require a major obstetrical intervention to survive. This manual is written for midwives and doctors at the district hospital who are responsible for the care of women with complications of pregnancy, childbirth or the immediate postpartum period, including immediate problems of the newborn.

Keywords: pregnancy; newborn; motherhood; stillbirth; infection.

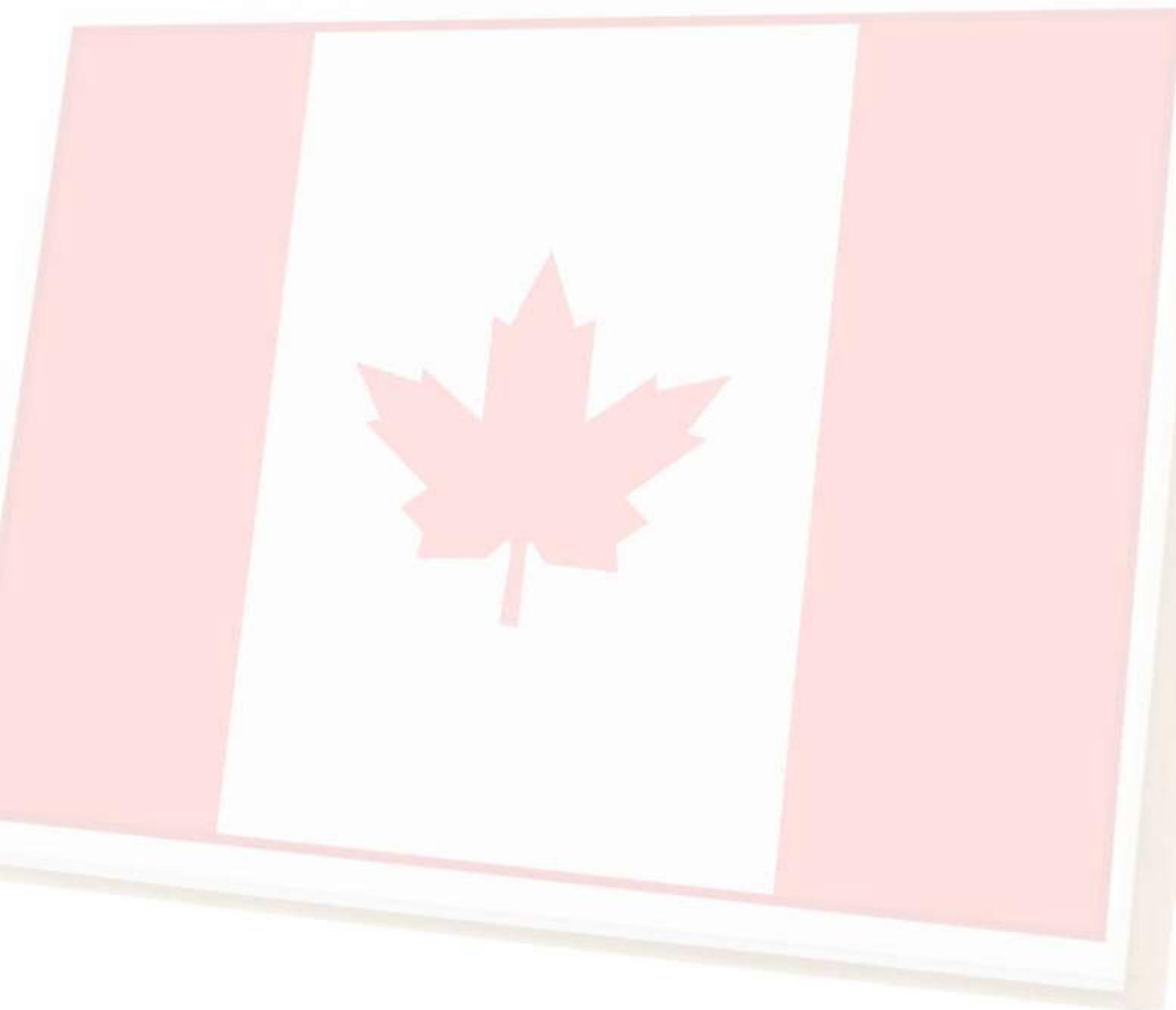
Multiple factors may influence women's psychological status before, during and after pregnancy. A woman's psychological status in turn influences her ability to care for herself and her baby and to follow health care recommendations. Pregnancy is typically a time of joy and anticipation. It can also be a time of anxiety and concern. Listening and talking respectfully and sensitively with a woman and her family can help build the woman's trust and confidence in her health care providers. Women who develop complications may have difficulty talking to the provider and explaining their problem. It is the responsibility of the entire health care team to speak with the woman respectfully and put her at ease. In every country and community in the world, pregnancy and childbirth are momentous events in the lives of women and families, and represent a time of intense vulnerability. The concept of safe motherhood is usually restricted to physical safety, but childbearing is also an important rite of passage, which may have deep personal and cultural significance for a woman and her family. The notion of safe motherhood must be expanded beyond the prevention of morbidity and mortality to encompass respect for women's basic human rights, including women's autonomy, dignity, feelings, and choices and preferences, including the choice of companionship, wherever possible.

Infection is an important cause of stillbirths worldwide: in low-income and middle-income countries, 50% of stillbirths or more are probably caused by infection. By contrast, in high-income countries only 10–25% of stillbirths are caused by infection. Syphilis, where prevalent, causes most infectious stillbirths, and is the infection most amenable to screening and treatment. Ascending bacterial infection is a common cause of stillbirths, but prevention has proven elusive. Many viral infections cause stillbirths but aside from vaccination for common childhood diseases, we do not have a clear prevention strategy. Malaria, because of its high prevalence and extensive placental damage, accounts for large numbers of stillbirths. Intermittent malarial prophylaxis and insecticide-treated bednets should decrease stillbirths. Many infections borne by animals and vectors cause stillbirths, and these types of infections occur frequently in low-income countries. During pregnancy, the organization of complex tolerance mechanisms occurs to assure non-rejection of the semiallogeneic fetus. Pregnancy is a period of vulnerability to some viral infections, mainly during the first and second trimesters, that may cause congenital damage to the fetus. During pregnancy, the organization of complex tolerance mechanisms occurs to assure non-rejection of the semiallogeneic fetus. Pregnancy is a period of vulnerability to some viral infections, mainly during the first and second trimesters, that may cause congenital damage to the fetus. Pregnancy represents a unique immunological condition with several regulatory mechanisms that ensure the non-rejection of the semiallogeneic fetus and its development, but it is also a time of greater vulnerability to infections. Associated with this, neonates also have a developing immune system with qualitative and quantitative differences from adults and poor immune memory, which increases their susceptibility to infectious agents. Complications during pregnancy, such as viral infections, can directly affect maternal-fetal health, since some viruses can be transmitted vertically and cause congenital infections

In addition, maternal immune activation induced by many common viruses is sufficient to cause neurological changes in the offspring

Literatures:

1. Managing Complications in Pregnancy and Childbirth: A guide for midwives and doctors. 2017.
2. Robert L Goldenberg. Infection-related stillbirths. London. 2010.
3. Franciane Mouradian Teixeira. Maternal-Fetal Interplay in Zika Virus Infection and Adverse Perinatal Outcomes. 2020.

МОРБИД СЕМИЗЛИК БИЛАН КАСАЛЛАНГАН БЕМОРЛАРДА БАРИАТРИК ЖАРРОХЛИК АМАЛИЁТЛАРИДАН КЕЙИН ЛИПИД АЛМАШИНУВИДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ БАҲОЛАШ

Шагазатова Барно Хабибуллаевна

Тошкент Тиббиёт Академияси 2-сон ички касалликлар ва эндокринология кафедраси тиббиёт фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон

Адилова Нилуфар Шухратовна

Тошкент Тиббиёт Академияси 2-сон ички касалликлар ва эндокринология кафедраси ассистенти,
Ўзбекистон

Охирги 10 йилда дунё бўйлаб семизликни тарқалиши ортди. Агар касалланиш тенденцияси шу тарзда сақланиб колса, 2030 йилга келиб дунё ахолисини 60%ни (3,3 млрд. ахоли) ортиқча вазн (2,2 млрд.) ва семизлик (1,1 млрд.) билан касалланади. Семизлик эса ўз навбатида юрак қон-томир ва уларнинг асоратлари билан боғлик касалликларни ортишига сабаб бўлади. Хозирги кунда морбид семизликни даволашда самарали ва ишончли усууллардан бири бўлиб бариатрик жаррохлик хисобланади. Бу жаррохлик усули беморларни нафақат тана вазнини яққол ва турғун камайишига, балки юрак қон-томир асоратларини ва метаболик бузилишларни бартараф этишга олиб келади.

Текширув максади: Морбид семизлик билан касалланган беморларда бариатрик жаррохлик амалиётларидан кейин умумий холестерин, паст зичликдаги липопротеидлар, юкори зичликдаги липопротеидлар, триглицеридлар ва атерогенлик индексидаги ўзгаришларни аниклаш.

Текширув материаллари ва усуллари: Текширув 28 та беморда амалга оширилди. Беморлар ўтказилган операция турларига кура 2 гурухга ажратилди. Биринчи гурухга- минигастрошунтлаш операцияси ўтказилган 8 та бемор, 2-гурухга эса ошқозонни кўндаланг резекцияси операцияси ўтказилган 20 та бемор кирди. Текширилувчи bemorларнинг ўртacha ёши $43,0 \pm 3,8$ ва тана вазни индекси 41,3 дан 60,2 кг/м².

Текширув натижалари: Минигастрошунтлаш операциясини ўтказишдан олдин умумий холестерин миқдори 8,57 ммоль/л, операциядан 1 йилдан кейин 4,79 ммоль/л, паст зичликдаги липопротеидлар миқдори операциядан олдин 5,51 ммоль/л, 1 йилдан кейин 2,74 ммоль/л га, юкори зичликдаги липопротеидлар миқдори операциядан олдин 1,14 ммоль/л, 1 йилдан кейин 1,16 ммоль/лга, триглицеридлар миқдори операциядан олдин-1,92 ммоль/л, 1 йилдан кейин -0,89 ммоль/л ва атерогенлик индекси операциядан олдин 6,51 ммоль/л, 1 йилдан кейин 3,12 ммоль/лга ўзгарган.

Ошқозонни кўндаланг резекцияси операциясини ўтказишдан олдин умумий холестерин миқдори 8,2ммоль/л, операциядан 1 йилдан кейин 7,15ммоль/л, паст зичликдаги липопротеидлар миқдори операциядан олдин 5,36 ммоль/л, 1 йилдан кейин 5,12 ммоль/л га, юкори зичликдаги липопротеидлар миқдори операциядан олдин 1,13 ммоль/л, 1 йилдан кейин 1,19 ммоль/лга, триглицеридлар миқдори операциядан олдин-1,71, 1 йилдан кейин -0,84 ммоль/л ва атерогенлик индекси операциядан олдин 6,25 ммоль/л, 1 йилдан кейин 5,8 ммоль/лга ўзгарган.

Хулоса. Хулоса қилиб айтганда, бариатрик жаррохлик амалиётларини хар иккала туридан кейин беморларда липид алмашинуви кўрсаткичларини ижобий томонга ўзгариши аниқланди. Клиник амалиётда минигастрошунтлаш жаррохлик амалиётига нисбатан ошқозонни кўндаланг резекцияси усулидан кўпроқ фойдаланилади, лекин минигастрошунтлаш амалиётидан кейинги липид профилидаги ижобий ўзгаришлар нисбатан тез ва яққол кузатилди. Бу эса метаболик бузилишлар билан кечадиган морбид семизликда минигастрошунтлаш усулини қўллаш ошқозонни кўндаланг резекциясига нисбатан самарали эканлигидан далолат беради, лекин бариатрик жаррохлик амалиётини танлаш қатъий индивидуал хисобланади.

ЎЗБЕКИСТОНДА КАМБАҒАЛЛИККА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ УСТИВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Нурмухаммедова Мухтабар Хасановна,

Гулистан давлат университети

катта ўқитувчиси

Кўчмурадов Зафар Равшанович,

мустақил изланувчи

Убайдуллаева Гўзалхон Муродқосим қизи

Гулистан давлат университети талабаси

Бугунги кунда жаҳон иқтисодиёти турли молиявий-иктисодий, ижтимоий-сиёсий инқирозларнинг кучайиши, мамлакатлар ўртасида турли савдо урушларининг авж олиши натижасида дунё мамлакатлари ўртасидаги ижтимоий-иктисодий алоқаларнинг чекланиши каби жараёнлар билан тавсифланади. Бунинг натижасида эса, дунёнинг кўпгина миллий иқтисодиётларда ЯИМ ўсишининг секинлашуви, реал даромадларнинг пасайиши, ижтимоий табақаланишнинг чукурлашуви ва қашшоқликнинг ортиши кузатилмоқда. Камбағаллик ва қашшоқлик муаммоси дунё миқёсидаги глобал муаммолардан бири саналади, шу сабабдан БМТ Бош Ассамблеясининг 2014 йил август ойида ўтказилган сессиясида мазкур муаммо 2030 йилгача бўлган муддатда сайёрамизни барқарор ривожлантиришнинг асосий мақсадларидан бири сифатидаэътироф этилган [8]. Мазкур сессияда 17 та мақсад белгилаб олинган бўлса, уларнинг орасида энг биринчиси бу камбағаллик ва қашшоқликка барҳам бериш хисобланади. Мазкур мақсадга эришиш борасида миллий хукуматлардан қуидаги вазифалар ижросига алоҳида эътибор қаратиш сўралади:

2030 йилга бориб, миллий таъриф ва талқинларга кўра қашшоқликнинг турли қўринишларида кун кечираётган барча ёшдаги эркаклар, аёллар ва болалар улушкини камида ярмига қисқартириш;

2030 йилгача бўлган муддатда барча эркак ва аёллар, айниқса, кам таъминланган ва ночор аҳолининг иқтисодий ресурсларга, шунингдек, асосий хизматлардан фойдаланиш, ер ва бошқа мулкчилик шаклларига эгалик қилиш ва уларни тасарруф этиш, мерос қилиб олинган мулк, табиий ресурслар, тегишли янги технологиялар ва молиявий хизматлар, шу жумладан микромолиялаш бўйича тенг хукукларга эга бўлишини таъминлаш;

2030 йилга келиб, камбағал ва ночор инсонларнинг турли хил салбий таъсирларга нисбатан барқарорлигини ошириш, иқлим ўзгариши ва бошқа иқтисодий, ижтимоий ва экологик хатарлар, табиий оғатлардан ҳимоялан-ганлигини кучайтириш [9].

Камбағаллик муаммоси ривожланаётган мамлакатлар қатори Ўзбекистон учун ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда камбағаллик мамлакатимизда турли қўринишларда: хусусан, яшаш минимумидан паст даражадаги даромадга эга бўлган шахслар улушкининг юқорилиги; ижтимоий барқарорликка таҳдид туғдирувчи иш ҳаки ва даромадлар даражаси бўйича аҳоли қатламларининг табақаланиши; даромадларнинг асосий қисми озиқ-овқат маҳсулотлари учун сарфланишида намоён бўлувчи истеъмол харажатларининг нооқилона тузилмаси; айниқса ҳозирги инқироз шароитида аҳоли катта қисмининг камбағаллик домига тушиб қолиш хавфининг юқорилиги; худудлар кесимида ижтимоий-иктисодий тараққиёт даражаси-нинг фарқланиши кабиларда намоён бўлади.

Ижтимоий-иктисодий таъминланганлик даражаси паст бўлган уй хўжаликларининг моддий аҳволини яхшилаш, уларнинг ижтимоий такрор ишлаб чиқариш муносабатлари жараёнида фаол иштирокини таъминлаш ҳар қандай мамлакат хукумати томонидан амалга оширилувчи ижтимоий-иктисодий сиёсатнинг муҳим ташкил этувчиси ҳисобланади.

Мухтасар қилиб айтганда, камбағаллик -муайян мақбул турмуш даражасини таъмин эта олмаслиkdir. Бир сўз билан айтганда, бу муайян бир шахс ёки оиланинг зарурий эҳтиёжлари даражасининг уларни қондириш имкониятларидан ошиб кетишидир. Мутлок, нисбий ва субъектив камбағаллик тушунчалари фарқланади. Инсоннинг озиқ-овқат, кийим-кечак ва уй-жой бўлган бирламчи

физиологик эҳтиёжларини тўлиқ ёки қисман қондира олмаслик ҳолати мутлоқ камбағаллик тушунчасини ифода этади. Камбағаллик даражасининг миқдорий ҳисоб-китоблари тўғрисида дастлаб, инглиз олимлари Чарлз Бут ва Сиб Раунтрилар фикр юритишган ва улар томонидан “камбағаллик чегараси” тушунчаси илмий муомалага киритилган.

Камбағаллик чегараси инсоннинг фақат энг муҳим бўлган бирламчи озиқ-овқат, кийим-кечакларни сотиб олиш ва истиқомат қилиш учун етарли бўлган даромадларнинг минимал миқдорини ифода этади. Жамият ривожланиши билан ҳаёт учун зарур буюм ва хизматлар мажмуи кенгая борсада, лекин юқорида тилга олиб ўтилган усул ўз моҳиятини йўқотганича йўқ. Бирор бир шахс ёки оилани камбағаллар тоифасига киритиш уларнинг нимага эгалик қилишларига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Мазкур усулдан фойдаланган ҳолда мутлоқ камбағаллик даражасини ўлчашимиз мумкин.

Нисбий камбағаллик дейилганда бирор бир шахс ёки оиланинг жамиятда қабул қилинган муайян турмуш даражасини таъмин эта олмаслик ҳолати тушунилади. Нисбий камбағаллик инсоннинг бошқа одамларга нисбатан қанчалик даражада камбағал эканлигини кўрсатади. Кўпчилик ҳолатларда инсонлар ҳаётий зарур неъматлар билан таъминланган бўлсаларда, жамиятда таркиб топган турмуш андозаси даражасида кун кечира олмайдилар. Ҳаёт сифати ва шароитларига эътибор бериш шахснинг (ёки оиланинг) ижтимоий мавқеи ва унинг турмуш даражаси ўртасидаги тафовутни аниқлаш имконини беради.

Сўнгги йилларда камбағалликни аниқлашда респондентларнинг ўзларини –ўзлари баҳолашларига асосланган субъектив усулдан кенг фойдаланимоқда. Бунда респондентлардан “сиз ўзингизни камбағал деб ҳисоблайсизми ёки йўқ”-деган саволга жавоб бериш сўралади. Бундай ёндашувнинг авфзалиги шундаки, у ижтимоий муаммо сифатида камбағалликни баҳолашга ва уни ҳал этиш борасида зарурий чора-тадбирлар қўрилишига имконият беради. Шу билан бир қаторда, унинг ўзига хос камчилик томони ҳам мавжуд бўлиб, унга кўра, кўпчилик респондентлар ўзларини камбағал сифатида эътироф этишдан уяладилар [4].

Камбағаллик борасида янада аниқроқ таъриф Жаҳон Банки томонидан берилган бўлиб, унга кўра камбағаллик чегараси 2015-йилдан бошлаб, кунига 1,25 доллардан 1,90 долларгача қўтарилиган. Кунига 3,20 долларга кун кечириш ўртacha даромадга эга бўлган мамлакатлардаги камбағаллик чегарасини акс эттиrsa, кунига 5,50 долларга кун кечириш ўртачадан юқори даромадга эга бўлган мамлакатларда камбағаллик чегарасини аниқлашда асосий мезон ҳисобланади. Бу ҳақда, Жаҳон банкининг ҳар икки йилда бир маротаба эълон қилинувчи маъruzасида сўз юритилади. Жаҳон банкининг берган маълумот-ларига кўра, Ўзбекистон аҳоли жон бошига тўғри келувчи миллий даромад ҳажми бўйича ўртacha даромадли мамлакатлар қаторига киради (аҳоли жон бошига тўғри келувчи ўртacha миллий даромад мамлакатимизда 2020 йилда 1685 долларни ташкил этди). 2021 йил якуни бўйича мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти ўсиши 6,5-7 фоиз атрофида бўлиши, бунда саноатда ишлаб чиқариш ҳажми – 9,1, қурилиш ишлари ҳажми – 6,6, хизматлар соҳаси – 8,6 ва қишлоқ хўжалиги – 2,8 фоизга кўпайиши кутилмоқда.

Мамлакатнинг ўрта муддатли макроиктисодий кўрсаткичлари прогнозининг асосий сценарийсида келгуси беш йилда ЯИМнинг ўртacha ўсиш суръати 6,5 фоизда бўлиши прогноз қилинган.

Хусусан, 2022 йилда ЯИМнинг 5,9 фоизга ўсиши, келгуси йилларда эса ўсиш суръатларининг бундан юқори бўлиши ҳисоб-китоб қилинган.

Хукумат олдида 2026 йилга бориб аҳоли жон бошига тўғри келадиган ЯИМ миқдорини 2 800 долларга етказиш ва 2030 йилга бориб эса 4000 доллардан ошириш ва ўрта даромадли мамлакатларнинг юқори гурухига кириш вазифаси турибди.

Камбағалликка қарши курашиш бўйича Европа тармоғи (EAPN) инсоннинг камбағаллик ҳолатига тушиб холиш хавфини кучайтирувчи бир қатор омилларни ажратиб қўрсатади, хусусан бундай омиллар сирасига қуйидагилар киритилади: ишсизлик, саводхонлик даражасининг пастлиги, ногиронлик, инсон саломатлигининг ёмонлиги, ўёки бу кам сонли этник гурухга мансублик, узоқ ёки қашшоқ худудларда истиқомат қилиш ва шу кабилар. Бизнинг фикримизча, бу ўринда энг катта эътибор берилиш лозим бўлган жиҳат- бу инсонларнинг иқтисодий тафаккур даражасидир. Инсонларда ўз ҳаётларини яхшироқ қилиш ва ривожлантириш истаги бўлиши керак.

Адабиётлар

1. Jurayeva, M. (2019). КОНТЕКСТНЫЕ ЗАДАЧИ В МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В КЛАССИЧЕСКИХ УНИВЕРСИТЕТАХ. Scienceweb academic papers collection.
2. Nematillayevna, J. M. (2021). Formation of methodological competencies of future mathematics teachers in the field of quality assessment of education. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(6), 67-71.
3. Abdiraxmanov, A. (2022). The educational purpose of teaching mathematics. Karshi-Journal of Pedagogical Inventions and Practices.
4. Abdirahmonov, A. (2022, March). OBJECTIVES, CONTENT AND MAIN TYPES OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN MATHEMATICS. In E Conference Zone (pp. 118-121).
5. Abdirahmonov, A. (2022, March). THE SUBJECT OF MATHEMATICS PURPOSE AND CONTENT. In E Conference Zone (pp. 83-85).
6. Abdiraxmonov, A., & Khurramov, O. (2022). FORMING THE PROFESSIONAL SKILLS OF UNDERGRADUATE MATHEMATICIANS. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(02), 920-925.
7. Abdiraxmanov, A. (2021). Ways of formation of the professional skills of undergraduate mathematicians. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 1202-1208.
8. 30. Abulov, M. O. (2021). Some inverse problems for the hyperbolic equation. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 341-353.

POETIC ANALYSIS OF SWEET IMAGE IN ALISHER NAVOI'S "GAROYIB US-SIGAR" DEVON

X.Xolmurodov

H.Butaeva

Teachers of Jizzakh State Pedagogical Institute

Annotation: This article will focus on the artistic interpretation of the image of Shirin in the lyrical motto of Alisher Navoi "Faroyib us sigar". It reveals the symbolic and figurative images that this image represents.

Keywords: Alisher Navoi's lyrics, Ghazal genre, Shirin's image, image migration, epic and lyrical interpretation, symbolic expression, figurative image

Аннотация: Ушбу мақолада Алишер Навоийнинг "Фаройиб ус сифар" лирик девонида Ширин тимсолининг бадиий талқини масаласига эътибор қаратилади. Унда бу тимсол ифодалаган рамзий ва мажозий тасвирлар очиб берилади.

Калит сўзлар: Алишер Навоий лирикаси, ғазал жанри, Ширин образи, образ кўчиши, эпик ва лирик талқин, рамзий ифода, мажозий тасвир

Аннотация: В данной статье будет уделено внимание художественной интерпретации образа Ширин в лирическом девизе Алишера Навои "Фаройиб ус сифар". В ней раскрываются символические и образные образы, которые представляет данный образ.

Ключевые слова: лирика Алишера Навои, жанр Газели, образ Ширин, миграция образа, эпическая и лирическая интерпретация, символическое выражение, образный образ

In the works of Alisher Navoi, the interpretation of the romantic theme "Farhod and Shirin" is at the forefront. From the epic interpretation of the subject to the lyrical expression, the poet is deeply interpreted in the literary heritage. The fact is that Alisher Navoi appealed to the interpretation of the subject, both in epic and lyrical expression, as a literary tradition, and in the work of the poet, this theme created a unique world of novelty. In other words, the subject has become a traditional and at the same time new subject of Oriental literature with the interpretation of Alisher Navoi. In the course of research, it is seen that the images of Farhod and Shirin are also among the most productive means of expression in the poet's poetry. In particular, the poet pays much attention to the image of Farhod in his poetry. At the same time, the image of Shirin in the poet's lyrics is also noticeable, although it is not as effective in one sense or another. In this article, we have tried to shed light on the issue of the image of Shirin in Alisher Navoi's "Garoyib us sigar". It should be noted here that the constant expression of ancient epic realities and images in the lyrical image is one of the peculiar laws of classical poetry. In modern literature, this is considered as a phenomenon of image-symbol transformation, migration. Although this process is a unique tradition in all classical poetry, it creates unique creative styles in the creation of unique ideological and artistic landscapes, poetic expressions and motives. Alisher Navoi's lyrics add more variety and charm to the same situation. For example, in one place the poet draws the image of Farhod and Shirin in parallel. In the same image, he mentions Layla and Majnun as an approach to them.

Layli-yu Shirinvashimning ishq dasht-u tog'ida,

Mencha bir yo'q, garchi bor Majnun ila Farhodi ko'p (BV 67.2).

Kalomigni agar Shirin labida qilmading muzmar

Nedin bas la'l o'lur Farhodning qon yoshidin xoro. (21-page)

That is, according to the lyrical protagonist, in the steppe of love and the mountain of love, Layla and Shirin have no lover like him, although there are many Majnun and Farhod. In this case, the steppe of love - Layli and Majnun, the mountain of love - Farhod and Shirin are associated with the interpretation of the story. That is, because of that love, Majnun's wandering in the steppes is a reference to Farhod's heroism in the Armenian mountains. These artistic plates serve the expression of symbolic-figurative meanings through the lyrical feelings, experiences of the rubabi hero, the logic of poetic thought is connected with love, lover and mistress. It is obvious that in these verses the image of Shirin is represented by the lover, Farhod is in love, the balance of Layli and Majnun increases the power of poetic thought, and the detailed expressions of "steppe" and "mountain" are represented for the infinity of love. A similar scene is described in another ghazal of "Badoe ul-vasat".

Istasam vaslini, der g'am tog'i qoz tirnog' ila,

Bo'yla hargiz qilmadi Farhod ila Shirin hadis (BV 91.2).

Magar Farhod jonidin sizib qonidin etti rang.

Qadar suvratgari Shirin labi la'li shakarborin. (310-page)

Ko'hi dardu teshayi hijronni so'r Farhoddin,

Anglamas Xusravki, Shirin birladur doyim bila. (339-page)

In this case, the symbolic expression of the motif "mountain and its excavation" associated with the story of Farhod and Shirin in the lyrical image means the excavation of the "mountain of grief" formed by love. According to him, if you want a visol, it is emphasized that you need to dig a mountain of grief with a nail. That is, the scene of Farhod meeting Shirin during the excavation of the mountain serves as a snapshot of the lyrical hero's experiences. In another verse, the poet uses an analogy to describe a lover as "sweet." In this case, the art of cinema is skillfully used. The verse says, "It would have been better if my heart had not dug Besutuni again, for it seems that this sweet will have no mercy on my Farhod." It is known that Besutun is the name of the mountain excavated by Farhod. It is said in legendary views that it is located in Iran and is extremely high. Alisher Navoi also called the epic "Farhod and Shirin" "Mehnatnoma" because of this image of hard work. Because of this, the lyrical protagonist of the verse points out that the labor of love is heavier than digging Mount Besutun.

Qazmasa ko'nglum yana g'am Besutunin yaxshiroq,

Hech shirinlab chu qilmas rahm bu Farhodima (BV 544.4).

Apparently, the main purpose of these verses is to reveal the pain of love in the heart, and the reality of the epic and the symbols of Shirin and Farhod serve as symbolic expressions for this poetic scene. In another verse, the poet Badoe ul-vasat compares the lyrical hero Shirin and Layli to his mistress, Dilbar, and considers himself an example of Majnun and Farhod. In this case, the epics of Layli and Majnun, Farhod and Shirin are interpreted as a symbol for the image of a lover in the love chapter. In the verse, the art of comparison creates a landscape appropriate to the content of the romantic ghazal, and proves the inner feelings of the lyrical protagonist on the basis of a parable with the status of the protagonists of romantic epics. That is, in this case, Shirin serves to express the image of the mistress, while the image of two love couples in the poem enhances the artistic and aesthetic impression.

Qozib g‘am tog‘i tosh osida o‘lmak ne edi mendek,

Gar ermas erdi bir Shirin sanamg‘a Ko‘hkan oshiq? (BV 315.5)

In these interpretations, Alisher Navoi also draws the reader's attention to the image of the "mountain of grief." There is a rhetorical question as to whether it was necessary to dig a mountain of grief and die under a rock like me, and the image of Kohkan, the lover of the mountain-digger, is given as an example to the idol like Shirindek. It is used in reference to Kohkan Farhod. The fact is that these verses also emphasize that the pain of love is a natural need for lovers. Or in these verses, too, it is through these love pairs that the lyrical expression emerges. But in this case, the symbols of Layli and Majnun, Farhod and Shirin serve to express other lyrical feelings.

Dilbarim Shirin bila Laylig‘a gar aqron yetsa,

Men dog‘i Majnun birla Farhodg‘a amsolmen (BV 493.4).

Although the legendary love couples are mentioned in this picture, the main issue is about the other Layli and Shirin, Majnun and Farhod. Here, love legends are mentioned only as parables, and it is said that anyone can become a sick Majnun and Farhod only if he suffers the pain and suffering of Layli and Shirin.

Ko‘rsa Layli birla Shirin ruhi javrin, rahm etib,

Kuygay oning xasta Majnuni, munung Farhodi ham (BV 415.4).

In another verse, Alisher Navoi uses the symbols of Farhod and Shirin to promote a brilliant artistic and aesthetic idea. In some ways, it can be connected with the essence of the epic "Farhod and Shirin". Because the spiritual need for the transformation of the tradition of "Khusrav and Shirin" into "Farhod and Shirin" was due to the deep oriental artistic-philosophical, socio-enlightenment views. That is, as Navoi points out, it is not easy to understand "the sweetness of Farhod's work in love" (perfect love is meant in the epic - the emphasis is on our X.X.), it cannot be felt with the hashmat of Parvez (Khusrav). Apparently, on the one hand, the relationship of Farhod and Shirin and Khusrav and Shirin, on the other hand, the principle of the lyrical hero's understanding of love as a real lover, not as a ruler, is interpreted. This is a very important issue. Hence the need for an in-depth analysis of the epic-lyrical transformation of the symbols of Shirin or Farhod.

Anglag‘an ishq aro Farhod ishi shirinlig‘in,

O‘lsa ham aylamagay hashmati Parvez yana (BV 556.6).

In addition to Alisher Navoi's "Badoe ul-vasat", other lyrical devons are rich in deep poetic scenes expressed through the image of Shirin. In them, the image of Shirin is interpreted for the performance of various symbolic-figurative expressions and artistic-aesthetic ideas. This situation shows that in classical poetry the

phenomena of image-symbolic migration-change are a peculiar world. At the same time, a deep understanding of the essence of the phenomenon also serves to feel the allure of the appeal of Eastern poetry in its entirety.

Адабиётлар

Alisher Navoiy. To‘la asarlar to‘plami. Uchinchi jild. Xazoyin ul-maoniy. Badoye’ ul-vasat. – Toshkent: O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligi G‘ofur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – 764 b.

Alisher Navoiy. To‘la asarlar to‘plami. Oltinchi jild. Hayrat ul-abror. Farhod va Shirin. – Toshkent: O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligi G‘ofur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – 812 b.

Хайитметов А. Навоий лирикаси. – Тошкент: “Фан”, 1961. – 295 б.

Эркинов А. Алишер Навоий “Хамса”си талқин манбалари. – Тошкент: Tamaddun, 2018.

Тохиров С.К, Темурийлар даврида хамсанавислик. Монография. – Самарқанд: СамДУ нашри, 2020. – 172 бет

References

1. Alisher Navoi. A complete collection of works. The third volume. Khazayn ul-Maoniy. Badoye ’ul-vasat. - Tashkent: Uzbek Agency for Press and Information, Gafur Gulom Publishing House, 2012. - 764 p.
2. Alisher Navoi. A complete collection of works. The sixth volume. Hayrat ul-abror. Farhod and Shirin. - Tashkent: Uzbek Agency for Press and Information, Gafur Gulom Publishing House, 2012. - 812 p.
3. Hayitmetov A. Navoi lyrics. - Tashkent: “Science”, 1961. - 295 p.
4. Erkinov A. Sources of interpretation of Alisher Navoi's "Khamsa". - Tashkent: Tamaddun, 2018.
5. Tohirov S.Q. Hamsanavism in the Timurid period. Monograph. - Samarkand: SamSU edition, 2020. - 172 pages

ELEKTR ENERGIYA ISTE'MOLIDA VAQT BO'YICHA TABAQALASHTIRILGAN TARIFLARNI QO'LLASH EVAZIGA YUKLAMA GRAFIGINI ROSTLASH

t.f.d. prof., X.M.Muratov,

PhD, K.Sh.Kadirov,

Magistr, S.G'.Yuldashev.

"TIQXMMI" Milliy tadqiqot universiteti.

Annotatsiya: Maqlada elektr energiya iste'molida vaqt bo'yicha tabaqalashtirilgan tariflar tizimini qo'llash orqali elektr yuklama grafigini rastlash uchun qilingan ishlar va kutilayotgan ishlar haqida qisqacha ma'lumot keltirilgan.

Kalit so'zlar: elektr energiya, tarif, energiya tejash, rostlash, yuklama grafik, aholi, sanoat.

Jaxonda elektr energiyani hisobga olishda vaqt bo'yicha tabaqalashtirilgan tariflar tizimlarini qo'llash uchun yuqori samarador texnologiyalarni yaratish iste'molchilarining elektr energiya iste'molini baholash usullarini ishlab chiqish, elektr energiyasi sarfini meyorlashtirish, elektr energiya iste'moli jarayonini kompleks boshqarish tizimini ishlab chiqish, elektr energiya iste'molini boshqarish jarayonida boshqaruv va texnik omillarning kompleks tasiri darajasini aniqlash, elektr energiya iste'molini ishlab chiqarish va texnologik omillarga bog'liqlik darajasini aniqlash usullarini takomillashtirish masalalariga alohida etibor qaratilmoqda. Dunyoda ishlab chiqarilgan elektr energiyasini iste'molchilarga sifatli va uzlusiz yetkazib berish jarayonini takomillashtirishga yo'naltirilgan ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Xususan, elektr energiyasiga vaqt bo'yicha tabaqalashtirilgan tariflarni qo'llashning samaradorligini baholashning, texnologik jarayonlarini amalga oshirishda elektr energiyasi iste'molini me'yorlashtirishning, elektr energiyasini uzatish va iste'mol qilish jarayonlarini kompleks boshqarish, elektr energiyasini hisobga olishning avtomatlashtirilgan texnik tizimlarini asoslashning yangi uslublari ishlab chiqarilmoqda

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining muhim tarmog'i bo'lib ulgirgan energetika sohasini sifat jihatini tubdan rivojlantirish va zamonaviy talablar asosida sohaning texnik hamda texnologik darajasini oshirish, jumladan, vaqt bo'yicha tabaqalashtirilgan tariflar tizimini keng qo'llashga kirishilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagagi PF-4947-sон «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 8 noyabrdagi PQ-3379-sон «Energiya resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda keltirilgan. 2018 yil 1 yanvardan energetika tizimida tariflarning yangi 4 guruhi kuchga kirdi. 2018 yil 1 yanvargacha bo'lgan tariflar tizimining 10 ta guruhi mavjud edi. [1]

Respublika elektr energetika tizimida hozirgi paytda elektr energiyasi iste'molchilar quyidagicha bo'lingan: qurilish, sanoat, aholi, transport, qishloq xo'jaligi va kommunal maishiy iste'molchilar. Ushbu iste'molchilarining elektr energiyasi iste'moli turlicha bo'lganligi uchun energetika tizimidagi notebs yuklamagrafiklarini keltirib chiqaradi. Shuning uchun dunyoning barcha mamlakatlarida energetika tizimidagi notebs yuklama grafiklari o'ziga xos muommolarni keltirib chiqaradi.

Vaqt bo'yicha tabaqalashtirilgan tariflar tizimi qo'llanilganida yillik iste'mol hajmi bir xil bo'lmaydi. Iste'molchilarining elektr energiyaga bo'lgan asosiy talab davri asosan sutkaning ertalabki va kechki davriga to'g'ri keladi.

Sutkalik grafikning asosiy xususiyatlari quyidagicha: notebs grafik (tungi davrdagi minimum yuklamalar davrining, maksimum yuklamalar davriga nisbati) quyidagicha ifodalanadi:

$$\alpha_H = \frac{P_{min}}{P_{max}}, \quad (1.1)$$

Yuklamani to'ldirish koefisenti (o'rtacha sutkalik yuklamalar davrining maksimum yuklamalar davriga nisbati) quyidagicha ifodalanadi:

$$\gamma_3 = \frac{P_{avr}}{P_{max}}; \quad (1.2)$$

Shuningdek maksimal yuklamalar davrining soatlar bo'yicha miqdori quyidagicha ifodalanadi.

$$h = \frac{Y_{yil}}{P_{max}}; \quad (1.3)$$

Bunda Y_{yil} -yillik iste'mol qilingan elektr energiyasining miqdori, P_{max} – energiya tizimining yillik maksimum yuklamalar davri.[

Vaqt bo'yicha tabaqlashtirilgan tariflar tizimini amalga oshirish, iste'mol qilingan elektr energiya miqdorini davrlarga bo'linishiga bog'liq. Masalan, vaqt bo'yicha tabaqlashtirilgan tariflar tizimini qishgi va yozgi davrlarda sutkaning "pik" soatlariga qarab elektr energiyasi bahosini o'zgartirish imkoniyati mavjud bo'ladi. Italiya, Germaniya, Fransiya vas hu kabi mamlakatlarda vaqt bo'yicha tabaqlashtirilgan tariflar tizimi amaliyotga ancha yillar oldin joriy qilingan va bu hozirgi kungacha o'zini oqlab kelmoqda.

Vaqt bo'yicha tabaqlashtirilgan tariflar tizimining Yevropa davlatlarida qo'llanilishi shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish korxonalarida, aholi turar joylarida, qishloq xo'jaligida va boshqa tizimlarda 20% gacha elektr energiyasini tejashga erishilgan.

Hozirgi paytda respublika energetika tizimida 750 kVA dan yuqori bo'lган iste'molchilarda vaqt bo'yicha tabaqlashtirilgan tariflar tizimi qo'llanilib kelinmoqda. Yaqin kelajakda aholi turar joylari va kichik ishlab chiqarish korxonalari 750 kVA gacha bo'lган quvvatga ulangan elektr energiya iste'molchilari uchun ham huddi shu tartibda vaqt bo'yicha tabaqlashtirilgan tariflar tizimi qo'llaniladi. Natijada aholi turar joylari hamda kichik ishlab chiqarish korxonalari 750 kVA gacha bo'lган quvvatga ulangan elektr energiya iste'molchilari ham mavjud elektr energiyasi iste'mol qiluvchi asbob va uskunalarning sutkaning davrlariga qarab iste'mol qilishlari talab qilinadi. Iste'mol qilinayotgan elektr energiyasining miqdori qaysi davrga mos kelsa shu davrga qarab vaqt bo'yicha ikki yoki uch davrli vaqt bo'yicha tabaqlashtirilgan tariflar tizimiga o'tish imkoniyatlari mavjud bo'ladi.

Agar vaqt bo'yicha tabaqlashtirilgan tariflar tizimi iste'molchilarning talabiga binoan hafta davomida, dam olish kunlari, kechasi va kunduzi foydalansa, ya'ni, iste'molchilar talabiga qarab hafta davomida arzonlashtirilgan narxda foydalanish mumkinligi, shu bilan birga dam olish va bayram kunlari ish kunlariga qaraganda balandroq narxda vaqt bo'yicha tabalashtirilgan tariflarni qo'llash energetika tizimida elektr energiyasi yuklama grafigini rostlashga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldag'i PF-4947-sون «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 8 noyabrdagi PQ-3379-sон «Energiya resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida» qarori.
3. Yarkin E.V. Особенности регулирования тарифов на энергию в условиях акционерной формы собственности. Электрические станции. - 2006. – 6
4. Mixaylov V.V. Тарифы и режимы электропотребления- М. "Энергия", 1974. С- 128.
5. Qadirov K.Sh. Iste'molchilar energiya samaradorligini oshirishda vaqt bo'yicha tabaqlashtirilgan tariflarni qo'llash-2021.

QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISHDA ELEKTRONIKA ELEMENTLARNING O'RNI

¹Usmonova Maftuna Shuxrat qizi,

²Qurbanov Anvar Razzoqovich,

³Qurbanova Barno Qurban qizi,

⁴Qurbanov Abror Abdinasir o'g'li

^{1,2,3}Jizzax davlat pedagogika instituti, Jizzax sh.

⁴Jizzax politexnika instituti, Jizzax sh.

Annotatsiya. Ushbu maqolada quyosh energiyasidan elektronika elementlari yordamidan foydalanib elektr energiya olish, qolaversa elektronika elementlarining hususiyatlari keltirib o'tilgan. Quyosh energiyani fotoelektr o'zgartirgichlar sohasidagi nazariy tadqiqot va amaliy ishlalmalar fotoelektr o'zgartirgichlarda nurlanish energiyani o'zgartirishda yuqori FIK bilan amalga oshirish mumkimligini tasdiqlanadi va bu maqsadga erishish uchun asosiy yo'nalishlar belgilanadi.

Kalit so'z. Fotoelektr o'zgartirgichlar, elektronvolt, erkin elektron, n-p-o tishlar, yoritilganlik.

Fotoelektr o'zgartirgichlar (FEO) uchun o'ziga xos taxminan 300-350 K muvozanat va quyosh $T \approx 6000$ K temperaturalarda ularning nazariy FIKning chegarasi 90% bo'ladi. Bu esa, energiyaning qaytmasi yo'qotishlarni kamaytirishga yo'naltirilgan o'zgartirgichlarning tuzilma va ko'rsatkichlarni maqbullashtirish oqibatda amalda haqiqiy FIKni 50% gacha va undan ortiqcha ko'tarish mumkinligini kursatadi (laboratoriyalarda hozir FIK 40% gacha erishgan).

FEO'larning birjinsli bo'limgan yarimo'tkazgichli tuzilmalarga quyosh nurlanish ta'sir etganda, hosil bo'ladigan energiyaning o'zgartirishi fotoelektr effektiga asoslangan.

λ uzunlikdagi to'lqinlar nurlanishda fotonlar energiyasi (eV) quyidagi munosabatdan aniqlanadi:

$$h\nu = h\frac{c}{\lambda} = \frac{1,24}{\lambda};$$

bu yerda $h = 6,626 \times 10^{-34}$ J·s – Plank doimiysi; $c = 2,997925 \times 10^8$ m/s – yorug'lik tezligi; λ – to'lqin uzunligi, mkm.

Elektronvolt – potensiallar farqi 1 V bo'lgan ikkita nuqtalar orasida elektronni ko'chirish uchun zarur bo'lgan energiyadir.

1 eV = $1,6 \times 10^{-19}$ J.

λ_g chegara to'lqin uzunligidan boshlab quyosh fotoelementning materialda fotonlar yutiladi:

$$\lambda_g = 1,24 / \Delta YE;$$

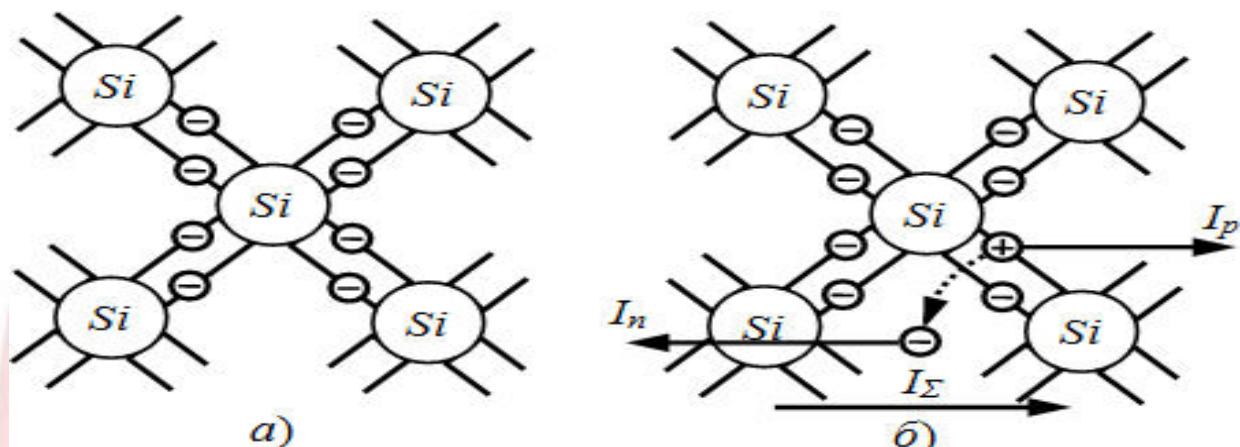
bu yerda ΔYE – taqiqlangan soha, sathlarning yo'qligi bilan tavsiflanadi, eni bo'yicha turli xil materiallar uchun har xil bo'ladi,

$$\Delta YE \approx (1...2) \text{ eV}.$$

Bundan ortiqroq uzun to'lqinli nurlanishlar yarimo'tkazgichlarda yutilmaydi, demak, fotoelektr o'zgartirish nuqtai nazardan foydasiz bo'ladi.

Quyosh nurlanish energiyani elektr energiyaga o'zgartirish uchun yarimo'tkazgichli qurilmalar quyosh fotoelementlar (QFE) deb nomланади.

Yarim o'tkazgichli materiallardan germaniy *Ge* va kremniy *Si* eng muhim hisobланади. Kremniy D. I. Mendeleyev Davriy tizimida IV guruhdagi elementlarga kiradi, uning valentligi 4 ga teng. Kremniy atomlar tashqi elektron qobiqda 4 ta elektronlarga ega [1].

1-rasm: Toza kremniyning kristallik panjara

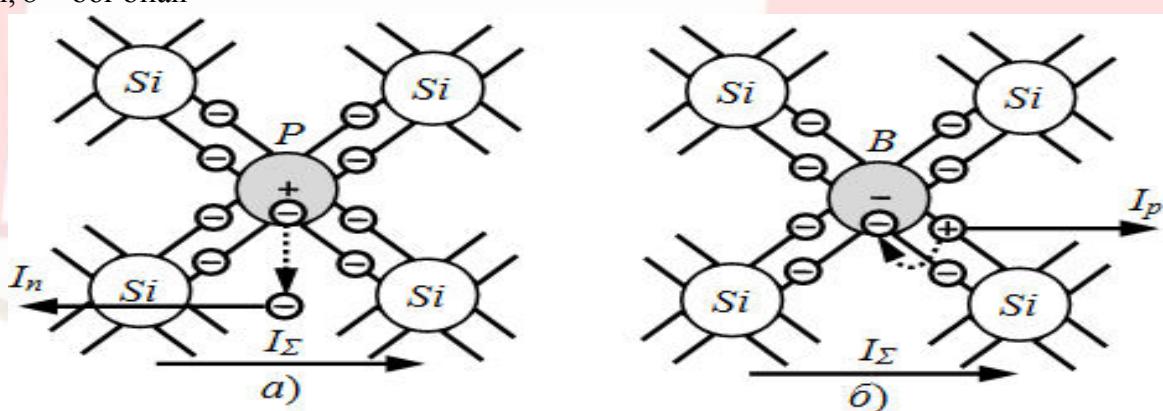
Energiya (issiqlik yoki yorug'lik) keltirilganda panjarada atomlararo bog'lanishlar elektronlarni yo'qotadi, bunda musbat zaryadlar hosil bo'ladi. Panjaradagi elektron bo'lmasan joyga "teshik" deb ataladi. "Teshik" – bu elektronni yo'qotgan atom, bu esa elektronlarning teshikdan teshikka o'tish bilan teshiklarning "harakati" vujudga keladi ("teshiklar" o'zi esa harakatlanmaydi) [2].

Agarda yarimo'tkazgichga tashqi elektr maydoni ta'sir etmasa, teshik va erkin elektronlar tartibsiz harakatlanadi. Agarda yarimo'tkazgichni elektr maydonga joylashtirsa, teshik va elektronlarning harakati tartibli yo'nalgan bo'ladi. Teshiklarning bir atomdan boshqa atomga o'tish harakatning yo'naliishi yarimo'tkazgich orqali tokning o'tish yo'naliishiga mos keladi. Teshiklar harakati bilan hosil bo'lgan o'tkazuvchalogiga teshikli yoki *r*-turdagi o'tkazuvchanlik (lotin. *positive-musbat*) deb ataladi. Elektronlar harakati bilan hosil bo'lgan o'tkazuvchalogiga esa elektron yoki *p*-turdagi o'tkazuvchanlik (lotin. *negativt-manfiy*) deb ataladi. Shunday qilib, yarimo'tkazgichning o'tkazuvchanligi elektronlarning o'tkazuvchanlik sohasidagi hamda elektronlarning valentlik sohasidagi harakati bilan belgilanadi. Lekin valentlik sohasida elektronlar emas balki teshiklar harakatlanadi deb qabul qilingan. Valentlik bog'lanishlar bo'zilishi oqibatda hosil bo'ladigan yarimo'tkazgichning o'tkazuvchanligiga xususiy o'tkazuvchanlik deb ataladi [3].

To'rt atomli Si kremniyi besh valentli R fosfor bilan legirlanganda aralashmaning atom joyning o'rniga ortiqcha elektron vujudga keladi (2 a - rasm).

2-rasm. Legirlangan kremniyning kristallik panjarasi:

a – fosfor bilan; *b* – bor bilan

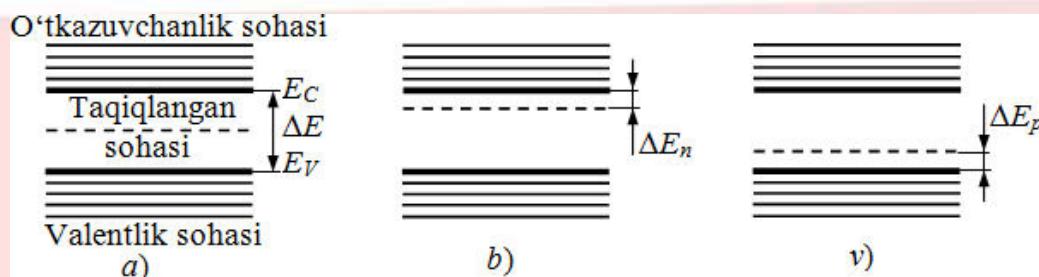

Erkin elektronlarni vujudga keltiruvchi aralashmalarga donorli (lotin. *donore-hadya qilmoq*) deb ataladi. Bu holda kremniy elektron o'tkazuvchanli yarimo'tkazgich yoki *p*-turidagi yarimo'tkazgich deb nomlanadi. *p*-turidagi yarimo'tkazgichda o'tkazuvchanlik faqat elektronlar bilan hosil qilinadi [4].

To'rt atomli Si kremniyi uch valentli V bor bilan legirlanganda aralashmaning atom joyning o'rniga ortiqcha teshik vujudga keladi (2 b- rasm). Erkin elektronlarni kamaytiruvchi aralashmalarga akseptorli (lotin. *acceptor-qabul qilmoq*) deb ataladi. Bu holda kremniy teshik o'tkazuvchanli yarimo'tkazgich yoki *r*-turidagi

yarimo‘tkazgich deb nomlanadi. *r*-turidagi yarimo‘tkazgichda o‘tkazuvchanlik faqat teshiklar bilan hosil qilinadi [5].

p-turidagi yarimo‘tkazgichlarning o‘tkazuvchanligi xususiy o‘tkazuvchanligiga ega bo‘lgan materiallarning o‘tkazuvchanligiga qaraganda ancha katta bo‘ladi, chunki donorlarni ionlash energiyasi taqiqlangan sohaning enidan kichik va elektrolarni qo‘zg‘atilganda ular o‘tkazuvchanlik sohaga yengil o‘tadi. Xuddi shunday, *r*-turidagi materiallarda teshiklar valentlik sohaga yengil o‘tadi. Bu hodisani tushintirish uchun Fermi sathi degan tushuncha kiritilgan. Fermi sathi taqiqlangan sohadagi energiyaning shartli sathini ifodalaydi (3-rasm), bundan asosiy tashuvchilar qo‘zg‘atiladi (elektronlar *p*-turidagi materiallarda va teshiklar *r*-turidagi materiallarda).

3-rasm: Yarimo‘tkazgichlardagi Fermi sathi (punktir): *a* – aralashmasiz yarimo‘tkazgich, *b* – *p*-turidagi aralashma, *v* – *r*-turidagi aralashma Qo‘zg‘atilish ehtimoli quyidagiga proporsional: $\exp[-e\Delta E_i/(kT)]$;

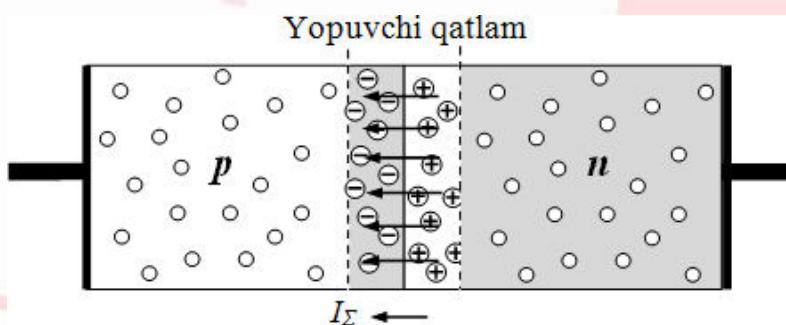
bu yerda $ye=1,6\times10^{-19}$ K1 – elektron va teshikning zaryadi;

ΔY_{ei} – Fermi sathi bilan valentlik sohasi (ΔY_{er}) yoki o‘kazuvchanlik sohasi (ΔY_{er}) orasidagi potensiallar farqi, J;

$k = 1,38 \times 10^{-23}$ Dj/K – Bolsman doimiysi;

T – yarimo‘tkazgichning temperaturasi, K.

Bitta monokristallda *p*- va *n*-turidagi yarimo‘tkazgichlarni birlashtrilganda *n*-turidagi yarimo‘tkazgichdan *r*-turidagi yarimo‘tkazgichga elektronlarning diffuzion oqimi vujudga keladi, va teskari, *r*-turidagi yarimo‘tkazgichdan *n*-turidagi yarimo‘tkazgichga teshiklar oqimi hosil bo‘ladi. Bunday jarayonning oqibatda *n-r* o‘tishga tutushgan *r*-turidagi yarimo‘tkazgichning qismi manfiy zaryadlanadi, *n-r* o‘tishga tutushgan *n*-turidagi yarimo‘tkazgichning qismi, teskari, musbat zaryadga ega bo‘ladi (4-rasm).

4-rasm: *n-p* ‘tish

Shunday qilib, *n-r* o‘tishning yaqin joyda, elektron va teshiklarning diffuziya jarayonga qarshi ta’sir etadigan, ko‘p zaradlangan qatlam hosil bo‘ladi.

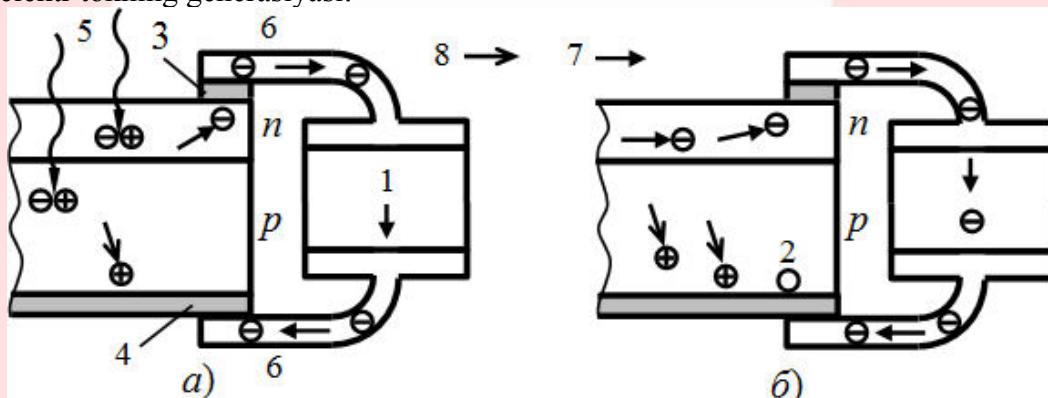
Diffuziya *n*-sohasidan *p*-sohasiga elektronlar oqimini yaratishga intiladi, zaryadlangan qatlamning maydoni esa, teskari, *n*-sohasiga elektronlarni qaytarishga harakat qiladi. Shunga o‘xshash ravishda, *n-p* o‘tishdagi maydoni *p*-dan *n*-sohasiga teshiklarning diffuziyaga qarshi ta’sir etadi. Ma’lum vaqtidan keyin muvozanat hosil bo‘ladi. Zaryadlar to‘planish natijada, o‘tishning ikkala tomonidan, hosil bo‘lgan qarama-qarshi ishorali elektr maydon, erkin elektron va teshiklar konsentratsiyaning farqi oqibatda vujudga kelgan, diffuziyani muvozanatlashtiradi. Natijada Fermi sathi doimiy potensiali ostida bo‘ladi. Taqiqlangan sohasi ΔYE butun materialida mavjud va o‘tkazuvchanlik sohasining hamda valentli sohasining energiyalar orasida potetsiallar sakrashi hosil bo‘ladi [6].

O'tish joyida hosil bo'lgan kontaktli potensiallar farqi asosiy zaryadlar tashuvchilarining o'tishiga qarshilik ko'rsatadi, ya'ni r-qatlamlardan elektronlar o'tishiga, ammo asosiy bo'limgan tashuvchilarini qaramagan qarshio yo'nalishda qarshisiz o'tkazadi.

n-p-o'tishlarning bu xususiyati, FEO'ni quyosh yorug'lik bilan nurlantirilganda, fotoelektr yurituvchi kuchni (fotoEYUK) hosil qilish imkoniyatini yaratadi. FEO'ning ikkala qatlamlarda yorug'lik bilan hosil bo'lgan elektron-teshik juftlar *n-p-o'tishda* bo'linadi: asosiy bo'limgan tashuvchilar (elektronlar) erkinlik bilan o'tish orqali o'tadi, asosiy tashuvchilar (teshiklar) esa tutib qoladi. Shunday qilib, quyosh nurlanish ta'sirida *n-p-o'tishda* ikkala

yo'nalishda nomuvozanatlari asosiy bo'limgan zaryad tashuvchilar (FEO' ishlash uchun zarur bo'lgan fotoelektron va fototeshiklar) ning tok o'tadi (5-rasm).

5-rasm. QFEda elektr tokning generasiyasi:

yuklama; 2-rekombinasiyalangan «teshik» 3-yuqori kontakt; 4-qi'y kontakt; 5-fotonlar; 6- o'tkazgich; 7-elektronning harakati; 8-teshikning ko'chishi

Fotonlar (5) elektron-teshik juftlarni hosil qildi. Oldingi foton bilan hosil bo'lgan elektron va teshik QFE kontaktlar (3 va 4) ga harakatlanadi. Elektronlar tashqi (6-1-6) zanjir orqali ko'chadi, elektr tokni hosil qildi. Foton (5) bilan hosil bo'lgan teshik *n-p-o'tish* orqali o'tadi va musbat kontakt (4) ga harakatlanadi. Foton bilan hosil bo'lgan elektron ham *n-p-o'tishdan* o'tib, mafiy kontakt (3) ga harakatlanadi. Elektron *n*-yarimo'tkazgichdan o'tkazgich (6) ga o'tadi. Elektron *r*-yarimo'tkazgichga o'tib, teshik (2) bilan rekombinasiyalanadi.

QFE orqali I_{Σ} tokning zichligi, *n-p-o'tishda* hosil bo'lgan elektron-teshik juftlar hisobidan hamda *p-* va *n-* sohalarga muvofiq bo'lgan,

elektronlar I_n tok va teshiklar I_r toklarning yig'indisidan iborat:

$$I_{\Sigma} = I_n + I_r - eg ; \quad (4.5)$$

bu yerda g – *n-p-o'tishda* yuza birligi hisobidan vaqt birligida hosil bo'lgan elektron-teshik juftlarning miqdori.

Yorug'lik intensivligi turli xil bo'lsa foto EYUK ham har xil hosil bo'ladi. Yoritilganlikning keng diapazonda fotoEYUK kattaligi yorug'lik intensivligining logarifmiga proporsional bo'lib o'sadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abror Q. Research and Analysis of Ferromagnetic Circuits of a Special Purpose Transformer //Fazliddin, A., Tuymurod, S., & Nosirovich, OO (2020). Use of Recovery Boilers At Gas-Turbine Installations Of Compressor Stations And Thyristor Controls. The American Journal of Applied sciences. – 2020. – T. 2. – №. 09. – C. 46-50.
2. Abror Q. Development of Magnetic Characteristics of Power Transformers //Fazliddin, A., Tuymurod, S., & Nosirovich, OO (2020). Use Of Recovery Boilers At Gas-Turbine Installations Of Compressor Stations And Thyristor Controls. The American Journal of Applied sciences. – 2020. – T. 2. – №. 09. – C. 46-50.
3. Hasanov M. et al. Optimal Integration of Wind Turbine Based Dg Units in Distribution System Considering Uncertainties //Khasanov, Mansur, et al." Rider Optimization Algorithm for Optimal DG Allocation in Radial Distribution Network." 2020 2nd International Conference on Smart Power & Internet Energy Systems (SPIES). IEEE. – 2020. – C. 157-159.

4. Hasanov M. et al. Optimal Integration of Photovoltaic Based DG Units in Distribution Network Considering Uncertainties //International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR), ISSN. – 2021. – C. 2643-9603.
5. Kurbanov A. et al. An Appropriate Wind Model for The Reliability Assessment of Incorporated Wind Power in Power Generation System //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2021. – T. 264.
6. Boymurod S., Zarnigor M., Abror K. WORLDVIEWS OF ANCIENT SCIENTISTS IN THE FIELD OF PHYSICS //E Conference Zone. – 2022. – C. 362-364.

COHERENCE IN ACADEMIC WRITING

Khaydarova Yulduzkhon Abdusalomovna,

Master's degree student of

Uzbek State World languages University(UzSWLU)

The first problem Enkvist (1990) outlines is the difficulty of defining the relation between cohesion and coherence. He maintains that the positivist approach

traditionally followed by linguists which has encouraged a focus on "concretely describable entities" (1990: 11) has meant that text linguists and discourse analysts have tended to focus on formal cohesive relations as evidence of what combines sentences into texts.

Halliday and Hasan (1976) do not equate cohesion with texture (their term for what is usually referred to as coherence - Carrell, 1982:480), in that texture is

made up of register and cohesion which together define a text (1976:23). At the same time they suggest that cohesive ties play an essential role in the identification of text in that "... cohesive ties ... are the only source of texture" (Halliday and Hasan, 1976:9). Brown and Yule (1983:195) identify an ambivalence in Halliday and Hasan (1976) towards cohesive relations which they identify as "semantic relations" (1976: 13). It is the semantic relations in a text which are usually associated with the power to produce coherence (cf. Witte and Faigley, 1981:202). However, Halliday and Hasan (1976) seem to suggest that it is the explicit formal cohesive ties that create "texture" rather than the underlying semantic relations.

De Beaugrande and Dressler (1981) who operate from a procedural point of view, identify cohesion and coherence as two of seven standards of textuality

necessary for a text to be defined as "communicative" (1981 :3). Texts which do not communicate are regarded as "non-texts". Cohesion is defined as "the ways in which the components of the surface text, i.e. the actual words we hear or see, are mutually connected within a sequence " (1981: 3) . Cohesive devices operate according to the grammatical conventions of a text and include any function which is used to indicate a relationship.

Cohherence "concerns the ways in which the components of the textual world, i.e. the configuration of concepts and relations which underlie the surface text, are mutually accessible and relevant (1981 :4). De Beaugrande and Dressler (1981) maintain that relations of coherence are not always made explicit in the text in which case readers supply the relations they need to understand the text. This

seems to suggest that formal cohesive relations are not always necessary for the identification of coherence relations. Nevertheless, both Halliday and Hasan (1976) and De Beaugrande and Dressler (1981) seem to conclude that cohesion is an essential component of coherent text. This fact is disputed by amongst others Enkvist (1990) and Carstens (1987, 1997) who provide examples to show that cohesion is neither a necessary nor sufficient condition for a text to be interpreted as coherent (Carstens 1987:27, 1997: 117 citing Brown and Yule, 1983: 194 - 199). Carstens demonstrates that a text which is linked by examples of various categories of lexical cohesion may nevertheless be incoherent if it displays no meaning relations (1987:28). Enkvist provides the following text which despite the presence of repetition links may be considered incoherent:

"My car is black. Black English was a controversial subject in the seventies. At seventy most people have retired. To re-tire means "to put new tires on a vehicle." Some vehicles such as hovercraft have nowheels. Wheels go round."(Enkvist, 1990:12) Although cohesive links are present in this text, there are no underlying semantic meaning relations and the reader, therefore, cannot derive a "consistent world picture" (1990: 12) from the text. Enkvist's second example does not provide the reader with a consistent worldpicture either. In this case the cohesive ties in the text signal links betweensentences that relate to a non-existent world."Suzie left the howling ice cube in a bitter bicycle and it melted. It soontinkled merrily in her martini. Into her drink

she then also poured the grandpiano she had boiled in a textbook of mathematics the night before. She chewed the martini, read the olive and went to bed. But first she took her clothes off. She then took her clothes off." (Enkvist, 1990: 12)

Neither of the above texts can be summarised or interpreted for meaning. This suggests that cohesive links are not sufficient to produce a coherent text. It is a fact, though, that readers are inclined to interpret any text as coherent and will

look for meaning relations which might suggest a plausible situation in what would at first glance be an incoherent text. Charolles (1985:2 - 3) points to the fact that

in theory all texts are coherent in that it is always possible to conjure up a particular situation in which meaning is possible. While supporting this view in

that one could envision certain apparently incoherent texts as examples of texts from the genre of dramatic literature, Carstens suggests that one would not succeed in ascribing coherence to such texts if they were to be interpreted as informative texts (1987:29, 1997:119).

Enkvist produces a text such as the following as a contrast to those above:

"The net bulged with the lightning shot. The referee blew his whistle and signalled. Smith had been offside. The two captains both muttered something. The goalkeeper sighed for relief."(Enkvist, 1990: 12) Enkvist maintains that the difference between the above three texts cannot be explored syntactically. They are only distinguished in terms of meaning. The third text is interpretable in that a reader with a prior knowledge of soccer can create a text world which makes sense. The lexical items such as "net", "shot" and "offside" form collocational links in that they belong to the same semantic field. Widdowson (1978:29 as cited in Brown and Yule, 1983:228) provides an example from a conversational sequence which appears to have no formal cohesion at all but which is readily interpretable within the genre of conversation:

A: That's the telephone.

B: I'm in the bath.

A: O.K.

Widdowson maintains that this sequence is interpretable as a conventional sequence of utterances each performing an action. In terms of a conversational sequence one might imagine a plausible situation in which such a conversation might occur where A hears the telephone ring and asks B to answer it. B explains that she or he cannot and gives the reason for it and A then agrees to answer it. The fact that texts such as the one above can be interpreted with little or no evidence of formal cohesion suggests that cohesion is not a necessary condition for coherence.

Carrell (1982) who operates from a schema-theoretic orientation maintains that the reader interacts with the text using background knowledge in conjunction with the content and structure of the text to arrive at its meaning. She cites Steffensen (1981, as cited in Carrell, 1982:485) who maintains that "textual cohesion represents only a potential which can be fully realized only when the reader appropriately identifies the schema underlying a text". Shiro (1994:175) suggests that an important part of creating the coherence of a text is derived from the reader's ability to provide inferences to build up a textual world. The text can never be totally explicit and the reader in assuming that the text is coherent looks for the writer's intention and makes an effort to find meaning in the text by supplying the missing links in the text. Shiro (1994:176) maintains that" ... the reader's interpretation results from decoding the linguistic signs that appear in the text combined with other processing strategies based on his/her world knowledge and other cognitive abilities". Brown and Yule (1983) argue that far from being textually explicit: " ... it is typically the case that the texts which a reader will normally encounter will show a minimal amount of formal cohesion, assume

massive amounts of existing background knowledge, and normally require the reader to make whatever inferences he feels willing to work for in order to reach an understanding of what is being conveyed."(Brown and Yule, 1983: 269 - 270)

If cohesion is neither a necessary nor sufficient condition for coherence it is worth

asking whether it can be usefully related to the concept of coherence. Hoey (1991:12) who defines coherence as an aspect of the reader's evaluation of a text, suggests that cohesive devices are objective, easily recognisable features of

text which can be assessed in terms of the extent to which they influence the reader in finding the text coherent. Carstens (1997) adds that cohesion is a useful aid in the creation of texts. Most texts have a clear cohesive structure and it is suggested that this can strengthen coherence (Weideman, 1984:73 as cited in Carstens, 1997:121; cf. 2.2.2 which details the results of empirical studies relating certain types of cohesion to the coherence of student texts in particular).

Cohesion can also contribute to compactness of a text (Donnelly, 1994: 111 in Carstens, 1997: 121; Yde and Spoelders, 1985} thereby making it easier to read. The present study followed the tradition of empirical research which has correlated various categories of cohesion with coherence in texts of student academic writing in an effort to establish whether and to what extent specific cohesive relations have an effect on the coherence of these texts. It is hoped by doing this to explicate more precisely the concept of coherence.

REFERENCES

1. He Xuegui. (2009). Discourse Coherent Cohesion Theory and English Professional Writing Teaching. Journal of Huanggang Normal University 1, 56 THEORY AND PRACTICE IN LANGUAGE STUDIES 1397 © 2013 ACADEMY PUBLISHER
2. Zeng Qingyong, Wang Fei. (2008). Lexical Cohesion of College English Reading Teaching Enlightenment. Journal of Qiqihar Medical College 8. 23-24
3. Halliday. M. A.K. (1985). An Introduction to Functional Grammar, London: Edward Arnold.
4. Hu Zhuanglin. (1994). The Cohesion and Coherence of Discourse. Shanghai, Shanghai Foreign Language Education Press.
5. Jia Lijuan, Duan Xiaoli. (2006). System Function syntax Discourse Analysis in the Application of English Extensive Reading Teaching. Journal of Beijing City University 4, 54.
6. Yu Gaofeng. (2009). Discourse Cohesion Coheren and translation. Language and Translation Journal 4, 41-42.
7. Liu Chensheng. (1999). Teaching Discourse Linguistics. Shanghai, Shanghai Foreign Language Education Press.
8. Kholikulova K. Y. Evacuation of children during World War II to Uzbek families //Eurasian Scientific Herald. – 2022. – T. 5. – C. 8-13.
9. Kholikulova, Khulkar Yuldashevna. "Evacuation of children during World War II to Uzbek families." Eurasian Scientific Herald 5 (2022): 8-13.
10. Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "УЧАСТИЕ УЗБЕКИСТАНА В ПАРАЛИМПИЙСКИХ ИГРАХ (2004-2014 гг.)." Вестник развития науки и образования 6 (2014): 70-75.
11. .Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "Государственная политика Узбекистана в сфере поддержки инвалидов." Актуальные вопросы современной науки и образования (2016): 99-102.
12. Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "Функционирование дошкольных учреждений для детей с ограниченными возможностями (1991-2013 гг.)." Вестник науки и образования 10 (22) (2016).
13. .Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "История развития толерантного отношения к инвалидам на основе изучения письменных источников восточных мыслителей Средней Азии." Проблемы современной науки и образования 12 (54) (2016).
14. Халикулова, X. Ю. "ИСЛАМ И ТРАДИЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ В ОТНОШЕНИИ К СОЦИАЛЬНО Уязвимым СЛОЯМ НАСЕЛЕНИЯ." Идеалы и ценности ислама в образовательном пространстве XXI века (2016): 257-259.
15. Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ В СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ШКОЛАХ И ШКОЛАХ ИНТЕРНАТАХ (1991-2014Г)." Theoretical & Applied Science 5 (2016): 40-43.

16. Xulkar, Xolikulova. "Social protection of people with disabilities in Uzbekistan after State Independence." *Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives* (2015): 29.

ХАЛФАЧИЛИК АНЬАНАЛАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Раззоқова Гўзал.

*Жиззах Давлат педагогика институти
“Тарих ўқитиши методикаси” кафедраси
катта ўқитувчиси.*

Аннотация:

Ўзбек халқ поэтик ижодининг тарихи ниҳоятда қадимий бўлишига қарамасдан, уни ўрганувчи фан – фольклоршуносликнинг шаклланиши анча кейинги даврларга тўғри келади. Ўзбек халқ оғзаки ижодида “фольклор” атамаси дастлаб “эл адабиёти”, “халқ адабиёти”, “оғзаки адабиёт” ва “оғзаки ижод” тарзида қўлланилди.

Калит сўзлар:

Кўшиқчилик санъати, фолклор, “Халқ мусиқаси”, “музиқа фольклори”, “Чигатой тили дарслиги”, “Гўрўғли” достони ва фолклорчилик наъмуналари.

Маълумки, энг қадимги даврларда яшаган турли халқлар маданияти ва санъатини бир-биридан кескин фарқ қилувчи турлари ҳамда шакллари мавжуд бўлиб, уларни кўз билан кўриш ёки илғаш қийин. Чунки, ибтидоий одамлар ҳаётида моддий-иқтисодий турмуш жабҳаларидан шаклланиб келаётган маданият ва санъат бевосита уларнинг турмуш тарзи билан боғлиқ бўлиб, буларга кўпроқ уларнинг руҳий ҳолати, кечинмалари ҳамда хўжалик фаолияти катта таъсир этган. Айниқса, ўзбек миллий мусиқа санъатининг пайдо бўлиши ва ривожланишини унинг дастлабки босқичлари яъни, миллатнинг турли даврлардаги тарихида ҳам кўриш мумкин. Қолаверса, бошқа халқларда бўлгани каби ўзбек мусиқа маданияти ҳам бошқа миллий оҳанглар нота ёзуви ёки шунга ўхшаш мусиқий белги билан ифодалана бошлаганига қадар катта тарихий йўлни босиб ўтган¹.

Кўшиқчилик санъати инсоннинг узоқ тарихий даврлар давомида шаклланган ижтимоий фикри, ғоялари ва дунёқарашлари маҳсулидир. Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, қадимги Марказий Осиё халқлари қўшиқчилик санъатининг бошқа этнослардаги шундай санъатига ўхшаш бўлганилигидан ташқари, ўзининг фарқланувчи жиҳати асосан, шеърият ва рақс билан ҳамоҳанг боғлиқликда ривожланиб келган. Бундан ташқари, қўшиқчилик энг қадимги даврларда халқ санъати шаклида пайдо бўлиб, кейинчалик ижтимоий табақаланиш натижасида унинг касбий (профессионал) шакли ажralиб чиқа бошлаган².

Ўз ўрнида таъкидлаш жоизки, қадимги қўшиқчилик санъати жанрлари ва шакллари ранг-баранг бўлиб, улар ижтимоий турмуш, халқ анъаналари ҳамда маросимлари билан бевосита боғлиқ ҳолда, асосан мадхиялар, аллалар, йиги, ҳарбий чақириқлар, ибодат қўшиклари, тантаналар, шунингдек, байрам қўшиклари тарзида намоён бўлган³.

Ўзбек халқининг фольклор жанрлари жуда хилма-хилдир. Ҳар бир воҳанинг этник жойлашуви ва урфодатига караб фольклор жанрлари ҳамда услублари турличадир. Шуни инобатга олган ҳолда бугунги кунда олдимиизда турган вазифа мавзуни этнографик жиҳатидан ўрганиб, унинг фольклоршунослик ва этнологиядаги назарий жиҳатларини тадқиқ қилишдан иборат эканлигини алоҳида қайд этиш жоиз. “Фольклор” атамаси инглизча (folk) ва (lore) – донолик сўзларидан ясалган бўлиб, “халқ донолиги”, “халқ дононимандлиги” маъноларини англатади. Мазкур атама биринчи марта 1846 йилда Вильям Томас томонидан илгари сурилган. Шундан бошлаб ушбу термин халқаро миқёсда илмий муомалада кенг тарқалди. Шунга қарамай, Англия ва АҚШда ушбу атама кенг маънода халқ ижодиётининг барча соҳалари – халқ поэзияси, насли, мусиқаси, рақс, рассомлик, ўймакорлик, диний эътиқод ва урф-

¹ Ҳамидов X. Ўзбек анъанавий қўшиқчилик маданияти тарихи. – Т: Ўқитувчи, 1996. – Б. 8.

² Юқоридаги асар... – Б. 9–10.

³ Ҳамидов X. Ўзбек анъанавий қўшиқчилик маданияти тарихи.... – Б. 8.

одатларини ифодаласа, сабиқ Совет Иттифоқида эса, асосан, сўз санъати ҳамда ҳалқ оғзаки поэтик ижоди тушунчасини ўзида акс эттирган.

“Халқ мусиқаси” тушунчаси “мусиқа фольклори”, ҳалқ санъатининг бошқа турлари, чунончи, ўймакорлик (ёғоч, ганч ва мис ўймакорлиги), қулолчилик, заргарлик, зардўзлик, каштадўзлик сингарилар ҳалқ амалий санъати атамалари билан ифодаланади. Ҳалқ рақси санъати хореография (грекча choreuo-хор жўрлигига рақсга тушмоқ ва grapho-рақс харакатларини маҳсус белгиларда ёзиб олмоқ) деб юритилади⁴.

Маълумки, ўзбек ҳалқ поэтик ижодининг тарихи ниҳоятда қадимий бўлишига қарамасдан, уни ўрганувчи фан – фольклоршуносликнинг шаклланиши анча кейинги даврларга тўғри келади. Ўзбек ҳалқ оғзаки ижодида “фольклор” атамаси дастлаб “эл адабиёти”, “ҳалқ адабиёти”, “оғзаки адабиёт” ва “оғзаки ижод” тарзида қўлланилди. 1935 йилда X. Зариф ва Ш. Ражабийларнинг “Ўзбек совет фольклоридан намуналар” китоби нашр этилганидан кейин мазкур атама кенг қўлланила бошланди ва аста-секин ўзбек фольклори тушунчаси замирида ўзбек ҳалқ оғзаки поэтик ижоди тушуниладиган бўлди. X. Зарифнинг олий ўқув юртлари учун тузган икки жилдик “Ўзбек фольклори” (1939, 1941) хрестоматияси нашр қилингач, ушбу атама янада барқарор мазмунга эга бўлди.

Ўзбек фольклори оғзаки сўз санъатининг ёрқин намунаси бўлиб, ўзида ҳалқнинг дунёқараши, бадиий завқи, ижодий салоҳияти, симпатия ва антипатияси, орзу ҳамда интилишларини акс эттиради⁵. Бинобарин, фольклорни маҳсус фан сифатида олий ўқув юртларида ўқитиш ҳаётий зарурият тақозоси туфайли амалга ошиди. Фольклор санъатини фан сифатида ўрганиш ҳаракати дастлаб Англия университетларида XVII аснинг иккинчи ярмидан бошланган бўлса, Россияда эса Ф. Н. Буслаев, А. Н. Веселовский ҳамда Н. И. Стороженколарнинг ташабbusи билан 1863 йилда Москва ва Петербург университетларида “Умумий адабиёт тарихи” номи остида рус фольклорини ўқитиш йўлга қўйилди. Минтақада ўзбек фольклорини ўқитиш ташабbusи эса Октябрь инқилобидан сўнг, яъни 1930 йилларнинг ўрталарида амалга ошиди.

Қадимги фольклорга оид турли афсона ва ривоятлар айрим сайёҳларнинг эсдалик китоблари ҳамда тарихий манбалар орқали ҳам етиб келган. Туркий ҳалклар фольклори намуналари тўплаш ва ёзиб олиш машҳур қомусий олим Маҳмуд Кошғарийнинг (XI аср) “Девону луготит турк” асаридан бошланса, тарихий манбаларда Маҳмуд Замахшарий фольклоршунослик билан шуғулланиб, қўплаб мақол, афсона ва ривоятлар тўплаганлиги ҳақида маълумотлар учрайди.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, том маънода ўзбек фольклоршунослигини ўрганиш ишлари XIX асрнинг ўрталаридан бошланади. Мазкур даврда Марказий Осиёга Ғарб мамлакатларидан бир қанча сайёҳ ва шарқшунослар турли сабабларга кўра кириб кела бошлаган. Улар ўз саёҳатлари давомида маҳаллий ҳалқнинг оғзаки ижоди билан ҳам қизиқиб, улардан айрим намуналарни тўплаб, турли нашрларда чоп эттирган.

XIX асрнинг ўрталарида Хива ҳамда Бухоро хонликларига саёҳат қилган можар олими Херман Вамбери Хоразмдан “Юсуф ва Аҳмад” достонининг қўлёзмаси, “Хурлиқо ва Ҳамро” ва “Гўрўғли” достонларидан айрим парчаларини олиб кетган эди. Шунингдек, Вамбери баҳши ва қиссаҳонлар ижро фаолияти билан ҳам қизиқиб, қўплаб ҳалқ мақолларини ҳам тўплаган. У ўзи тўплаган материалларни 1867 йилда Лейпцигда “Чигатой тили дарслиги” номи билан чоп эттирган эди. Ушбу китоб хрестоматия-мажмуа деб номланса-да, ундан шарқшунос олимнинг ўша даврдаги туркий ҳалқлар фольклорига оид тадқиқотлари ҳам ўрин олган.

Марказий Осиё Россия империяси томонидан истило қилингандан кейин рус сайёҳ ва шарқшуносларининг ушбу ўлкага бўлган қизиқишилари янада ортди. Натижада Марказий Осиёга келган рус зиёлилари мазкур ўлкадаги ҳалқлар фольклоридан намуналар ёзиб олиб, уларни турли нашрлар орқали эълон қилган эди. Улардан бири Н. П. Остроумов бўлиб, у мақол, матал, топишмоқ ва эртакларни тўплаш ҳамда чоп этишга муайян даражада ўз ҳиссасини қўшган. Шунингдек, А. Н. Самойлович 1908 йилда Хивага келиб, воҳа аҳолиси билан суҳбатлашиб, улардан оғзаки тарзда

⁴ Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ҳалқ оғзаки поэтик ижоди. – Т: Ўқитувчи, 1990. – Б. 4.

⁵ Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ҳалқ оғзаки поэтик ижоди. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990. – Б. 4.

“Аннамурод бобо” ва “Эрни эр қилган хотин” эртаклари ҳамда “Хоразмнома” қўшиқларидан парчалар ёзб олиб, Санкт-Петербургда чоп эттиради.

А. Н. Самойлович илмий тадқиқот ишлари билан ҳам шуғулланиб, “Гўрўғли” достонининг генезиси хақида мухим материалларни эълон қиласди.

XIX асрдан бошлаб айrim китоб шинавандалари ташаббуси билан ҳалқ достонларининг қўлёзма, кейинчалик тошбосма нусхалари ҳам пайдо бўла бошлади. Ушбу қўлёзмалар фольклоршунослик талабларига тўла жавоб бера олмаса-да, ўша даврда мавжуд бўлган айrim ҳалқ оғзаки ижоди намуналарининг сўнгги асрларгача сақланиб қолиши ва уларнинг янгидан оғзаки репертуарга айланишида муайян аҳамиятга эга бўлди.

XX асрнинг иккинчи чорагидан бошлаб ўзбек миллий фольклоршунослиги шаклана бошлайди. Ҳалқ ижодини тўплаш ва ўрганиш ишлари дастлаб Туркистон маориф комиссариати Давлат илмий кенгашининг Ўзбек билим ҳайъатида марказлаштирилади. Ушбу хайрли ишнинг илк ташкилотчиларидан бири Ғози Олим Юнусов бўлиб, у 1922 йилдан бошлаб ҳалқ ижодиёти асарларини ёзб олиш ва уларни тадқиқ қилиш ишларини йўлга қўйди. 1923 йилда Мулла Бекжон Раҳмон ўғли Хоразмдан тўпланган 564 та мақолни “Ўзбекча башар сўзи” номи остида чоп эттиради. 1925 йилда Элбек ва Ғулом Зафарийлар томонидан “Ашулалар” тўплами эълон қилинди.

Фольклоршунослардан Ҳоди Зариф (1905–1972), Мансур Афзалов (1910–1973), Музайяна Алавия (1909–1988) ва Ж. Қобулниёзов (1919–1974)лар ҳалқ оғзаки ижодига оид кўпгина мусиқий асарларини тўплаш ҳамда тадқиқ қилиш ишларини амалга оширган. XX асрнинг 60- йилларига келиб фольклоршуносларнинг янги авлоди етишиб чиқиб, дастлаб 1980 йилда Ҳ. Рассоқов, Т. Мирзаев, О. Собиров ва К. Имомов, кейинчалик К. Имомов, Т. Мирзаев, Б. Саримсоқов ҳамда О. Сафаровлар томонидан “Ўзбек ҳалқ оғзаки поэтик ижоди” бўйича дарслклар яратилди.

Адабиётлар:

1. Ҳамидов Ҳ. Ўзбек анъанавий қўшиқчилик маданияти тарихи. – Т: Ўқитувчи, 1996. – Б. 8.
2. Ҳамидов Ҳ. Ўзбек анъанавий қўшиқчилик маданияти тарихи. – Т: Ўқитувчи, 1996 – Б. 9–10.
3. Ҳамидов Ҳ. Ўзбек анъанавий қўшиқчилик маданияти тарихи.... – Б. 8.Имомов К., Мирзаев Т.,
4. Саримсоқов Б., Сафаров О. Ҳалқ оғзаки поэтик ижоди. – Т: Ўқитувчи, 1990. – Б.
5. .Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ҳалқ оғзаки поэтик ижоди. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990. – Б.
6. .Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "УЧАСТИЕ УЗБЕКИСТАНА В ПАРАЛИМПИЙСКИХ ИГРАХ (2004-2014 гг.)." Вестник развития науки и образования 6 (2014): 70-75.
7. Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "Государственная политика Узбекистана в сфере поддержки инвалидов." Актуальные вопросы современной науки и образования (2016): 99-102.
8. Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "Функционирование дошкольных учреждений для детей с ограниченными возможностями (1991-2013 гг.)." Вестник науки и образования 10 (22) (2016).
9. Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "История развития толерантного отношения к инвалидам на основе изучения письменных источников восточных мыслителей Средней Азии." Проблемы современной науки и образования 12 (54) (2016).
10. Халикулова, Х. Ю. "ИСЛАМ И ТРАДИЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ В ОТНОШЕНИИ К СОЦИАЛЬНО УЯЗВИМЫМ СЛОЯМ НАСЕЛЕНИЯ." Идеалы и ценности ислама в образовательном пространстве XXI века (2016): 257-259.
11. Халикулова, Хулкар Юлдашевна. "ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ В СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ШКОЛАХ И ШКОЛАХ ИНТЕРНАТАХ (1991-2014Г)." Theoretical & Applied Science 5 (2016): 40-43.
12. Xulkar, Xolikulova. "Social protection of people with disabilities in Uzbekistan after State Independence." Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives (2015): 29.
13. K Kholikulova, P Qulmatov, K Fayzullayeva, M Xolbekova. Historical aspects of the attitude of society to the people with disabilities in antiquity and the middle ages in the east and west. International Journal of Scientific and Technology Research 9 (4), 3486-3492
14. Kholikulova K. Y. Evacuation of children during World War II to Uzbek families //Eurasian Scientific

Herald. – 2022. – T. 5. – C. 8-13.

15. Kholikulova, Khulkar Yuldashevna. "Evacuation of children during World War II to Uzbek families." Eurasian Scientific Herald 5 (2022): 8-13.

FAZOVIY TASAVVURNI INTENSIV RIVOJLANTIRISH USULLARI

Dilshodbekov Shoxboz Dilshodbek o'g'li

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
“Muhandislik va kompyuter grafikasi” kafedrasi dotsent v.b.,

Xoliqova Nigora Abdujalol qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti,
Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lif yo'naliishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarning fazoviy tasavvurni intensiv rivojlantirish usullari tatqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Fazoviy tasavvur, axborot texnologiyalari, chizmachilik, kompyuter grafikasi, multimedia, grafika, konstruktur.

Dunyoning rivojlangan davatlari oliy ta'lif muassasalarida talabalarning masofadan mustaqil ta'lif olish motivatsiyasini shakllantirish, fazoviy tasavvuri va grafik tafakkuri, ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning multimediali ta'lif texnologiyalari, virtual modellashtirish usullari joriy qilish bilan bog'liqqator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bu borada jumladan, talabalarning fazoviy tasavvurini grafik topshiriqlar, loyihalash chizmalari bilan ishlash kompetentliligini rivojlantirishning multimediali ta'lif bilan bog'liq imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda. Bo'lajak muhandis-texnolog, konstruktur, arxitektorlar raqobatbardosh kadrlar grafik bilim, ko'nikma va savodxonlik ta'minlashning muhim omili sifatida multimediali ta'lif olish raqamli uslubiy ta'minotni takomillashtirish, fazoviy tasavvurni rivojlantirishda talabalar multimediali elektron darsliklarning o'rni va samaradorligini oshirish, grafik bilim asosida talabalar fazoviy tasavvurni rivojlantirish jarayonida imitatsion modelga qo'yilgan talablarni asoslash muhim dolzarblik kasb etadi.

Bugungi kunda, oliy ta'lif muassasalarida "Chizmachilik" fanini tajriba stendlari, modellar, plakatlar, kompyuter vositalari yordamida o'qitib, talabaning fazoviy tasavvurlari, mustaqil va ijodiy fikrlash qibiliyatlarini shakllantirish ishlari jadal rivojlanib bormoqda. Biroq bu fan bo'yicha yetarli darajada o'quv-uslubiy qo'llanmalar, kompyuter texnologiyalari asosida tayyorlangan elektron kitoblar, darsliklar, multimediali ma'ruzalar, topshiriqlar to'plamlari yetishmasligi zamonaviy ta'lifiy texnologiyalar qo'llanishi lozim bo'lgan bugungi kun uchun katta kamchilik hisoblanadi. Fanni o'qitishda grafik dasturlar, elektron darsliklar, videoproektor, elektron doskalardan foydalanish darajasi yuqori emasligi sohada jiddiy muammolar mavjudligi hamda ular o'z ilmiy-metodik yechimini kutayotganligini bildiradi.

Ta'kidlab o'tilganidek, "Chizmachilik" fanini o'qitishda talabaning fazoviy tasavvurlari va mustaqil fikrlash qibiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish mazkur fanni o'qitishning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham o'qituvchi talabalarda fazoviy tasavvurlarni shakllantirish uchun har xil o'qitish vositalari (modellar, ko'rgazmali plakatlar, kompyuter vositalari)dan foydalanadilar. Ayni paytda o'qituvchi "Chizmachilik" fanini o'qitishda bir qator muammolarga duch keladi.

Fazoviy tasavvur – tasvirlanayotgan ob'ekt, chizma, buyum, detal va boshqalarni shakli, hajmi, ko'rinishi, vaziyati, uning xarakteristikasi haqida to'liq tushunchaga ega bo'lishdir. Fazoviy tasavvur deganda chizilayotgan chizma, detal va boshqalarning inson tasavvuri, xayolida ko'z oldiga keltira olishi hamda uni qog'ozga tushira olishi tushuniladi.

Oliy ta'lif muassasalarida chizmachilik fanini kompyuter texnologiyalaridan foydalanib o'qitish borasida muayyan tajribalar mavjud. Lekin "Chizmachilik" fanini o'qitishda talabalar fazoviy tasavvurini multimediali kompyuter texnologiyalari asosida rivojlantirish metodikasi bo'yicha yetarli ilmiy tadqiqotlar olib borilmaganligi bois grafik ta'lif amaliyotida qo'llanishi mumkin bo'lgan elektron resurslarni ishlab chiqish hamda ta'lif jarayoniga tatbiq etish ehtiyoji saqlanib qolmoqda.

An'anaviy usullardan foydalanib ta'lif berish jarayonida belgilangan vaqtida rejalashtirilgan mavzuni to'liq tushuntirishga vaqt yetmaydi. Talabalarning turli xil metodlar yordamida fazoviy tasavvurini, mustaqil va

ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda o'quv materialini o'zlashtirish samaradorligini oshirishda muammolar haligacha o'z yechimini topgani yo'q.

Sergeeva I.A., Petuxova A.V¹. Kompyuter vizual imkoniyatlaridan foydalanib chizma geometriyaga oid ma'lumotlarni va detallarni multimediali taqdimotlar orqali ko'rsatish bo'yicha darslarni tashkil etib, ta'lim samaradorlikka erishganlar. Shuningdek, N.N. Kuznesova². "Chizmachilik" fanini o'qitishda multimediali texnologiyalardan foydalanish bo'yicha ishlar olib borgan.

Oliy ta'lim muassasalarida grafika o'qituvchilari tayyorlashning ilmiy-metodik asoslari E.I. Ro'ziev tomonidan ishlab chiqilgan.³

Bugungi kunda zamonaviy AKTlarni o'quv jarayonida qo'llash quyidagi vazifalarni bajaradi:

fan bo'yicha ma'lumotlar bazasini realizatsiya qilishdagi zarur texnik va dasturiy vosita;

ta'lim jarayonida o'qituvchiga yordamchi vosita;

animatsion vositalar orqali o'quv materiallarini idrok etish va anglash vositasi;

bilimlarni o'zlashtirayotgan shaxsning tasavvurini shakllantirish vositasi;

kompyuterda ishlash ko'nikmasini shakllantirish va mustahkamlash vositasi;

o'quv materiallarni yangilash va to'ldirish vositasi;

bilim-ko'nikmalarni nazorat qilish (test o'tkazish) va ijodiy faoliyatni shakllantirish vositasi;

ta'lim jarayonida eng zamonaviy ko'rinishdagi bilimlar bazasini yaratish va tarqatish vositasi;

masofaviy ta'limda ma'lumotlarni o'qish va o'rganish ob'ekti;

multimediali ko'rinishdagi elektron kutubxona;

fan bo'yicha barcha ma'lumotlarni sinkretliligini ta'minlash.

Oliy ta'lim muassasalari orasida masofaviy va ta'lim tizimida, Internet tarmog'ida sifatli darslik va ilmiy material, ovozli va hujjatli axborotlari uchun ruxsat berilishi axborot almashinuvini tezlashishi, o'quv tizimini soddalashtirish va olingan bilimlarni tekshirish uchun testlar, tajriba ishlari, ish o'yinlarida kompyuter texnologiyalardan foydalanish mumkin.⁴

Kompyuter texnologiyalarini "Chizmachilik" fanini o'qitishda foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yaratib beradi:

"Chizmachilik" fanini o'rgatish vositasi;

"Chizmachilik" fani qonuniyatları asosida kompyuter grafikasini o'rgatish ob'ekti;

bu fanlar asosida fazoviy tasavvur, ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish vositasi;

egallangan bilimlarni kompyuterli test sinovlarida tekshirish vositasi;

"Chizmachilik" fanidagi turli xildagi geometrik figuralarni trenajyor yordamida o'rganish va tahlil etish vositasi;

fandagi grafik topshiriqlarni virtual tajriba stendi yordamida yechish vositasi;

ma'ruza darslarida multimedia imkoniyatlarini qo'llash vositasi;

fan bo'yicha topshiriqlar to'plamidan foydalanish vositasi;

kompyuter o'yinlarini qo'llash vositasi;

nazorat savollariga javob topish vositasi;

fandagi atamalarni ma'nosini tushunishda glossariydan foydalanish vositasi;

mustaqil ta'lim jarayoni uchun yetarli darajadagi ma'lumotlar bazasidan foydalanish vositasi va boshqalar.

¹Сергеева И.А., Петухова А.В. Инженерно-графическая подготовка студентов в условиях компьютеризации обучения.

<https://naukovedenie.ru/PDF/107PVN314.pdf>

²Кузнецова Н.Н. Использование мультимедийных технологий для проведения занятий по дисциплине «Начертательная геометрия и инженерная графика» для студентов инженерностроительного факультета КГАУ.

<https://cyberleninka.ru/article/v/ispolzovanie-multimediynyh-tehnologiy-dlya-provedeniya-zanyatiy-po-distsipline-nachertatelnaya-geometriya-i-inzhenernaya-grafika-dlya>

³Ruziev E.I. Nauchno-metodicheskie osnovy podgotovki uchiteley grafiki v vysshix uchebnyx zavedeniyax. Avtoref.dok.ped.nauk. – T., 2005. –44s.

⁴ Dovgun V.P., Avramenko V.E. Elektronnye uchebno-metodicheskie kompleksy po obshcheprofessionalnym dissiplinam. <http://ou.tsu.ru/seminars/eois2003/tezis/section3.htm>.

Talabalarning faolligi va mustaqil fikrlash muammolari amaliyotning didaktik ildizlaridan biridir. Agar talabalar grafik materiallarning holatini fazoviy tasavvur eta olmasalar o'qituvchining faoliyati ta'limiyl ijobiy natija nuqtai nazaridan samaraga ega bo'lmaydi. Fanni o'zlashtirishda talabalarning mustaqil fikrlashga hamda fazoviy tasavvurlarini shakllantirishga zamonaviy kompyuter texnologiyalari va ular asosida yaratilgan dasturiy vositalar samarali yordam beradi.

"Chizmachilik" fanini o'qitishda multimediali elektron kitobdan foydalanish bilan bir qatorda avtomatlashtirilgan loyihalashtirish tizimi (ALT) dasturlardan foydalanishyuqori samara beradi. Bu dasturlar turkumiga AutoCAD, 3d Max (AQSh); Kompas (Rossiya) kiritilishi mumkin.

Multimediali elektron kitob quyidagi dars maqsadlarida foydalaniladi:

Ta'limiyl maqsadi: talabalarda o'rganilayotgan mavzu bo'yicha nazariy ma'lumotlarni fazoviy tasavvur qilish orqali o'rganishi va amaliy dars jarayonida shu bilimlar asosida grafik topshiriqlarni bajarishni tashkil etish. Tarbiyaviy maqsad: o'rganilayotgan mavzu bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni fazoviy tasavvur qilish orqali egallash jarayonida ularning ketma-ketligini aniq tushunib olish hamda real hayotda zaruriy vosita sifatida qo'llash, mustaqil ishlay ko'nikmasi va ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirish.

Rivojlantiruvchi maqsad: o'rganilayotgan mavzu bo'yicha rivojlangan fazoviy tasavvur asosida bilimni ko'nikmaga, ko'nikmani esa malakaga aylantirish va mustaqil ishlay olish qibiliyatlarini rivojlantirish.

Talabalarning konstrukturlik-texnologik ijodkorlik qibiliyatlarini rivojlantirishda kompyuterdan didaktik vosita sifatida foydalanish samarali natija beradi. Chunki zamonaviy kompyuter vositasi nazariy bilimlarni amalda qo'llay olishi va o'zlashtirilayotgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish darajasini tez va ob'ektiv aniqlashda qulay vosita bo'lib xizmat qiladi.

Videodars – ma'lum bir bilim va ko'nikmalarni video shaklda ham tasvirli, ham ovozli bo'lib, foydalanuvchi(talaba, mutaxassis va boshqalar) tomonidan kerakli bilimlarni ko'rib, eshitib o'rganishiga yordam beruvchi dars ishlanmasi hisoblanadi.

Darajali grafik topshiriq – talabalarga beriladigan grafik topshiriqlarni oddiydan murakkablikka tamoyiliga ko'ra ishlab chiqish.

Grafik ta'linda kompyuter texnologiyalarni qo'llash bo'yicha M. Sroka, B. Radovan, T.Jelena, H.Stachel, Zongyi Zuo, Kaiping Feng, Bing Chen, J.J.Djanabaev, A.K.Xamraqulov, N.D.Yadgorov, D.S.Saidaxmedovalar va boshqalar, grafik topshiriqlarni yaratish bo'yicha T.S.Borichevskiy, V.P.Matanov, L.M.Рыжевич, P. Odilov, A.Ashirboev, T.Rixsiboev, A.Valievlar ilmiy tavsiyalar berishgan.

Masalalarni yechishdan avval ularning fazoviy yechimlarini ko'rsatilishi talabalarning mustaqil fikrlashga va masalaga ijodiy yondashishga yo'naltiradi hamda ularning tushunmagan qismida orqaga qaytib tushungunga qadar ko'rsatish imkoniyatini yaratib beradi. Shuningdek, agarda shu tipli masalalarning interfaoli modellari bo'lsa, talabalar o'z topshiriqlarini interfaol modellarda bajarib ko'radilar. Interfaol modelga topshiriqlarning parametrлari kiritilishi bilan topshiriq yechimi ekranda paydo bo'ladi. AutoCAD dasturida standart detallar orqali ham talabalar fazoviy tasavvurini shakllantirish mumkin. Bu detallarning yaratilishida kerakli o'lchamlar orqali har xil usulda yasab ko'rish mumkin. Bu imkoniyatni virtual tajriba stendiga qiyoslash mumkin. Bundan tashqari uning parametrлari hamda detallar ustida xohlagancha tahrirlash amallarini bajarish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Shoxboz, D. (2019). THE ESSENCE OF TEACHING ENGINEERING COMPUTER GRAPHICS AS A GENERAL TECHNICAL DISCIPLINE. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).
2. Jabbarov Rustam Ravshanovich. (2022). TASVIRIY SAN'ATDA MANZARA KOMPOZITSIYASINI O'QITISH ORQALI TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(4), 145–153. Retrieved from <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/335>
3. Xalimov M., & Farxodova, Z. (2021). DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY MAKING PROBLEM SOLUTION SITUATION IN DRAWING SUBJECT. Збірник наукових праць АОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.62>

4. 4.Seytimbetov, S. M. (2022). TALABALARNING IJODKORLIK OBILIYATINI GEOMETRIK SHAKLLARNI PARAMETRLASH MASALALARI ORQALI RIVOJLANTIRISH. Бошқарув ва Этика Қоидалари онлайн илмий журнали, 2(3), 27-32.
5. 5.Malikov, K. G. (2020). Theory and practice of construction of axonomeric projects. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(9).
6. 6.Jabbarov, R., & Rasulov, M. (2021). FURTHER FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY DRAWING LANDSCAPES IN PAINTING. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.09>
7. 7.Khalimov M., Soliddinova S. The knowledge gained by students in engineering graphics and its transformation to experience and skill. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), Year: 2021, Volume: 10, Issue: 1, First page: (260) Lastpage: (264) Online ISSN: 2278-4853.
8. Article DOI: <http://dx.doi.org/10.5958/2278-4853.2021.00040.9>
9. 8.Mirzaliev Zafar Eralievich, Khalimov Mohir Karimovich, Malikov Kozim Gofurovich, Abdukhonov Botir Husniddinovich. Method of using a new mechanism for the construction of axonometric projections. Young scientist, ISSN: 2072-0297 International scientific journal, No.8 (142) / 2017 part II, -pp. 1-6 Kazan. <https://elibrary.ru/item.asp?id=28395835>
10. 9.Валиев Аъзамжон Нематович. (2021). Об Особенностях Перспективы Простых Геометрических Фигур И Проблемах В Ее Обучении. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(4), 54-61. Retrieved from <https://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/116>
11. 10.Nematovich, V. A. Z., & Karimberdiyevich, S. S. (2022). TEACHING PERSPECTIVE BASED ON INNOVATIVE TECHNOLOGIES. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(1), 678-687.
12. 11.Рустам Джаббаров (2021). Уникальное направление, вдохновленное творчеством Камолиддина Бехзода, великого миниатюриста Восточного Возрождения. Общество и инновации, 2 (5/S), 59-67. doi: 10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp59-67
13. 12.Rustam Ravshanovich, J. (2021). Formation of Creative Abilities of Students by Teaching the Genre "Landscape" of Fine Arts. Spanish Journal of Society and Sustainability, 1, 1-8. Retrieved from <http://sjss.indexedresearch.org/index.php/sjss/article/view/1>
14. 13.Ravshanovich, J. R. (2021). Rangtasvir Taraqqiyotining Ustuvor Yo‘nalishlari. Бошқарув ва Этика Қоидалари онлайн илмий журнали, 1(6), 137-148.
15. 14.Халимов, М. К. Сравнение продуктивности учебной доски и проектора в преподавании предметов, входящих в цикл инженерной графики / М. К. Халимов, Р. Р. Жабборов, Б. Х. Абдуханов, А. А. Мансуров. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 6 (192). — С. 203-205. — URL: <https://moluch.ru/archive/192/48066/>
16. 15.Xalimov, M. K., & Asanova, A. S. (2022, January). CHIZMA GEOMETRIYA VA MUHANDISLIK GRAFIKASI FANIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANIB TALABALARNING DASTLABKI TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH. In International journal of conference series on education and social sciences (Online) (Vol. 2, No. 1).
17. 16.Khalimov Mokhir Karimovich. (2022). ELEMENTS OF STUDENT SPACE IMAGINATION IN THE TEACHING OF GRAPHIC SCIENCES AND METHODS OF USING IT. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 3(02), 103–116. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-02-19>

18. 17.Jabbarov, R. (2019). Formation of Fine Art Skills by Teaching Students the Basics of Composition in Miniature Lessons. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 17(1), 285-288. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v17.1.1424>
19. 18.A. N. Valiev. (2021). ABOUT THE FEATURES OF THE PERSPECTIVE OF SIMPLE GEOMETRIC SHAPES AND PROBLEMS IN ITS TRAINING. International Engineering Journal For Research & Development, 6(2), 7. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/5MT2R>
20. 19.Ugli, D. S. D., & Ugli, A. B. I. (2022). MODULAR TECHNOLOGY OF TEACHING ENGINEERING COMPUTER GRAPHICS TO FUTURE TEACHERS DRAWING. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758), 3(01), 101-107.
21. 20.Shoxboz Dilshodbek o'g'li Dilshodbekov, & Aldiyar Alisher O'G'Li Abdulxatov (2022). MUHANDISLIK GRAFIKASI FANLARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY GRAFIK DASTURLARDAN FOYDALANISH METODIKASI. Scientific progress, 3 (3), 7-14.
22. 21.Zaitov, S. R. (2022). CHIZMA GEOMETRIYA FANIDAN MUSTAQIL ISHLARINI BAJARISHDA AXBOROT TA'LIM TEKNOLOGIYASINING O'RNI. БАРҚАРОЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ, 219-223.
23. 22.P. Adilov, N. Tashimov, S. Seytimbetov (2019). Computer-Test Control of Knowledge of Students in Engineering Graphics. International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT). Vol. 17 No. 2 November 2019, pp. 193-195
24. 23.Muslimov, Sherzod Nazrullayevich (2019) "THE ROLE OF PERSONALITY-ORIENTED EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY-GRAFIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGICAL SCIENCES," *Scientific Bulletin of Namangan State University*: Vol. 1 : Iss. 6, Article 80.
25. 24.Muslimov Narzulla Alikhanovich, Urazova Marina Batyrova, Muslimov Sherzod Narzulla ugli. (2020). DEVELOPMENT OF DESIGN TECHNOLOGY FOR FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS, MODEL OF TRAINING AND BASIC INDICATORS OF DISSERTATION. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/ Egyptology, 17(7), 10534-10551. Retrieved from <https://www.archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/4088>
26. 25.Tashimov, N. (2019). Ways of Development of Cognitive and Graphic Activity of Students. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 17(1), 212-214.
27. 26.Tashimov, N. (2019). Ways of Development of Cognitive and Graphic Activity of Students. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 17(1), 212-214.
28. 27.Адилов, П., Ташимов, Н., & Есбоганова, Б. (2016). AutoCAD ЧИЗМА ДАСТУРИ ОРҚАЛИ ЧИЗМАЧИЛИКНИ ЎҚИТИШ ВА УЛАРНИНГ ИСТИҚБОЛИ . ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 32(3), 53–55. извлечено от <https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/851>
29. 28.Мурадов, Ш. К., Халимов, М. К., Мирзалиев, З. Э., & Рамазанова, Г. С. (2017). Определение параметров формы и положения кривых 2-го порядка. Молодой ученый, (7), 454-457.
30. 29.Ашираев, А. (2021). ЧИЗМАЧИЛИК ТАЪЛИМИНИНГ УЗВИЙЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ. ГРААЛЬ НАУКИ, (6), 434-439. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.06.2021.082>
31. 30.Ozodovich, A. A. (2021). The Use Of Tasks That Create A Tendency To The Problems Of Making Typical Mistakes In The Possession Of Graphic Literacy. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(06), 99–103. <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume03Issue06-16>

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ

Азизова Асал Руслановна

Базовый докторант Института управления педагогическими инновациями, профессиональным образованием и переподготовкой и повышением квалификации педагогических работников

Аннотация: Цифровые технологии настолько прочно вошли в нашу жизнь, что без них сегодня невозможно представить не только нашу повседневную деятельность, но и развитие в сфере образования. Целью статьи является необходимость проследить видимую взаимосвязь между степенью владения педагогом новейшими цифровыми технологиями и конечным результатом своей деятельности. Автор приводит примеры работы с цифровыми образовательными ресурсами из своей практики, анализирует и сравнивает полученные результаты.

Ключевые слова: образовательные технологии, цифровые технологии, современность, современное образование, инновация, образовательные ресурсы, платформа Bilimland.uz.

С Указом Президента Республики Узбекистан от 01.01.01 года №УП-3080 реализуется концепция «О дальнейшем развитии компьютеризации и внедрении информационно-коммуникационных технологий». Концепция трактует информатизацию всей системы образования, включая введение в учебный процесс в школах, профессиональных колледжах, прогрессивных систем обучения, в том числе дистанционного обучения, основанных на активном использовании современных компьютерных и информационных технологий; форм образовательной работы, вызванный необходимостью готовить подрастающее поколение к жизни в информационном обществе. Одна из основных задач концепции – формирование подрастающее поколение к жизни в информационном обществе. В настоящее время ресурсы созданы, преподавателям остаётся только научиться эффективно применять их на уроке и вне урока.

Уроки биологии в процессе обучения характеризовались тем, что нужно было все визуализировать. Трудно научить студентов понимать внешние и внутренние процессы, происходящие в живых организмах. В связи с этим перед учителем биологии всегда стояла проблема выбора традиционных или нетрадиционных средств обучения для использования на уроках. Учителя разных поколений привыкли объяснять те или иные биологические процессы на плоской доске. При объяснении процесса синтеза липидов эффективнее приклеить рисунок, чем объяснять и рисовать на доске. И чем выше качество рисунков, тем лучше изображения. Эффективно показывают процессы в естественной природе кино- и видеофрагменты, снятые в технике ускоренной съёмки, которые позволяют медленно в деталях рассмотреть процессы. И напротив, снимая биологические объекты через определённый промежуток времени, можно получить десятиминутное изображение процесса, который в реальном времени занимает дни, недели или месяцы.

И если раньше речь шла о возможностях отслеживания объектов, то теперь у учащихся и преподавателей появилась возможность использовать виртуальное пространство компьютера для решения задач. Компьютеры заменяют кинопроекторы и видеомагнитофоны. С его помощью вы также можете смотреть цифровое видео. Но доступны и другие цифровые образовательные ресурсы. К цифровым образовательным ресурсам относятся оригинальные тексты (учебники; тексты специальных словарей и энциклопедий; научные, научно-популярные, учебные, художественные и публицистические тексты...), не дублирующие стабильные учебники. соответствующая предметная область; - изображения изучаемых объектов и процессов и др.); - динамические образы (изучаемые процессы и события в пространственно-временном континууме - фильмы и видеоклипы, анимационные модели (информация) и записи на CD, DVD, данные мультимедийных сред. источники: семинары (виртуальные конструкторы), тренажеры и тест-системы, программируемые учебные пособия («электронные учебники», виртуальные туры и т.п.). Одним из наиболее интересных цифровых ресурсов для учителя биологии является платформа <https://bilimland.uz/ru>.

Преподавая в сфере образования, попробовала применять это средство обучения на занятиях. Это эффективно! Хорошая платформа помогает качественно объяснить новый материал. Например, платформы, которые я скачивала с сайта единой коллекции цифровых образовательных ресурсов (<https://bilimland.uz/ru>), содержат чётко дозированный объём информации и хорошо продуманный текст диктора. Как правило, все примеры хорошо описаны, что помогает усваивать новый материал за счет непроизвольного внимания. Это означает, что утомляемость учащихся снижается. При использовании такой платформы преподаватель может только помочь учащимся освоить новую тему. Продолжительность просмотра анимации от 30 секунд до 10 минут. У объемных анимаций есть кнопки управления, поэтому вы можете приостанавливать и возобновлять просмотр. Это позволяет учителю обсудить полученную информацию с учащимися и записать в тетрадях описание понятия или схемы. Задавайте вопросы, чтобы убедиться, что учащиеся правильно поняли материал. Можно применять данную платформу на этапах закрепления или проверки знаний. Если анимация иллюстрирует только один процесс, например, бесполое размножение эвглены зеленой, то ученику можно предложить составить рассказ о процессе.

Если у ваших учащихся есть домашний компьютер, то они могут получить доступ к платформе и дома её еще раз просмотреть и прослушать, а также выполнить задания по данной теме. Я применяла платформу Bilimland.uz при изучении тем по зоологии: «Строение одноклеточных», «Внутреннее строение речного рака.», «Разновидности паукообразных», «Размножение и развитие насекомых.», «Половое размножение хламидомонады», «Размножение улотрикса», «Внешнее строение, скелет, плавательный пузырь рыб и др.; по анатомии, физиологии и гигиене человека: «Строение сердца», «Анализаторы», «Мышцы человека», «Пищеварение» и др. Мне понравились анимации по сложным для восприятия школьников темам «Фотосинтез», «Синтез липидов», «Генетика пола», «Законы Менделя».

В единой коллекции цифровых образовательных ресурсов (<https://bilimland.uz/ru>) можно скачать хорошие анимации практически по всем разделам биологии и не только по этому предмету.

Уникальность естественных наук в том, что они требуют большого количества наглядного материала. Проблема обеспечения естественных наук наглядными пособиями может быть частично решена с помощью цифровых образовательных ресурсов. Видеолекции, видеоролики, флеш-анимация, анимационные модели, интерактивные схемы и рисунки, компьютерные лабораторные семинары очень эффективны при изучении естественных наук, в том числе биологии, которые частично компенсируют недостаток природных объектов и наглядных материалов. без них невозможно в полной мере показать многообразие живого мира, его строение, особенности развития, механизмы протекания и целостность биологических, химических и других процессов. Применение мультимедиа ресурсов позволяет обеспечить максимальный эффект обучения, так как в этом случае учебная информация будет представлена в различных формах и обеспечит комплексное воздействие на обучающегося. Целесообразно использование цифровых образовательных ресурсов в комплексе с традиционными учебно-методическими средствами. По мере развития соответствующих технологий именно цифровые образовательные ресурсы будут составлять ядро учебно-методического обеспечения.

На данный момент многие школы в достаточной степени обеспечены электронными учебниками по биологии. Учебники для Узбекистана можно скачать в удобном формате PDF и EPUB, читать on-line на любом устройстве, делать пометки, не боясь испортить странички. Основная задача портала UZEDU.ONLINE - это не только повысить доступность образования, но и, в первую очередь, разработать удобный инструмент как для преподавателя, так и для учащихся.

В целом , внедрение цифровых технологий в систему образования сыграет важную роль в модернизации системы образования страны. Он помогает организовать современное образование и повысить эффективность образования. В то же время это гарантирует, что инновационные технологии играют важную роль в мировом сообществе.

Список используемой литературы:

1. Демкин В.П., Можаева Г.В. Классификация образовательных электронных изданий: основные принципы и критерии: Методическое пособие для преподавателей. – Томск 2003. – 28 с.
2. Ишмухамедов Р, Юлдашев М. Инновационные технологии в образовании и воспитании. – Т.: Нихол, 2016 2. uz.infosom.uz
3. [https://bilimland.uz/ru/about_us](http://bilimland.uz/ru/about_us)
4. [http://mmc74212.narod.ru/Biology/p11aa1.html/](http://mmc74212.narod.ru/Biology/p11aa1.html)
5. <https://pandia.ru/text/80/267/43364.php>
6. <http://school-collection.edu.ru/>

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ПОНИМАНИЮ ИСКУССТВА ЖИВОПИСИ НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Ходжаева Сайрамхон Максудовна

магистрант изобразительного

и декоративно-прикладного искусства ТГПУ им. Низами, Узбекистан.

Аннотация: В статье представлено использование педагогических технологий в художественном анализе художественных произведений на уроках изобразительного искусства. Об этом свидетельствует работа народного художника Узбекистана Баходира Джалолова.

Ключевые слова: цвет, художник, произведение, творчество, цветовая гамма, жанр, направление, образ, доброта, композиция, скульптура.

Баходир Джалолов – народный художник Узбекистана, лауреат Государственной премии имени Алишера Навои и один из самых талантливых художников, вносящих вклад в развитие современной живописи. Б. Джалолов родился 27 мая 1948 года в городе Ташкенте. В 1968 году окончил Республиканское художественное училище имени П.П. Бенькова. В 1974 году окончил институт живописи, скульптуры и архитектуры имени И. Е. Репина в Санкт – Петербурге. В юности занимался у мастера портретной живописи Абдулхака Абдуллаева. В первых примерах творчества художника национальные чувства выражены в разных красках. Б. Джалолов продолжил обучение изобразительному искусству и позже познал секреты изобразительного искусства у Чингиза Ахмарова, Рузи Чориева, Андрей Мыльникова. По этой причине хорошо видно высокое мастерство в созданных им портретах. Гармония эмоций в его творчестве завораживает зрителей. В частности, мы видим, что композиция «Рождение танца» не только прославила узбекских танцоров, но и показала узбекских танцоров, но и показала искренние уважение и любовь к ним. Художественный анализ произведения имеет свою сложность и осуществляется на основе определенной системы и критериев. При художественном анализе произведения прежде всего искусствовед или педагог должен знать, в каком порядке, то есть способ анализа в системе, и по каким критериям проводить эту работу. Во-первых, искусствовед или зритель может точно и совершенно проанализировать стоящее перед ним произведение только тогда, когда он правильно понимает содержание каждого критерия. Чтобы художественный анализ был совершенным, исследователь должен быть осведомлен о жизни и творчестве художника, иметь определенные познания в истории искусства, символике, цвете, перспективе, философии, логике и т. д. Например, на основе этой работы сделаем художественный анализ произведения Б. Джалолова «Детство». На первый взгляд, работа изображает юношу, летящего в небе грез. Здоровье, приходит в смысле невинности. И в смысле рождения, то есть не только рождения человека, но и рождения чистой, незапятнанной детской мечты. Как мы видим на примере дерева, цветущее дерево представляет в пьесе два значения, эту жизнь, то есть дерево на земле представляет эту преходящую жизнь, а цветущая ветка дерева представляет юность, детство. Однако через образные формы они соединяют и обобщают произведения. Изображение, таким образом, есть достижение намеченной цели путем установления взаимосвязей произведений, связывания их в общую целостность, обобщение. Цель – соединить выразительные формы рисунка, живописи в ярком ритме. То, что картина относится к жанру и называется термином «композиция» вне зависимости от стиля выражения, означает, что картина является законченным произведением искусства. В другом случае термин понимается как приоритет в изобразительном искусстве, ключевой элемент и критерий оценки структуры произведения. Человек и вселенная всегда находятся в движении. Движение же происходит среди противоречий. Реальность не может быть неподвижной. Вот почему Вселенная находится в постоянном движении и изменении. Человеческая жизнь всегда находится в движении от одной точки к другой. Баходир Джалолов добился больших успехов в портретной живописи. В его

полном творчестве отражен образ любимых детей узбекского народа. Особенno это касается академика Урала Тансикбаева, великого ученого, академика Вохида Зохидова, известных деятелей искусства Комила Ёрматова, Малика Каюмова, Мухиддина Рахимова, Хамро Рагимовой, Акрома Тошканбаева, Дамира Рузибаева – пример нашего слова. Художник постоянно стремится изучить человеческую личность, всемерно прочувствовать ее. Ведь, как мы видели выше, основная сфера творческой деятельности Жалолова сосредоточена на изображении людей, т. е. на создании портретов. В изобразительном искусстве он обогащает свой мир красок новыми красками. Еще одна сторона зрелости Б. Джалолова заключается в том, что он художник, освоивший традиции Востока и Запада, нашедший в этих традициях точки соприкосновения и сумевший вывести их на свет. Именно поэтому он привлек внимание любителей искусства в зарубежных странах. Своими монументальными панно художник украшал роскошные дворцы и здания в передовых странах мира. Оценивая творчество художника, Тилаб Махмудов сказал: «Для Баходыра история человека и человечества была загадкой. Он пытался разгадать эту загадку, найти точки соприкосновения с историей своего народа». Действительно, художник, как художник широкого кругозора, стремится исследовать тайны человека, мироздания, мируздания.

Философско-психологический анализ произведения Б. Джалолова «Детство».
(Блиц опрос - Метод ответа)

№	Части	Комментарии к частям
1		Бесконечность вселенной через цвет воздуха, выражена прекрасная природа Небо
2		Облако выражает здоровье, смысл невинности. А также в смысле рождения человека, но и рождение чистой, незапятнанной детской мечты.
3		Белая лошадь означает чистоту, невинность, преданность и мудрость в этом детстве. Летающая лошадь – источник вдохновения. Лошадь – символ дружбы, гордости, высокой степени величия.
4		Движение ребенка направлено вверх, к небу, что символически означает его стремление к счастливому будущему. Тот факт, что ноги ребенка изображены в двух разных положениях, означает эту жизнь. Это низкий мир. Наши желания, наши мечты и писания нашей судьбы не всегда совпадают. Юноша

5		Цветущая веточка. Цветущая веточка символизирует эмоции, надежду, желание и любовь. Процветающая веточка — символ надежды. Молодость — это символ стремления к красоте.
6		Цветущее дерево. Дерево представляет две жизни в произведении. То есть дерево на земле олицетворяет эту проходящую жизнь, а ветка цветущего дерева олицетворяет эту юность, детство.
7		Синий цвет. Синий — символ неба, вселенной, мира и защиты от сглаза. Белый — символ чистоты, непорочности, света, счастья и удачи.
8		Заключение. Картина создает собирательный образ молодых людей. Речь идет о совершенстве, красоте, свободе и стремлении к жизни.

Использованная литература:

1. Философско-психологический анализ произведений изобразительного искусства. С.С.Булатов. Р.Р.Джабборов стр. 21-24.
2. Философско-психологические основы произведений изобразительного искусства. Глава IV. 27 стр.
3. Философия красоты. Н.Х.Талипов, С.С.Булатов.
4. Talipov, N. (2019). Artistic Analysis of Portraits and Other Genres. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 17(1), 317-320. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v17.1.1432>
5. Нигматжон Нозимович Талипов (2021). АМАЛИЙ САНЬАТ АСАРЛАРИГА КОМПОЗИЦИЯ ТУЗИШ ҚОНУН-ҚОИДАЛАРИ. *Scientific progress*, 1 (6), 309-316.
6. Абдираисилов, С. Ф., Толипов, Н. Х., & Толипов, Н. Н. (2017). Эффективность исторического подхода в художественном обучении. *Молодой ученый*, (20), 417-421.
7. Akhmedov, M.-U., & Kholmatova, F. (2021). FORMATION OF CREATIVE PROCESSES IN STUDENTS THROUGH TEACHING COMPOSITION IN FINE ARTS. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.03>
8. Ahmedov, M.-U., & Xolmatova, F. (2021). TEACHING STUDENTS TO DRAW ELEMENTS OF PATTERNS IN WOOD CARVING CIRCLES. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.17>

9. Халимов, М. К. Сравнение продуктивности учебной доски и проектора в преподавании предметов, входящих в цикл инженерной графики / М. К. Халимов, Р. Р. Жабборов, Б. Х. Абдуханов, А. А. Мансуров. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 6 (192). — С. 203-205. — URL: <https://moluch.ru/archive/192/48066/> 2, No. 1).
10. Jabbarov Rustam Ravshanovich. (2022). TASVIRIY SAN'ATDA MANZARA KOMPOZITSIYASINI O'QITISH ORQALI TALABALARING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANТИRISH. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(4), 145–153. Retrieved from <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/335>
11. 11.Jabbarov, R., & Rasulov, M. (2021). FURTHER FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY DRAWING LANDSCAPES IN PAINTING. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.09>
12. 12.Akhmedov Mukhomod-Umar Bakhridinovich. (2022). THE IMPORTANCE OF FOLK APPLIED ART IN THE FORMATION OF YOUTH CREATIVE ACTIVITY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 3(02), 142–156. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-02-23>
13. 13.Jabbarov, R. (2019). Formation of Fine Art Skills by Teaching Students the Basics of Composition in Miniature Lessons. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 17(1), 285-288. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v17.1.1424>
14. 14.Талипов, Н. Х. (2020). КАК СОЗДАЕТСЯ КОМПОЗИЦИЯ НАТЮРМОРТА. In *АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСКУССТВА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, МЕТОДИКА* (pp. 124-127).
15. 15.Yusubali o'g'li, Y. S. (2021). Xvi–Xvii Asrlar GArbiy Yevropa Tasviriy San'atida Maishiy Janrning Rivojlanishi. *Бошқарув ва Этика Қоидалари онлайн илмий журнали*, 1(6), 191-197.
16. 16.Талипов, Н. Х. (2022). ТАСВИРИЙ САНЪАТ МАШФУЛОТЛАРИДА ПЕРСПЕКТИВАНИ КҮЛЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ. *Бошқарув ва Этика Қоидалари онлайн илмий журнали*, 2(1), 27-36.
17. 17.Талипов, Н., & Талипов, Н. (2021). ТАЛАБАЛАРНИ БАДИЙ ТАЪЛИМ ОРҚАЛИ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. Збірник наукових праць ЛОГОС.
18. 18.Talipov Nozim Khamidovich, & Kholmurodova Fotima, Kholmurodova Zuhra. (2022). FEATURES OF ART EDUCATION FOR FUTURE FINE ART TEACHERS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 3(01), 33–39. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-01-06>
19. 19.Nazirbekova, S., Talipov, N., & Jabbarov, R. (2019). Described the Educational, Scientific, and Educational Institutions of the Miniature. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 15(2), 364-367. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v15.2.1192>
20. 20.Talipov Nigmatjon Nozimovich, Yuldasheva Nilufar Ibrahimovna, & Jabbarov Rustam Ravshanovich. (2020). Development Of Student's Creative Abilities In The Fine Arts In The Higher Education System . *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(07), 232–238. <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume02Issue07-30>
21. 21.Khamidovich, T. N., Nozimovich, T. N., Ibrohimovna, Y. N., Ravshanovich, J. R., & Kholmuratovich, M. K. (2020). DEVELOPMENT OF STUDENTS'CREATIVE ABILITIES THROUGH TEACHING. *Journal of critical reviews*, 7(6), 227-230.
22. 22.Xalilov, R. (2021). IMPORTANT FACTORS FOR TEACHING STUDENTS TO WORK ON LANDSCAPE COMPOSITION. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.10>
23. 23.Talipov, N., & Talipov, N. (2021). CREATIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE ACTIVITY THROUGH ART EDUCATION. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v3.12>
24. 24.Talipov, N. X., & Aliev, N. S. (2021). The importance of perspective in teaching art to future fine arts teachers. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(2), 97-103.
25. 25.Талипов, Н., & Талипов, Н. (2021). Проблема исторического жанра в изобразительном искусстве: взгляд на творческую школу художника Малика Набиева. *Общество и инновации*, 2(4/S), 607–613. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss4/S-pp607-613>

26. Rustam Ravshanovich, J. (2021). Formation of Creative Abilities of Students by Teaching the Genre "Landscape" of Fine Arts. *Spanish Journal of Society and Sustainability*, 1, 1-8. Retrieved from <http://sjss.indexedresearch.org/index.php/sjss/article/view/1>
27. Jabbarov, R.. (2021). Уникальное направление, вдохновленное творчеством Камолиддина Бехзода, великого миниатюриста Восточного Возрождения. *Общество и инновации*, 2(5/S), 59–67. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp59-67>
28. Ravshanovich, J. R. (2021). Rangtasvir Taraqqiyotining Ustuvor Yo‘nalishlari. *Бошқарув ва Этика Коидалари онлайн илмий журнали*, 1(6), 137-148.
29. Абдирасилов Сунатулла Файзуллаевич, & Назирбекова Шахноза Ботировна (2017). Компьютеризация и информатизация художественно- практические занятия в обучении студентов. *Инновации в науке*, (12 (73)), 21-23.
30. Абдирасилов Сунатулла Файзуллаевич (2016). Художественные традиции как основа профессионального мастерства. *Наука и образование сегодня*, (2 (3)), 63-69.
31. Абдирасилов Сунатулла Файзуллаевич, Назирбекова Шахноза Ботировна, & Махкамова Саодат Баҳтияровна (2016). Художественно-культурные традиции узбекского народного искусства на уроках изобразительного искусства. Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии, (11 (68)), 32-42.

BO`LAJAK TASVIRIY SAN`AT MUALLIMLARINI KASBGA YO`NALTIRISHDA MANZARA KOMPOZITSIYASINING O`ZIGA XOSLIGI

Talipov Nozim Xamidovich

Nizomiy nomidagi TDPU, Tasviriy san`at kafedrasi dotsenti

Sultanova Dilrabo Tulkunovna

Nizomiy nomidagi TDPU, Tasviriy san`at va amaliy bezak san`ati mutaxassisligi 1-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya

Maqolada manzara kompozitsiyasini ishlash bo`yicha asosiy amaliy tavsiyalar berilgan, mazkur yo`nalishda qo`llaniladigan individual metodlarning xususiyatlari tushuntirilgan.

Tayanch tushunchalar: manzara, ranglavha, komponovka, nisbatlarni aniqlash, kompozitsiya, perspektiva qonunlari, rang va tus munosabatlari, konstruktiv qurilish, kolorit, plener.

Bugungi kunda jahonda bo`layotgan globallashuv va ta`lim integratsiyalashuvi jarayonlarida bo`lajak mutaxassislarning kasbiy-ijtimoiy tayyorgarligini rivojlantirishga bo`lgan ehtiyoj yanada kuchaydi. Xususan, malakali mutaxassisning kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim mezon sifatida kasbga yo`naltirilgan vazifalar bilan bog`liq sifatlarni belgilash, bitiruvchining kasbiy kompetentlik sifatlarini muhim sifatlar qatoriga kiritish, bo`lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash holatini o`rganish, ularning ixtisoslik sohalari bo`yicha kasbiy kompetentligini tadqiq etish, pedagogik tashxislashning innovatsion metodlarini izlab topish va ulardan unumli, samarali foydalanish hamda amaliyotga joriy etish bo`yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish alohida ahamiyat kasb etadi.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish orqali integratsion ta`lim jarayonini loyihalashtirishning zamonaviy metodik ta`minotini yaratish, talabalarda kasbiy faoliyat sohalariga yo`naltirilgan qobiliyatlarni rivojlantirish bo`yicha tadqiqotlar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan oliy ta`lim sifatini ta`minlashdagi ijtimoiy rolini oshirish, kasbiy ta`lim mazmunini modernizatsiyalash, kompetentsiyalarga asoslangan innovatsion ta`lim muhitini shakllantirish, interfaol o`qitish metodlari va texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish asosida talabalarda kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish zaruriyatini izohlaydi.

Manzara - tasviriy san`atning tabiat ko`rinishini aks ettiradigan san`at asaridir. Unda real, hayolan ko`z oldimizga keltirilgan joylar, shahar ko`rinishlari va hokazolar tasvirlanadi. Manzara tasviriy san`atning qadimiyanlardan bo`lib, tarixiy va maishiy asarlarda ham vosita-fon sifatida muhim rol o`ynaydi. Ona tabiat qo`ynida bo`lish ijodiy fikrlar tug`ilishi va ruhlanishni o`zgarmas manbai hisoblanadi. Rassom biror bir joyni tasvirlashda o`sha muhitni chuqur o`rganmay, tahlil etmay hayolan tasvirlasa bu ish soxta chiqib tomoshabinni o`ziga jalb eta olmaydi. Muntazam ijod etish rassomni nozik sezishga va tabiatni ma`lum holatini rangli va tusli xususiyatlarini to`laqonli yetkazishga o`rgatadi. Ko`zning moslashuvi deb ataluvchi (yorug`likka ko`zning sezuvchanligini ko`tarilishi va pasayishi) natura (tabiat) har xil yoritilishda turli taassurotlarni yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, quyosh nurlarida kuzatilgan tabiat to`satdan bulutlar bilan qoplanganda barcha ranglar o`zgarib to`qroq bo`lib ko`rinadi.

Manzara etyudlarini bajarish jarayonida taqqoslash va musonabatlar bilan ishlayotganda naturani yaxlit ko`rish kerak, aks holda naturaning tus va rang munosabatlarini to`g`ri aniqlash va etyudning jozibador ko`rinishiga erishish mumkin emas. Ochiq havoda (plener) kichkina-etyudlarni rangda ishlashda avvalo asosiy rang munosabatlarini topa olish muhimdir. Buning uchun naturaning old ko`rinishidagi qarama-qarshi (tusli va rangli) dog`larni uzoqdagiga nisbatan taqqoslash kerak. Kichik o`lchamdagи etyudlarda mayda

bo'laklarga e'tibor berilmaydi asosan katta rang munosabatlarda yoziladi. Manzara etyudlarini bajarishda uncha murakkab bo'lmanan syujetlar tanlanadi (masalan uy bilan hovlining bir bo'lagi). Keyinchalik vazifani murakkablashtirib ochiq kenglikdagi manzarani tasvirlashga o'tiladi. Bunday etyudlarda havo perspektivasidagi, masalan manzaradagi rang och-to'qlik va to'yinganligini turli ko'rinishlaridagi hodisalarga asosiy e'tiborni qaratish lozim. Bunga esa manzaraning barcha ko'rinishlarini taqqoslash yo'li bilan yaxlit idrok qilish orqali erishiladi.

«...Etyudni shunday tasvirlash kerakki, birdan yer bilan suvni osmonga nisbatan tus munosabatlarni anglab mohiyatini ilg'ab olish kerak» - deydi taniqli ijodkor M.Nabiev o'z shogirdlariga. Uning o'zi etyudlarda asosiy rang munosabatlarni qurishni mohir ustasi bo'lgan.

Qisqa muddatli etyudlarni bajarish maqsadi turlicha bo'lshi mumkin: bir holatda etyud uzoq davomli ish oldidan bajariladi va unda naturadagi rang munosabatlari tahlil qilib o'rganiladi hamda uning koloritiga hos bиринчи таассуотлар belgilanadi, boshqa holda esa – shakllarni qo'shimcha va puxtarot o'rganish maqsadida uning mayda bo'laklari (inson qo'lining etyudi manzaraning ayrim bo'laklari) aniqlanadi. Rangtasvirning ayrim qonuniyatlarini puxta o'rganish uchun dala amaliyotida etyudlar bajariladi: umumiyloritganlik holati kolorit yaxlitligi va h.k.. Manzaraning etyudini tasvirlashda har doim yorug'lik tez-tez o'zgarib turadi. Hattoki quyosh bulutlar ortida bo'lsa ham u manzaraga bevosita ta'sir qiladiki, seansni boshlanishida va so'nggida manzaradagi yorug'lik holati doim turlicha bo'ladi.

«Umumiylikni izlang, - deb aytgan I. Levitan, - Rangtasvir qaror emas, u tabiatni rangtasvir ashyolarida ifodalaydi. Asarda mayda-chuyda, ikir-chikirlar bilan chalg'ib qolmasdan, umumiylusni qidiring». ¹

Taniqli ijodkorlar O'.Tansiqboev, R.Ahmedov, A.Mirzaev, I. Levitan, N. Korovinlar yagona umumiylbo'yoq surtmasi yordamida etyuddagi o't-o'lanlarni, bulutlarni va daraxtlarni mohirlik bilan tasvirlaganki ularning moddiy o'ziga xosligi, rangdorligi, jozibadorligi ko'pchilikni hozirgacha hayratga soladi. Buning sababi, ularning etyudlaridagi ranglar yoritilishining umumiyloritganlik holati mezonlari to'g'ri hisobga olinib yaratilganligidandir.

Rangtasvir ishslash jarayonida manzara ob'ektlari va narsalarni yaxlit ko'rib turish muhim. Amaliy ishslash vaqtida bиринчи ko'rinishni yorqin ranglarda keyingi ko'rinishlarni esa xiraroq ishslash kerak. Faqat yaxlit ko'rish orqali manzaraning perspektiv o'lchamlarini, ularning turli ko'rinishdagi rang munosabatlarni to'g'ri aniqlash hamda tasvirlashga erishish mumkin.

Naturaning rang munosabatlarni ifodalayotganda ranglar birdamligini ham nazarda tutish kerak, u esa yoritilish spektr tizimini yaratadi. Ertalab naturada oltinsimon pushti bo'yoqlar, kechqurun esa sariq zarg'aldoq, bulutli kunda esa – neytral kumushsimon ranglar ustun keladi. O'rmonda yashil issiq ranglar doim ustun turadi. Oydin kechada kulrang-havorang va yashil ranglar kuzatiladi.

Naturadan ishslash jarayonida rassom rang munosabatlarni mutanosibligi, umumiyloritganlik holating vazminligini kuzatib qolmay, rang koloriti va ranglar garmoniyasini yaxlitligiga erishishi kerak. Talabalarni tabiat va san'atdagi betakror go'zalliklarni ko'ra bilishi, ona-yurtga bo'lgan cheksiz muhabbatini orttirish orqali ularda manzarani tasvirlash bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni anglashi, tushunishi va uning faol ishtirokchisiga aylanishi kabi muammolar o'z yechimini topishi zarur. Manzara ishslash jarayonida talabalar uning oddiy qonuniyatlarini (chiziqli va havo perspektivasi, kolorit, kompozitsiya qonunlari) ham nazariy ham amaliy o'zlashtirib boradilar. SHu tarzda talabalarda yurtimiz tabiatiga, uning betakror qir-adirlari-yu, bog'u-rog'lari, hayvonot dunyosi va manzaralariga bo'lgan muhabbat hissi sekin asta uyg'onib boradi.

Manzara - tasviriy san'atning tabiat ko'rinishini aks ettiradigan san'at asaridir. Unda haqqoniy, hayolan ko'z oldimizga keltirilgan joylar, shahar ko'rinishlari va hokazolar tasvirlanadi. Manzara tasviriy san'atning qadimiy janrlaridan bo'lib, tarixiy va maishiy asarlarda ham vosita fon sifatida muhim rol o'ynaydi.

Ayniqsa, talabalarni tasviriy san'atga bo'lgan kasbiy qiziqishlarini shakllantirishda manzara janri asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Dastavval, manzara mustaqil janr sifatida qadimgi Xitoyning o'rta asrlar tasviriy san'atida muhim o'rin tutadi. Yevropada esa manzara janri XVI-XVII asrlarda yaxshi rivojlangan bo'lsa, Rossiyada manzara janri XVIII asrga kelib rivojlandi. Xususan, Moskva, Sankt-Peterburg arxitektura yodgorliklari rassom F.E.Alekseev tomonidan yuksak mahorat bilan tasvirlangan.

¹ Школа изобразительного искусства Т.Б, М., 1962, с. 139.

XIX asrning II yarmida realistik manzara janri gurkirab o'sdi. Bu davrda I.SHishkin, A.Savrasov, I.Levitan, V.Mashkov va boshqa rassomlar salmoqli ijod qilganlar.

O'rta SHarq san'ati, jumladan Xirot, O'rta Osiyo miniatyura san'atida manzara janri yuksak darajada namoyon bo'lган. Ayniqsa, Kamoliddin Behzodning mo''jaz asarlarida manzara tabiat ko'rinishi yuksak mahorat bilan ishlangan.

O'zbek manzara janrining haqiqiy rivojlanishi XX asrga to'g'ri keladi. Bu davrda dastgoh san'atida manzaraning nodir namunalari yaratildi. SHu davrda P.Benkov, O'.Tansiqboev, N.Karaxan, A.Mirsoatov va boshqa rassomlar o'z san'at asarlarida masalan, O'.Tansiqboevning "Issiq ko'l", "Ona o'lka", "Qayraqqum suv ombori", N.Qoraxonning "Nanay yo'li", "Sijjakda bahor", R.Temurovning Samarqand arxitektura manzara asarlarida tabiatga muhabbat va go'zallik sirlarini ochishda shakllantirdilar. Hozirgi vaqtga kelib ko'plab izlanuvchi iqtidorli rassomlar, jumladan A.Nuriddinov, O.Qozoqov, A.Mo'minovlar tabiatni madh etuvchi maftunkor manzaralarni chizib kelmoqdalar.

Manzaraning bir qancha turlari mavjud: shahar (arkitektura), qishloq (tog'lar), sanoat (zavod, fabrika me'moriy qurilishlari) manzara janrlari kiradi. Bularning har bir negizida o'zgacha mazmun, g'oya yotadi. Masalan, shahar manzarasida, shahar hayoti, baland imoratlar, transport vositalari, oromgoh bog'lar, yer osti o'tish joylari, qishloq manzarasida, bepoyon kenglik, qoya toshlar, yaylovlar, tog'lar, o'simliklar, jilvakor suvlar, ko'priklar o'quvchi yoshlarni o'ziga jalb qilishi tabiiydir. Lirk manzarada, tabiatdagi fasllar "Ertatong", "Bahor", "Oppoq qor", "Oltin kuz" kabi manzaralar tabiatning nozik, sokin go'zalligini uning uyg'onish holatini aks ettiruvchi, insonga quvonch baxsh etuvchi asarlarni ko'z oldimizga keltiramiz. Voqelik tasviri va inson atrofini o'rab olgan tabiat ko'rinishi manzarada o'z aksini topadi. SHu ma'noda manzara his-hayajonli ko'rinish va g'oyaviy mazmun kasb etadi[1. -28].

Talabalarni tasviriy san'atga kasbiy qiziqishlarini shakllantirishda manzara janri alohida ahamiyatga ega. Chunki tabiat qo'yniga chiqqan har bir talaba tabiatni o'zi bilganicha tasvirlashga intiladi. Tasviriy san'atda manzara ishlash jarayoni quyidagi amaliy mashg'ulotlar bajarilishini talab etadi:

talabalarni manzara chizish jarayoniga bog'liq bo'lgan barcha kuzatishlari ulardag'i boshlang'ich tasavvurlarini shakllantiradi;

manzara ishlashda ufq chizig'i, ko'rish nuqtasi, ko'rish maydoni, havo perspektivasi, surat tekisligi, yorug'-soya qonuniyatlarini o'zlashtiradi.

SHu bilan bir qatorda tasvirlanayotgan ob'ektdagi shox-shabba va dov-daraxtlarning shakllari, hayvonot olamining anatomik tuzilishi xususiyatlari, tog'u-toshlarning ko'rinishlarini haqqoniy obrazlarda tasvirlashni o'rganadilar. Bunday mavzuli tasvirlarni chizishda yilning har bir fasllarida turli materiallardan: al'bom, rangli qog'oz, akvarel bo'yog'i, oddiy qora qalam, rangli qalamlar, flomaster, rangli bo'rlardan foydalananib amalga oshiriladi.

Tasviriy san'atda manzarani talabalarga jonli yetkaza bilish uchun, ularni darsdan tashqari bo'sh vaqtlarida manzara chizish uchun nihoyatda qiziqarli syujet joyini tanlay bilishga o'rgatish alohida ahamiyatga ega. Manzaradagi asosiy narsalarni farqlagan holda avvaliga qog'ozga joylashtirish, keyin esa perspektivadagi usq chizig'i, ko'rish nuqtasi, ranglar bilan ishslash, yorug'-soyalarni ajrata bilish, manzara ishslash jarayonini to'g'ri tanlay olgan holda ifodalash, qog'ozga manzara ko'rinishini joylashtirish, manzaradagi daraxtlar va o'simliklarga yorug'likni qanday tushishi hamda tabiatni erta tongdagi ranglarining tiniqligini tasvirlay olish lozim. Manzara ishlashda perspektiva va to'g'ri rang tanlash o'quvchilarning ijodiy tafakkurini hamda tasavvurining boyishiga olib keladi. Tabiat manzarasidagi kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bizni o'rab olgan go'zal tabiatni aks ettirishga bo'lgan urinishlar o'quvchilarda individual xususiyalarni shakllanishiga xizmat qiladi. Masalan, usq chizig'inini to'g'ri tanlash, ranglarni to'g'ri bo'yash va h.k.lar.

Akvarelda ishslash talabalarning ijodiy qobiliyatlarini shaklanishiga, rangni idrok qilish, badiiy didini tarbiyalashga hamda hajm va fazoviy kenglikni tasavvur qilishga yordam beradi. Talabalarni manzara chizishga o'rgatishda, ularni hovli yoki bog'larga olib chiqish kerak. Ochiq havoda (plener) rasm chizish xonada chizishdan keskin farq qiladi. Tabiat qo'yniga chiqilganda talaba manzarani tasvirlash bilan bog'liq muammolarga duch keladi. Bu muammo natijasida perspektivani, ya'ni ko'rinish turgan manzarani to'g'ri, yaxlit tasvirlashda havo perspektivasini ko'rsatib berish murakkabligi, rang tanlash qiziqarli motiv va kompozitsiyani topish mahoratini kuzatish mumkin.

Shunday qilib talaba yoshlarni tasviriy san'atga kasbiy qiziqishlarini shakllantirish uchun dastavval manzara janrini tanlash ko'zlangan maqsadga tezroq erishish imkonini beradi. Manzara janrini tasavvur qilishda uning rivojlanishi, tarixi ham alohida ahamiyatga ega. Talabalarga tabiat go'zalligini uning maftunkor jihatlarini tasvirlashni o'rgatish qanchalik maroqli ekanligini his qilish mumkin.

Ayniqsa, manzara ishslash jarayonini amaliy mashg'ulotlar paytida bajarish maqsadga muvofiqdir. Talabalar manzara ishslashda ufq chizig'i, ko'rish nuqtasi, ko'rish maydoni, havo perspektivasi, surat tekisligi, yorug'-soya qonuniyatlarini o'zlashtirishlari shart. SHuning uchun tasviriy san'at janrlarini talabalarga jonli yetkazish muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlash joiz. Xususan, manzaradagi eng asosiy narsalarni farqlash, ularni avvalo qog'ozga joylashtirish undan keyingi jarayonlar ketma-ketligini esda saqlash lozim. Manzarani yaxlit ko'rish va naturaning hamma bo'laklarini barobar solishtirish qobiliyatini shakllantirish – bu rangtasvir ta'limida muhim masala. Agar havaskor rassom bu masalalarni o'zida mujassamlashtirmasa, kelgusi ishlarida ijobiy natijalarga erisha olmaydi. Aynan bir butun ko'ra bilishlik va munosabatlar bilan ishlay olish eng usta rassomni xavaskordan ajratib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.G'.M.Abdurahmonov « Kompozitsiya asoslari». -T.,- 2003.
- 2.B. Boymetov « Qalamtasvir». – T., Musiqa, 2006 y.
- 3.N. Tolipov, S. Abdirasilov, N. Oripova «Rangtasvir». -T., O'zbekiston, 2006.
- 4.O'zbekiston milliy entsiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2003.-704 b. T.5. B-444.
- 5.Usmonov O. Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi.-T.: Fan, 1997. -160 b.
- 6.Talipov Nigmatjon Nozimovich, Yuldasheva Nilufar Ibrahimovna, & Jabbarov Rustam Ravshanovich. (2020). Development Of Student's Creative Abilities In The Fine Arts In The Higher Education System . The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(07), 232–238. <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume02Issue07-30>
- 7.Khamidovich, T. N., Nozimovich, T. N., Ibrohimovna, Y. N., Ravshanovich, J. R., & Kholmuratovich, M. K. (2020). DEVELOPMENT OF STUDENTS'CREATIVE ABILITIES THROUGH TEACHING. Journal of critical reviews, 7(6), 227-230.
- 8.Xalilov, R. (2021). IMPORTANT FACTORS FOR TEACHING STUDENTS TO WORK ON LANDSCAPE COMPOSITION. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.10>
- 9.Talipov, N., & Talipov, N. (2021). CREATIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE ACTIVITY THROUGH ART EDUCATION. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v3.12>
- 10.Talipov, N. X., & Aliev, N. S. (2021). The importance of perspective in teaching art to future fine arts teachers. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 10(2), 97-103.
- 11.Талипов, Н., & Талипов, Н. (2021). Проблема исторического жанра в изобразительном искусстве: взгляд на творческую школу художника Малика Набиева. Общество и инновации, 2(4/S), 607–613. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss4/S-pp607-613>
- 12.Rustam Ravshanovich, J. (2021). Formation of Creative Abilities of Students by Teaching the Genre "Landscape" of Fine Arts. Spanish Journal of Society and Sustainability, 1, 1-8. Retrieved from <http://sjss.indexedresearch.org/index.php/sjss/article/view/1>
- 13.Jabbarov, R.. (2021). Уникальное направление, вдохновленное творчеством Камолиддина Бехзода, великого миниатюриста Восточного Возрождения. Общество и инновации, 2(5/S), 59–67. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp59-67>
- 14.Ravshanovich, J. R. (2021). Rangtasvir Taraqqiyotining Ustuvor Yo'naliishlari. Бошқарув ва Этика Коидалари онлайн илмий журнали, 1(6), 137-148.
- 15.Абдирасилов Сунатулла Файзуллаевич, & Назирбекова Шахноза Ботировна (2017). Компьютеризация и информатизация художественно- практические занятия в обучении студентов. Инновации в науке, (12 (73)), 21-23.
- 16.Абдирасилов Сунатулла Файзуллаевич (2016). Художественные традиции как основа профессионального мастерства. Наука и образование сегодня, (2 (3)), 63-69.

- 17.Абдирасилов Сунатулла Файзуллаевич, Назирбекова Шахноза Ботировна, & Махкамова Саодат Баҳтияровна (2016). Художественно-культурные традиции узбекского народного искусства на уроках изобразительного искусства. Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии, (11 (68)), 32-42.
- 18.Jabbarov, R., & Rasulov, M. (2021). FURTHER FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY DRAWING LANDSCAPES IN PAINTING. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.09>
- 19.Akhmedov Mukhomod-Umar Bakhridinovich. (2022). THE IMPORTANCE OF FOLK APPLIED ART IN THE FORMATION OF YOUTH CREATIVE ACTIVITY. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 3(02), 142–156. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-02-23>
- 20.Jabbarov, R. (2019). Formation of Fine Art Skills by Teaching Students the Basics of Composition in Miniature Lessons. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 17(1), 285-288. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v17.1.1424>
- 21.Талипов, Н. Х. (2020). КАК СОЗДАЕТСЯ КОМПОЗИЦИЯ НАТЮРМОРТА. In АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСКУССТВА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, МЕТОДИКА (pp. 124-127).
- 22.Yusubali o'g'li, Y. S. (2021). Xvi–Xvii Asrlar GArbiy Yevropa Tasviriy San'atida Maishiy Janrning Rivojlanishi. Бошқарув ва Этика Коидалари онлайн илмий журнали, 1(6), 191-197.
- 23.Талипов, Н. Х. (2022). ТАСВИРИЙ САНЬАТ МАШФУЛОТЛАРИДА ПЕРСПЕКТИВАНИ ҚЎЛЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ. Бошқарув ва Этика Коидалари онлайн илмий журнали, 2(1), 27-36.
- 24.Талипов, Н., & Талипов, Н. (2021). ТАЛАБАЛАРНИ БАДИЙ ТАЪЛИМ ОРҚАЛИ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. Збірник наукових праць ЛОГОС.
- 25.Talipov Nozim Khamidovich, & Kholmurodova Fotima, Kholmurodova Zukhra. (2022). FEATURES OF ART EDUCATION FOR FUTURE FINE ART TEACHERS. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 3(01), 33–39. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-01-06>
- 26.Nazirbekova, S., Talipov, N., & Jabbarov, R. (2019). Described the Educational, Scientific, and Educational Institutions of the Miniature. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 15(2), 364-367. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v15.2.1192>
- 27.Talipov, N. (2019). Artistic Analysis of Portraits and Other Genres. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 17(1), 317-320. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v17.1.1432>
- 28.Нигматжон Нозимович Талипов (2021). АМАЛИЙ САНЬАТ АСАРЛАРИГА КОМПОЗИЦИЯ ТУЗИШ ҚОНУН-ҚОИДАЛАРИ. Scientific progress, 1 (6), 309-316.
- 29.Абдирасилов, С. Ф., Толипов, Н. Х., & Толипов, Н. Н. (2017). Эффективность исторического подхода в художественном обучении. Молодой ученый, (20), 417-421.
- 30.Akhmedov, M.-U., & Kholmatova, F. (2021). FORMATION OF CREATIVE PROCESSES IN STUDENTS THROUGH TEACHING COMPOSITION IN FINE ARTS. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.03>
- 31.Ahmedov, M.-U., & Xolmatova, F. (2021). TEACHING STUDENTS TO DRAW ELEMENTS OF PATTERNS IN WOOD CARVING CIRCLES. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.17>
- 32.Халимов, М. К. Сравнение продуктивности учебной доски и проектора в преподавании предметов, входящих в цикл инженерной графики / М. К. Халимов, Р. Р. Жабборов, Б. Х. Абдуханов, А. А. Мансуров. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 6 (192). — С. 203-205. — URL: <https://moluch.ru/archive/192/48066/> 2, No. 1).
- 33.Jabbarov Rustam Ravshanovich. (2022). TASVIRIY SAN'ATDA MANZARA KOMPOZITSIYASINI O'QITISH ORQALI TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(4), 145–153. Retrieved from <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/335>

PEANO EGRI CHIZIG'I

Jo'rayev Hasan

Choriyeva Xolida

Termiz davlat universiteti talabalari

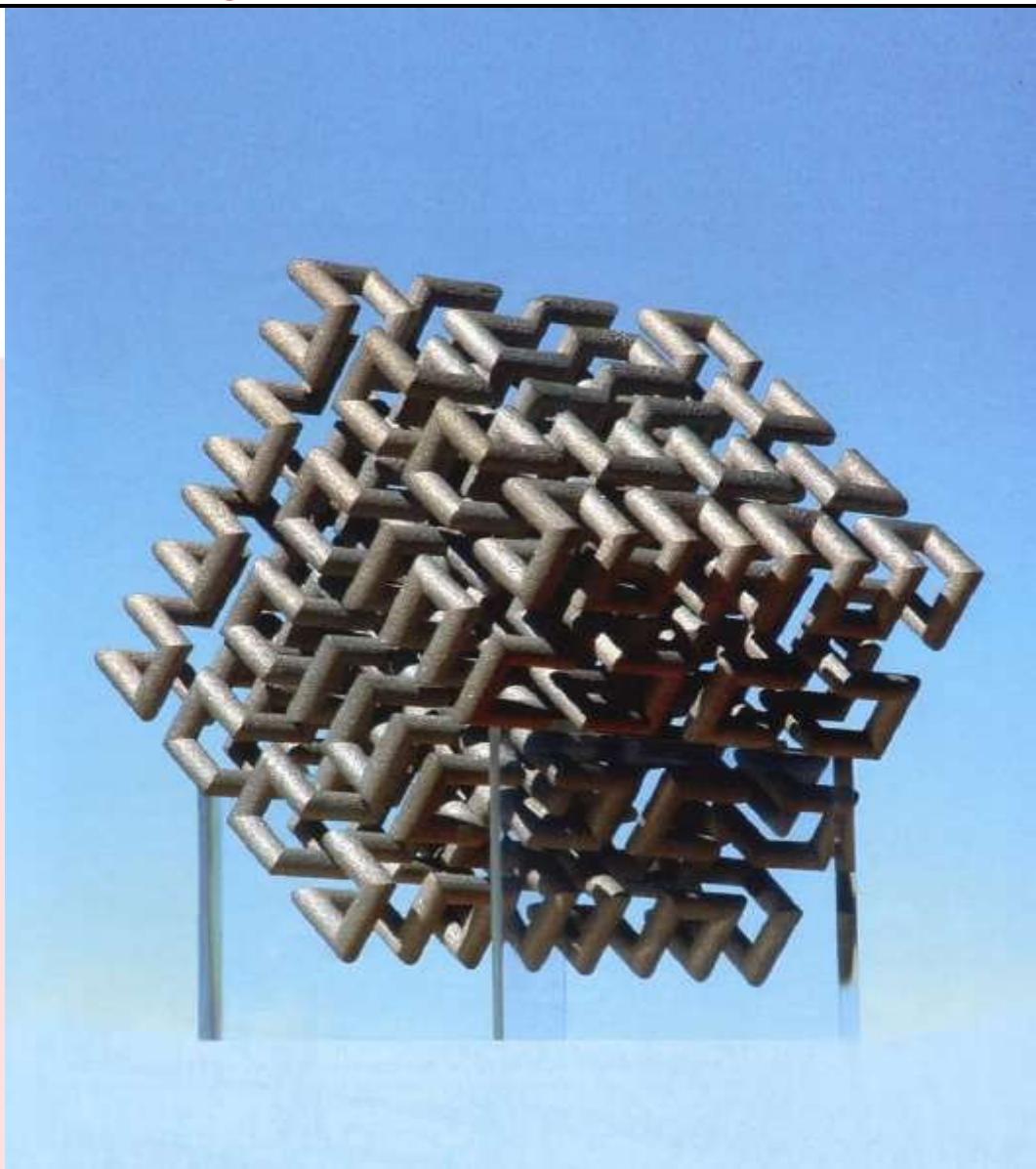
Annotatsiya

1890-yilda italyan matematigi Juzeppe Peano, fazoni to'ldiruvchi egri chiziqlar tarkumidan eng dastlabki misolni keltirish orqali, butun matematika olamini ag'dar-to'ntar qilib yubordi. Egri chiziqlarning bunday yangi turkumi haqida so'z yuritarkan, rus matematigi Naum Vilenkin "ular tufayli, matematikadagi eng asosiy ta'riflar ham o'z ma'nosini yo'qotdi" - deb ta'kidlagan edi.

Kalit so'zlar: Peano egri chizig'i, fazoni to'ldiruvchi egri chiziq.

Peano egri chizig'i termini odatda, fazoni to'ldiruvchi egri chiziq terminiga sinonim sifatida qo'llaniladi. Bunday egri chiziqlarni odatda, zigzagsimon chiziqning uzlusiz davom ettirilishi va oqibatda ushbu chiziqning o'zi joylashgan fazoni butunlay to'ldirilishi bilan yasaladi. Peano chiziqlari haqiqatan ham matematikada katta shov-shuvga sabab bo'lgan. Chunki, bunday egri chiziqning chiziqlari bir o'lchamlikka ega bo'lib ko'ringani bilan, aslida ular ikki o'lchamli maydonni egallaydi. Shunga ko'ra, Peano egri chiziqlarini aslida egri chiziq deyishning o'zi to'g'rimikin? Ustiga ustak, Peano egri chiziqlari kub, yoki, giperkub singari uch o'lchamli fazoni ham to'ldiradi! Peano egri chiziqlari uzlusiz bo'ladi. Lekin, Kox qorparchasi, yoki, Veyershtrass funksiyasidan farqli o'laroq, Peano egri chiziqlari o'zining biror-bir nuqtasiga o'zi urinma bo'lmaydi. Fazoni to'ldiruvchi egri chiziqlar uchun Xausdorf o'lchamligi 2 ga teng.

Peano egri chiziqlarining amaliy ahamiyati mavjud. Masalan, ushbu egri chiziqlar vositasida, aholi punktlariga qandaydir son marta tashrif buyurishning eng samarali yo'nalishlari belgilanadi. Ya'ni, Peano egri chiziqlarining logistika va topologiya uchun ahamiyati katta. Misol uchun, aholi punktlari bo'yicha pochta jo'natmalarini tarqatishda, pochtachilar uchun eng samarali, kamchiqim maqbul yo'nalishni belgilashda ushbu egri chiziqlardan foydalanish mumkin. o'z vaqtida, Xalqaro Qizil Yarim Oy tashkiloti AQSHdagi kasalxonalarga qon va qon quyish elementlarini tezkor yetkazib berish uchun aynan ushbu sxemadan foydalangan. Chunki, Peano egri chiziqlari, bir yo'nalishdan ikkinchisi tomon burilishdan avval, (masalan, bir shahardan boshqasiga yo'lga chiqishdan oldin) belgilangan yo'nalishdagi barcha nuqtalardan albatta o'tadi va bunda eng qisqa yo'lni tanlaydi. Hozirgi paytda, Peano egri chiziqlarini harbiy strategiya uchun qo'llash ustida ham tajribalar mavjud. Xusan, og'ir artilleriya va umuman strategik yirik quroq-aslahalarni eng maqbul topologiya asosida joylashtirishda Peano egri chiziqlarini qo'llash orqali, o'q-dorini tejash va nishonga katta aniqlikda zarba berish borasida yaxshi samaradorlikka erishish kutilmoqda.

Peano egri chizig‘ining uch o‘lchamli fazoda kengaytirilishidan hosil bo‘luvchi Gilbert kubi. Berklidagi Kaliforniya texnologiya universitetiga o‘rnatilgan. Kubning qirrasi uzunligi 4 dyumga teng.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mahmudov Y. G., RaimovG. F. Specific psychological characteristics of improving the content of physics education on the basis of solving non-standard problems //Current research journal of pedagogics. –2021. –T. 2. –No. 07. –c. 16-18.15.
2. FayzullaevichR. G. Methodology of selection, construction and solution of non-standard graphics, drawings, pictures of the department of physics" mechanics". –2021.
3. Mahmudov Y. G., RaimovG. F. Student's creative abilities in the solution of non-standard problems in physics and their evaluation //Asian Journal of Multidimensional Research. –2021. –T. 10. –No. 8. –C. 290-293.
4. Raimov, G`ayrat Fayzullayevich (2020) "MAKTAB FIZIKA DARSLARIDA NOSTANDART MASALALAR YECHISH METODIKASI," *Scientific Bulletin of Namangan State University*: Vol. 2 : Iss. 7 , Article 54. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol2/iss7/54>
5. Ganiyeich M. Y., Fayzullayevich R. G., Ugli T. S. S. SOLVING MECHANICAL PROBLEMS //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2022. – T. 3. – №. 04. – C. 83-95.

ЖЕЛЕЗОДЕФИЦИТНАЯ АНЕМИЯ У ДЕТЕЙ И ЕЁ ЛЕЧЕНИЕ.

Жалилов А.Х.

Ачилова Ф.А.

Самаркандский Государственный медицинский университет.

Аннотация. Распространенность ЖДА у детей в раннем возрасте по данным ВОЗ составляет от 17,5 до 30%. Причины возникновения железодефицитного состояния у детей достаточно разнообразны. Эффективность ферролечения является интегральным показателем двух составляющих – собственно терапевтической эффективности в купировании анемического синдрома и переносимости того или иного ферропрепарата больными. Обследовано 55 больных детей с ЖДА 1-2 степени в возрасте от 1 года до 3 лет. Основная группа принимала феррум-лек в виноградном соке (ФВС) в виде монотерапии, контрольная группа феррум-лек в виде сиропа, без добавления сока. Эффективность применения ФВС подтверждалась тем, что уже на 15-20 день лечения наступала определенная регрессия клинических симптомов и положительные сдвиги в морфофункции эритроцитарной системы больных детей. Полученные результаты позволяют рекомендовать ФВС, как эффективный и безопасный фитопрепарат для лечения и профилактики ЖДА у детей старше 1 года, а биодоступность и биоусвояемость ФВС значительно выше, нежели чем препараты железа при оральном применении.

Ключевые слова: дети, железо дефицитная анемия, феррум-лек виноградный сок.

Актуальность темы. Железодефицитная анемия (ЖДА) является одной из распространенных форм клинической патологии, встречающейся у каждого 5-го жителя планеты. Распространенность ЖДА у детей в раннем возрасте по данным ВОЗ составляет от 17,5 до 30% [3,5]. Причины возникновения железодефицитного состояния у детей достаточно разнообразны и связаны как с недостаточным поступлением железа, так и повышенным его потреблением в организме. При этом основную роль играет несбалансированное питание ребенка с ограничением мясных блюд и избыточным употреблением молочных и мучных продуктов. Важное место среди причин ЖДА занимает нарушение трансплацентарного пассажа железа, что наблюдается при осложненном течении беременности, многоплодии, а также у детей, родившихся до срока [1,2,4]. Эффективность ферролечения является интегральным показателем двух составляющих – собственно терапевтической эффективности в купировании анемического синдрома и переносимости того или иного ферропрепарата больными. Практика показывает, что при появлении минимальных признаков непереносимости больной, как правило, отказывается от лечения данным препаратом. В тоже время, обе эти составляющие, определяющие эффективность ферролечения, в свою очередь, определяются рядом факторов, а именно, ионной формой действующего начала железа, дозой элементного железа, содержащегося в том или ином препарате, а также его композицией, т.е. сочетанием железа с компонентами, способствующими лучшей усвоемости, абсорбции железа в желудочно-кишечном тракте [6,7,8]. С учетом важной роли микроэлемента железа в жизнедеятельности организма, а также широкого спектра последствий его дефицита, проблема терапии ЖДА по-прежнему остается актуальной.

Целью нашего исследования является – восполнение дефицита железа при ЖДА у детей наиболее высокоэффективным, удобным и хорошо переносимым терапевтическим средством, для устранения последствий данного заболевания.

Материалы и методы исследования. На базе детского многопрофильного медицинского центра в городе Самарканде было проведено обследование и лечение 55 больных детей с ЖДА 1-2 степени в возрасте от 1 года до 3 лет. ЖДА определялась на основании клинико-гематологических проявлений. Из обследованных детей 35 больных - дети основной группы: 15 больных ЖДА 1 степени и 20 больных с ЖДА 2 степени, которые получали предложенный нами сироп феррум-лек в виноградном соке (ФВС) в виде монотерапии. В контрольную группу включили 20 больных (10- I степенью и 10-II

степенью анемии), которые, наряду с комплексной терапией получали феррум-лек в виде сиропа, без добавления сока.

С целью восполнения дефицита железа, в зависимости от степени анемии, исходя из расчета от 2-3 мг/кг до 5-6 мг/кг массы тела, рассчитывалась курсовая доза перорального введения препаратов железа. Эффективность нашего антианемического железосодержащего препарата оценивалась по данным нарастания уровня общего гемоглобина в крови за фиксированный период времени по индексу биологической усвояемости (ИБУ) по формуле:

$$\frac{(\text{Hb после лечения} - \text{Hb до лечения}) \times 2500}{\text{ИБУ}} = \text{общее количество принятого железа}$$

Этот индекс мы рассчитывали через 3-4 недели от начала лечения ЖДА.

Результаты и их обсуждения. Мы остановили свой выбор на железосодержащем препарате феррум-лек в виде сиропа, поскольку железо в нем содержится в неионизированном виде, данный препарат не оказывает побочных действий и его можно применять, смешивая с виноградным соком. Коррекция сидеропении проводилась в двух этапах. Первый этап лечения железодефицитной анемии составляющий 1 месяц, а второй этап 2-3 месяца для пополнения запасов железа в организме ребёнка. На первом этапе доза чистого железа рассчитывалась по 5-6 мг/кг массы тела. На втором этапе лечебная доза снижалась в 1-2 раза т.е. около 2 мг/кг масса тела ребенка.

Детям основной группы был назначен предложенный нами сироп феррум-лек в виноградном соке (ФВС) в виде монотерапии, его суточная доза при легкой степени ЖДА у детей старше 1 года составлял 60 мл, при средней степени -90 мл. При этом в сутки больные получали от 50 до 55 мг чистого железа. В течение курса терапии ребенок получал от 2200 до 2500 мг железа.

При этом доза препарата корректировалась исходя из того, что виноградный сок, являясь целебным веществом, обладает мочегонным и мягким слабительным действием. В 100 мл виноградного сока концентрация железа колеблется в переделах от 1 до 2 мг % и он благоприятно действует при лечении анемий, нарушениях обмена веществ и других заболеваний.

По нашим результатам ФВС не дает каких-либо побочных эффектов, которые свидетельствуют о хорошей переносимости ФВС и его клинической эффективности при лечении ЖДА I и II степени.

Продолжительность лечения определялась сроками исчезновения клинических симптомов и нормализацией показателей периферического эритрона, которая в среднем составляло 2,5-3 месяца. Эффективность применения ФВС подтверждалась тем, что уже на 15-20 день лечения наступала определенная регрессия клинических симптомов и положительные сдвиги в морфофункции эритроцитарной системы больных детей.

Результаты исследований 35 детей с применением ФВС показали, что положительный клинико-гематологический эффект, характеризующийся улучшением общего состояния, аппетита, порозовения кожных покровов, исчезновением тахикардии и систолического шума, позитивными изменениями количества эритроцитов в их морфоструктуры наступила на 15-20 день лечения у 23 (76,6%) больных. При оценке клинической эффективности лечения обращалось внимание на динамики изменения самочувствия больных: учитывался эмоциональный статус ребёнка, цвет кожных покровов и слизистых оболочек, тонус мышц, наличие диспептических явлений, их постоянство и т.д. При этом не отмечалось непереносимость к ФВС, который в первый день назначения давался в несколько меньшей дозе (в зависимости от возраста и индивидуальных особенностей) с доведением за 2-3 дня до 50-60 мл. нельзя не отметить, что для большинства детей (94,2%) этого срока было вполне достаточно, чтобы полностью адаптироваться к вкусовым свойствам ФВС. Как показали наши наблюдения, ФВС хорошо переносился детьми, не вызывая усиления имеющихся у некоторых больных диспептических явлений.

У наблюдавших больных, в зависимости от длительности и тяжести заболевания, менялся цвет кожных покровов. У больных в большинстве случаев наблюдалась бледность, а иногда с бледно-цианотическим оттенком кожи и слизистых оболочек. Если учесть суммарно до лечения бледность кожных покровов отмечалась соответственно у 77,48% и 91,44% в контрольной группе в конце проведенного комплексного лечения у большинства детей как основной, так и в контрольной группах,

наблюдалось восстановление цвета кожных покровов, но в основной группе она наступала на 2-3 дня раньше, чем в контрольной группе.

Одним из важных показателей эффективности лечения и полноценности питания больного ребёнка является прибавка массы тела. Этот показатель является важным критерием, характеризующим биологические свойства испытуемого продукта для обоснования его применения у детей с ЖДА.

Клиническая эффективность любого антианемического железосодержащего препарата оценивается по динамике нарастания уровня общего гемоглобина в крови за фиксированный период времени. Такой показатель как ИБУ на основе динамики увеличения уровня гемоглобина позволяет определить биологическую доступность железа из различных оральных железосодержащих веществ, что указано в таблице 1.

Таблица 1.

Динамика изменений показателей эритроцитов при лечении ФВС ЖДА при I степени анемии

№	Показатели	Данные эритрона в зависимости от срока введения ФВС				
		Перед выпиской (n=10)	Спустя 3-4 недели (n=10)	P 1*	Спустя 3 мес (n=7)	P2*
1	Эритроциты, $10^{12}/\text{л}$	3,75±0,45	3,71±0,51	>0,1	4,01±0,23	>0,1
		3,76±0,26	3,92±0,29	>0,1	4,10±0,11	>0,1
2	Гемоглобин, г/л	97,12±2,05	104,10±2,71	<0,1	110,08±2,11	<0,05
		96,26±1,18	110,15±1,75	<0,001	116,07±2,17	>0,05
3	Ретикулоциты, %	11,08±0,27	7,05±0,21	<0,001	5,10±0,18	<0,001
		11,47±1,23	5,91±0,60	<0,001	4,15±0,72	<0,1
4	Гематокрит	0,34±0,03	0,32±0,02	>0,01	0,33±0,03	>0,1
		0,34±0,05	0,34±0,03	>0,1	0,35±0,04	>0,1

*Примечание : в числителе – контрольная, в знаменателе – основная группа Р₁ – достоверность с группой больных на пред выпиской, Р₂ – с группой , спустя 3 -4 недели.

Как видно из таблицы содержание концентрации гемоглобина в эритроците при даче ФВС имеют тенденцию к нормализации показателей после проведенного лечения.

Известно, что одной из основных причин развития ЖДА у детей является недостаточное поступление железа с пищей и его неполное усвоение, так как наличие гипохромии, макроцитоза, анизопойкилоцитоза являются характерными признаками, не противоречащими дефицитному ее генезу. Поэтому значительное улучшение морфологии эритроцитов у детей связываем с более высокой усвоемостью железа имеющегося в составе ФВС.

В таблице 2 приведен пример эффективности ФВС, исходя из расчета ИБУ железа данного сочетания при лечении больных ЖДА (табл.2.).

Таблица 2.

Таблица 2. Эффективность ФВС исходя из расчета ИБУ железа.

Время терапии	21 день
Уровень Нв до лечения	92,40±1,20
Уровень Нв после лечения	104,10±2,71*

	110,15±1,75
Общая доза полученного железа	1092 мг
ИБУ <u>26,8</u>	
40,6	

*Примечание: -в числителе контрольная группа, в знаменателе основная группа.

Включение в арсенал комплексной терапии развивающейся на фоне ЖДА I и II степени феррум-лек в сиропе совместно с виноградным соком оказывает высокую эффективность для нормализации сидеропении. Полная нормализация ферритинового статуса происходит за 2,5-3 месяца лечения, индекс биологической усвоемости сиропа железа, разбавленного в виноградном соке в 1,5 раза выше, чем без разбавления.

Полная нормализация ферритинового статуса происходит за 2,5-3 месяца лечения, что свидетельствует о целесообразности длительной ферротерапии, особенно ЖДА I и II степени. Важной особенностью ФВС является хорошая переносимость, высокая доступность и отсутствие побочных эффектов. Полученные результаты позволяют рекомендовать ФВС, как эффективный и безопасный фитопрепарат для лечения и профилактики ЖДА у детей старше 1 года, а биодоступность и биоусвоемость ФВС значительно выше, нежели чем препараты железа при оральном применении.

Выводы. Таким образом, комплексная терапия ЖДА у детей старше 1 года препарат ФВС является высокоэффективным, удобным в применении и хорошо переносимым терапевтическим средством, которое можно рекомендовать для коррекции сидеропении в домашних условиях в детей любых возрастных групп.

Литературы:

1. Васильева Е.В. Железодефицитная анемия у детей: современный взгляд гематолога. // «Главный врач». №3(56)/ Москва 2017. С 4-10
2. Жалилов А.Х., Ачишова Ф.А. Эффективность комплексной терапии железодефицитной анемии у детей. Журнал Проблемы биологии и медицины. Международный научный журнал №3 (89) 2016
3. Жалилов А.Х., Ачишова Ф.А., Хайдарова С.Х. Показатели периферического эритрона при железодефицитной анемии у детей. Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований ISSN 2181-1008 DOI 10.26739/109-114
4. Жарова В.Е. Частота и распространенность железодефицитной анемии // Медицинский совет № 13 /Москва 2018, С78-89
5. Стуклов Н.И., Семенова Е.Н. Лечение железодефицитной анемии. Что важнее, эффективность или переносимость? Существует ли оптимальное решение? Журнал международной медицины. 2013; 1 (2): 47—55.
6. Тарасова И.С., Чернов В.М. Принципы выбора препарата для лечения железодефицитной анемии у детей. Вопросы гематологии/онкологии и иммунопатологии в педиатрии. 2006; 10(34): 3—26.
7. Тарасова И.С., Чернов В.М. Факторы, определяющие правильность и эффективность лечения детей с железодефицитной анемией. Вопросы практической педиатрии. 2011; 6 (3): 49—53.
8. Deicher R., Horl W.H. New insights into the regulation of iron homeostasis. Eur. J. Clin. Inv. 2006; 36: 301—8.
9. Ибатова Ш. М. и др. Эффективность применения абрикосового масла у детей с рахитом //Вопросы науки и образования. – 2019. – №. 27 (76). – С. 40-46.
10. Hikmatovich I. N., Xolmatovich J. A., Axtamovna A. F. O'SMIRLARDAGI VULGAR ACNE KASSALIGINI KOMPLEKS DAVOLASHNI ISHLAB CHIQISH VA SAMARADORLIKNI ANIQLASH //БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ. – 2022. – С. 323-326.
11. Hikmatovich I. N., Xolmatovich J. A., Axtamovna A. F. ATOPIK DERMATITLI BEMORLARNI PROGRESSIV BOSQICHDA MAHALLIY DAVOLASH SAMARADORLIGINI BAHOLASH //БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ. – 2022. – С. 259-263.

12. Абророва В. А., Ачилова Ф. А. ЛЕЙКОЗ У ДЕТЕЙ //ТАЪЛИМ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАҲЛИЛИ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ. – 2022. – С. 106-108.
13. Khaidarjonovna K. S., Kholmatovich J. A. Clinical and Laboratory Peculiarities of Prolonged Current of Non-Social Pneumonia in Children //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 266-277.
14. Ибатова Ш., Ачилова Ф. ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РИСКА РАЗВИТИЯ ОЖИРЕНИЯ У ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ //Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований. – 2021. – Т. 2. – №. 3.1. – С. 2-4.
15. Кодирова М., Хайдарова С., Ачилова Ф. ERTA YOSHLARDAGI BOLALARDA NOREVMATIK MIOKARDITNING KLINIK VA EKG DAGI ASOSIY SIMPTOMLARI //Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований. – 2021. – Т. 2. – №. 3.1. – С. 30-32.
16. Жалилов А., Ачилова Ф., Хайдарова С. Показатели периферического эритрона при железодефицитной анемии у детей //Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 109-114.
17. Ачилова Ф., Раббимова Д., Ибатова Ш. Нарушение электрической систолы у детей с незаращением межжелудочковой перегородки //Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 60-63.
18. Ачилова Ф. А., Тухтаев У. Ф., Раббимова Д. Т. СИНДРОМ УДЛИНЕННОГО ИНТЕРВАЛА QT У ДЕТЕЙ С НЕРЕВМАТИЧЕСКИМ МИОКАРДИТОМ //Молодежь и медицинская наука в XXI веке. – 2014. – С. 33-34.
19. Рузиева З. и др. Экг особенности сердечно-сосудистой системы при миопатии дюшенна у детей //Журнал проблемы биологии и медицины. – 2015. – №. 2 (83). – С. 104-105.
20. Ачилова Ф. А. СИНДРОМ УДЛИНЕННОГО ИНТЕРВАЛА QT У ДЕТЕЙ С НЕЗАРАЩЕНИЕМ МЕЖЖЕЛУДОЧКОВОЙ ПЕРЕГОРОДКИ //Молодежь и медицинская наука в XXI веке. – 2017. – С. 9-11.

IMPORTANCE OF THE NEW PLATFORM OF THE (PTS) PROFESSIONAL TESTING SYSTEM IN TEACHING COMPUTER AND ENGINEERING GRAPHICS

Tojboyev Jasurbek Zokirjon o'g'li

Tashkent state pedagogical university named after Nizami

Student of master degree

bekjasurbek@mail.ru

Abstract. The use of digital technologies is one of the main directions in the teaching of abstract professional sciences, especially today in the training of specialists. To this end, we want to introduce a new innovative platform (PTS) Professional Testing system.

Key words: “web-master”, “web-leader”, “web-project manager”, “web-designer”, “web-programmer”, “specialist in website promotion”, “Internet advertising specialist”, “website tester”.

Абстракт. Использование цифровых технологий - одно из основных направлений в преподавании абстрактных профессиональных наук, особенно сегодня в подготовке специалистов. С этой целью мы хотим представить новую инновационную платформу

Ключевые слова: «Веб-мастер», «Веб-лидер», «Менеджер веб-проектов», «Веб-дизайнер», «Веб-программист», «Специалист по продвижению сайтов», «Специалист по интернет-рекламе», «Тестирующий сайт».

Abstrakt. Kasbiy fanlarni o'qitishda ayniqsa bugungi kunda mutahasis kadrlar tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish asosiy yo'naliishlardan bir hisoblanadi shu maqsadda yangi innovatsion plataforma (PTS) Professional Testing system taqdim etmoqchimiz.

Kalit so'zlar: “web-master”, “web-leader”, “web-project manager”, “web-designer”, “web-programmer”, “specialist in website promotion”, “Internet advertising specialist”, “website tester”.

Since independence in the Republic of Uzbekistan, great attention has been paid to the field of education. The President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev emphasized: “Today, when the world is changing rapidly, new challenges and threats to stability and sustainable development of nations arise, more than ever before, attention to education, spiritual, moral principles, inculcation of young people with a desire for knowledge, needs for self-improvement. Enlightenment and education are the key to the prosperity of peoples. It is enlightenment and education that lead people to good deeds, goodness, tolerance”.

One of the features of the modern development of education is its digital technologies. Digital technologies is a global social progress, the peculiarity of which is that the dominant type of activity is the collection, accumulation, production, processing, storage, transmission and use of information, carried out on the basis of modern microprocessor and computer technology, as well as on the basis of various means of information sharing.

The processes taking place in connection with the digital technologies of society contribute not only to the acceleration of the scientific and technical process, the intellectualization of all types of human activity, but also to the creation of a qualitatively new information environment of society, which ensures the development of the individual's creative potential.

Training in computer graphics - one of the most important areas of using a personal computer, is considered today as the most important component of education. Achievements in the field of ICT update the issues of training a specialist in the field of presenting information in the form of graphic images: drawings, diagrams, drawings, sketches, presentations, animated videos, virtual worlds, etc. The professional training of

future specialists in the field of computer graphics should be focused on the training of a competitive specialist in demand in the labor market in the context of the growing pace of computerization of education. From the moment of studying computer graphics in educational institutions, teachers have accumulated some experience in teaching, but the didactic system of teaching this section has not yet been formed, due to the dynamism of the field of computer graphics and the high demands of the labor market for graduates. Modern computer graphics is a fairly broad area of scientific knowledge, covering the methods, technologies and tools for creating computer two-dimensional and three-dimensional images of various nature, as well as interactive and animated products. New consumers of computer graphics are constantly appearing; new qualified personnel are required — artists and developers of computer models and representations. In connection with the development of information technology, it is in the field of computer graphics that the most new specialties have appeared. A few years ago, for example, the new profession "web-master" was identified in the labor market, which is quite popular and highly paid today. Currently, several new related specialties have developed from the specialty "web-master", "web-leader", "web-project manager", "web-designer", "web-programmer", "specialist in website promotion", "Internet advertising specialist", "website tester", etc., that is, more specific specializations that are taught in professional colleges become relevant. Of course, all this should be reflected in the content of the discipline.

Thus, the relevance of the research topic was revealed: to improve the methodology of teaching graphics in professional colleges, and in particular, when learning how to use the new platform of (PTS) Professional Testing system .

The aim of this article is to develop an improved methodology for teaching graphics in the environment for students of professional colleges using didactic technologies.

Object of article: the process of teaching students in professional colleges computer and engineering graphics.

The main goal of the article : methodology of teaching students in professional colleges computer and engineering graphics in the environment using didactic materials.

To achieve the intended goal it was necessary to solve the following tasks:

1. To analyze the scientific and educational literature on the topic of research,
2. To analyze the state of the organization and methods of conducting classes on the subject of "Computer and Engineering Graphics" in professional colleges.
3. Develop electronic didactic materials and, based on their application, organize classes to study the capabilities of the active program.
4. To carry out an experimental verification of the effectiveness of the proposed methodology for teaching computer graphics in the internet environment in professional colleges.

In order to solve this problem I want to recommend new platform which gives opportunities using digital and communication technologies. By our group is created new (PTS) Professional Testing system site which can teach , and testes automatically. The (PTS) gained intern the amount of information about graphics which give learns find easily any information in wanted form, which means the information in the platform is given in Audio, video, and text forms.

And now I will explain why information in the (PTS) is given forms like above.

The reason is the people is divided into three groups when they receiving information visualist, audialist, knistetik .It means that visualist accept main information by watching, for audialist important listening information but knistetik people understand when they do it themselves and the platform of (PTS) based on this at end of the final examples learner can take an exam in order to take sertificate and to see their knowledge so from my point of view it is very useful for all of them.

The practical significance of the study lies in the fact that the materials of this study can be successfully used in the pedagogical practice of a professional college, which will contribute to the activation of educational and cognitive activities of students.

Referencsec

1. Chan Lin. Formats and prior knowledge on learning in a computer-based lesson / Journal of Computer Assisted Learning. - 2001, N 17, p. 409 - 419.

2. CamtasiaStudio developer company website <http://techsmith.com> -.
3. Collection of test tasks for the course "Informatics and IT". Methodical manual // Zakirova F.M., Nabiulina L.M., Saratovskaya A.S. - Toshkent, "Fan va texnologiya Markazining bosmoxonasi", 2008. - 194 p.
4. Sergeev A.P.; Kushchenko S.V. "Basics of computer graphics. Adobe Photoshop and CorelDRAW are two in one. Tutorial ", Moscow 2006, p. 544;
5. Smolina M.A. "CorelDRAW12. Self-instruction ", Moscow 2005, p. 592;
6. Solovov, A.V. Computer graphics in engineering education / A.V. Solovov. - <http://masters.donntu.edu.ua/2007/fvti/konoplyova/library/7.htm>.
7. Халимов, М. К., Ташимов, Н. Э., & Маликов, К. Г. (2015). ЧИЗМАЧИЛИК ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ДИДАКТИК ЎЙИНЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ. In Сборники конференций НИЦ Социосфера (No. 51, pp. 118-121). Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro.
8. 8.Халимов, М. К. (2016). Роль самостоятельной работы в профессиональной подготовке будущих педагогов. Молодой ученый, (4), 845-846.
9. 9.Мурадов, Ш. К., Халимов, М. К., Мирзалиев, З. Э., & Рамазанова, Г. С. (2017). Определение параметров формы и положения кривых 2-го порядка. Молодой ученый, (7), 454-457.
10. 10. Valiev, A. (2021). ABOUT THE FEATURES OF THE PERSPECTIVE OF SIMPLE GEOMETRIC SHAPES AND PROBLEMS IN ITS TRAINING. Збірник наукових праць SCIENTIA. вилучено із <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/10540>
11. 11. Валиев Аъзамжон Нематович. (2021). Об Особенности Перспективы Простых Геометрических Фигур И Проблемах В Ее Обучении. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(4), 54-61. Retrieved from <http://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/116>
12. 12. Dilshodbekov, Shoxboz Dilshodbekovich (2021) "FOREIGN EXPERIENCE OF TEACHING ENGINEERING GRAPHIC DISCIPLINES BASED ON COMPUTER GRAPHICS," *Scientific Bulletin of Namangan State University*: Vol. 2: Iss. 2, Article 79. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol2/iss2/79>
13. 13. Аширбаев, А. (2021). ЧИЗМАЧИЛИК ТАЪЛИМИНИНГ УЗВИЙЛИГИНИ ТАЪМИЛЛАШ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ. ГРААЛЬ НАУКИ, (6), 434-439. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.06.2021.082>
14. 14. Аширбаев, А. (2021). Chizmalarga o 'lcham qo 'yishda yuzaga kelishi mumkin bo 'lgan tipik xatolar va ularning oldini olish omillari. Общество и инновации, 2(3), 7-15.
15. 15. Gulomova, N. (2021). "Uzatmalar" mavzusini o 'qitishda "iSpring Quiz Maker" dasturidan foydalanib, talabalarga nostandart testlar orqali bilish faolligini faollashtirish. Жамият ва инновациялар, 2(5), 8-18. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5-pp8-18>
16. 16. Дишодбеков, Ш. Д. (2021). MUHANDISLIK KOMPYUTER GRAFIKASI FANIDAN MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKILLASHTIRISH USULI. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 4(1).
17. 17. Gulomova, N., Abdusalomova, X., & Abdusalomova, M. (2021). YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA AMALIY SAN'AT TA'LIMINING O'RNI VA AHAMIYATI. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-01.10.2021.v2.33>
18. 18. Gulomova, N. (2021). CHIZMA GEOMETRIYA, CHIZMACHILIK DARSLARIDA TALABALARGA TESTLAR ORQALI ULARNING BILIMINI ANIQLASH. ГРААЛЬ НАУКИ, (4), 404-408. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.075>
19. 19. Malikov, K. G. (2020). Theory and practice of construction of axonomeric projects. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(9).
20. 20. Gafurovich, M. K. (2021). Axonometry New Practical Graphical Methods For Determining System Parameters. Psychology and Education Journal, 58(2), 5710-5718.
21. 21. Kozim, M., Zilola, F., & Sanjarbek, S. (2019). DETERMINATION OF THE PARAMETERS OF THE DEFAULT ISOMETRIC VIEW USING METHOD OF RECTANGULAR AUXILIARY PROJECTION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).

22. 22.Байдабеков, А. К., Мурадов, Ш. К., Адилов, П. А., & Ташимов, Н. Э. Кривые второго порядка как сечения поверхностей второго порядка по наперед заданным параметрам.
23. 23.Мурадов, Ш. К., Халимов, М. К., Мирзалиев, З. Э., & Рамазанова, Г. С. (2017). Определение параметров формы и положения кривых 2-го порядка. Молодой ученый, (7), 454-457.
24. 24.Мирзалиев, З. Э., Халимов, М. К., Маликов, К. Г., & Абдухонов, Б. Х. (2017). Методика использования нового механизма для построения аксонометрических проекций. Молодой ученый, (8), 1-6.
25. 25.Kholmuratovich, M. K., Mardanaqulovich, A. S., Ravshanovich, J. R., Sharifovna, K. U., & Shodiyevna, B. O. (2020). Methodology of Improving Independent Learning Skills of Future Fine Art Teachers (On the Example of Still Life in Colorful Paintings). International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(05).
26. Jabbarov, R., & Rasulov, M. (2021). FURTHER FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY DRAWING LANDSCAPES IN PAINTING. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.09>
27. Халимов, М. К. Сравнение продуктивности учебной доски и проектора в преподавании предметов, входящих в цикл инженерной графики / М. К. Халимов, Р. Р. Жабборов, Б. Х. Абдуханов, А. А. Мансуров. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 6 (192). — С. 203-205. — URL:<https://moluch.ru/archive/192/48066/>
28. Xalimov M., & Farxodova, Z. (2021). DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY MAKING PROBLEM SOLUTION SITUATION IN DRAWING SUBJECT. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.62>
29. Muslimov, S. N. (2019). THE ROLE OF PERSONALITY-ORIENTED EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY-GRAPHIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGICAL SCIENCES. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(6), 442-445.
30. Shoxboz, D. (2019). THE ESSENCE OF TEACHING ENGINEERING COMPUTER GRAPHICS AS A GENERAL TECHNICAL DISCIPLINE. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).

CHIZMACHILIK DARSLARIDA TALABALAR YO'L QO'YADIGAN TIPIK XATOLARNING OLDINI OLISHGA QARATILGAN OGOHLANTIRUVCHI VAZIFALAR DAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.

Raxmonjonov Xusan Akbarovich

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti

Muhandislik grafikasi va dizayn nazariyasi mutaxassisligi magistratura talabasi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada grafik savodxonlikni egallashda talabalar tomonidan yo'l qo'yiladigan tipik xatolar va ularning oldini olishda xatoga yo'l qo'yishga moyillik yaratuvchi vazifalardan foydalanish masalasi yoritilgan.*

Kalit so'zlar. *Grafik savodxonlik, tipik xato, xatoga yo'l qo'yishga moyillik yaratuvchi vazifalar, ogohlantiruvchi vazifalar.*

Аннотация. В этой статье обсуждаются типичные ошибки, допускаемые учащимися при овладении графической грамотностью, и использование заданий, создающих склонность к ошибкам при их предотвращении.

Ключевые слова. Графическая грамотность, типичные ошибки, задачи, подверженные ошибкам, задачи предупреждения.

Annotation. This article discusses the typical mistakes made by students in the acquisition of graphic literacy and the use of tasks that create a tendency to make mistakes in their prevention.

Keywords. Graphic literacy, typical error, error-prone tasks, warning

Ta'limda nazariyani o'rganish bilan bir qatorda vazifa va mashqlarni bajarish ham mavjud. Vazifalar bajarish nafaqat talabalarga ishlab chiqarish va amaliyatda o'rganilgan nazariyani qo'llashni, balki o'rganilgan nazariyani chuqurroq anglashni, fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Chizmachilik fanini o'qitish faoliyatida ham talabalarning grafik topshiriqlarni bajarishiga katta ahamiyat beriladi. Pedagogikada vazifalarni yechish bo'yicha G. A. Ball¹ hamda boshqalar tomonidan bir qancha ishlar qilingan va bat afsil o'rganilgan.

Biz G. I. Sarantsevning vazifa va mashq konseptsiyasining mazmunini taqqoslab vazifa konseptsiyasining mazmuni mashq konseptsiyasining mazmunidan kengroq degan fikriga qo'shilamiz. Bizning ishimizda ham, "provokatsion vazifa" iborasini ishlatganda, vazifa kontseptsiyasining mazmuni mashqlar kontseptsiyasining mazmunidan kengroq tushunamiz.

"Vazifa qiyin yoki oddiy bo'lishi mumkin; birinchi holda, uning yechimini topish qiyin, ikkinchisida oson. Vazifani bajarishning qiyinligi vazifaning kontseptsiyasiga kiradi: qiyinchilik bo'lmasa, muammo ham bo'lmaydi.

M.I. Zaykina, V.A. Kolosovalarning ishlarida "talabalarni noto'g'ri yechim yoki noto'g'ri javob tanlashga undovchi shartlari, ko'rsatmalari yoki boshqa motivatorlari bo'lgan barcha shu kabi vazifalarga provokatsion xarakterdag'i vazifalarni qo'llash" taklif etiladi².

Ogohlantiruvchi vazifalar nafaqat talabalarning, balki mакtab va kollej o'quvchilarining ham turli xil noto'g'ri tushunchalarini yoki xatolarini oldini olishning samarali vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Darsda

¹ Балл Г. А. ория учебных задач: Психолого-педагогический аспект. — М.: Педагогика, 1990.

² М. И., Колосова В. А. Провоцирующие задачи // Математика в школе. - №6. - 1997. - . 32.

ogohlantiruvchi vazifalar qo'llanganda "talaba oldindan tayyorlangan tuzoqqa tushganda xijolat tortadi, g'azablanadi, afsuslanib, u ushbu holatning o'ziga xos xususiyatlariha ahamiyat bermaganligi sababli noqulay vaziyatga tushib qoladi". O'qituvchi yoki talabalar oldida xatoga yo'l qo'ygan talabada bu vaziyat kuchli taassurot qoldiradi, uzoq vaqt davomida noto'g'ri xatti-harakatlarni eslab qoladi va keyinchalik bunday xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun ogohlantirish vazifasini o'tovchi refleks paydo bo'ladi.

M. I. Zaikin³, V. A. Kolosova⁴ provokatsion xarakterdagi matematik vazifalarning har bir turlarini ajratib ko'rsatishadi.

Adabiyotni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, bir qator olimlar matematika darslarida provokatsion vazifalardan foydalanish muammosiga murojaat qilishgan.

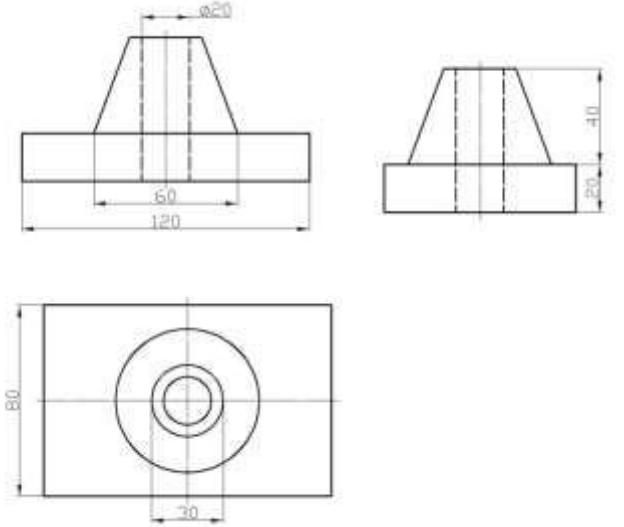
I. S. Grigoreva, "bu to'g'rimi ...?" degan nom bilan vaqtincha provokatsion ishlarning oltinchi turini taklif qiladi. Muallif ushbu turdag'i vazifalarni quyidagicha tushuntiradi:" bu talabalar niqoblangan yoki aniq noto'g'ri xulosa chiqaradigan yashirin xato bilan mulohaza yuritishni taklif qiladi "⁵.

I. S. Grigorevaning ta'kidlashicha, agar u to'g'ri yoki yo'qligini so'rash uchun fikrlashning har bir bosqichida ogohlantirishni kiritish mumkinligini ta'kidlaydi. Odatta talabalar hiyla-nayrangni sezmasdan "Ha" deb javob berishadi va shu bilan boshqalarning xatosini qabul qilishadi".

Ya. I. Grudenov, A. M. Sereda, V. I. Sereda provokatsion muammolarni psixologiya nuqtai nazaridan ishlatishni ko'rib chiqdilar⁶. Mualliflarning ta'kidlashicha ogohlantiruvchi mashqlarni muntazam ravishda qo'llash diqqatni, aql-idrokning aniqligini oshiradi, o'z-o'zini nazorat qilishni rivojlantiradi.

xato noto'g'ri o'xshashliklarni qo'llash orqali talabalar avvalgi tajribani yangi ob'ektga asossiz ravishda qo'llashi orqali yuzaga keladi.

Shuning uchun, xatolarni keltirib chiqaradigan vazifalar bloklari o'z-o'zini nazorat qilish vositasi bo'lishi mumkin. Blokda, ko'rib chiqilayotgan vazifalar qatorida, boshqalar bilan taqqoslaganda bajarilmaydigan vazifa bo'ladi, ya'ni ogohlantirishni o'z ichiga oladi.

Xatolikni o'z ichiga olgan chizilgan chizmadan so'ng, o'qituvchi savol beradi: vazifa shartini sinf taxtasida bajarilgan chizma qanoatlantiradimi?

Ehtimol, talabalarning biri chizilgan xatoni ko'radi va uni tushuntirishi mumkin. Agar talabalar xatoni mustaqil ravishda aniqlay olmasalar, o'qituvchi talabalarning e'tiborini quyidagi savollar yordamida chizishdagi xatolarga qaratishi mumkin.

O'qituvchi. – Shtrix chiziqni qanday hollarda ishlatardik va uning qalinligi qanday edi?

Talaba. Buyumning ko'rinnmaydigan chiziqlarini chizishda. Uning qalinligi Asosiy yo'g'on tutash chiziqdan 2 yoki 3 marta yupqa bo'ladi.

³ Зайкин М. И., Колосова В. А. Провоцирующие задачи // Математика в школе. - №6. - 1997. - . 32-36;

⁴ Колосова В.А. Совершенствование системы методической работы математическими ошибками школьников: дис. анд. пед. наук : 13.00.02 / Колосова Вера Анатольевна. - Арзамас, 1997. - 148с. - Библиогр.: 132-147.

⁵ Григорьева И.С. Отклики на атьи прошлого учебного года // Математика в школе. - 1998. - №6. . 72.

⁶ Груденов Я. И. Совершенствование методики работы учителя математики: Кн. для учителя / Яков Иосифович Груденов. — М.: Пропагандация, 1990. С.— 223.

O'qituvchi. – Frontal ko'rinishga qaraganda, bu buyumning qaysi chiziqlari tepadan qaraganimizda bizga ko'rinxaydi?

Talaba kerakli chiziqlarni ko'rsatadi.

O'qituvchi. – Bitta buyumning frontal, gorizontal va profil ko'rinishi qog'ozning turli joyida chizilishi mumkinmi?

Talaba. – Yo'q. Gorizontal ko'rinish proeksiyon bog'liq holda frontal ko'rinishning ostida, profil ko'rinish esa forntal ko'rinishninig o'ng tomonida chizilishi lozim va oralaridagi masofa teng bo'lishi kerak.

O'qituvchi. – Kesik konus vazifa shartidagidek to'g'ri joylashtirildimi?

Talaba. – Yoq. Teskari joylashtirildi.

So'ng o'quvchi vazifani ko'chirib chizishda va shartni bajarishda to'g'ri chizmani chizadi.

Bu chizmani bajarishda vazifa matnini tushunish bosqichida talabalar ushbu vazifada e'tiborga olishlari kerak bo'lgan asosiy narsa vazifa shartini to'g'ri tushuna olishi (geometrik jismlarni tahlil qila olish) va berilgan tavsif asosida detalni qog'oz yuzasiga standartlarga mos tarzda to'g'ri chiza olishi (geometrik jismlarni tasvirlashni bilish).

Talabalarning topshiriqni o'zlashtirishini tekshirish uchun o'qituvchi 2-vazifasini 1-vazifasiga o'xshash qilib berishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda har bir ogohlantirish turi ma'lum bir turdag'i xatolarning oldini olishga qaratilgan. Bunday ogohlantirish turlari yordamida grafik vazifalarni bajarishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolarning ayniqsa tipik xatolarning oldini olishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Kozim, M., Zilola, F., & Sanjarbek, S. (2019). DETERMINATION OF THE PARAMETERS OF THE DEFAULT ISOMETRIC VIEW USING METHOD OF RECTANGULAR AUXILIARY PROJECTION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).
2. Байдабеков, А. К., Мурадов, Ш. К., Адилов, П. А., & Ташимов, Н. Э. Кривые второго порядка-как сечения поверхностей второго порядка по наперед заданным параметрам.
3. Мурадов, Ш. К., Халимов, М. К., Мирзалиев, З. Э., & Рамазанова, Г. С. (2017). Определение параметров формы и положения кривых 2-го порядка. Молодой ученый, (7), 454-457.
4. Мирзалиев, З. Э., Халимов, М. К., Маликов, К. Г., & Абдухонов, Б. Х. (2017). Методика использования нового механизма для построения аксонометрических проекций. Молодой ученый, (8), 1-6.
5. Kholmuratovich, M. K., Mardanaqulovich, A. S., Ravshanovich, J. R., Sharifovna, K. U., & Shodiyevna, B. O. (2020). Methodology of Improving Independent Learning Skills of Future Fine Art Teachers (On the Example of Still Life in Colorful Paintings). International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(05).
6. Jabbarov, R., & Rasulov, M. (2021). FURTHER FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY DRAWING LANDSCAPES IN PAINTING. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.09>
7. Халимов, М. К. Сравнение продуктивности учебной доски и проектора в преподавании предметов, входящих в цикл инженерной графики / М. К. Халимов, Р. Р. Жабборов, Б. Х. Абдухонов, А. А. Мансуров. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 6 (192). — С. 203-205. — URL:<https://moluch.ru/archive/192/48066/>
8. Xalimov M., & Farxodova, Z. (2021). DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY MAKING PROBLEM SOLUTION SITUATION IN DRAWING SUBJECT. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.62>
9. Muslimov, S. N. (2019). THE ROLE OF PERSONALITY-ORIENTED EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY-GRAPHIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGICAL SCIENCES. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(6), 442-445.
10. Shoxboz, D. (2019). THE ESSENCE OF TEACHING ENGINEERING COMPUTER GRAPHICS AS A GENERAL TECHNICAL DISCIPLINE. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).

11. 11.Халимов, М. К., Ташимов, Н. Э., & Маликов, К. Г. (2015). ЧИЗМАЧИЛИК ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ДИДАКТИК ЎЙИНЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ. In Сборники конференций НИЦ Социосфера (No. 51, pp. 118-121). Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro.
12. 12.Халимов, М. К. (2016). Роль самостоятельной работы в профессиональной подготовке будущих педагогов. Молодой ученый, (4), 845-846.
13. 13.Мурадов, Ш. К., Халимов, М. К., Мирзалиев, З. Э., & Рамазанова, Г. С. (2017). Определение параметров формы и положения кривых 2-го порядка. Молодой ученый, (7), 454-457.
14. 14.Valiev, A. (2021). ABOUT THE FEATURES OF THE PERSPECTIVE OF SIMPLE GEOMETRIC SHAPES AND PROBLEMS IN ITS TRAINING. Збірник наукових праць SCIENTIA. вилучено із <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/10540>
15. 15.Валиев Аъзамжон Нематович. (2021). Об Особенности Перспективы Простых Геометрических Фигур И Проблемах В Ее Обучении. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(4), 54-61. Retrieved from <http://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/116>
16. 16.Dilshodbekov, Shoxboz Dilshodbekovich (2021) "FOREIGN EXPERIENCE OF TEACHING ENGINEERING GRAPHIC DISCIPLINES BASED ON COMPUTER GRAPHICS," *Scientific Bulletin of Namangan State University*: Vol. 2: Iss. 2, Article 79. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol2/iss2/79>
17. Ашираев, А. (2021). ЧИЗМАЧИЛИК ТАЪЛИМИНИНГ УЗВИЙЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ. ГРААЛЬ НАУКИ, (6), 434-439. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.06.2021.082>
18. Ашираев, А. (2021). Chizmalarga o'lcham qo 'yishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tipik xatolar va ularning oldini olish omillari. Общество и инновации, 2(3), 7-15.
19. Gulomova, N. (2021). "Uzatmalar" mavzusini o'qitishda "iSpring Quiz Maker" dasturidan foydalanim, talabalarga nostandart testlar orqali bilish faolligini faollashtirish. Жамият ва инновациялар, 2(5), 8–18. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5-pp8-18>
20. Дишодбеков, Ш. Д. (2021). MUHANDISLIK KOMPYUTER GRAFIKASI FANIDAN MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKILLASHTIRISH USULI. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 4(1).
21. Gulomova, N., Abdusalomova, X., & Abdusalomova , M. (2021). YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA AMALIY SAN'AT TA'LIMINING O'RNI VA AHAMIYATI. Збірник наукових праць ЛОГОΣ. <https://doi.org/10.36074/logos-01.10.2021.v2.33>
22. Gulomova, N. (2021). CHIZMA GEOMETRIYA, CHIZMACHILIK DARSLARIDA TALABALARGA TESTLAR ORQALI ULARNING BILIMINI ANIQLASH. ГРААЛЬ НАУКИ, (4), 404-408. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.075>
23. Malikov, K. G. (2020). Theory and practice of construction of axonometric projects. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(9).
24. Gafurovich, M. K. (2021). Axonometry New Practical Graphical Methods For Determining System Parameters. Psychology and Education Journal, 58(2), 5710-5718.

ДАННЫЕ ЭХОКАРДИОГРАФИИ ПРИ МАЛЫХ АНОМАЛИЙ СЕРДЦА У ДЕТЕЙ.

Ачилова Ф.А.

Жалилов А.Х.

Самаркандский государственный медицинский университет, Узбекистан

Аннотация. По данным эхокардиографического исследования у детей и подростков была изучена распространенность и структура малых аномалий сердца. Частота выявления, которых при эхокардиографическом исследовании колеблется по разным данным от 39 до 68,9 %. Преобладали малые аномалии левого желудочка и митрального клапана. Выявлены следующие малые аномалии развития сердца: пролапс митрального клапана (ПМК) - у 23 (42,2%) детей, аномально расположенные хорды левого желудочка (АРХЛЖ) - у 19 (36,5%) больных, сочетанные МАС наличием ПМК и внутрижелудочных образований - у 10 (19,2%) больных.

Ключевые слова: малые аномалии сердца, эхокардиография, дети.

За последнее десятилетие структура сердечно-сосудистой патологии в детском возрасте претерпела существенные изменения. Увеличился удельный вес нарушений сердечного ритма, кардиомиопатий и врожденных пороков сердца [1,3]. В настоящее время все большее значение приобретают состояния, связанные с изменениями в сердце при дисплазии соединительной ткани (ДСТ) [2,4,6]. Данное обстоятельство обусловлено внедрением в клиническую практику ультразвукового исследования сердца, позволившего прижизненно диагностировать множество заболеваний на ранних этапах их развития, выявлять не резко выраженные отклонения от нормы и, в целом, расширить возможности кардиологов. Неинвазивность метода, широкие показания к исследованию, возможность его непрерывного мониторинга и высокая разрешающая способность диагностической аппаратуры позволяют выявлять микроструктурные изменения в сердце, которые в дальнейшем получили определение «малых аномалий сердца» (МАС) [1,5]. МАС - гемодинамически малозначимые анатомические изменения архитектоники сердца и магистральных сосудов, не приводящие к грубым нарушениям функций сердечно-сосудистой системы [2, 3]. Данные структуры (аномально расположенные хорды и трабекулы, пролапсы сердечных клапанов, небольшая аневризма перегородок сердца, пролабирующие гребенчатые мышцы и удлиненный евстахиев клапан в правом предсердии, открытое овальное окно, пограничная дилатация аорты и легочной артерии, функционально узкая аорта) вызывают сегодня большой интерес у врачей разных специальностей [1,3,5]. МАС в ряде случаев являются основой кардиоваскулярной патологии у детей, вместе с тем, некоторые исследователи считают их вариантами нормы или пограничными состояниями. Однако МАС могут с годами сами становиться причиной развития самых разнообразных осложнений или усугублять другие патологические состояния или заболевания [6,7]. Превышение установленного порогового уровня сердечной стигматизации у здоровых детей (более 3 малых аномалий развития сердца) свидетельствует о возможном неблагополучии как в отношении факторов, влияющих на формирование здоровья, так и показателей, характеризующих его [2]. Частота выявления их при эхокардиографическом исследовании (ЭхоКГ) среди детей и подростков по разным данным колеблется от 39 до 68,9 % [2, 6, 8].

Цель исследования - выявить распространенность и структуру малых аномалий сердца у детей и подростков по данным эхокардиографического исследования.

Материал и методы исследования. Были проанализированы ЭхоКГ результаты 52 детей и подростков в возрасте от 3 до 15 лет, получавших лечение в областном детском медицинском центре, в отделение кардиоревматологии. Данные исследуемых детей собирались при помощи клинико-анамнестическо-функционального метода. Анализировались характер течения анте-, интра- и пренатальных периодов, перенесенные и сопутствующие заболевания, наличие кардиоваскулярных жалоб. Исследования проводили на ультразвуковых сканерах в В-режиме, режимах импульсно-

волновой, постоянно-волновой допплерографии (аппарат Toshiba, Capasee 2). Статистическая обработка полученных результатов проводилась методами вариационной статистики, все значения результатов обработаны с использованием компьютерных стандартных программ Microsoft Excel 2010. Изучение структур сердца проводили из стандартных позиций, используя парастernalный, апикальный, субкостальный и супрастernalный доступы.

Результаты исследования и их обсуждение. При ультразвуковом исследовании сердца у детей выявлялись различные по локализации и сочетанию МАС, среди которых преобладали малые аномалии левого желудочка и митрального клапана. Выявлены следующие малые аномалии развитии сердца: пролапс митрального клапана (ПМК) - у 23 (42,2%) детей, аномально расположенные хорды левого желудочка (АРХЛЖ) - у 19 (36,5%) больных, сочетанные МАС наличием ПМК и внутрижелудочных образований - у 10 (19,2%) больных. Причем, у 10 детей (19,2% от всех выявленных МАС), выявлено различное сочетание аномалий. Так одновременно были диагностированы ПМК и дополнительные хорды левого желудочка (6 случая – 11,5%), дополнительные хорды левого желудочка и открытое овальное окно (2 случая – 3,8%) (таблица 1).

Таблица. 1

Структура и частота выявленных МАС

МАС	Число случаев	%
Пролапс митрального клапана	23	42,2
Аномально расположенные хорды левого желудочка	19	36,5
Сочетанные МАС:	10	19,2
Открытое овальное окно	4	7,7
Дополнительные хорды левого желудочка	6	11,5

Проведенный анализ частоты встречаемости малых аномалий развития сердца показал, что наиболее часто выявляются аномально расположенные хорды левого желудочка, дополнительные хорды и пролапс митрального клапана. Установлено, что клинически и функционально значимыми МАС у детей являются множественные аномально расположенные хорды в левом желудочке в сочетании с нарушениями сердечного ритма, пролапсы сердечных клапанов с измененными створками клапанов (по типу миксоматозных) и гемо- динамически значимой регургитацией.

ПМК выявлялся в 2 раз чаще ($p<0,05$) у детей основной группы (42,2%). Из них у 63,8% детей определялся ПМК передней створки, значительно реже и - пролапс задней и обеих створок (соответственно 20,9% и 15,3%). У большинства детей с ПМК глубина пролабирования створок (3,0-5,8 мм) и регургитация на уровне клапанного кольца не превышали I степени. Последняя достоверно чаще наблюдалась у детей - 34,4% ($p<0,002$). У 1 пациента (4,3%) в исследованной группе отмечалась II степень ПМК по глубине пролабирования (передняя створка - 7,0 мм, задняя створка - 3,0 мм) с регургитацией на уровне клапанных колец (в пределах физиологической нормы).

В соответствии с классификацией малых аномалий развития сердца топографические варианты аномально расположенных хорд левого желудочка (АРХЛЖ) распределились следующим образом: поперечные - 9 (47,4%), диагональные - 5 (26,3%), продольные - 3 (15,8%), множественные- 2 (10,5%) случаев.

Анализ систолической функции левого желудочка показал, что у детей старшего возраста насосная функция сердца была закономерно выше, чем у пациентов младшего школьного возраста. Сравнительный анализ показателей систолической функции сердца выявил тенденцию к повышению средних значений УО, ФИ, ФУ, МОС и СИ при АРХЛЖ в возрасте 11-13 лет и их достоверное превышение ($p<0,05$) у детей в 14-15 летнем возрасте, что свидетельствует о повышении насосной и сократительной функции левого желудочка. Наряду с этим, тенденцию к повышению насосной функции левого желудочка имели также 15 (12,6%) детей 7-10 лет с ПМК значения объемных показателей (КДО, КСО, УО) которых были выше, чем при других типах МАС. Для эффективной насосной функции сердца необходимо адекватное диастолическое наполнение желудочков, в чем убеждают высокие значения КДО, УО и брадикардия, способствующая увеличению времени

диастолического наполнения, то усиление насосной функции сердца в условиях ваготонии можно расценивать как компенсаторную реакцию.

В таблице 2 приведены особенности центральной гемодинамики у детей с малыми аномалиями сердца. Таблица 2.

Особенности центральной гемодинамики у детей с МАС.

	ПМК п = 23	АРХ ЛЖ п = 19	Сочетан. МАС п = 10
Конечно-диастолический диаметр левого желудочка (КДД ЛЖ) (мм)	46,25±0,8	45,4±0,6	45,7±1,0
Конечно-sistолический диаметр левого желудочка (КСР ЛЖ) (мм)	28,8±0,7	28,4±0,4	28,9±0,7
Конечно-диастолический объем (КДО ЛЖ) (мм)	97,9±4,5	93,1±2,8	97,61±5,1
Конечно-sistолический объем (КСО ЛЖ) (см ³)	33,9±2	31,0±1,2	32,4±1,9
Минутный объем (см ³)	64,9±2,8	4,4±0,2	65,3±3,5
Ударный объем (см ³)	4,4±0,2	63,9±2,1	4,8±0,4
Фракция выброса (ФВ)	66,9±0,87	67,1±0,8	66,9±0,8
Фракция укорочения (ФУ)	36,8±0,6	37,3±0,6	37,3±0,6

Как показали наши исследования у 11 (47,8%) человек с ПМК величина конечно-диастолического диаметра левого желудочка была больше 75 перцентиля, что выше, чем у детей с дополнительными структурами в полости левого желудочка ($p<0,05$) и значительно выше по сравнению с размерами внутреннего диаметра левого желудочка в контрольной группе ($p<0,001$).

В результате проведенного исследования мы выяснили, что показатели центральной гемодинамики у детей были несколько нарушены. Достоверной разницы в размерах левого желудочка мы не получили, однако у 8 (34,8%) больных детей с АРХЛЖ из величина КДД ЛЖ была выше 75 возрастного перцентиля, что является достоверно выше ($p<0,05$) аналогичного параметра в контрольной группе - 2 (7,7%) детей. У 4 (40%) детей с сочетанными изменениями диаметр левого желудочка в диастолу был выше 75 перцентиля, что достоверно выше аналогичного показателя в контрольной группе ($p<0,05$).

Анализ частоты выявления МАС по годам (табл.3) показал относительно стабильные результаты их диагностирования. Так в 2013 г. выявлено 18 случаев МАС (34,6%) от всех обследованных, в 2014 г. выявлено – 15 случаев (28,8%), в 2015 г. – 18 случаев (34,6%) (таблица 3.).

Таблица 3.

Анализ частоты встречаемости МАС в 2013-2015 годах

Год	2013	2014	2015
Количество МАС	18	15	18
% от всех обследованных	34,6	28,8	34,6

Таким образом установлено, что клинически и функционально значимыми МАС у детей являются АРХ в левом желудочке в сочетании с нарушениями сердечного ритма, пролапсы сердечных клапанов с измененными створками клапанов (по типу миксоматозных) и гемодинамически значимой регургитацией. Частота встречаемости малых аномалий развития сердца остается стабильной за последние три года. Наиболее часто выявляются малые аномалии левого желудочка: аномально расположенные хорды левого желудочка, дополнительные хорды и пролапс митрального клапана.

Следовательно, показано, что внутрисердечная гемодинамика у детей с МАС характеризуется стойкими изменениями систолической и диастолической функций левого желудочка, которые возможно вызваны адаптационной перестройкой внутрисердечной гемодинамики.

Список литературы

1. Ачилова Ф.А., Жалилов А.Х. Показатели эхокардиографии при малых аномалиях сердца у детей. Журнал Проблемы биологии и медицины. Международный научный журнал №1 (93) 2017. 31-33 б.
2. Ачилова Ф.А. Клинико-функциональные особенности сердечно-сосудистой системы при малых аномалиях сердца у детей. Re-health Электронный научный журнал ISSN 2181-0443 Выпуск №4. Андиган 2020
3. Гнусаев С.Ф., Белозеров Ю.М. Эхокардиографические критерии малых
4. аномалий сердца// Ультразвуковая диагностика.- 2007.- №3. - С.23-27.
5. Кадурина Т.И.Наследственные коллагенопатии. СПб: Невский диалект, 2012.-270 с.
6. Мутафьян О.А.Пороки и малые аномалии сердца у детей и подростков. СПб: Изд. дом СПБМАПО, 2015.-480 с.
7. Кодирова М.М., Хайдарова С.Х., Ачилова Ф.А. Клиника и основные признаки невротического миокардита на ЭКГ у детей раннего возраста. Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований ISSN 2181-1008 DOI 10.26739/2181-1008 N 3.1 (том II), 30-32.
8. Трисветова Е.Л., Юдина О.А. Анатомия малых аномалий сердца. Минск: «Белпринт», 2006.- 104 с.
9. Eidem B.W., Cetta F., O'Leary P.W. Echocardiography in Pediatric and Adult Congenital Heart Disease. Philadelphia, 2019.- 500 р.
10. Ибатова Ш. М. и др. Эффективность применения абрикосового масла у детей с рахитом //Вопросы науки и образования. – 2019. – №. 27 (76). – С. 40-46.
11. Hikmatovich I. N., Xolmatovich J. A., Axtamovna A. F. O'SMIRLARDAGI VULGAR ACNE KASSALIGINI KOMPLEKS DAVOLASHNI ISHLAB CHIQISH VA SAMARADORLIKNI ANIQLASH //БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ. – 2022. – С. 323-326.
12. Hikmatovich I. N., Xolmatovich J. A., Axtamovna A. F. ATOPIK DERMATITLI BEMORLARNI PROGRESSIV BOSQICHDA MAHALLIY DAVOLASH SAMARADORLIGINI BAHOLASH //БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ. – 2022. – С. 259-263.
13. Абророва В. А., Ачилова Ф. А. ЛЕЙКОЗ У ДЕТЕЙ //ТАЪЛИМ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАХЛИЛИ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ. – 2022. – С. 106-108.
14. Khaidarjonovna K. S., Kholmatovich J. A. Clinical and Laboratory Peculiarities of Prolonged Current of Non-Social Pneumonia in Children //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 266-277.
15. Ибатова Ш., Ачилова Ф. ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РИСКА РАЗВИТИЯ ОЖИРЕНИЯ У ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ //Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований. – 2021. – Т. 2. – №. 3.1. – С. 2-4.
16. Кодирова М., Хайдарова С., Ачилова Ф. ERTA YOSHLARDAGI BOLALARDA NOREVMATIK MIOKARDITNING KLINIK VA EKG DAGI ASOSIY SIMPTOMLARI //Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований. – 2021. – Т. 2. – №. 3.1. – С. 30-32.
17. Жалилов А., Ачилова Ф., Хайдарова С. Показатели периферического эритрона при железодефицитной анемии у детей //Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 109-114.
18. Ачилова Ф., Раббимова Д., Ибатова Ш. Нарушение электрической систолы у детей с незаращением межжелудочковой перегородки //Журнал гепато-гастроэнтерологических исследований. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 60-63.
19. Ачилова Ф. А., Тухтаев У. Ф., Раббимова Д. Т. СИНДРОМ УДЛИНЕННОГО ИНТЕРВАЛА QT У ДЕТЕЙ С НЕРЕВМАТИЧЕСКИМ МИОКАРДИТОМ //Молодежь и медицинская наука в XXI веке. – 2014. – С. 33-34.
20. Рузиева З. и др. Экг особенности сердечно-сосудистой системы при миопатии дюшенна у детей //Журнал проблемы биологии и медицины. – 2015. – №. 2 (83). – С. 104-105.

21. Ачилова Ф. А. СИНДРОМ УДЛИНЕННОГО ИНТЕРВАЛА QT У ДЕТЕЙ С НЕЗАРАЩЕНИЕМ МЕЖЖЕЛУДОЧКОВОЙ ПЕРЕГОРОДКИ //Молодежь и медицинская наука в XXI веке. – 2017. – С. 9-11.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВРЕМЯ ПЕРЕХОДНЫХ ПРОЦЕССОВ ФОТОЧУВСТВИТЕЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ CdO-CdTe-Mo В ДЛИННОВОЛНОВОЙ ЧАСТИ СПЕКТРА ПОГЛОЩЕНИЯ

О.К. Атабоев^{1,2*},

Р.Р. Кабулов³,

Д.Р. Кодиров¹,

М.Н. Жуманиёзов (бакалавр)¹

¹Нукусский филиал Ташкентского университета информационных технологий имени Мухаммада аль-Хоразмий

²Нукусский филиал Навоийского государственного горного института

³Физико-технический институт НПО АН РУз

*E-mail: omonboy12@mail.ru

Аннотация: Работа посвящена исследованиям влияния монохроматического излучения длинноволновой области спектра поглощения и величины сопротивления внешней нагрузки на время жизни неравновесных носителей заряда в фоточувствительной структуре на основе CdO-CdTe-Mo. Исследование зависимости времени жизни неравновесных носителей заряда при длинах волн 630 nm и 800 nm от величины сопротивления нагрузки показало, что изменения могут быть связаны с перезарядкой дефектных состояний в фотоактивной части слоя теллурида кадмия, под действием фотогенерированных и инжектированных носителей заряда.

Ключевые слова: гетероструктура, фотоприемник, фототок, сопротивление нагрузки, время жизни неосновных носителей заряда, светодиоды.

INVESTIGATION OF THE TRANSIENT PERIOD OF THE PHOTO-SENSITIVE STRUCTURE OF CdO-CdTe-Mo IN THE LONG-WAVE PART OF THE ABSORPTION SPECTRUM

O.K. Ataboev^{1,2*},

R.R. Kabulov³,

D.R. Kodirov¹,

M.N. Jumaniyozov (bachelor)¹

¹Tashkent University of Information Technologies Nukus branch

named after Mukhammad al-Khorazmy

²Nukus branch of Navoi State mining institute

³ Physical-Technical Institute of SPA «Physics-Sun» ASUz

Abstract. The work is devoted to the study of the influence of monochromatic radiation in the long-wavelength region of the absorption spectrum and the value of the resistance of an external load on the lifetime of nonequilibrium charge carriers in a photosensitive structure based on CdO-CdTe-Mo. The investigation of the dependence of the lifetime of nonequilibrium charge carriers at wavelengths of 630 nm and 800 nm on the load resistance showed that the changes can be associated with the recharging of defect states in the photoactive part of the cadmium telluride layer under the action of photogenerated and injected charge carriers.

Keywords: heterostructure, photodetector, photocurrent, load resistance, minority carrier lifetime, LEDs.

Одним из важных параметров фоточувствительных структур, определяющих коэффициент преобразования электромагнитной энергии, является время жизни неосновных фотогенерированных

носителей заряда (τ). Так как данная физическая величина сильно влияет на выходные энергетические параметры любых фоточувствительных структур.

Исследование релаксационных характеристик фотоприемников (ФП), таких как, затухание величины фототока (J_{ph}), при освещении прерывистым светом, дает возможность оценить величину времени жизни и установить механизм фотогенерации неравновесных носителей заряда, а также процессы их рекомбинации. Известно, что величина фототока зависит от концентрации фотогенерированных носителей заряда – (n) [1].

Релаксационная зависимость концентрации носителей заряда, при освещении прерывистым излучением, описывается соотношением [1]:

$$n = n_0 \exp(-t/\tau) \quad (1)$$

n_0 -квазистационарное максимальное значение концентрации фотогенерированных носителей заряда, t - текущее время релаксации после прекращения воздействия импульсного светового сигнала на структуру.

Для определения времени жизни неосновных носителей заряда экспериментальным путем необходимо построить в полулогарифмическом масштабе зависимость величины фототока от времени. Наклон полученной прямой даст величину времени жизни неосновных носителей в фотоактивной части фото-чувствительной структуры.

Для проведения исследований были изготовлены фоточувствительные гетероструктуры на основе In-n-CdO/p-CdTe-Mo [2], в которых в качестве фронтального буферного слоя использовались прозрачно – проводящие слои CdO n-типа проводимости, с шириной запрещенной зоны (E_g) равной $2.7 \pm 0,05$ eV, толщиной 100-200 nm. Прозрачно-проводящий слой n-CdO наносились на поверхность p-CdTe с $E_g \approx 1.5 \pm 0,05$ eV, методом магнетронного распыления на постоянном токе в атмосфере аргона и кислорода [3]. В качестве мишени использовался чистый металлический кадмий. Базовым материалом для структур, как указывалось выше, служили пленки p-CdTe, выращенные методом сублимации в потоке водорода на поверхности подложки из молибдена [2]. Удельное сопротивление p-CdTe пленок составляло $\rho \approx 10^3 \div 10^4$ Ohm·cm, а толщина $d \approx 50$ μm. Подложки из молибдена толщиной 500 μm служили, так же, тыльным электрическим собирающим контактом. Верхним, собирающим электрическим контактом для фотогенерированных электронов, служил металлический индий, нанесенный методом вакуумного термического напыления на поверхность слоя n-CdO, через шаблон – маску в виде гребенки.

На рис. 1 представлена конструкция созданной фоточувствительной структуры In-n-CdO/p-CdTe-Mo и схема ее установки для измерения времени жизни носителей заряда.

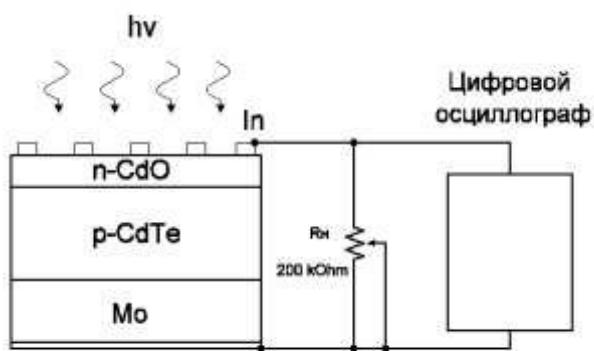

Рис. 1. Конструкция созданной гетероструктуры In-n-CdO/p-CdTe-Mo и схема установки для измерения времени жизни.

В качестве источника модулирующего электромагнитного излучения использовались LED светодиоды, с длиной волн ($\lambda_1 = 800$ nm, $h\nu \approx 1,55$ eV и $\lambda_1 = 630$ nm, $h\nu \approx 1,97$ eV) мощностью 40 mW. На излучающие светодиоды с генератора прямоугольных импульсов Г5-54 подавались

нормированные по длительности импульсы напряжения величиной 5 V, длительностью 100 μ s, частотой следования 2 kHz и скважностью равной 5.

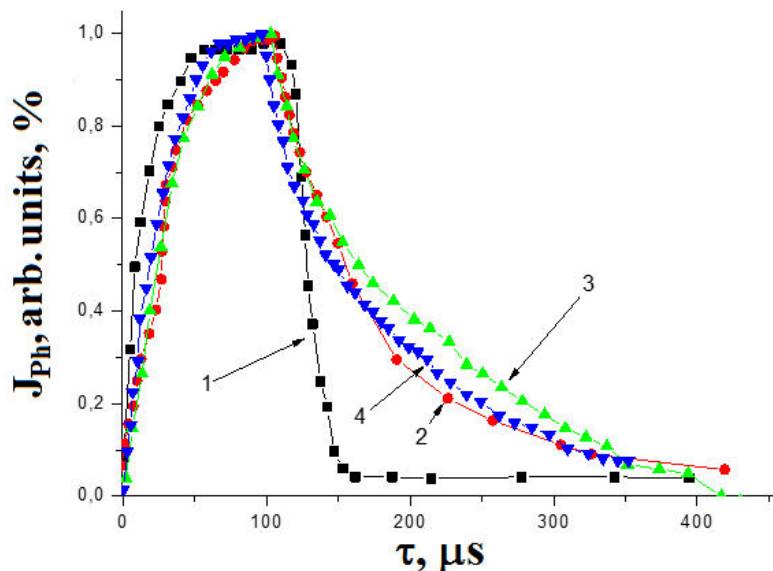

Рис. 2. Релаксационные кривые, снятые с нагрузочных сопротивлений различной величины: 1-82 Ohm, 2-417 Ohm, 3-51 kOhm, 4-200 kOhm, при освещении светодиодом, с длиной волны $\lambda_1 = 630$ nm.

Созданная гетероструктура, нагружалась на переменное сопротивление R_L , импульсный отклик со структуры подавался на вход цифрового осциллографа RIGOL-1102E, с функцией оцифровки и сохранения в цифровой форме данных.

На рис. 2 представлены результаты измерения релаксационных кривых, зафиксированных с нагрузочных сопротивлениями различной величины от 82 Ohm до 200 kOhm при освещении светодиодом, с длиной волны $\lambda_1 = 630$ nm.

На рис. 3 представлены экспериментальные результаты зависимости времени жизни фотогенерированных носителей заряда – n от R_L , исследованные в гетероструктуре CdO-CdTe-Mo, при освещении монохроматическим излучением с максимумами на длинах волн $\lambda_1 = 630$ nm и $\lambda_2 = 800$ nm.

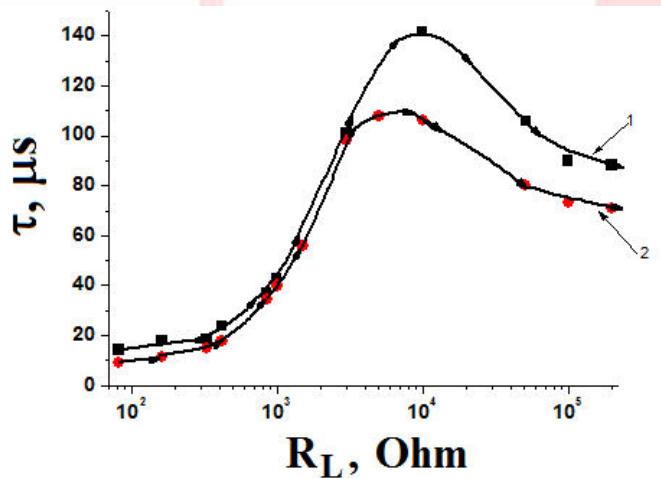

Рис. 3. Зависимости времени жизни фотогенерированных носителей заряда от R_L , при освещении монохроматическим электромагнитным излучением с $\lambda_1 = 630$ nm (1) и $\lambda_2 = 800$ nm (2).

Из рис. 3. следует, что зависимость времени жизни фотогенерированных носителей заряда в исследованном диапазоне R_h , в гетероструктуре имеет более высокие значения при освещении светом с $\lambda_1 = 630$ nm, чем при $\lambda_2 = 800$ nm. Во первых это связано с тем, что излучение с длинной волны $\lambda_1 = 630$ nm проходя слой n -CdO, в основном поглощается в объемной – квазинейтральной части слоя p -

CdTe, которая является малодефектной области по отношению к граничной части гетероперехода *n*-CdO/*p*-CdTe, где рекомбинация фотогене-рированных носителей относительно мала и величина фототока больше $J_{ph}(\lambda_1) > J_{ph}(\lambda_2)$. Во втором случае, кванты излучения поглощаются, как в объемной – квазинейтральной части слоя *p*-CdTe, так и в слое *p*-CdTe, вблизи области тыльного молибденового контакта, где скорость рекомбинации намного больше, из-за близости границы с молибденом и $J_{ph}(\lambda_1) < J_{ph}(\lambda_2)$. Из-за разницы постоянной кристаллической решетки, контактирующих материалов CdTe и Mo, образуются дислокации несоответствия и рекомбинационные центры. Рекомбинация неравновесных носителей заряда в них уменьшает время жизни носителей заряда [4]. Как видно из рис. 3 время жизни, сначала растет с увеличением R_h от 80 Ohm до 10^4 Ohm. В дальнейшем изменение времени жизни с ростом R_L замедляется и наблюдается его уменьшение.

Дальнейшее увеличение $R_L > 10^4$ Ohm, приводит к уменьшению времени жизни. Так как в гетероструктуре In-*n*-CdO/*p*-CdTe-Mo генерированный фото-ток и инжекционный темновой ток направлены в противоположные стороны.

Литература

1. S.M. Sze, K.Ng. Kwok. Physics of Semiconductor Devices. John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2007, p.763.
2. Sh. A. Mirsagatov, R. R. Kabulov, and M. A. Makhmudov. Injection Photodiode Based on an *n*-CdS/*p*-CdTe Heterostructure. Semiconductors// 2013, Vol. 47, No. 6, pp. 825–830.
3. К. Чопра, С. Дас, Тонкопленочные солнечные элементы (Мо: ,Мир, 1986,-222 с).
4. A.Yu. Leiderman, M.M. Kashaev. “Lifetime specifics of nonequilibrium carriers in photoelectric cells based on gallium arsenide obtained via the Czochralski method”. Applied Solar Energy, Vol. 49, No. 4, pp. 244-247, 2013.

TYPOLOGICAL ANALYSIS OF MEDICAL DISCOURSE

Axmedjanova Malika Muxamadaliyevna

UZSWLU Master Department Student

Аннотация

В данной статье рассматриваются внешний вид, различия, сходство и типологические особенности медицинских слов в языках. Статья состоит из аннотации по запросу, ключевых слов, введения, основной части, заключения и списка литературы.

Ключевые слова: аффиксы, точность, аббревиатуры, переводческая ошибка, медицинская терминология, медицинская перевод

Annotation

This article discusses the appearance, differences, similarities and typological features of medical words in languages. The article consists of an abstract on request, keywords, introduction, main body, conclusion and list of references.

Keywords: affixes, accuracy, abbreviations, translation error, medical terminology, medical translation

Present day medical terminology is addressed by a perplexing framework, a bunch of clinical and paramedical terms that have created because of the exceptionally old improvement of world medication and clinical science, which is growing progressively right up 'til now. Somewhat recently of the XX and early XXI hundreds of years in the clinical field, there is a synchronous course of unification of disciplines that existed independently, and division, separation of strengths into profoundly specific ones. Each term depends on a lexical unit of a specific language Phonetics (V.M. Leichik calls it a substrate of a term), which gets explicit elements in wording. Simultaneously, the term has normal lexical elements specifically, it holds the capacity to exist in a bunch of choices (very much like a common word). Terms are not exceptional words, but rather words with a unique capacity - to be an indication of an idea in a phrasing framework. Analysts perceive the way that a term, similar to some other lexeme, has phonetic, derivational, morphological, collocational and different elements of regular language units.

A medical term, as indicated by the creator's definition, is a phonetic unit that jam the overall lexical elements of normal language units in a clinical expressed data set (macrosystem), which is an assortment of aggregate information of ordinary and corresponding (unusual) medication (microsystems).

Correlative medication in many nations is viewed as somewhat as conventional, incompletely as current conventional, yet not having legitimate logical affirmation, but rather not being a bad guy of science. Given an integrative clinical methodology, specialists join the ordinary, for example normal, clinical practice with techniques and method for corresponding furthermore, elective medication. Hence, present day clinical wording is a complicated arrangement of articulation, stockpiling and transmission of extraordinary clinical and paramedical terms, which has a specific characterization progressive system that has been working for a long period and simultaneously is dynamic regarding articulation and content, permitting changes in the grouping of names regarding new disclosures in the field under study. The advanced jargon of the language of medication is incredibly various. Its premise is clinical wording, which is its getting sorted out primary part "because of its exceptional association and mental potential".

Code words are indivisible pieces of clinical phrasing. The logical writing has given different depictions of this sign, that's what which recommends double speaks are complex, of an evolving climate. The lexical-grammatical course of action of code word is different and it has the elements of profound dullness, strategic nonpartisanship and alterability. The semantic broad word reference, altered by etymologist O.S. Akhmanova, characterizes doublespeak as "an enthusiastically dull articulation or expression that give the impression discourteous, and rude to the speaker, and can be utilized as an equivalent word.

In the word reference altered by A.A. Evgeneva, doublespeak is characterized as "a word or state utilized rather than an articulation that is viewed as unacceptable or troublesome for a specific explanation." - evasion of indecent words, mellowed articulation) a nonpartisan word or articulation that appears to be impolite, profane, despicable, indecent to the speaker, inseparable from the thought he needs to exact. For instance, advanced age instead of old age; to digress from reality as opposed to lying; to be held instead of postponement; tissue rather than stoutness.

In the Uzbek linguistics there are also numerous studies on the subject of euphemism. N. Ismatullaev was the first researcher to explain the quality of the evolutionist groups. We have also used from the studies of Kh. Kodirova and Z. Kholmanova to clarify the semantic groups of euphemism. But the euphemism of Uzbek medicine has been neglected in the archeological research of Uzbek linguistic. Therefore, by analyzing the medical euphemism of materials from the medical periodicals, we tried to classify thematic groups of medical euphemisms in Uzbek.

On the basis of the observation and analysis of the medical euphemisms in Uzbek, it can be stated that the medical evidences are used as-frightening||, ||abusive|| and —speechless|| instead of improper expressions; which enhances medical speech and unpleasant news is made neutral. The euphemisms of the researchers are based on the research methods of the study and the classification of the thematic categories. On the basis of Russian materials, J.W. Warbot, L.A. Bulakhovsky, B.A. Larin, L.P. Crisin's research and English materials are included in such analyzes as J.N. Nimen and J. Silver. In particular, various aspects of medical euphemisms, medical lexicon on Russian/English materials were investigated in the proceedings of E.N. Maligina, S.A. AgadjanYan, A.N. Kudryasheva, G.A. Abramova and E. Pikalova.

Combining the classification of euphemistic units listed above with the names of the above mentioned names , the disease, the psychological, the mental and physical consequences, the effects of the crime and the consequences, the impoverishment and deprivation, sexual relations, etc. thematic groups. Thematic classification of euphemistic units based on English materials is reflected in the R.H. Holder's research. The scientist formed a series of analytical podcasts, which has been described as a field of 65 semantic fields including a more detailed classification of these categories. In particular, it violates national and ethnic origin, ethnicity, religion, alcoholism, war, national conflicts, games, murderers, sex offenders, suicide, pregnancy and child abduction, legal and social norms of burial (prostitution, aggression, theft and etc.). In addition, researchers from the English language department emphasize the problems, such as, abortion, bankruptcy, unwanted sexual harassment, unemployment and corruption. Emphasizing the euphemistic units along with the researches of scientists, we have come to the conclusion that among all of classifications thematic ones are more essential.

The classification of these descriptions indicates its diversity. A. Katsev distinguishes euphemisms into 10 thematic groups. There is also a terrific esthetic descent of ontological characteristics. Social media is characterized by the essence of euphemisms. It is done on the basis of the word's belongings to a certain group L.P. Krisin divides the subject and scope of euphemistic units into groups such as of physiological processes and situations, (1)sexuality (2)intercourse(3)diseases and death (4). The subject groups outlined above are related to individual issues and the social groups are of separate group. In this context, euphemistic units representing inter-human relationships, relationships with society and power are of social importance.

To conclude with, based on the perception and examination of the medical doublespeaks in Uzbek, one might say that clinical confirmations are utilized as "terrifying", "harmful" and "dumbfounded" rather than inappropriate articulations; which improves clinical discourse, and terrible news is gotten unbiased.

Summing up the abovementioned, we can say that a far reaching investigation of the clinical jargon opens up new points of view both for recognizing the semantic, derivational also, etymological highlights of this layer of jargon, which has an ethno stamped clinical part of importance, and for a thorough and multi-layered revelation of the phonetic nature and explicit attributes of lexical real factors that remained in the starting points of the improvement of current logical clinical wording. This, at last, adds to the information on the job of this variety of jargon in the arrangement of a specific etymological image of the world.

REFERENCES

1. Malygina E.N. The means of mitigating statements in medical speech. author, PhD. Linguistic sciences. Samara. 2007. 24 p. Agadjanyan S.A. Verbal communication —doctor-patient|| in the functional and stylistic aspect (on the material of the English language): PhD. Moscow. 2018. 177 p.; Abramova G.A. Medical vocabulary: basic properties and development trends: PhD. cand. ling. sciences. Krasnodar, 2003. -312 p.; Pikalova. E.V. Medical vocabulary in metaphorical use: PhD cand. ling. sciences. Voronezh, 2013. -147 p.;
2. Katsev A. Language taboo and euphemia: studies. manual for special course. L. LGPI them. A.I. Herzen, 1998. -80 p.
3. Krysin A.P. Euphemism in modern Russian speech//Russian language of the end of the XX century. M. Languages rus. culture, 1996. P 65-72;
4. Ismatullayev N. Euphemisms in Uzbek language: PhD cand. of sciences. Tashkent, 1964-p 24.
5. Holmanova Z. Studying the —Boburnomai|| lexicon: Philol. Doctor of sciences. Tashkent, 2009. p 23.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MUSIQIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH USULLARI

Mamadiyeva va Sayyora Foziljonovna

Namangan Davlat Universiteti

“ Musiqa ta'limi va san'at” yo'nalishi magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqiy savodxonligini oshirish usullari to'g'risida so'z yuritiladi. Maqola talabga ko'ra annotatsiya, kalit so'zlar, kirish, asosiy qism, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yhatidan iborat.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinflar, DTS, musiqiy bilim, musiqa savodxonligi, musiqiy ko'nikma, ovoz, nota, qo'shiqchilik

METHODS OF INCREASING MUSIC LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Mamadiyeva Sayyora Foziljonovna

Namangan State University

Master Student of Music Education and Arts

Annotation

This article discusses the methodology of developing the musical ability of primary school pupils. The article consists of an annotation, keywords, introduction, main part, conclusion and a list of references, as required.

Keywords: primary school, DTS, music education, music literacy, musical skills, voice, music, singing

Barchamizga ma'lumki, musiqa madaniy hayotimizda keng o'rin tutgan, inson shaxsini rivojlantirishda muhim kasb etadigan san'at turidir. Musiqa tarbiyasi nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo'lib, atrofdagi go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishiga va qadrlashga o'rnatadi.

Boshlang'ich sinfda musiqa savodini olib borishda o'quvchilarning ma'naviy dunyoqarashlarini ham shakllantirib borishga erishish lozim. Musiqa insonni yuksak did bilan quro'llantiradi va madaniy dunyoqarashini shakllantiradi. Musiqa inson hissiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lib, o'quvchilarning nafosat olamiga olib kirish va ahloqiy-g'oyaviy tarbiyalashning muhim vositasidir. Musiqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va madaniy dunyoqarashini shakllantiradi.

Shunday ekan umumta'lim maktablarida musiqa ilmidan ta'lim va tarbiya olayotgan o'quvchilarga mustahkam bilim berishda yuqorida manbalarga tayanib, yurtboshimiz tomonidan ilgari surilgan kompyuter texnologiyalariga asoslangan amaliy – nazariy bilimlarimiz hamda internet ma'lumotlari asosida darslarni tashkil etishimiz lozim.

Musiqa madaniyati darsida bolalar musiqa savodxonligiga erishadilar, kuy-qo'shiqlarni o'r ganadilar hamda estetik zavq oladilar. Musiqiy faoliyat turlari bilan keng tanishadilar hamda barcha darslarda musiqaviy faoliyat turlarini o'r ganadilar va unga amal qiladilar. Jumladan, musiqa tinglash ham musiqiy faoliyatning eng yetakchi faoliyatlaridan biridir.

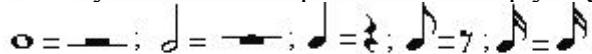
Musiqa tinglashning ham o'ziga xos muhim ahamiyati bo'lishi bilan birga o'quvchilar amal qiladigan qoidalari ham mavjuddir.

Barcha o'quv fanlari qatori musiqiy ta'limda ham davlat ta'lim standartlarining joriy etilishi milliy musiqiy merosimizdan to'laqonli foydalanish imkonini beradi. Bular ommaviy xalq kuy va qo'shiqlarida, xonanda va sozandalarning ijodiy faoliyatlarida, maqom, shashmaqom, doston va bugungi zamonaviy musiqiy faoliyatda o'z aksini topadi.

Musiqalarning san' tining bu kabi imkoniyatlari yangi avlodni tarbiyalashda, ularni barkamol bo' lib yetishishlarida o' ziga xos va takrorlanmas manbaa bo' lib xizmat qiladi. Aynan DTS da boshlang' ich sinf o' quvchilarining "Yil mavzulari" berib o' tilgan bo' lib, bunda musiqa tinglash, Ya' ni qanday musiqalarni tinglash, jamoa bo' lib kuylash hamda musiqa savodi ko' rsatilgan.

"O' qituvchi kuylash uchun mo' ljallanadigan mashqlardagi turlicha cho' zimda uchraydigan kuylarni tanlaydi. Ikki satrli mashqni bolalar bilan kuylash maroqli bo' ladi; bunda, yuqorigi satrni sinfning birinchi yarim, pastki satrni esa - ikkinchi yarmi qo' yiladi, deb uqtirib o' tiladi. Ular galma-gal kuylashadi. Bir guruh sukut qilganida (jim turganida) nota satriga pauzalar qo' yib chiqiladi:

Pauzalarning cho' zimlarini yaxshirok esda qoldirish uchun quyidagi jadvalni yozish foydali bo' ladi:

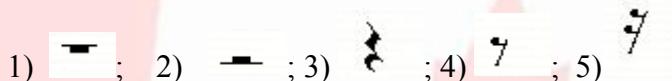

O' quvchilarga quyidagi mashqlarni bajarishni taklif qilish mumkin:

a) quyidagi ko' rsatilgan notalarga to' g' ri keladigan pauzalarni yozing:

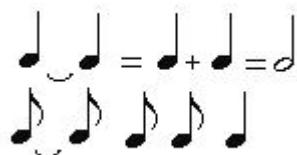
b) cho' zimi jihatidan quyida ko' rsatilgan pauzalarga mos keladigan notalarni yozing:

3-sinfda o' quvchilar cho' zimlarning yana bir turi bo' lgan nuqtali nota - pauza bilan tanishadilar. O' qituvchi tushuntirib aytadiki, nuqta notaning tovush cho' zimini yarim marta oshiradi. Ma' lumki, chorak ikki nimchorakdan iborat, demak, agar chorak notaning o' ng tomonida nuqta bo' lsa, uning cho' zimi bir nimchorak oshadi.

Deyarli ayni paytda tovushlarni bir butun qilib bog'laydigan belgi - liga haqida ham tushuncha beriladi. Masalan, liga orqali birlashgan bir xil balandlikdagi ikki tovush takrorlanmaydi, balki go'yo shakllanadi va jamlanadi hamda ikki tovush qancha davom etishi kerak bo'lса, bir tovush ham shuncha vaqt davom etadi:

Bundan tashqari, agar liga balandlik jihatidan turlicha bo' lgan ikki (yoki undan ortiq) tovushni birlashtirsa, u boshqa ma' noga ega bo' lishi mumkin. Bu holda liga tovushlarini bir-biriga bog' lab ijro etish (legato), qo' shiqda esa bu tovushlarni bir bo' g' in singari aytish kerakligini ko' rsatadi:

Liga tufayli nuqtali notaning boshqa bo' lishi mumkin. O' qituvchi nuqtali notaning aniq ma' nosini qo' shiq misollarida ko' rsatib beradi.

Shunday qilib, biz notalar yozuvi bilan bog' liq bo' lgan asosiy ish metodlarini ko' rib chiqdik. Shuni ta' kidlab o' tish kerakki, bolalar nota yozuvi bilan tanisha boshlagan paytdayoq ulardan har xil nota belgilarini to' g' ri aniq va chiroyli ifodalab borishni talab etish zarur. Nota yozuvini mashq qildirish maqsadida uyda bajarish uchun bolalarga turli vazifalarni topshirish ma' qul. O' qituvchining nota yozuvi o' quvchilarga namuna bo' lishi, ya' ni nota yo' llarini to' g' ri chizishi, notalarni aniq-ravshan va chiroyli qilib yozishi kerak. Sinfda ishslash uchun oldindan tayyorlab qo' yilgan mashqlar chiroyli, ravshan va yaqqol ko' rsatilgan jadvallarni olib kirish yaxshiroqdir.¹

Bolalarda ritm tuyg' usini o' stirish ustida olib boriladigan ish, ularni nola cho' zimi bilan tanishtirish tufayli bolalar musiqadagi o' Ichovni, shuningdek, takt va takt chizig' ini idrok etishga tayyorlana borishadi. O' qituvchi, musiqada kuchli va kuchsiz hissalarning almashinib turishi o' Ichovni belgilaydi, deb tushuntirib beradi. Masalan, agar bitta kuchli hissa bilan bitta kuchsiz hissa almashinayotgan bo' lsa, bu ikki hissali o' Ichov hisoblanadi, bitta kuchli hissa bilan ikkita kuchsiz hissaning almashinib turishi uch hissali o' Ichovni tashkil qiladi.

2 - sinfda o' Ichov bilan tanishuv eng oddiy va ko' pincha quyi sinflarda bor qo' shiplarda uchraydigan 24 ikki hissali o' Ichovdan boshlanadi.

Bolalarni o' Ichov va takt tushunchalari bilan tanishtirishning turli metodlari bor. Eng oddiy metod – she' r so' zlaridagi urg' ular bilan musiqa notasidagi urg' ularni qiyos qilib ko' rsatishdir. Avvalo o' qituvchi bolalarga qo' shiq so' zlarini o' qib, urg' uli bog' inlarning tagini chizib chiqishni taklif etadi. Qo' shiq so' zlari doskaga yozib qo' yiladi, urg' uli bo' g' inlar alohida belgi bilan ko' rsatiladi.

So' ngra o' qituvchi qo' shiqning notasi va so' zlarini doskaga yozadi, musiqada urg' uli bo' g' in oldiga maxsus belgi qo' yilishini, ya' ni nota yo' li ustida yuqorida pastga qarab chiziq tortilishini tushuntirib beradi:

Xulosa qilib aytganda, bolalarning diqqat bilan musiqa tinglashlari asta-sekin odat tusiga kirib boradi, bu o' z navbatida musiqa darslarining eng muhim shartlaridan biridir. Bu musiqa asarini chuqur va to' laligicha idrok etishga juda keng imkoniyat ochib beradi. O' quvchilarini bevosita musiqa tinglashga tayyorlash ularning diqqatlarini bir joyga to' plab tinglanadigan asarga nisbatan qiziqish uyg' otish alohida ahamiyatga egadir.

O' quvchi asarni tinglashga qo' yish oldidan bolalar diqqatini asar mazmuniga; uning yaratilish yoki shu asar bastakori ijodiga bag' ishlangan qisqa va qiziqarli suhbat o' tkazish mumkin.

Boshlang' ich sinf o' quvchilariga dars jarayonida tinglash qoidalarini o' stirishda cholg' uchilik, musiqali harakatlar, ritmni sezish va unga amal qilishni shakllantirish orqali ularning ijodkorlik qobiliyatları rivojlantiriladi. Shuni alohida aytib o' tish joizki, musiqa tinglash- musiqa o' quv dasturining mazmunini boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. T.Ortiqov. Musiqa o' qitish metodikasi. – T.: "Muharrir", 2010.
2. Umumiyo' rta ta'luming DTS va o' quv dasturi. 6- maxsus soni. T. 1999.
3. Fayziev O. Maktabda musiqiy tarbiya. T.1991
4. Ishmuhammedov R, Abduqodirov A. Ta`limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, - Fan, 2008 yil.

¹ T.Ortiqov. Musiqa o' qitish metodikasi. T.: Muharrir, 2010.

**MEDIATSIYA YOKI NIZOLARNI SUDGACHA HAL QILISH
INSTITUTINI
O'ZBEKISTONDA TARG'IB ETISHDA XORIJ TAJRIBASIDAN
FOYDALANISH**

Abdusamadov Dilmurod Farhod o'g'li –
Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Mediatsiyada nizolashuvchi tomonlar o'z ixtiyorlari bilan holis shaxs (mediator) ishtirokida nizoni hal etish maqsadida shartnomada tuzishadi. Shuningdek, mediatsiya sudlarda mavjud bo'lgan ish hajmini kamaytirishda va shu orqali odil sudloving sifatlari amalga oshirilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Mediatsiya tartiboti tomonlarning ixtiyorilik, maxfiylik, hamkorlik va teng huquqlilik, mediatorning xolislik va mustaqillik tamoyillari asosida tomonlar o'zaro erkin xohish bildirishlarida o'tkaziladi.

Shunday qilib, mediatsiyaning maqsadi nizo ishtirokchilarining o'z kelishmovchiliklarini mustaqil hal qilish layoqatiga, o'zaro talablarini qondirishga va har ikki taraf uchun baravar foydali bo'lgan kelishuvga erishishlariga ko'maklashishdan iboratdir. Mediatsiya jarayoni muzokaralardan iborat bo'lib, uning muvaffaqiyati nafaqat taraflarning kelishmovchiliklarini hal etishga bo'lgan irodasi va intilishi, balki mediatorning tajribasi va mahoratiga ham bog'liq. Mediatsiyaga nisbatan jamiyatda vujudga kelgan ehtiyoj o'tgan asrda yangi kasb – mediatorlikning shakllanishiga olib keldi. Mediatorlik bilan shug'ullanuvchilar – mediatorlar taraflar o'rtasida vujudga kelgan kelishmovchilik va nizolarni hal etishga ko'maklashadilar. Bunda mediator dalillarni tekshirmaydi va taraflarning talablari qonuniyligiga baho bermaydi, aksincha, mediatorning asosiy vazifasi – taraflar o'rtasida bir-birlarini tushunishga, ular uchun ma'qul va maqbul shartlarda masalani hal etish imkoniyatlarini izlash va hal etishga ko'maklashishdan iborat.

Ta'kidlash joizki, vositachilik (mediatsiya) qo'llanilishi mumkin bo'lgan hollar juda ko'p. Masalan, quyidagi hollarda mediatsiyadan foydalanish ayni muddao bo'ladi: o'z munosabatlari, o'z obro'sini qadrlovchi, muzokara olib borish va hamkorlikni davom ettirishga tayyor insofli tadbirkorlik sub'ektlari bitim bo'yicha kontragent va nizo tarafi bo'lsa; narigi taraf o'z maqsadiga erishish yo'lida har qanday shubhali vositalardan foydalanishga tayyor, deb hisoblash uchun jiddiy asoslar mavjud bo'lmasa; mediatsiyani muayyan nizoni hal qilish uchun maqbul emas deb topish uchun boshqa jiddiy asoslar mavjud bo'lmasa; yuridik pretsedentlarni yuzaga keltirish va kontragent kompaniyaga qarshi sud qarorlari chiqarilishiga erishish uchun jiddiy zaruriyat mavjud bo'lmasa[1].

Xalqaro statistik ma'lumotlarga ko'ra, yer yuzidagi huquq bilan hal qilinayotgan barcha nizolarning 35–40 % mediatsiya yo'li bilan hal qilinadi va mediatsiya tartibida hal qilingan nizolarning taxminan 85% kutilgan ijobji natijani bermoqda[2].

BMT ustavining 33-moddasida mediatsiya (vositachilik) nizolarni hal etish vositasi sifatida tan olingan[3]. Yevropa Parlamenti va Kengashining 2008 yil 21 maydag'i YeI 2008 (52) direktivasi fuqarolik va tijorat sohasidagi mediatsiyaning ayrim jihatlariga taalluqli bo'lib, mediatsiya tushunchasiga quyidagicha ta'rif beriladi: "Nizoning ikki yoki undan ortiq taraflari ular o'rtasidagi nizoni hal qilish to'g'risida kelishuvga erishish maqsadida, mazkur jarayon taraflarning tashabbusi bilan uyuştirilganligidan, sud tomonidan taklif etilgan yoki tayinlanganligidan yoki milliy qonunchilikda ko'rsatilganligidan qat'i nazar uchinchi tarafga yordam so'rab murojaat etish jarayonidir".

Jahon tajribasining ko'rsatishicha, mediatsiya fuqarolik-huquqiy nizolarni hal etishda juda samarali hisoblanadi. Ayniqsa, anglo-sakson huquqiy tizimida yarashtiruv jarayonlari rivojlangan, shuningdek mediatsiya Yevropa davlatlarida keng tarqalgan. Oxirgi o'n yillikda Yevropa hamjamiyati doirasida mediatsiyaga ijtimoiy munosabatlarning ishtirokchilari huquqlari, erkinliklari va manfaatlari himoyasini ta'minlash imkoniyatlaridan biri sifatida murojaat etish tendensiyasi kuzatilmoqda. Xususan, 2002 yil Yevropa komissiyasi tomonidan fuqarolik va tijorat huquqlari bo'yicha nizolarni muqobil hal etish masalalari bo'yicha Yashil kitob ishlab chiqilgan. Hozirgi kunda mediatsiya AQSh, Yangi Zelandiya, Kanada, Avstraliya, Buyuk Britaniya, Fransiya, Ispaniya, Italiya, Belgiya, Avstriya, Germaniya kabi davlatlarda keng rivojlangan.

Mediatsiyani o'rganish bo'yicha xalqaro tadbirlarda uning samaradorligi bo'yicha bir qancha raqamlar keltiriladi. Masalan, AQShda mazkur protseduradan o'tgan ishlarning 95 foizi sud muhokamasigacha yetib bormagan. Germaniyada mediatsiyaning ko'rsatkichlari katta taassurot qoldiradi. 90%dan ko'proq muzokaralar taraflarning kelishuv bitimi bilan yakunlangan. Quyi Saksoniyada samaradorlik 97%ni tashkil etadi. Buyuk Britaniyada 90–95 foiz nizoli holatlar sud muhokamasigacha hal etiladi. Yevropada mediatsiyaning samaradorligi o'rtacha 40–80%ni tashkil etadi.

Mediatsiyadan foydalanishga monelik qiladigan omillar mavjud bo'lмаган hollarda tadbirkorlik sub'ektlari nizo bo'yicha yuridik nuqtai nazar kuchidan qat'i nazar, mediatsiyadan foydalanishga harakat qilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Odatda davlat sudlari nizolarni hal etishning muqobil usullarini rivojlantirishga har tomonlama ko'mak beradi, sababi ular davlat sudlaridagi ishlar sonini normallashtirishga shuningdek, odil sudlovni samarali amalga oshirish uchun zarur sharoit yaratishga imkon tug'diradi.

Bu kabi nizoni hal qilish samaradorligiga nizolashayotgan taraflarda keljakka yo'naltirilgan maqsadli harakatlari hisobidan kooperatsiya va kommunikatsiyaga bo'lgan qobiliyatning ochilishi tufayli erishiladi, bu esa nizo taraflariga vaqtini, pulni va emotsiunal resurslarini tejashga yordam beradi.

Ma'lumki, sud tartibida ishlarni ko'rishda muayyan darajada moliyaviy xarajatlar, vaqt sarflanadi. Demak, nizoni sud orqali, shu jumladan kelishuv bitimini tuzish yo'li bilan hal qilish usulini mediatsiya mezonlari bilan taqqoslasak, "mediatsiya" nisbatan samaraliroq ekanligining guvohi bo'lamiz. Birinchidan, u sud jarayoni, hal qiluv qarorining qonuniy kuchga kirishi va ijro ishi yuritishga qaraganda kamroq vaqtini oladi. Hatto yuridik tortishuvlar odatda bir necha da'vo arizalaridan tashkil topadi va ular ba'zan turli sudlarda ko'riladi. Bunda esa ijro varag'iga ko'ra erishadigan natijaga qaraganda samarali muzokaralar yordamida yaxshiroq natijaga erishish mumkin. Ikkinchidan, sud jarayoniga ko'rsatiladigan yuridik xizmatlar uchun haq to'lash bilan bog'liq xarajatlar mediator gonoraridan ancha ko'p bo'ladi. Uchinchidan, sud jarayoni yakunlangach, sud zalini ba'zan murosasiz muxoliflar tark etsa, mediatsiya jarayonida sherikchilik munosabatlarini saqlashga muvaffaq bo'linadi, taraflar hamkorlikni davom ettiradi.

Nizolarni hal qilishning samarali usullaridan foydalanmoqchi bo'lgan yuridik yordam firmalari takliflar majmuiga mediatsiya jarayonlarini kirtsalar, mijozlarga juda noyob xizmat ko'rsatgan bo'ladilar. Shuni ta'kidlash lozimki, nizolarni hal qilishning samarali usullari firmalar daromadi sezilarli darajada ko'payishiga olib keladi, chunki ularning mijozlari soni ko'payadi. Yuridik yordam beradigan firmanın samaradorligi esa yutilgan sud jarayonlari soni bilan emas, balki mijoz uchun samarali hal qilingan nizolar soni bilan belgilanadi.

Yuridik firmalar nafaqat mijozlarni mediatsiyadan foydalanishga da'vat etishi, balki mediatsiyadan foydalanishda psixologik to'siqlarni bartaraf etish, nizolarni hal qilish siyosati qabul qilish va hokazolarda ularga yordam berishi ham mumkin.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, Fransiyada sudga kelib tushgan da'vo arizalari dastavval majburiy tartibda kelishuv bo'limiga beriladi va mazkur nizo yopiq sud majlisida kelishuv asosida hal qilinadi. Kelishuv bo'limida ikkala tomondan saylangan vakillar ishtirot etib, ular o'z faoliyatlarini ishni kelishuv asosida tugatishga yo'naltiradi. Ushbu jarayonda erishilgan kelishuv bitimini rasmiylashtirishning soddalashtirilgan usuli qo'llaniladi, ya'ni taraflarning kelishuv bitimi sud hal qiluv qarorlari kabi kuchga ega bo'lgan bayonnomaga bilan rasmiylashtiriladi, ushbu bosqichda ish bo'yicha guvohlar jalb etilmaydi hamda ishdagi mavjud dalillar sud tomonidan tekshirilmaydi va baholanmaydi. Ish yuzasidan kelishuvga erishilmagan taqdirdagina ish sudlov bo'limida mazmunan hal qilinadi.

Germaniyaning "Sud xarajatlari to'g'risida"gi Nizomiga ko'ra, agar taraflar birinchi instansiya sudida sud muzokaralariga qadar kelishuv bitimiga erishsalar, taraflardan sud xarajatlari undirilmaydi. Shuningdek, Rossiya Federatsiyasi Arbitraj protsessual kodeksining

141-moddasida taraflar o'rtasida sud hal qiluv qarori qabul qilingunga qadar kelishuv bitimi tuzilgan bo'lsa, federal budjetdan da'vogarga uning tomonidan to'langan davlat bojining teng yarmi qaytarib berilishi belgilab qo'yilgan. Mazkur normalar kelishuv bitimi orqali ish yuritishni tugatishni rag'batlantiruvchi muhim choralar hisoblanadi. Binobarin, sud muhokamasi boshlanmasidan avval nizolashuvchi taraflarni o'zaro manfaatli asosda murosaga keltirish orqali ishni tinch yo'l bilan hal etish jamiyatda yuz berishi mumkin

bo‘lgan ijtimoiy muammolarni bartaraf qilishda, ishlar tez va samarali hal etilishida, shuningdek, sud xarajatlarining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sudyalar ish yuklamasini kamaytirishda huquqni himoya qilishning suddan tashqari boshqa muqobil shakllarini rivojlantirish muhim o‘rin tutadi. Ular odil sudlovnинг o‘rnini egallamaydi va shaxslarni sud orqali himoyalanish huquqidан mahrum etmaydi. Aksincha, shaxslarga nizolarni hal qilishning davlat va nodavlat shakllarini tanlash imkoniyatini yaratiladi, taraflar yuzaga kelgan kelishmovchilikning ko‘rinishiga qarab qaysi taomil maqsadga muvofiq ekanini o‘zları hal qiladi.

Nizolarni muqobil hal etish usullari so‘nggi yillarda respublikamizda, ayniqsa, iqtisodiy nizolarni kamchiqim va qisqa vaqt ichida murosa yo‘li bilan hal etish usuli sifatida tobora hayotimizga kirib kelayotganligi hech kimga sir emas. Buni “Hakamlik sudlari to‘g‘risida”gi Qonun misolida ham ko‘rish mumkin. Hozirgi kunda fuqarolik-huquqiy nizolarni muqobil hal etishning muhim shakllari sifatida muzokaralar (uchinchı shaxslarning ishtirokisiz tomonlar kelishmovchiliklarni o‘zaro hal etishlari), mediatsiya (taraflarni o‘zaro kelishtirishga ko‘maklashuvchi mustaqil, xolis vositachi yordamida nizoni hal etish), hakamlik sudi (nizoni mustaqil, xolis shaxs – hakam (yoki hakamlar) yordamida hal etish) e’tirof etiladi.

Ma’lumotlarga qaraganda, Amerikaning 1000dan ortiq korporatsiyalari o‘rtasida olib borilgan so‘rov natijalari shuni ko‘rsatadiki, ulardan 88 foizi oxirgi uch yil davomida mediatsiyani qo‘llab kelgan, 81 foizi mediatsiyani sud tartib-taomiliga qaraganda qulay ekanligini qayd etgan, 59 foizi nizoda ishtirok etuvchilar o‘rtasida sheriklik aloqalarini saqlab qolish imkoniyatini ta’kidlagan.

Masalan, Belgiyada sud taraflarga kelishmovchilikni muqobil hal etish mexanizmi yordamida bartaraf etishni taklif qilishi shartligi, Ispaniya va Italiyada esa sudya taraflarni yarashuv tartib-taomiliga murojaat qilishga qaratilgan barcha choralarни ko‘rishga majbur ekanligi belgilangan. Gresiya qonunchiligi bo‘yicha ham agar taraflar nizoni o‘zaro hal etish bo‘yicha yarashtiruv tartib-taomilini qo‘llamagan bo‘lsalar, sud da‘voni qabul qilmaydi[4].

Hozirgi kunda sudlarda da’vo tartibida yuritiladigan ishlar sonining ko‘pligi va ularni hal etish birmuncha murakkab ekanligini e’tiborga oladigan bo‘lsak, nizoni taraflar o‘rtasida kelishuv bitimi tuzish orqali yakunlash masalalariga alohida e’tibor berish talab etiladi. Xususan, ishni sudda ko‘rishga tayyorlash jarayonida taraflarni yarashtirish choralarini ko‘rishni nazarda tutuvchi maxsus tartib-taomillarni belgilash, mazkur bosqichda taraflar o‘rtasida kelishuv bitimi tuzilishi uchun rag‘batlantiruvchi normalarni kiritish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shokirov A. Mediatsiya nima? Manba: <http://hmabad.uz/uzbcyr/info/article160.html>
2. Жошева А.А. Медиатсия как способ досудебного урегулирования споров.
3. <http://www.sudkazybekby.kz/ru/mediatsiya-kak-sposob-dosudebnogo-uregulirovaniya-sporov.html>
4. Устав Организации Объединенных Наций // www.un.org/ru/documents/charter/
5. Mamasiddiqov M. Nizolarni sudga qadar hal etish sudlardagi mavjud ish
6. yuklamalarining kamayishiga xizmat qiladi. <http://huquqburch.uz/uz/article/2391/>

CHANGE OF MEANING IN ECONOMY TERMS

Turdaliyeva Maftuna Abdurasulovna,

Student of master's degree,

Scientific advisor: **Djabborova Qizlarxon**

Uzbekistan State World Languages University

Annotation: This article presents research change of meaning of some economy terms. Generalization and narrowing of meaning are explained.

Key words: Economy terms, semantic change, generalization of meaning, narrowing of meaning.

Аннотация: На статье рассматривается изменение значения некоторых экономических терминов.

Ключевые слова: экономический термин, изменение значения.

Semantic change, it is primarily a change in the meaning s of existing words in the language. That is, the effective use of the old without creating a new word for the understanding of a new meaning. Of course, semantics is a major part of lexicology, and at the same time the fastest-growing, most controversial field of modern linguistics. Various changes in the life of the speech community, changes in economic and social structure, changes in idea, scientific concepts, way of life and other spheres of human activities reflect in word meanings. The word *bank* was taken into Middle English from Middle French *banque*, from Old Italian *banca*, meaning “table”, from Old High German *banc*, *bank* “bench, counter”. Banches were used as makeshift desks or exchange counters during the Renaissance by Florentine bankers, who used to make their transactions atop desks covered by green tablecloths. This word is one of the most “popular words” in today’s fast-growing economic world. The meaning of its “place” widens to action and status names.” Do business with a bank or keep an account at a bank”; “supply or stock held in reserve for future use (especially in emergencies food bank, soil bank) be in the banking business “; ”put into a bank account”; “a container (usually with a slot in the top) for keeping money at home”(the coin bank was empty); “have confidence or faith in” (We can trust in God, Rely on your friends, Bank on your good education ,I swear by my grandmother’s recipes).

Late 20th century to early 21st century, many English linguists searched for changes in language. Crystal (1987), Lyons (1981) and Yule (1988), for general background points; Burton-Roberts (1986) for syntax; Ladefoged (1982) for phonetics; and Katamba (1989) for phonology. Especially practitioner University of Cambridge April achieved many goals. He elaborated on these in his book “How language change”. Below are his ideas: It is often said that there is less resistance to change in the semantics than another areas of the grammar ,so that meaning changes relatively quickly and easily. Most native speakers will thus to know of semantic changes which have taken place within their lifetime. This cognizance of recent or ongoing change is particularly marked for semantics, and is evidenced by the fact that native speakers often comment (generally adversely) on meaning changes. For instance, *account* c.1300,”countin especially “reckoning of money and paid, detailed statement of funds owed or spent or property held,” from Old French *acont*”(financial)reckoning ,terminal payment,” from a “*to*”+ *count* “counting, reckoning of money to be paid,” c. 1300, “counting,” especially “reckoning of money received and paid, detailed statement of funds owed or spent or property held,” from Old French *acont*”(financial) account, reckoning, terminal payment,” from a “*to*” (see ad-) + *cont* “counting, reckoning of money to be paid,” from Late Latin *computus* “a calculation,” from Latin *computare* “to count, sum up, reckon together,” from *com* “with, together” (see *com*-) + *putare* “to reckon,” originally “to prune,” from PIE root *pau-* (2) “to cut, strike, stamp.” From the first often in plural form; sometimes in late Middle English *accomp*. Meaning “course of business dealings requiring records” is from 1640s; hence “arrangement to keep money in a business, bank, etc.” (1833), also “customer or client having an account” (1937). Money of account (1690s), that used in reckoning but not circulating as coin or paper, preserves the “counting” sense of the word. From the notion of “rendering an account” comes the sense “statement answering for conduct”

(mid-14c.) and the general sense "narration, recital of facts," attested by 1610s. Phrase by all accounts is attested from 1798. From the notion of "statement of reasons" comes on no account "under no circumstances" (1704). Also from c. 1300 in reference to answering for one's conduct, especially at the Last Judgment. Meaning "estimation, consideration," especially in the eyes of others, is from late 14c. On account in the financial sense "as an item to be accounted for at the final settlement" is from 1610s, hence on account of in the general sense "for the sake of, in regard to, in consideration of" (1640s, originally upon account of). Also on (my, your, etc.) account "on (one's) behalf." To give accounts "prepare or present a statement of funds and property" is from mid-15c; the older term was cast accounts (mid-14c.); to take account of originally was to make an inventory; take into account "take account of" is from 1680s. The spellings *accomppt*, *accompitable*, etc. are artificial forms used, not prevailingly, in the sixteenth and seventeenth centuries. They are now obsolete, or nearly so, though *accomppt* and *accompant* may still be used in the formal or legal style. The pronunciation has always conformed to the regular spelling, account, accountable, etc.

Often a word's meaning drifts in various indications over time. For example word *market* (*n.*) early 12c., "a meeting at a fixed time for buying and selling livestock and provisions, an occasion on which goods are publicly exposed for sale and buyers assemble to purchase," from Old North French *market* "marketplace, trade, commerce" (Old French *marchiet*, Modern French *marché*), from Latin *mercatus* "trading, buying and selling; trade; market" (source of Italian *mercato*, Spanish *mercado*, Dutch *markt*, German *Markt*), from past participle of *mercari* "to trade, deal in, buy," from *merx* (genitive *mercis*) "wares, merchandise." This is from an Italic root *merk-*, possibly from Etruscan, referring to various aspects of economics. The god Mercurius was probably the god of exchange. According to Walde-Hoffmann, the god's name was borrowed from Etruscan; in principle, the same is possible for the stem *merk-* altogether. Meaning "public building or space where markets are held" is attested from late 13c. Meaning "a city, country or region considered as a place where things are bought or sold" is from 1610s. Sense of "sale as controlled by supply and demand" is from 1680s. Market-garden "plot of land on which vegetables are grown for market" is by 1789. Market-basket "large basket used to carry marketing" is by 1798. Market price "price a commodity will bring when sold in open market" is from mid-15c.; market value "value established or shown by sales" (1690s) is first attested in the writings of John Locke. Market economy is from 1948; market research is from 1921.

It is important to establish the difference between causes of semantic change, the results, and the nature of the process of change of meaning to prevent any confusion. These are closely related yet meaningfully different aspects of the same problem. In dealing with semantic change, we focus on the factors that cause this change and try to determine why the word changed its meaning. On the nature of semantic change, we attempt to understand the process of this change and explain how various changes of meaning occurred. Our objective in analyzing the results of semantic change is to determine what was changed – we contrast the original and the changed meanings and explain the divergence between them mainly through the changes and denotational parts.

Generalization is a type of semantic change. With the aid of which the which means of a word will become broader or more inclusive than its in advance which means. Additional called semantic broadening, expansion, or extension. As Victoria Fromkin factors out, while the which means of a phrase becomes broader, it way the whole lot it used to mean and more. In most instances generalization is blended with a better order of abstraction than inside the notion expressed with the aid of the sooner that means. The transition from concrete to a summary one is most frequent feature in the semantic records of phrases. A number of writers, linguists, and others have provided explanations of how widening came about. They are Sol Steinmetz, Adrian Akmajian, Terry Crowley and Claire Bowern. Firstly, I want to say that this is a change in the denotational meaning. In the case of *Magazine*, the polysemic range is broadened. *Magazine* comes ultimately from Arabic *makhazin* which is the plural form of *makhzan* which means "warehouse" or "storehouse". It came into English through French. This word is a good example of how strange and unexpected the direction of the semantic change can be. In the seventeenth century, it started to be used in the titles of books with the sense "storehouse of information" on a specified subject or for a particular class of person; so we had, for example, a *Militarie Magazine* or *The Mariners Magazine*. Later in the eighteenth century it was used more generally to refer these periodical publications themselves. In the nineteenth century, radio and television producers gave magazine another sense when they used it for their

periodical programmes. Although *magazine* lost its original broad meaning as “storehouse”, it regained some of it in the eighteenth century but in a specific context, that is some shooting weapons, where it refers to “the place where bullets are kept before being fired”. It is interesting to mention here that this regain effected Arabic itself. The standard Arabic word for this part of rifles or pistols is “makhzan” simply because we received it as *magazine* from English, as it is the French *cartouche* in some.

In any technical subject, words commonly used in everyday life acquire very specific technical meanings, and confusion can arise when someone is uncertain of the intended meaning of a word. Including economic terms also differ from meanings in everyday life.

The word “recession” - economists commonly use the term to mean either a period of two successive calendar quarters each having negative growth of real gross domestic product - that is, of the total amount of goods and services produced within a country – or that provided by the National Bureau of Economic Research: “....A significant decline in economic activity spread across the country lasting more than a few months, normally visible in real GDP growth, real personal income, employment, industrial production, and wholesale-retail sales”. Almost all economists and policymakers refer to the NBER’s determination for the precise dates of a U.S recession’s beginning and end. Everyday usage *recession* may refer to a period in which the unemployment rate is substantially higher than normal. *He proposes that the stimulus be upgraded to “recession insurance” available on a permanent basis to mitigate future economic downturns. (The Wall Street).*

As noted the famous lexicologist R. S. Ginzburg if the word with the extended meaning passes from specialized vocabulary into common use we call them as generalization of the meaning. But I’m sure even if it is the opposite of the phenomenon, that is, the transition of a commonly used word to a special field of activity, that is, to a vocabulary can be example of generalization. The word *rent* in general usage refers to payment made in exchange for temporary use of property, for example paying rent to stay in an apartment. OE rent [payment for use of property], mid-12c., in a legal sense, “compensation made periodically, with reference to time of possession and use of property,” from Old French *rente* “payment due; profit, income” and Medieval Latin *renta*, both from Vulgar Latin *rendita*, noun use of fem. past participle of *rendere* “to render”. It came into English earlier in a more general, and now obsolete, sense of “income, revenue” (late Old English). The sense in political economy, “what is left from the produce of the soil after deducting what is necessary to support the producers, interest, seed-corn, etc.,” is by 1815. Rent-free is attested from 1630s. In economics, *rent* is any payment to an owner or factor of production in excess of the costs needed to bring that factor into production. Effectively, it is payment made to a producer above and beyond what would have been necessary to incentivize them to produce. In many cases, common-usage *rent* is an example of economic-usage *rent*, making the distinction between the two confusing. The word encompasses all aspects of our daily activities. Therefore, new words related to it also increasing in our vocabulary. Example: *rent-collector; rent-a-car; rent-free; rent-rebate; rent-rol; rentable; rental; rental collection; rental income; rente; renter; rentier; renting. That becomes a problem when demand for office space falls, because customers can easily get out of their contracts but the company continues to be on the hook for rent. (The Wall Street).*

In economics *supply* refers to the strength of one or many producers’ willingness to produce and sell a good or goods at any in a range of prices. If, for example, a reduction in production costs causes a producer to be willing to provide more of a good than before contingent on each possible price. In common usage supply 1. “make (something needed or wanted) available to someone; provide. Example: The farm supplies apples to cider makers. Synonym: “give”, “contribute”. Archaic “take over” (vacant place or role). Example: When she died, no one could supply her place. 2. The activity of supplying or providing something. Hyponyms: alimentation; care delivery; feeding; fueling; health care; issuance.... *Slowdowns are compounding along supply chains, from ports to warehouses to factory floors, leading to higher costs. (The Wall Street).*

The meaning of the word can change during its development according to the wishes and desires of the user, i.e. it can “band” and even “break”. Because it is flexible. Semantic change is difficult to treat systematically because it is so closely connected to the highly unsystematic real world. The causes of semantic change are multiple and usually undetectable from extent of several centuries. For many OE words we don’t even know the denotative meanings because they occur so infrequently in surviving texts and because there were no English-to-English dictionaries compiled in OE times to record meanings of words. Without knowing the

denotative meaning of a word, we cannot know its connotations. The possibility of dialectal differences in meaning at a given time is other complication. We may think we discovered a semantic shift over time because the meaning of a given word in a text from year X + 200 is clearly different from its meaning in a text from year X. But it may be that we easily lack texts from another dialectal area for year X, an area in which the word had the same meaning in year X as in year X + 200. A contemporary example is the word monopoly (n.) 1530s, "exclusive control of a commodity or trade," from Latin *monopolium*, from Greek *monopōlion* "right of exclusive sale," from *monos* "single, alone" + *pōlein* "to sell," from PIE root *pel-* "to sell" "form *monopole* (1540s, from the Old French form of the word) was common in 16c. Meaning "possession of anything to the exclusion of others" is by 1640s; sense of "a company or corporation which enjoys a monopoly" is by 1871. The popular board game, developed in its final version by Charles Darrow (1889-1967) and marketed by Parker Brothers, is from 1935, the year it was a craze. Monopoly money "unreal currency" is attested by 1959, in reference to the paper used in the game. Such a deal would reunite the two largest descendants of John D. Rockefeller's Standard Oil monopoly, which was broken up by U.S. regulators in 1911, and would reshape the energy industry. (*The Wall Street*).

Languages are powerfully affected by social, political, economic, cultural and technical change. It shows that social factors can influence even structural features of linguistic units: terms of science, for instance, have a number of specific features as compared to words used in other spheres of human activity.

The word being a linguistic realization of notion, it changes with the progress of human consciousness. This process is reflected in the development of lexical meaning. As the human mind achieves an ever more exact understanding of the word of reality and the objective relationships that characterize it, the notions become more and more exact reflections of real things. The history of the social, economic, and political life of the people, the progress of culture and science bring about changes in notions and things influencing the semantic aspect of language. What I mean is that most semantic changes occur for extralinguistic causes. The word *strategy* 1810, "art of a general", from French *strategie* (18 c) and directly from Greek *strategia* "office or command of a general", from *strategos* "general, commander of an army", also the title of various civil officials and magistrates, from *stratos* "multitude, army, expedition, encamped army", literally "that which is spread out" (from PIE root *stere-* "to spread") + *agos* "leader" from *agein* "to lead" (from PIE root *ag-* "to drive, draw out or forth, move") In non-military use from 1887. And today the word has become "the word" of every organization. Or understandable to the general public. If we study on the example of our country it was promoted by our President "Harakatlar strategiyasi" can be an example. In the same way, we cannot ignore what is called "Marketing strategy". Concept that a company plans to implement in terms of marketing and communication. To determine these, the organization conducts an in-depth study of the market, as well as other issues such as customer needs or features that distinguish it directly from competitors. Example: "With a proper marketing strategy for small business, you can identify jobs to be done and prioritize your time". (Machielle Thomas) On the other hand, the availability of winning strategy games is due to the entertainment intelligence and ability to have plans and technical skills to dominate enemies.

The meanings and forms of language units change over time. In conclusion, economy terms are becoming more popular today, and their meaning are also expanding.

References:

1. April M.S McMahon, Understanding language change, 1994.
2. Dictionary of literary terms, semasiology. 2008.
3. Hermann Paul, Principles of the History of Language, 2012
4. Ulmann, S, The Principles of Semantics, 1997.

Shayboniy xonligi - O'rta Osiyoning so'nggi buyuk xonligi

Jabborov Oybek Axror o'g'li –

Buxoro Davlat Universiteti Tarix fakulteti 1 kurs magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada Shayboniyalar, Shayboniy xonligi, uning hukmdorlik va yuksalish davrlari haqida so'z yuritilgan

Kalit so'zlar: sulola, shiizm, sunniylik, shiban, xonaqoh, madrasa, Temuriylar imperiyasi

Shayboniyalar

Transoksanian 1500 yildan 1598 yilgacha boshqargan o'zbek Turklari sulolasi. Chingizzxonning to'ng'ich o'g'li Jo'chining kenja o'g'li Shayboniydan (Shiban) kelib chiqqan, ular ba'zan Abul-Xayriylar, Muhammad Shayboniyning bobosi Abul-Xayrdan keyin 1447 yilda Xorazmni Temuriylar davridan tortib olgan. Pravoslav sunniy musulmonlar sifatida Shayboniyalar 1501 yilda Shiizmni davlat diniga aylantirgan Eronning Safaviylar sulolasi bilan doimiy ravishda urush olib borishgan. Samarqand dastlab Shayboniyalar davlatining markazi bo'lgan, ammo 16-asrning ikkinchi yarmida Buxoro siyosiy markaz va muhim me'moriy homiylikning markaziga aylangan. 1598 yilda Shayboniyalar o'rnini Yaniylar egalladi, ular ham Jochidan kelib chiqishni da'vo qildilar va Shayboniyalar bilan nikoh orqali bog'lanib, 1785 yilgacha Buxoroda hukmronlik qildilar. Xorazm va uning poytaxti Xiva 17-asr oxiriga qadar Shayboniyarning garov tarmog'i bo'lgan Arabshohiyalar tasarrufida bo'lib, ularning o'rnini Chingizzxon naslidan bo'lgan turli xonlar egalladi.

Buxorodagi Shayboniyalar Mahkamasi Temuriylar madaniy mantiyasini o'z zimmasiga oldi. 1507 yilda Muhammad Shayboniy (r. 1500-10) oxirgi Temuriylar hukmdorini Hirotdan haydab chiqarganida, u ko'plab Temuriylar objets d'artni o'lja sifatida oldi va Hirotda Temuriylar homiyligida gullab-yashnagan shoirlar, musiqachilar va rassomlarni yolladi yoki o'g'irladi. Rassom Behzod Buxoroga borgan bo'lishi mumkin va u 1510 yilda Shayboniy vafotidan keyin Tabrizga borgani ma'lum, ammo Hirot merosi Buxoro rassomlarida yashagan. 16-asr davomida she'riyat, qo'lyozma rasmlari va boshqa san'atlarda Temuriylar uslubining astasekin ossifikatsiya qilinadigan davomi mavjud edi. Ushbu davrdagi Buxoro rasmlari palitrasи cheklangan, ammo kuchli ranglarni yoqtiradigan va landshaft kompozitsiyasining o'ziga xos xususiyatlari keng tarqalgan juda tugatilgan bo'lsa-da, temuriydan keyingi ilhomlantiruvchi uslubni namoyish etadi. 16-asrning oxiriga kelib, kitob rasmlari sifati pasayib ketdi, ammo hali ham Temuriylar modellariga asoslangan yorug'lik yaxshi bo'lib goldi.

Temur yoki Tamerlan ham ma'lum bo'lganidek, Markaziy Osiyo tarixining katta qismini monopollashtirdi, mintaqani shakllantirgan boshqa qiziqarli belgilar va davrlarni soya qildi. Uning tarixiy ahamiyati, G'arbda ilhomlantirgan hayrat va zamonaviy O'zbekistonning uni millat asoschisi sifatida ko'rsatishga qaratilgan sa'y-harakatlari bilan bir qatorda, Temur 16-asrda Markaziy Osiyoning buyuk qudratiga aylangan va mintaqada o'chmas iz qoldirgan sulolani qo'lga kiritganini anglatadi. O'sha sulola Shayboniylardir.

Bugungi kunda Buxoro ko'chalarida hayron bo'lib, uning masjidlari, madrasalari va xonaqohlariga qoyil qolgan sayyoh, ehtimol bilmagan holda, Hirotdan janubda qozoq Turkistoniga, fors Kaspiy qирг'оqlaridan shimolgacha cho'zilgan Buxoro Shayboniyxonligidan qolgan ulug'vorlikka guvoh bo'ladi. g'arbda Sharqda Xitoyning g'arbiy chegaralaridan. Shayboniyalar kimlar edi va ular bir asr davomida O'rta Osiyoni qanday boshqara oldilar?

Mo'g'ullar istilosidan keyin Markaziy Osiyoda va undan tashqarida shakllangan davlatlarning aksariyati singari, Shayboniyalar ham mo'g'ul shahzodasining avlodlari bo'lib, ular Shayboniyga nisbatan o'z ismlarini, Chingizzxonning nabirasi katta o'g'li Jo'ji orqali olgan. Ular mo'g'ul imperiyasini va qulaganidan keyin oltin O'rdbani tashkil etgan ko'plab qabilalardan biri edi. Keyinchalik ularning konfederatsiyasi o'zlarini o'zbeklar deb atashadi, bu ular xizmat qilgan oltin O'rda hukmdori nomidan kelib chiqishi mumkin.

Shayboniyalar dastavval Abul Xayr Xon (r. 1428-1468) rahbarligi davrida mashhurlikka erishib, bir qator qabilalarni birlashtirgan va zamonaviy Qozog'istonda ta'sirchan davlat tuzgan. Ammo uning merosi o'llimidan oldin uning imperiyasi parchalana boshlagani kabi qisqa muddatli edi. Boshqa mo'g'ul qabilasi-O'ratlarga

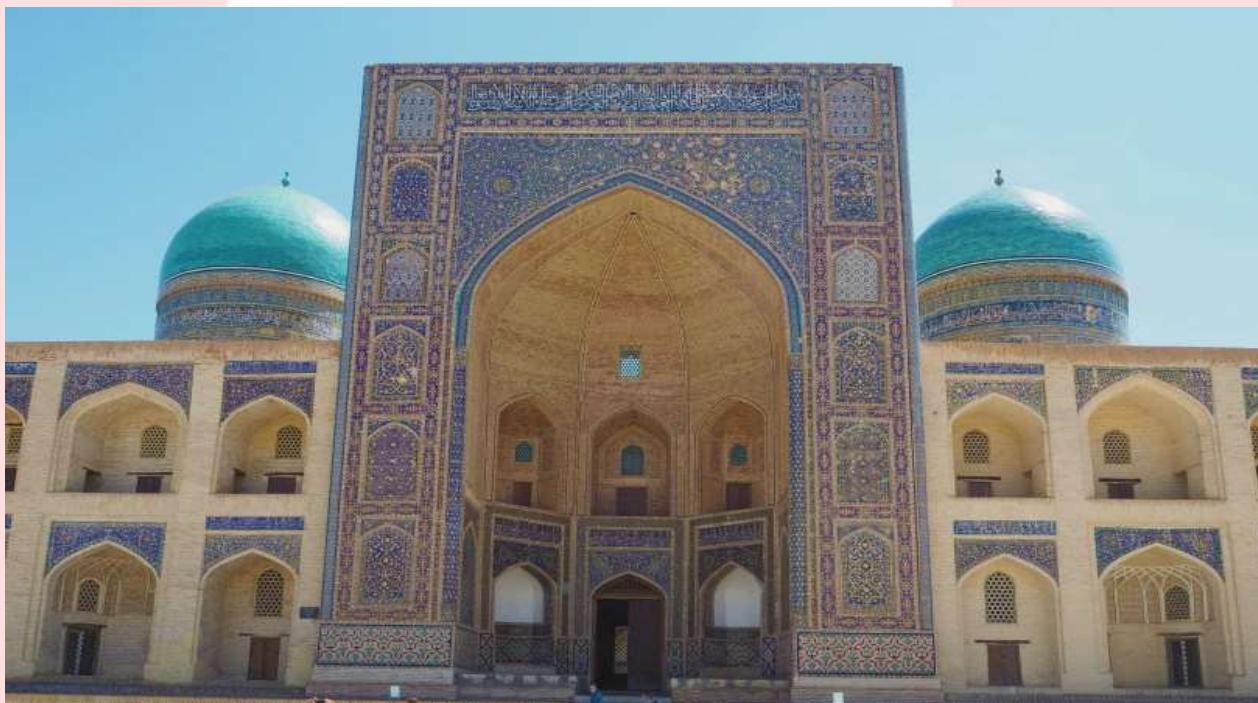
qarshi mag'lubiyat, uning vassal boshliqlaridan ikkitasi Kerey va janibekning qozoq xonligini tashkil etish uchun ketishi bilan yanada yomonroq zarba berdi. Uning nabirasi Muhammad Shayboniy nafaqat teng, balki bobosidan ustun bo'lib, bir asr davomida vataniga aylangan Shayboniylarni tashkil qiladi.

Shayboniylarning yuksalishi

Muhammad Shayboniy (1451-1510) boylik askari sifatida hokimiyatga ko'tarila boshladi va taniqli sarkarda bo'lish uchun asta-sekin uning ta'siri va obro'sini oshirdi. Shayboniy o'zidan oldin ko'plab ko'chmanchi fotihlar bo'lib, Muqimiylar xizmatiga kirgan. Tarix davomida dashtdan kelgan ko'chmanchi yollanma askarlar o'zlarining harakatsiz homiyilari tomonidan askar sifatida ishlashgan va ko'p hollarda xodimlar oxir-oqibat o'z homiyilarini quvib chiqarishgan va o'z imperiyalariga asos solishgan.

Shayboniy ishida u Samarqandning Temuriylar hukmdori tomonidan ishlagan. Sulton Ahmad Mirzo, Shayboniyning homiysi, Temur imperiyasining qoldiqlarida hukmronlik qilgan bir qator Temuriylar knyazlaridan biri edi. Bu holat hozirgi O'zbekiston va Afg'onistonda kuchli va muvofiqlashtirilgan dushmanga duch kelmagan Shayboniylarni uchun ustunlikni isbotlash edi.

Shayboniy Sulton Ahmad Mirzoning xizmatida uzoq vaqt bo'limgan, chunki u unga xiyonat qilgan Chirchiq daryosidagi jang (1488) va oxir-oqibat Samarqandni o'zi va Markaziy Osiyodagi boshqa Temuriylar hududlarini zabit etib, uni mintaqadagi eng qudratli shaxsga aylantirdi va xonlik asoslarini o'rnatdi.

Mir-Arab madrasasi

Hirotni egallab olish oxir-oqibat uni bilan ziddiyatga olib keldi Safaviylar, yaqinda Forsda Shoh Ismoil tomonidan tashkil etilgan yangi sulola. Ikkala hukmdor ham jang maydonida 1510 yilda uchrashgan Merv (Turkmaniston). O'z dushmanlaridan ko'p bo'lgan o'zbeklar fe'li chekinish, ko'chmanchi jangchilarning klassik taktikasi tuzog'iga tushib, qaerda qattiq mag'lubiyatga uchradilar. Muhammad Shayboniy qurbanlar orasida edi va odatda sahnada Taxtlar o'yini, Shoh Ismoil Shayboniyning bosh suyagini ichimlik kosasiga aylantirdi. Shayboniyning o'limi o'zbeklar uchun falokat bo'ldi va uning vorislarining obro'si zaiflashdi. Safaviylar Shayboniyning ko'plab fathlarini bekor qildilar va Temuriylar shahzodasi va asoschisi Bobur bilan ittifoq qildilar mo'g'ul imperiyasi hali ham ajdodlari hududlarini qaytarib olish uchun kurashayotgan edi. O'zbeklar o'z navbatida G'arbda Usmoniyalar, forslar arxenemiyasi bilan aloqalarini mustahkamladilar. Ammo bu Safaviylar ustun edi. Boburning yordami bilan ular Oxusni kesib o'tib, Shayboniylarni xonligining yuragiga bostirib kirdilar. Fors avansi va Boburning intilishlari 1512 yilda to'xtatildi G'azdevan jangi, zamonaviy O'zbekistonda, bu erda o'zbeklar soni juda ko'p bo'lishiga qaramay bosqinchilarni mag'lub etishdi. Bobur qochishga muvaffaq bo'ldi, ammo Safaviylar generali qo'lga olindi va boshi kesildi. Qatl qilishni buyurgan

odam Ubaydulla xonidan boshqa hech kim emas edi, u o'zbek markazini boshqargan va eng buyuk Shayboniy hukmdorlardan biriga aylanadi.

Muhammad Shayboniyning jiyani Ubaydulloh hukmronligi davrida hokimiyat tepasiga ko'tarildi Kuchum (r. 1512-1531), kim nominal xon bo'lgan, ammo unga harbiy masalalarini topshirgan. Ubaydulloh Safaviylar bilan jangovar harakatlarni davom ettirdi va ko'plab yurishlar orqali Hirot va boshqa shaharlar bir necha bor qo'llarini almashtirdilar. Ubaydullohning Forsdag'i urushlariga qiziqmagan Abu Said hukmronligi davrida (1531-1534) intermediyadan so'ng u o'zi xon bo'ldi (1534-1539).

Ubaydullohning forsdagi yurishlari natijasida Shayboniyalar o'lja va boyliklarni to'plashdi, ularning ba'zilari keyinchalik hukmdor dafn etilgan muhtasham Mir-I-Arab madrasasini qurish uchun sarflandi. U harbiy qo'mondon bo'lishdan tashqari, 'Ubaydiy' taxallusi bilan fors, Arab va turkiy tillarda she'rlar yozgan maktub odam edi. Buxorodagi avtonom hukmronligi davrida (1540-1551) oyatlar tuzgan va ta'sirchan kutubxona to'plagan o'g'li Abdul Azizga ham ehtiros meros bo'lib qoldi. Ubaydulloh Buxoroni o'zining poytaxti sifatida tashkil etdi va shu vaqtan boshlab ma'lum bo'lgan Buxoro xonligi siyosiy va madaniy markazga aylandi.

Shayboniyarning oltin davri

Ubaydullaxon vafotidan so'ng xonlik o'z hokimiyatini o'rнata olmagan 22 yil ichida to'rt xil xon bilan beqarorlikka qo'l urdi. Xonlik o'z hukmronligini oshirish uchun bir-biri bilan kurashgan turli Shayboniyalar rahbarlariga tegishli fiefdomlarga bo'lingan. Ushbu betartiblikdan kim sulolaning eng buyuk hukmdori Abdulla Xon II bo'lishi kerak edi.

Dastlab otasining nominal hukmronligi ostida taqvodor Iskandar (1561-1583) va keyinchalik xonning o'zi (1583-1598) sifatida Abdulla Xon qarindoshlari bilan jang qildi va Shayboniyalar hukmronligini birlashtirdi. Keyin u qarshi ko'plab kampaniyalarni olib bordi forslar, Xorezmliklar va qozoqlar, xonlik chegaralarini kengaytirish va shunga o'xshash muhim shaharlarni egallash Hirot, Mashhad va Astarobod, yilda Fors, Xiva va Urganch, yilda Xorezmva Sayram, yilda Turkiston. Buni u Mug'allar bilan do'stona munosabatlarni saqlab qolgan holda qildi.

Abdulla Xon mohir jangchi bo'lishdan tashqari, avvalgilari undan oldin bo'lganidek, taniqli shoir ham edi. Ichki barqarorlikdan foydalangan Buxoro poytaxt sifatida gullab-yashnadi, mintaqa va undan tashqaridagi rassomlar, ziyorilar va savdogarlarni jalb qildi. Buxorodagi Kosh va Xo'ja Gaukushan ansambllari va Buxoro va Toshkentdagi Ko'kaldosh madrasalari kabi go'zal binolar o'sha davrda bunyod etilgan va ilgari katta Kalyan masjidi yoki Buxorodagi Mir-I-Arab madrasasi kabi qurilgan boshqa Shayboniyxon yodgorliklari safiga qo'shilgan. Ushbu yodgorliklar, ehtimol Temur qurbanidek ulug'vor emas edi.

Abdulla Xon II buyuk hukmdor edi, lekin u qadar yaxshi ota emas edi. Uning yagona o'g'liga bo'lgan sevgisi oxir-oqibat sulolaning oxiriga olib keladi. Abdul Moumin, buzilgan va dürtüsel Shahzoda, bir necha marta, xonning o'limidan oldin, oxir-oqibat unga qarshi isyon ko'targunga qadar ogohlantirishlarga qaramasdan, Abdullohammonidan kechirilgan otasini bir necha marta itoatsiz qildi. U vafot etgach, Abdul Mo'min yangi xonga aylandi va otasining tarafdarlarini pokladi. Bu Hirotni yillar davomida saqlab qolgan va himoya qilgan qobiliyatli va sadoqatli Kulbabning ijroini o'z ichiga olgan va Abdullohammoni o'g'li haqida ogohlantirgan. Bundan tashqari, Ko'kaldosh madrasasi (Kukeldash Abdullohammon va Kulbaba o'rtasidagi munosabatni nazarda tutgan holda, "qabul qiluvchi birodar" degan ma'noni anglatadi) Kulbob sharafiga qurilgan edi. Qasosda Abdul Mo'min Kulbabani egallab oldi va uni hayvonning har bir qadamida jarohat olish uchun tuya ustiga qo'ygan maxsus qurilgan qafasga qo'ydi. Ushbu qiyonoqlardan so'ng, yangi xon uni o'q bilan o'qqa tutib, o'z qo'l bilan ijro etdi. Abdul Mo'minning harakatlari bir necha oydan keyin hokimiyatda bo'lgan g'alayon ko'targan va uni o'ldirgan zodagonlarning g'azabiga sabab bo'ldi.

Qizilqum qumlarida suv tomchilari yo'qolgani bois, Shayboniyalar sulolasi va Abdul Mo'min vafotidan keyin Buxoro xonligining mintaqaviy gegemoniyasi g'oyib bo'ldi. Buning ortidan 18 asrda Nodir shoh mintaqasini bosib olishdan oldin tarixiy anonimlik cho'li bo'ylab uzoq safar bo'lib o'tdi va bundan ham muhimi, 19 asrda Buyuk Britaniya va Rossiya o'rtasidagi katta o'yin. Ammo o'sha vaqtga kelib, Safevidlar va mug'ullar bilan raqobatlashgan siyosiy va madaniy kuch bo'lgan xonlik, keyin esa Buxoro amirligi unutilib qolgan suvgaga aylandi.

Adabiyotlar:

1. Muhammad Haydar Mirzo. Tarixi Rashidiy. T.: Sharq, 2010.

-
- 2. Ahmedov.B. tarix manbalari O'zbekiston. Tashkent, 2001
 - 3. Ahmedov.B. tarixdan Saboqlar. Toshkent, 1994
 - 4. Ahmedov.B. o'zbek millati. Tashkent, 1992
 - 5. Azamat Ziyo. O'zbek davlatchiligi tarixi. Eng qadimgi davrlardan Rusga
 - 6. bosqin. T.: Sharq, 2000.
 - 7. www.ziyonet.uz

CONNECTION OF CULTURE AND LANGUAGE.

Abdurakhmanov Ruslan Azamatovich

Graduate student of Uzbekistan State World Languages University, Tashkent, Uzbekistan

Abstract: A person learning any language also studies the language's national characteristics, traditions, and cultures. A person who knows multiple languages is considered to have mastered a nation's or people's culture. Because language exists exclusively in the context of nationality and culture. This article discusses the characteristics of the language-culture link as well as the perspectives of different linguists.

Keywords: language, culture, nationality, linguistics, customs, characteristics, hypothesis, communication, tool.

Any nation's language is encapsulated in this word as its historical memory. National psychology, people's feats, the style of thinking, the specificity of creative creativity, the moral state, and spirituality are all significant qualities and features that are communicated through full language and language.

In the history of linguistics and language philosophy, the concept of language and culture interdependence has a prominent role. In this regard, Wilhelm von Humboldt (1767-1835) claims that, while language is universal for all people, the languages of the world are distinct and each has its own worldview. People (nationality, race) are given mental abilities, and some languages and civilizations are creative works based on these mental abilities, according to Gumboldt.

Languages and cultures thus convey the "national spirit," while linguistic and cultural variety reflects disparities in people's intellectual ability (nations, races).

Although the language's typological properties (that is, its structural traits) are unrelated to certain forms of culture, the language's vocabulary reflects the culture and history of its speakers.

In turn, Whorf went on to say that structural distinctions between languages can be viewed as evidence of the presence of different ways of thinking, as well as a key to comprehending any given culture.

The Sapir-Whorf hypothesis is a form of linguistic relativity in which people believe that their manner of thinking is conditioned (if not defined) by the languages they speak. Language is important in this situation since it is the key to understanding culture.

Although this school of thought emphasises language's influence and power, as well as its significance for members of cultural and ethnic groups, it also analyses culture in its core. That is, language and culture are treated as monolithic entities that do not pose a threat to their unity and uniformity.

The prevalence of linguistic, social, and cultural diversity in many modern cultures necessitates a greater understanding of the link between language (s) and culture.

Language and culture are so intimately intertwined at the level of cognition in the study of linguistics and language instruction that they are frequently interrelated.

Language is utilised as a symbol or indicative of a person's cultural identity as well as a way of communication. Every native language should try to know the expressive means of language, to be able to employ its stylistic and semantic wealth in all of its structural diversity.

Monuments of material culture are preserved and restored - this is part of the spiritual historical heritage. The language is the same, it is vulgarisms and jargonisms, ensuring less use of assimilations.

Therefore, in the process of language learning, we are faced with a mentalitet, a national characteristic, and other differences that distinguish it. In this case, language learning must also be aware of the customs, national characteristics of the same people.

In conclusion, it should be noted that the study of a foreign language allows one to know the latest achievements of the development of Science and technology, and to get acquainted with the traditions, rituals, lifestyle, and culture of others.

Literature:

1. Dilyaram Ashurova & Galieva Margarita , “Cultural Linguistics”.
2. Maslova V. A, Linguoculturology.
3. Krasnykh V. V. Ethnopsycholinguistics and linguoculturology.
4. Vorobyov V. V. Linguoculturology: theory and methods.

DEVELOPMENT OF TACTICS FOR MANAGING PREGNANCY COMPLICATED BY INTRAUTERINE INFECTION OF A VIRAL NATURE

Akhmedova Matlyuba Olimkhon kizi

Republican Specialized Scientific-Practical Medical Center of Obstetrics and Gynecology State Institution,
Obstetrician-Gynecologist

Annotation: While most pregnancies and births are uneventful, all pregnancies are at risk. Around 15% of all pregnant women will develop a potentially life-threatening complication that calls for skilled care, and some will require a major obstetrical intervention to survive. This manual is written for midwives and doctors at the district hospital who are responsible for the care of women with complications of pregnancy, childbirth or the immediate postpartum period, including immediate problems of the newborn.

Keywords: pregnancy; newborn; motherhood; stillbirth; infection.

Multiple factors may influence women's psychological status before, during and after pregnancy. A woman's psychological status in turn influences her ability to care for herself and her baby and to follow health care recommendations. Pregnancy is typically a time of joy and anticipation. It can also be a time of anxiety and concern. Listening and talking respectfully and sensitively with a woman and her family can help build the woman's trust and confidence in her health care providers. Women who develop complications may have difficulty talking to the provider and explaining their problem. It is the responsibility of the entire health care team to speak with the woman respectfully and put her at ease. In every country and community in the world, pregnancy and childbirth are momentous events in the lives of women and families, and represent a time of intense vulnerability. The concept of safe motherhood is usually restricted to physical safety, but childbearing is also an important rite of passage, which may have deep personal and cultural significance for a woman and her family. The notion of safe motherhood must be expanded beyond the prevention of morbidity and mortality to encompass respect for women's basic human rights, including women's autonomy, dignity, feelings, and choices and preferences, including the choice of companionship, wherever possible.

Infection is an important cause of stillbirths worldwide: in low-income and middle-income countries, 50% of stillbirths or more are probably caused by infection. By contrast, in high-income countries only 10–25% of stillbirths are caused by infection. Syphilis, where prevalent, causes most infectious stillbirths, and is the infection most amenable to screening and treatment. Ascending bacterial infection is a common cause of stillbirths, but prevention has proven elusive. Many viral infections cause stillbirths but aside from vaccination for common childhood diseases, we do not have a clear prevention strategy. Malaria, because of its high prevalence and extensive placental damage, accounts for large numbers of stillbirths. Intermittent malarial prophylaxis and insecticide-treated bednets should decrease stillbirths. Many infections borne by animals and vectors cause stillbirths, and these types of infections occur frequently in low-income countries. During pregnancy, the organization of complex tolerance mechanisms occurs to assure non-rejection of the semiallogeneic fetus. Pregnancy is a period of vulnerability to some viral infections, mainly during the first and second trimesters, that may cause congenital damage to the fetus. During pregnancy, the organization of complex tolerance mechanisms occurs to assure non-rejection of the semiallogeneic fetus. Pregnancy is a period of vulnerability to some viral infections, mainly during the first and second trimesters, that may cause congenital damage to the fetus. Pregnancy represents a unique immunological condition with several regulatory mechanisms that ensure the non-rejection of the semiallogeneic fetus and its development, but it is also a time of greater vulnerability to infections. Associated with this, neonates also have a developing immune system with qualitative and quantitative differences from adults and poor immune memory, which increases their susceptibility to infectious agents. Complications during pregnancy, such as viral infections, can directly affect maternal-fetal health, since some viruses can be transmitted vertically and cause congenital infections

In addition, maternal immune activation induced by many common viruses is sufficient to cause neurological changes in the offspring

Literatures:

1. Managing Complications in Pregnancy and Childbirth: A guide for midwives and doctors. 2017.
2. Robert L Goldenberg. Infection-related stillbirths. London. 2010.
3. Franciane Mouradian Teixeira. Maternal-Fetal Interplay in Zika Virus Infection and Adverse Perinatal Outcomes. 2020.

SIYOSIY NUTQDA SAMIMIYLIK

Mirzakamolova Sadoqatxon Sayidaxmadovna.

Navoiy Davlat Pedagogika Instituti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Siyosiy nutqda notiqning bosh harakatlari va ko'z harakatlari nutqqa sezilarli darajada ta'sir o'tkazadi. Lekin qo'l harakatlari nisbatan notiqlar eng ko'p qo'llovchi va ta'sir doirasi kuchli bo'lgan noverbal vositalardandir.

Kalit so'zi: nutq, siyosiy nutq, vosita, ta'sirchanlik

Agar notiq nutq paytida faqatgina bir qo'li bilan imo-ishora qilsa, bu g'ayritabiiy ko'rindi. Shuning uchun ikkala qo'lni ham barobar ishlatalish kerak. Yoki ularni navbat bilan ishlatalishga ham teng miqdorda ishlatalishga harakat qilish kerak, 7-8 ta harakatni o'ng qo'l- u 2-3tasini chap qo'l qilmasin.

50-100-500 odam sig'adigan zalda bo'ladigan uchrashuvlarda qo'l bilan qilinadigan kichik imo-ishoralar bиринчи qatorda boshqa hech kimga ko'rindiydi. Shuning uchun bu holatda keng imo-ishoralaridan foydalangan ma'qul.

Keng imo-ishoralar notiq haqida tinglovchilarga o'ziga ishongan, rahnamo, kichik imo-ishoralar esa o'ziga ishonmaydigan shaxs sifatida ma'lumot beradi. [3:80]

Xullas, imo-ishoralar, tana harakatlari siyosiy nutqda notiq uchun mavzuning mazmun-mohiyatini ochishda bosh yordamchi vositalardir. Ulardan foydalanish ham alohida ko'nikma va mahorat talab etadi.

Ayrim hollarda imo-ishoralar o'ta tartibsiz qilinaveradi va ularning gapirilayotgan nutqqa umuman aloqasi bo'lmaydi. Odatda bu tinglovchilarning ozgina jahlini chiqaradi. Ularga notiq sarosimaga tushayotgan, ortiqcha harakatlar qilayotgan, nima qilishni bilmayotgandek tuyiladi.

Imo-ishoralarning nomuvofiqligi ma'ruzaga juda katta zarar keltirishi mumkin.

— “Assalomu alaykum, hurmatli onaxonlar va otaxonlar” — notiq “onaxonlar” deganda erkaklar tomonni, “otaxonlar” deganda ayollar tomonni ko'rsatsa, notiqning saviyasiga, nutqning mazmuniga juda katta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Biz nutqimiz davomida tinglovchilarga yetkazib bergen ma'noning faqat 30%gi gina bevosita so'zlar orqali ifodalaran ekan. Boshqacha qilib aytganda, agar muloqot paytida suhbatdoshingiz sizdan 1000 ta signal qabul qilgan bo'lsa, shundan faqat 300 tasigina so'zlar orqali yetkazilib berilar ekan. Yana ba'zi manbalarda bu ko'rsatkich 20% deb beriladi. Imo-ishoralar bugun fanda katta ahamiyatga egaki, hatto u alohida soha “Tana tili” sifatida taddiq qilinmoqda.

Tana tilini imo-ishoralar tili bilan adashtirib yubormaslik juda muhimdir. Zero imo-ishoralar tili, masalan, harbiylarda, aniq va mutloq ma'noga ega bo'lib, faqat bir yo'sinda tushuniladi. Bunga sabab, harbiy operatsiya paytida har bir imo ishora bir xil tushunilishi shart. Shundagina hamma askarlar birgalikda va aniq harakat qila oladi. Aks holda tarqoqlik kelib chiqadi. Tana tilida esa aynan bir xil belgi holatdan kelib chiqib turlichal talqin qilinishi mumkin. Yuqorida aytganimizdek, javob berayotib nigohini olib qochgan odam yolg'on gapirilayotgan bo'lishi mumkin. Lekin bu odam o'zini hijolatchilikdan qutqarish uchun nigohini olib qochgan bo'lishi ham mumkin. Masalan, Yapon madaniyatida ko'zga tik qaragan holda javob berish qo'pollik, ayrim holatlarda esa hurmatsizlik deb hisoblanadi.

Tana tilining yana bir o'ziga xos jihat shuki, uning ba'zi elementlari dunyodagi barcha xalqlar uchun bir xil tegishli (universal) bo'lishi mumkin. Masalan, nutq paytidagi tabassum barcha millatlarda samimiyat va

do'stona munosabat belgisidir. Biroq, tana tilining boshqa elementlari har bir millatning madaniyati, yashash muhiti va axloqiy me'yorlaridan kelib chiqib, turlicha bo'lishi mumkin.

Misol uchun, ko'p millatlar uchun qo'lni musht qilib bosh barmoqni yuqoriga ko'tarish "yaxshi, zo'r" degan ma'nolarni bildiradi, lekin ba'zi millatlarda xuddi shu ishora haqoratni ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Расулов Қ.А. Ўзбек мuloқot хулқининг функционал хосланиши: Филол.фан.номз. дис.автореф. – Тошкент, 2008, 12-13-б.
2. Ўринбоев Б. Суҳбатлашиш одоби://Ўзбек тилшунослиги масалалар. - Самарқанд, 2006, 26-27-6

ЎЗИНИ-ЎЗИ АНГЛАШНИНГ ЎСМИРЛИК ДАВРИДА РИВОЖЛАНИШИ.

Усманова Севара Акмаловна
ТДПУ II-боскич магистранти

Ўсмирлик даври 10-11, 14-15 ёшни ташкил этади. Хозирда усмирлик ёшига утиш асосан 5-синфдан бошланади. "Энди у бола эмас-у, хали катта хам эмас" – бу формула усмирлик даврини билдиради. Бу ёшда ўсмир ривожида кескин узгаришлар руй бера бошлайди. Бу узгаришлар физиологик ва психологик ўзгаришлардир. Физиологик ўзгариш жинсий етилишнинг бошланиши ва бу билан бөглигінде танадаги барча аязоларнинг мүкаммал ривожланиши ва ўсишидир.

Ўсмирлар ўзларини катталардек тутишга харакат киладилар. Улар ўзларининг лаёкат, кобилят ва имкониятларини маълум даражада ўртоклари ва ўқитувчиларга курсатишга интиладилар. Бу холатни оддий кузатиш йўли билан хам осонгина кўриш мумкин. Ўсмирлик ёшига хос бўлган психологик хусусиятларни ўргана туриб, ўсмирлар шахсининг шаклланиб, ривожланиб, комолотга эришиш йўлларини ва унга таъсир этадиган биологик ва ижтимоий омилларнинг бевосита таъсирини тушуниш мумкин. Бу даврда ўсмир баҳтли болалик билан хайрлашган, лекин катталар хаётида хали уз ўрнини топа олмаган холатда бўлади.

Ўсмирлик даврида етакчи фаолият- бу ўкиш, мулокот ва меҳнат фаолиятидир. Ўсмирлик даври мулокотнинг асосий вазифаси бу дўстлик, ўртоклиқдаги элементар нормаларини аниклаш ва эгаллашдир.

Ушбу босқичдаги

ривожланишнинг асосий натижалари:

- ўз руҳий ҳолати ҳакида ўйланиш;
- ўзининг МЕН образини шаклланиши;
- ўзининг индивидуаллигини, ўзига хослигини англаш;
- дунёқарашнинг вужудга келиши;
- ҳаётий режаларнинг пайдо бўлиши;

Бу жараён ичкаридан ташқарига боради: ўзининг "МЕН"ини топишдан уни ҳаёт фаолиятининг турли кўринишларида амалга оширишгача. Бу босқичдаги асосий натижা сифатида ўсмирнинг катталарни ички позициясини эгаллашга, ўзини жамият аъзоси сифатида англашга, ўзини дунёда аниклаш, яъни ўзини ва ўзининг имкониятларини ҳаётдаги ўз ўрни ва вазифалари билан биргаликда тушунишга бўлган ишқтиёқини шархлашидир.

Босқичнинг ютуқлардан бири – ўз-ўзини англашнинг янги даражаси. Илк ўсмирликнинг асосий психологик муваффақияти – ўзининг индивидуал бутун ва ноёб ички дунёсини очиши. Ўсмирлар ва қизлар ўзларини шахсий назар ва баҳолари бор, ўз фикрлари, ҳис-туйғу ва кечинмалари дунёсига эга, бошқа шахсларга ўхшамайдиган, бетакрор шахс сифатида англашади. Атрофдаги одамлар орасида мустаҳкам ўрнашиб олиш истаги (ўзини турли шаклларда: ҳаракатланиш, гапириш, кийиниш услубида; ҳаёт воқеаларини, адабиёт ва санъат асарларини ўзига хос баҳолашда; ўзгача ибораларда; хамма томонидан қабул килинган баъзи мазмунларни қабул қилмаслик) шу ердан.

Ўзгариб қолган, ўзига бўлган муомала, ўзининг ўзгачалигини англаш ўзига бўлган қизиқиши ва ўзин ўрганишга бўлган интилиш билан уйғунлашади. Ўзининг руҳий ҳолати ҳакида ҳаёл суриш, характернинг, ироданинг, кечинмаларнинг ўзгачалигининг намоён бўлишини сезиш қобилияти, пайдо бўлаётган хоҳиши ва интилишлар табиатини тушуниш - шу ердан.

Ўзини англашдаги марказий психологик жараён – шахсий бетакрорликни, индивидуал ўзига ўхшашикни, бирликни шакллантириш. Ўзини индивидуал шахс сифатида ўрганиш келгусида умр кечирадиган ижтимоий дунёсини ўрганиш билан чамбарчас боғлиқ. Ўзини таҳлил қилиш ижтимоий-маънавий ўзини аниклашнинг элементига айланади. Ўзини ўзи таҳлил қилиш, ўсмирнинг аксарият ҳаётий режалари каби, кўпинча ҳақиқатдан йироқ бўлади.

Ўзига берилган баҳо кўпинча психологик ҳимоя воситаси бўлиб хизмат қиласи. Ижобий МЕН образига эга бўлиш хоҳиши дамба-дам ўзининг ютуқларини кўпайтириш ва ўзининг камчиликларини

камайтиришга ундаиди. Умуман олганда, ўзига берилган баҳолар адекватлилiği вакт ўтган сари кўтарилади.

Ўсмирлик даври – ўзини-ўзи аниқлаш даври. Ўзини-ўзи аниқлаш – ижтимоий, шахсий, касбий, маънавий – ўсмирлик ёшининг асосий вазифасини ташкил қиласди. Ўзини аниқлаш жараёни тубида келажақдаги фаолият соҳасининг танлови ётади. Аммо касбий аниқланиш ижтимоий ва шахсий аниқланиш вазифалари, ким ва қандай бўлмоқ? саволларига жавоб қидириш, шунингдек ҳаётий ютуқларни аниқлаш, келажакни лойиҳалаштириш билан уланган. Ижтимоий аниқланиш ва ўзини излаш дунёқарашнинг шаклланиши билан узлуксиз боғланган.

Ўсмирлик – дунёқараш шаклланишининг ҳал қилувчи боскичи. Ҳаётнинг бу даврида инсонда дунёга қарашларнинг изчил системасини тузиш, дунёда ўз ўрнин топиш эҳтиёжи пайдо бўлади. Ўсмир ҳам ўзининг борлиги мазмунини, ҳам бутун одамзоднинг истиқболларини ёритиб бера оладиган формула қидиради.

Ўсмирлик танқислиги экзистенсиал танқислик (ҳаёт мазмуни танқислиги) билан биринчи маротаба тўқнаш келадилар. Танқисликни ечими учун ташқи ва ички воситаларнинг йўқлиги наркомания, алкоголизм каби ривожланишнинг негатив вариантларига, танқисликни эплай олмасликнинг сўнгги формаси эса суиқасдга олиб келади.

Жинсий етилиши ўсмирнинг бу ёшидаги хулк-авторига асосий биологик восита сифатида таъсир ўтказади. Социал омиллар эса куйидагилардир. Кичик мактаб ёшидан ўрта мактабга ўтиш якка ўқитувчи раҳбарлигидан кўпчилик ўқитувчилар тасаруфига ўтиш ва мулокотдаги ўзгаришлар ижтимоий фойдали ишларни кенгайтириб бориш мустакил ва амалий ишларни кўпроқ бажариш шу билан бирга болани оиласдаги ўрни ҳам ўзгаради. Ушбу ўзгаришлар таъсирида болалар жисмоний ва аклий имкониятларини ўсиб бориши муносабати билан ўзларига купрок ишона бошлайдилар. Бу фазада инсоннинг ўзига бўлган баҳоси унинг ҳаракати ва фаолиятига бўлган реакциясига боғлиқ. Ўзини ва ўз имкониятларини тушуниш ва ўрганиш; ўз истеъодини топиш; мустақилликка, мустақил ҳаётга интилиш учун турли хил ҳолатларда ўзини намоён қилишга интилади, ўзини катта ва кенг ҳукуқли деб англайди.

Хуносага килиб, ўсмирлик ўз-ўзини англашида фаол ривожланиш рўй беради дейиш мумкин: ўсмирликда ўзига муносабат, ўзига бўлган қизиқиш, ўзини ўрганиш, МЕН-образи ва бошқалар каби ўз-ўзини англашнинг аспектлари шаклланади.

5-6 синф ўкувчиларига синфдаги ўзи эгаллаган мавкейига катта эътибор бериш хусусияти хос. Айнакса, 6-синфдан бошлаб ўкувчилар ўз ташки куринишларига, шунингдек, карама-карши жинсдаги болалар билан узаро муносабатларига эътибор бера бошлайдилар.

7-синф укувчиларида эса уз лаёкатларини ривожлантиришга хос кизикиш юзага келади. 8-синф укувчилари эса мустақиллик, узига хослик, дустлик ва уртоклик билан boglik буладиган шахсий хислатлар юкори баҳоланади.

XX asr jadidchilik harakatida Munavvarqori Abdurashidxonovning tutgan o'rni

Asrarov Doniyor Odiljon o'g'li

(Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Tarix fakulteti talabasi)

Bekmuradov Shahzod Xasan o'g'li

(Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Tarix fakulteti talabasi)

Turkiston jadid darg'alaridan biri hisoblangan Munavvarqori Abdurashidxonov- O'rtal Osiyo jadidchilik mактабининг асосчиси hisobланади. XX asr o'zbek milliy matbuoti va yangi usuldagi maktab асосчиси, yangi milliy teatr tashkilotchilaridan biri, adib, shoир, ma'rifatparvar Munavvarqori Toshkentning Darxon mahallasida 1878- yilda ziyoli oilasida tug'ilgan. Otasi Abdurashidxon Sotiboldixon o'g'li mudarris, onasi Xosiyat otinoyi bo'lган. Oilada uchinchi o'g'il bo'lib, ikki akasi muallim bo'lган. Otasi erta vafot etgani sababli tarbiyani onasidan oladi. Usmon domladan ilmi qiroat va tajvidni o'rganib, hofizi Qur'on bo'lган. 1885-1890- yillarda Mirarab madrasasida tahsil olgan, lekin tahsilni ohriga yetkazolmay, Toshkentga qaytib imomlik va muallimlik bilan shug'ullangan[1]. 1901-yilda usuli-jadid maktabini ochgan va maktablar uchun maxsus darsliklar yozgan. 1906-yildan „O'rtal Osiyoning umrguzorligi, taraqqiy” gazetasida adabiy xodim bo'lib, ishlaydi. 1906-yilda noshir va muharrir sifatida „Xurshid” gazetasini tashkil etadi. Shuningdek, Munavvarqori „Shuhrat” 1907-yil, „Tujjor” 1907-yil, „Osiyo” 1908-yil, gazetalarini g'oyaviy boshqaradi va adabiy xodim vazifasini bajargan. Bu ilmiy maqolamda aynan Turkistondagi siyosiy vaziyat, ta'lim tizimi va yangi uslubdagi maktablar paydo bo'lishi va o'zbek xalqining savod darajasi qay yo'sinda ancha jadallab, dunyo ilm-fani doirasidagi yangicha o'qitish uslubi „usuli jadid” va „usuli savtiya” kabilarni ayni Munavvarqori ijodi va yuritgan faoliyati misolida chuqurroq o'rganish uchun aynan shu inson faoliyati misolida chuqurroq o'rganish uchun aynan shu inson faoliyatini yoritishni niyat qildim. Munavvarqori nafaqat izlanuvchan ijodkor-jadid balki turli jamiyat va uyushmalar tashkilotchisi ham hisobланади. Jumladan U „Jamiyat Imdodiya” 1909-yil, „Turon” 1913-yil, „Turkiston” kutubxonasi 1914-yil, „Umid” 1914- yil, „Ko'mak” 1921-yil, jamiyat, tashkilot va uyushmalarda muassis, muovin, rais, a'zo bo'lib, ishlaydi. Sho'rolar hukumati davrida Xalq dorilfununi sho'rosining raisi, Turkiston Maorif Xalq komissarligi turk sho'basining ish yurituvchisi 1918-yil, Toshkent shahri maorif noziri, sharq xalqlari s'yezdi, 1920-yil Boku delegati va hay'ati a'zosi, Toshkent shahri ijtimoiy tarbiya bo'limi mudiri 1921-yil, Akademmarkaz raisi 1922-yil, Narimonov nomidagi pedtexnikum, ayollar ped institutda 1923-1925-yillar muallim hisobланади. Jumladan; „Adibi avval” 1907-yil, „Adibi avval” 1907-yil, „Tarixi qavm turk” „Tajvid” 1911-yil, „Havoyiji diniya” „Tarixi Islomiya” 1912-yil, „Yer yuzi” 1916-1917 yillar 4 qismdan iborat. „O'zbekcha til saboqligi” darsliklari 1'bir necha marta chop etilgan[2]. Munavvarqori 1914-yilga kelib, o'ziga o'xshagan taraqqiy parvar o'zbek shoirlarining she'rlarini jamlab „Sabzavor” nomi bilan nashr ettiradi. Munavvarqori o'z faoliyati davomida, pedagogik, matbuotchilik, muharrirlik, adiblik bilan cheklanmay, jiddiy siyosiy faoliyat ham yuritgan, shu sababli hukumat tomonidan bir necha bor hibsga olingan. 1917-1924-yillarda Munavvarqori „Shoroyi islom” „Turk adam markaziyat” „Ittihod va taraqqiyot” „Milliy ittihod” „Nashri maorif” kabi jamiyat, firqa va tashkilotlar faoliyatiga rahbarlik Munavvarqori vijdon erkinligini inkor etmagan dunyoviy demokratik davlat tarafidori shu sababli Qo'qon shahrida tashkil topgan „Turkiston muxtoriyati” ni qo'lllab-quvvatlagan. Munavvarqori 1929-yil 6-noyabrdagi qamoqqa olinib, Moskva shahridagi Butirka qamoqxonasida qatl qilingan va Vagankova qabristoniga dafn etilgan. 1991-yilda rasman reabilitatsiya qilingan. Munavvarqori tomonidan Shayhontohur da ochilgan jadid maktabi „Rushdiya” maktabi „Namuna” deb atalgan. XX asrning 10-yillaridan boshlab, usuli jadid maktablarida ona tili va adabiyot o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalar darsliklar o'qitishning texnik vositalari ko'rgazmali qurollar yangi o'qitish usullari qo'llanila boshlandi. Munavvarqori Abdurashidxon o'g'li

3. Munavvarqori Abdurashidxonov „Yer yuzi” 1915-1916- yillar S-4; 5; 6; 7.

4. Sirojiddin Ahmad „Munavvarqori” esse „Sharq yulduzi” jurnali 1992-yil 5-son.

5. Xolboyev S. „Fan va Turmush” T., 1991 S-145; 176; 190.

o'qitishda ko'rgazmalikka alohida e'tibor qaratadi. Avloniy va Hamza ona tili va dabiyot darslarida ifodali o'qish va uning deklamatsiya, xor bo'lib o'qish, timsollarga bo'lib o'qish kabi shakllarini ishlab chiqdilar. Xususan Munavvarqori va Jadid pedagoglari tomonidan XX asr zamonaviy o'zbek pedagogikasi, uchun asos bo'lgan, nazariy tamoyillar ishlab chiqiladi, ona tili va adabiyot hamda unga yaqin fanlarni o'qitish uslubiyati, texnologiyasi va vositalardan amaliy foydalanish davriga qadam tashlanadi. Munavvarqori o'zining „Yer yuzi“ nomli kitobida juda ham qimmatli ma'lumotlar beradi. M. Zamonaviy o'zbek pedagogikasi va uning ajralmas qismi bo'lgan ilg'or o'qitish metodlari tashqari olib kirilgan emas, balki jadid pedagoglari tomonidan ishlab chiqilgan edi. Hozirda analitik tovush metodi deb yuritiluvchi o'qitish usulini Saidrasul Saidazizov, va Munavvarqori Abdurashidxonovlar tayyorlab darsliklarga tadbiq etgan edi. Nattijada bu tavsiyalar asosida 1902-1918- yillar orasida 15 dan ortiq alifbo darsliklari dunyo yuzini ko'radi. Hozirgi alifbo darsliklarining yangi nashrlarini tayyorlashda Saidrasul Saidazizov, Munavvarqori Abdurashidxonov va Rustambek ibn Yusufbekhojilarning alifbo darsliklaridan ijodiy foydalanish samarali natijalar beradi. Turkiston Muxtoriyatining vujudga kelishida va davomiyligida jadidlarning tutgan o'rni nihoyatda beqiyosdir. Sovet tarixshunosligida uzoq vaqt mobaynida jadidchilik „Reaksiyon“ g'oyaviy oqim sifatida ko'rsatiladi. Jadidlarning tarixiy xizmati ijtimoiy vazifalarni hal etishning tadrijiy islohot tamoyillarini ishlab chiqarishda farmasiyaviy, institutsional o'zgarishlarning eng samarali yo'lini tanlashlari va mustamlaka tuzumini tugatish uchun kurash olib borishlarida ko'rindi. Ularning zamonaviy ta'lim amaliyotiga oid konseptual g'oyalari ma'naviy me'ros sifatida hozirgi islohotlarning strategiya va keng miqyosli yo'liga muayyan darajada asos bo'lib xizmat qiladi. Jadidchilik ma'lumki, Markaziy Osiyo mintaqasi ijtimoiy rivojlanishning tub burlish bosqichida yuzaga keladi[3]. Mahalliy vatanparvarlarning mustamlaka Turkistonda inqirozli holatini umumjahon jarayonlaridan tobora ortda qolayotganini, tub aholining erkparvarlik harakatlariga keskin zarba berilib, hamma joylarda bostirilishini, ma'naviyat sohasidagi turg'unlikni idrok etishlari, jamiyatni atroflicha isloh etish kerak degan g'oyaning yuzaga kelishiga turtki bo'ladi. Biroq bu islohotchilik harakati tarixiy murakkab yo'lni bosib o'tadi. Jadidchilik jamiyat rivojlanishining istiqbollariga oid turli falsafiy fikrlar va dunyoqarashlarning to'qnashuv maydoniga aylanadi[4]. Bu ijtimoiy rivojlanishning asosiy masalalari va eng avvalo, feudalizm hamda mustamlakachilikning asoslarini buzish mafkurasini konseptual jihatdan idrok etishda ko'rindi. 1-bosqichda jadidchilik harakati yetakchilari asosiy e'tiborni butun ijtimoiy tizimni o'zgartirishdan ko'ra, ma'naviyat sohasini yangilashga qaratdilar. Jadidlar yangi usuldagи maktablar tashkil etish, gazetalar chiqarish, darslik va o'quv qo'llanmalari (ayniqsa tabiiy fanlar bo'yicha) nashr etish, g'arb texnika va texnologiyasini o'rganish zaruriyatini, Yevropa madaniyati yutuqlaridan foydalanishni targ'ib etish, orqali milliy dunyoviy, ta'limni yuzaga keltirish, ma'naviy hayotni yangilash va boyitish milliy o'zlikni anglashni yuksaltirishga zamin yaratdilar[5]. Huquqshunos D. Toshqulov ning ishlarida ko'rsatilganidek ma'rifatparvarlar, jumladan Munavvarqori asarlarida ham mustamlaka - feudal jamiyatning siyosiy-huquqiy muassasalari markaziy o'rni tutadi. Ular Jumladan Munavvarqori, o'z asarlarida hokimiyatning qonunsizlik, va poraxo'rlik haddan, ziyod og'ir soliqlar, kabi zulmkorligi ko'rinishlarini ayamay tanqid qiladi[6]. Jadidlar mustamlaka Turkistoni mahalliy ma'muriyati vakillarining saylov tizimini qoralashadi, chorizmning soliq siyosatiga ham norozilik bildiradilar. 2-jadidchilik yo'lboshchilari, tarixiy taraqqiyotni tezlashtirish, islomni yangilash, madaniy, bozor makonining ijtimoiy-iqtisodiy, shart-sharoitlarni yaratishni shakllantirish bilan chambarchas bog'liqdir[7]. Yevropa va Rossiyaning ko'pgina ma'rifatlardan farqli o'laroq jadidlar dinni rad etishmadni, chunki ular ateist emasdilar. Munavvarqori fikriga ko'ra qo'shni davlatlar ilm-fani, chet el yozuvchilari asarlarini, Ogyust Kant asarlarini o'zlashtirish lozim deb aytadi - Munavvarqori. 1905-1907- yillarda Turkistonda jadidchilik harakati tashkiliy va g'ovayiv, jihatdan, chiniqadi. Munavvarqori va uning ijodiy faoliyati to'g'risida suratga olingan hujjatli film Munavvarqori ning quyidagi so'zlari bilan boshlangan. „Ey qardoshlar, voy millatdoshlar, ko'zimizni g'aflat uyqusidan ochib, atrofimizga nazar solmog'imiz lozimdir[8]. Har millat o'z saodat hol va istiqbolini muhofazasiga birinchi vosita ilm olmoqqa qanoat hosil qilib, ilm va maorifga ortiq darajada qo'shish hosil qilgan bu zamonda bizlar bu g'aflat va jaholatimizda davom etsak, istiqbolimiz nihoyatda xavfli bo'lib

hamma olamga masxara va kulgu bo'lmosg'imizga hech shubha yo'qdir. Munavvarqori o'zi tashkil etgan „Xurshid” gazetasining bir sonida shunday deydi; „ Kitoblarda tasnif qiling'on zotlar o'lg'onlari uchun aytgan so'zlarining zohiri shariatga muholif o'lsa ham haqiqati muvofiqdir[9]. Munavvarqorining tanlangan asarlari nomi ostida mashhur kitobi yangicha qiyofa aks etgan edi. Ushbu kitobdan olingan asarlarning salmoqli qismini Munavvarqorining Toshkent va Moskvadagi qamoqxonalarda yozgan xotiralar tashkil etadi. Bu xotiralar dastlab ОГПУ (Birlashgan davlat siyosiy boshqarmasi) ning O'rta Osiyodagi muxtor vakili L.N. Belskiyning topshirig'I bilan yozila boshlangan. Tarixchu Naim Karimov ta'biri bilan aytganda ma'lumki Turkiston Muxtoriyat hukumati zo'ravonlik yo'lli bilan tugatilgach, o'z vatanlarining mustaqil bo'lishini orzu qilgan ziylolar turli yo'l va usullar bilan bolshevizmga qarshi kurash olib boradilar. Munavvarqori ana shu kurashning oldingi safida bo'libgina qolmay shu kurashga rahbarlik ham qiladi. Shuning oqibati o'laroq 1921 va 1926-yillarda qamoqqa olinadi. Ikkinchি marotaba hibslanganida u qamoqdan sovetlarga qarshi kurash olib bormaslik sharti bilan ozod qilinadi. ОГПУ Munavvarqorini doimiy nazorat ostiga olib Lev Belskiy siyosida undan jadidlarning kuni kecha olib borilgan va 20-yillar so'ngida ham olib borayotgan faoliyatlar to'g'risida mukammal ma'lumotnomma yozib berishni ham talab qiladi. Agar Munavvarqori jadidlarning sovetlarga qarshi olib borgan va olib borayotgan xattiharakatlarini yashirgudek yoxud xaspo'shlagudek bo'lsa, uni qamoqqa chiritishini pisanda ham qiladi. Munavvarqori o'z xotiralarini ana shunday qaltis vaziyatda yozadi. Atoqli adabiyotshunos Izzat Sulton Munavvarqori nomini endigina tilga olish mumkin bo'lgan kunlardan birida shunday voqeani aytib bergen edi. Kunlarning birida u tramvayda bir keksa kishni uchratib uning yuz qirralari tanish ekanligiga e'tibor qaratgan. Keksa kishi ham shoir Izzat Sultonni tanib, Munavvarqorining safdoshlaridan biri bo'lganini aytgan. „ Ismi yodimda yo'q, ammo familiyasi Karimov edi “ deb izoh bergen edi Izzat Sulton. Izzat Sultonga Bu voqeani aytib bergen kishi Mirxalil Karimov degan jasur insonni bo'ladi. Munavvar qori L.N. Belskiydek ОГПУ xodimlari ixtiyorida „ milliy ittihodchilar” qamoqqa olina boshlagach, Munavvar Qori paytini topib ularga „ Qanday aybni qo'ymasinlar, bo'yningizga oling, aks holda biz ozodlikda yurgan yor-do'stlarimizning nomlarini aytib, ularning qamalishiga sababchi bo'lamiz. Biz o'zimizning jonimizni qurban qilish evaziga millatni saqlab qolishimiz mumkin ” deb aytadi. 1874-yilda 6-iyun kuni yozilgan xatda Kerenskiy fikrini davom ettirib, „ Bosib olingen o'lkani assimilatsiya qilish maqsadida yangi o'quv muassasalarining xalq ommasi orasida bir xilda savod tarqatish uchun ochilishi taxminan qilinadi”- deydi. 1894-yil 27-mayda qabul qilingan qoidaga muvofiq madrasalarda katta mudarris sifatida ishlashlari mumkin edi. Bu kabilardan Munavvarqorining xabari bor edi. Munavvarqori dunyoqarashining shakllanishida yuqorida tilga olingen voqealardan tashqari Turkiya va Misrdan kelgan mushavviqlarning (Tadqiqotchilar) turk, ozarbayjon, fors va rus tillaridagi adabiyotning rolini inkor etib bo'lmaydi, Orenburg, Qozon, Peterburgda nashr etilgan matbuot va adabiyot Ziyo Ko'kali, Tavfiq Fikrat, Ziyo Posho kabi namoyondalardan tashqari islom va islom malakatlari istiqlolli uchun qayg'urgan Muhammad Abdo, uning ustози Jamoliddin Afg'oniy kabi kishilarning asarlari faqat Munavvarqorigagina emas, balki ko'pgina musulmon mamlakatlaridagi yoshlarning ongi va dunyoqarashiga ijobjiy ta'sir ko'rsatadi. Ayni shunday murakkab bir sharoitda O'lka o'quv yurtlari bosh inspektori, N. Ostroumov V, Nalivkin, S, Gramenitskiy, P, Aznachev kabi nozirlar maktab dasturlari kitoblarni sinchiklab tekshirar edilar. Turkiston gubernatori Kavaleriya general-leytenant Samsonov quyidagicha ko'rsatma beradi., uning mazmuni. 1. Boshlang'ich umumta'lim beradigan usuli jadid maktablari xalq o'quv yurtlari, inspeksiysi ruxsati bilan ochiladi. 2. Usuli jadid maktablari o'qituvchilari ularda ta'lim olayotgan o'quvchilarni o'z qavmlaridan tayinlashni nazorat qilib turishlari zarur. 3. Maktablarni ochganlarga shahar va qishloq jamoalariga bu maktablarda umumiy davlat tili hisoblangan rus tilini o'qitishni joriy qilish tavsija etilsin. 4. Bunday maktablarni ochishda maktab ochuvchi shaxs yoki jamoa maktabda o'quv ishlari olib boriladigan o'quv kursi dasturi bilan birga darsliklar nomini taqdim etishni talab qilishi zarur. 5. Mening farmoyishim e'lon qilingan kundan boshlab barcha mavjud usuli jadid maktablarida ushbu qoidalarga amal qilish majburiydir deb aytadi.

Munavvarqori bunday ko'rsatmalarga e'tibor bermay usuli jadid maktablari uchun suv va havodek zarur bo'lgan darslik va dasturlarni ishlab chiqadi. Arxiv hujjatlarining ma'lumotlariga qaraganda Munavvarqorining „Adibi avval” kitobi, S. Aziziyning „Ustodi avval” kitobi bilan barobar rus-tuzem maktablarida o'qitilgan. Shu yillarda rus-tuzem maktablarining mashur o'qituvchilaridan hisoblangan S. Gramenskiyning rus va o'zbek tillarida „Ilmning manfaati” P.A. Bitnikovning „Salim-ul avval” kitoblari ham nashr etiladi. Biroq Munavvarqorining „Adibi avval” kitobi Mahmudxo'ja Behbudiyning tojik bollari uchun mo'ljallangan „Alifboi maktabi Islomiya” (1906) kitoblaridan ancha farq qilib chuqur ma'no va mazmunga ega edi. 1912-yilga kelib Shoир Munavvarqori o'quvchilarga husnixat, jug'rofiya, islam tarixi, turk qavmlari tarixi fani kabi fanlarni oshkora o'qita boshlaydi. Maktab ostonasida qorovul qo'yib bolalarga ijtimoiy sohalardan saboq bera boshlaydi. Rus tilini o'qitish masalasini ko'ndalang qo'yadi. Ze'roki Dushmani yengmoqchi bo'lsang, uni o'rgan, aqidasiga amal qilgan Munavvarqori quyidagi „Ma'viza” bitmasini beradi. „Sirdaryo viloyati Xalq o'quv yurtlari direktori janobi oliylariga Toshkent Shahar Shayx Hovandin Tohur daha Tarnovboshi maktabining muallimidan: siz izzatlikdan men boshqarayotgan maktabda, musulmoncha ta'limdan tashqari quyidagi predmetlar: arifmetika, o'qish kitobi, jug'rofiya va dunyo ma'lumotini mazkur dastur asosida o'qitmoqqa ijozat berishingizni so'rash sharafiga tuyassarman. (O'qituvchi M.Q. Abdurashidxonov 1911. Y. fevral). Munavvarqori maktab maorif islohoti tom ma'nodagi milliy maktab yaratish niyatidan sira qaytmaydi. 1914-1916-yillarda kelib Turkistondagi ko'pgina maktablar Munavvarqori Tuzgan dastur asosida ishlar edi. 1917- yilda Munavvarqori Toshkent shahar dumasiga a'zo etib saylanadi ammo bir yil oldin u ayni maktab masalasida shahar ma'murlari bilan jiqqamush bo'ladi. Kuropatkin oldiga bollarni boshlab borib usuli jadid maktablariga keng yo'l berishni so'raydi. Yosh shoир hisoblangan Munavvarqorining shogirdi To'g'rul (B. Haydariy) gubernator ostonasida turib, ustozining niyatini ma'qullab A.N. Kuropatkin sha'niga she'rlar to'qiydi. Bu ish uchun Munavvarqorini hibsga oladilar. Ammo ko'p o'tmay ozod qilingan Munavvarqori 1917-yil 6-sentabrda shahar boshlig'I N.G. Malliskiy oldiga masalani ilgari suradi. Munavvarqori tatarcha darsliklar va rossiya va Yevropadan tatar o'qituvchilarini chaqirish mumkinligini va ularni yaxshi mukofot bilan taqdirlash lozimligini aytadi. Bir so'z bilan aytganda Munavvarqori sartlarni tatarlashtirish to'g'risida yaxshi yo'lni ko'rsatadi. Shu bois bu mahalliy aholi vakillari bilan kelishib olingach maxsus komissiya e'tiboriga taqdim etish lozim. Shundan keyin tezda Toshkent Dumasi Munavvarqori tomonidan Toshkentda 1917-1918 o'quv yilida ochilajak, „Milliy Maktab” uchun 37 ming so'mdan ortiq miqdorda yangi kredit ochishga ruxsat berishga qaror qiladilar. Munavvarqori „Milliy maktab’ asoschisi bo'libgina qolish bilan birga chet elga bollarni o'qishga yuborish masalasini yechishga intiladi. Yaxshisi keksa san'atkori Abdurahmon Akbarov xotiralariga ko'z tashlasak unda quyidagicha: „To'dadagi jadidlarning bosh rahbari bo'lgan Munavvarqori bir kuni to'daning majlisiga kelib, „Ziyoli yoshlardan bir nechtasini Germaniyaga yuborib o'qitish kerak deb uzoq nutq so'zladi. Shundan keyin to'daning rahbarlaridan 7-8 kishu Orifxo'jaboyning Yangi Shahrdagi hovlisida shu tariqa 1-majlisni o'tkazdilar. Ammo Toshkentlik boyonlarning ko'pchiligi 2-majlisni Shayx Hovandi Tohurlik Kattaxo'ja Xo'jayevning uyida o'tkazishga qaror qiladilar. [10]. Chunonchi, mavlono Fuzuliy derki; „Sanamlar sajdasi surʼatiz bizda toat tangrichun zohid, Kishi ko'rsang sen o'z diningda taklifi namoz ayla” deydi buni zohiran muholifi kitobga borib taqaladi degan fikrlarni ilgari suradi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, nafaqat Toshkent balki butun Turkistondagi jadidchilik harakati va faoliyatida Munavvarqori faoliyati va uning ilmiy me'rosining o'rni niyoyatda beqiyosdir. Men shunday buyuk nafaqat jadid, balki beqiyos ma'rifatparvar, yetuk ilm sohibi avlodni ekanligimdan o'zgacha faxr tuyg'usini his qilaman.

6. „ Xotiralarimdan ” T., 2001. S-114; 189; 156.
7. „ Turon Tarixi” Toshkent T., 1991. S- 265; 268; 273.
8. Essay „ Activities of Uzbek Jadids ” year-2020; No; 10.
9. „ Turkestan Autonomy” Tashkent T., 2019; Page-145; 178; 197.
10. „Tanlangan asarlar” „Toshkent Ma’naviyat” 2003 yil S-3;4;5;6;7;9;10;14; h.k.z

Foydalanilgan Adabiyotlar!

1. 'Refresntatives of the jadid on movement" T., 2009 Page-15: 18; 34: 67
2. Thoughts of the turk on the Jadid T., 2010 Page- 698: 134; 167
3. . Munavvarqori Abdurashidxonov „Yer yuzi” 1915-1916-yillar S-4; 5; 6; 7.
4. Sirojiddin Ahmad „Munavvarqori” esse „Sharq yulduzi” jurnali 1992-yil 5-son.
5. Xolboyev S. „Munavvarqori” „Fan va Turmush” T.,1991. S- 145; 176; 190.
6. „ Xotiralarimdan ” T., 2001. S-114; 189; 156.
7. „ Turon tarixi” Toshkent T., 1991. S-265; 268; 273.
8. Essey „ Activities of Uzbek Jadids ” year-2020; No; 10
9. „ Turkestan Autonomy” Tashkent T., 2019; Page-145; 178; 197.
10. „Tanlangan asarlar ” „Toshkent Ma’naviyat” 2003 yil S-3;4;5;6;7;9;10; 14 va h.k.z.

SOCIAL MEDIA MARKETING AS AN EFFECTIVE INSTRUMENT FOR A COMPANY'S PUBLIC RELATION PROMOTION AND SALES

Akhrorova Shodiyakhon Sukhrobkhon Kizi

Journalism and Mass Communication University of Uzbekistan Undergraduate master

Abstract: The article describes the fundamental principles of social network operation as a successful and potentially developing means of communication; their marketing benefits and prospective use as a new tool for the implementation of effective public relations activities in various directions.

Key words: social networks, social media marketing, a public relations communication tool.

For the past 15 years, the media has served as the primary medium of communication and information for public relations practitioners. Television, radio, and print media all resulted in a sizable engaged audience and pool of potential customers. The situation has changed since the introduction and development of the Internet. Communication with clients has reached to the revolutionary level, as a result of new available platforms.

"The Internet has made public relations (in the following will be referred as PR) public again, following years of virtually exclusive reliance on media, - claims American marketing expert David Meerman Scott. Organizations can engage directly with purchasers via blogs, online news releases, and other forms of Web content". (David Meerman Scott 2007).

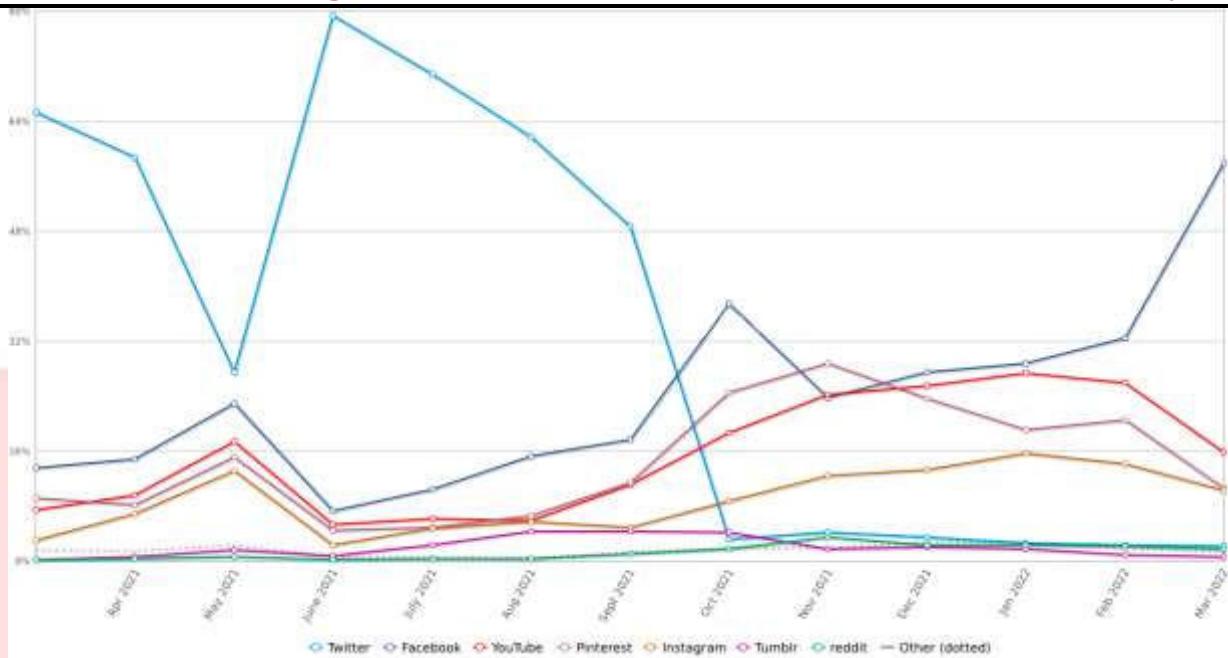
Social Media Marketing is one of the essential tools in digital PR which could endow the image to its auditory and creates a comfort zone between the company and its clients in terms of communication of back and forth. In other words, the media's monopoly on information has begun to erode, whilst social networks have significantly narrowed the distance between the brand and the public, allowing them to communicate directly. {why the next paragraph is begun with the plan all of a sudden??? There should be a connection between the former and the latter paragraphs}

It means that social media communications should be connected with the company's overall business plan, and the style of information presentation should be based on the brand's values and characters. As a result, PR specialists should start by setting goals, conducting in-depth research on the audience and competitors' actions, and then building an SMM strategy based on the findings. Sometimes start-ups or beginner businessmen fill out the company's social media profiles on their own, but it makes more sense to seek expert help.

More important factors like economy, politics, education, health, defense and others could be analyzed to find the actual result of the integration of Social Media Marketing and Public Relations, as well, its affect as an instrument of Public Relations and Sales. Hence, variables affect to the change results of PR technologies, campaigns and tactics periodly can be socio-economic sphere. Consumer perception and attitude are critical assets of any brand's capital, and they can and should be addressed through marketing and Public relations as its part. This research will seek to illustrate its significance of Social Media longevity, and involvement in digital public relations and sales growth in Uzbekistan, particularly in Tashkent.

Social networks are a rapidly evolving platform with a diverse set of features that may be utilized for both personal and commercial purposes. Active participation on Facebook, Instagram, Tik-Tok, Twitter, Odnoklassniki, VKontakte and Weibo enables the company to boost consumer confidence, monitor the opinion and mood of the target audience, manage reputation, and favorably influence sales. The new communication environment is transforming old methods of working with customers, necessitating the development of new tools and opening up a slew of new channels for communication with target audiences, all of which contribute to the formation of new forms of labor.

The goal of social media marketing is to build relationships with your target audience. There can be created a platform for directly building a reputation with the use of SMM promotion. Consumer perception and attitude are critical assets of any brand's capital, and they can and should be addressed through public relations and marketing. In the Republic of Uzbekistan, social networks as a tool for PR and marketing have begun to be mastered recently, we can already talk about great prospects for this direction, however.

StatCounter Global Stats¹ analysed Uzbekistan's most active social networks give activity levels for the one-year period: from March 2021 to March 2022. Based on these figures, we may get a sense of Uzbekistan's media landscape over the last year.

According to StatCounter Global Stats, Facebook will be the most popular social network in Uzbekistan by March 2022, with 58% of Uzbekistan's citizens using it. Despite Twitter's popularity during June, at the end of the year it lost its useability. YouTube comes in the second position, with 15% of citizens of Uzbekistan utilizing it. 10% of the population is preferred rather Instagram and Pinterest. One percent of Uzbeks prefer Tumblr and Reddit, as well as other social networks. As a result, social networks provide access to a broad audience of active and potential clients and can be regarded as an effective route of information transmission on par with traditional media. Local producers of goods and services are gradually growing their participation in social networks, experimenting with novel advertising tactics. This in turn, resulted in, organizations offering integrated SMM advertising services have developed in the market (Space academy, P-agency, Alpha Omega Marketing, Bright Media LLC).

During the investigation, we looked at the social media profiles of important Uzbek enterprises, including MacBro, Safia, Belissimo, Korzinka, Macro, Najot Ta'lim, Mayor Tayyor, Azon Books, Asahi Books, and Book.uz. It should be noted that, in general, the same message appears on all social networks represented by the company, as well as in part on Messenger (Instagram, Facebook, Tik-Tok, Telegram). As well as, we provide publication dates in the context of the Instagram, Facebook social network and the Telegram messenger for clarity and convenience. We categorize content into numerous categories.

It is well known that one of the primary responsibilities of social network activities is to raise awareness of the target audience. The instructive role is stated in the first post on the Safia Confectionery Factory's website (06.07.15): "Here for sweets!" Through Instagram and Facebook pages, social networks report on the brand's activities and the website's capabilities. For example, Safia Confectionery announces the debut of its website on social media on February 4, 2021 as "I opened my website." It should be highlighted that Tone of Voice is also essential in this brand's activities, with Safia's TOV dominating in news of the company's activities. brand speaks with the audience through words written in a little girl's vernacular. "A new dessert produced by my confectioners," "I am now in Andijan," and "I am in Kazakhstan", written in the seller posters. People would respond favorably to this activity, news, and brand expression on social media, bringing feedback and purchases.

Unlike advertising, which is imposed on the consumer without his agreement or interests, social networks allow for choice: the subscriber decides to receive news. As a result, the disturbance factor is nearly nil. "Social networks offer an excellent solution to the problem of producing revenue for devoted users." "Once someone

¹ <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/uzbekistan>

joins your community and subscribes to your blog or other channel, you will be able to regularly update them about new items, sales hits, and special deals," explains Damir Khalilov one of the leading specialists in Russian SMM marketing (2014).

Different approaches to promotional material design and presentation are of interest. Short, engaging messages with a link to an external resource where you can gather more information are common on brand-organized community pages. In this situation, the social network serves as an advertising platform, driving traffic to the official website or online store. MacBro², one of the biggest multi-brand electronics stores in Uzbekistan, has employed this strategy successfully. Traffic from Instagram, Facebook, and Telegram posts to call centers, websites, and messaging sections (messenger, direct and group chats). Informative and other sorts of YouTube video can also be used to acquire data for analytics by asking viewers about their most recent decisions and choices.

While the Bellissimo Pizza ³brand communicates with its audience and consumers on Instagram through content, it encourages customers to repurchase with Telegram bots on Telegram Messenger. When an observer or potential customer visits the Instagram page and is able to place an order via the bot, they will be reminded of deals and festive product sets. For example, from February 25 to March 8, a promotion commemorating International Women's Day was announced. The campaign was valid until March 6th, and ordering these "three for 99" pizzas would save them 26 percent on prices. During Ramadan, he also announced on social media that the service had been tailored to the country's ideals and religious practices.

He also stated that the timetable has been modified to accommodate Iftar and Sahar hours (the schedule from 10:00 to 02:30 has changed from 11:00 to 4:00). This helped to bring in new clients. In order to entice returning consumers, Telegram issued an SMS through the bot announcing that Iftar sets will be sold at a 17 percent discount for the duration of Ramadan. Following the sales posts, the Bot published articles that benefited the brand's reputation among regular consumers. It requested that the Bellissimo Pizza ⁴ brand (on official Telegram Bot), which had been nominated for Brand of the Year⁵, be used as a candidate brand, and sent a text to the observer highlighting the importance of their votes. People want to underline how essential they are to brands and how decisive they are as a single consumer. This is typically a Call To Action (CTA) call with more clout than a simple plea to vote.

Another strategy is to place periodicals with an ambiguously indicated advertising component. Damir Khalilov refers to such posts as "generic themes" since "they do not address (or indirectly mention) the product itself and instead discuss some connected topics." Such postings are required to weaken the commercial component while maintaining user interest". (Damir Halilov, 2014) The value and quality of the content are the most important variables in this scenario. MacBro released "Hedgehog" material on December 26, 2021 (official telegram channel, Instagram and Facebook pages of company). It included a poster and an article titled "Everyone Has the Opportunity to Be an Apple Picker with MacBro," which alluded to the notion that consumers of Apple products are also "apple pickers," given the hedgehog's apple-eating habit. The audience was reminded of their ability to pay on a frequent basis. Until then, the brand had constantly referred to its social media followers as "apple-eaters" and had prepped "Hedgehog" for content marketing.

The material "Apple Women" was posted near the March 8 holiday. It detailed the Female-TOP employees at Apple. Following that is Apple's emphasis on women's electronics in color, light weight, and comfortable size. This meant that the brand was assisting in the selection of presents for ladies in a largely male audience.

We can also analyze content released at MacBro's official service center. "How to charge your phone quickly?" (January 26, 2022, Instagram), "What to do when your iPhone falls into the water?" (8.02.2022, Instagram), "Hard Reset as if your gadget came out of a new package" (13.05.2022, Instagram), etc. are of practical importance for the protection of data on the device. Due to the explicit advertising nature of such messages, we cannot link them to real promotional materials, as they are mainly characterized by a non-standard form of presenting information, with a desire to be interesting and useful to readers.

² <https://macbro.uz/>

³ <https://instagram.com/bellissimouz?igshid=YmMyMTA2M2Y=>

⁴ <https://instagram.com/bellissimouz?igshid=YmMyMTA2M2Y=>

⁵ <https://marketing.uz/brend-goda-2021/uz/>

Content that contains information of practical importance, particular educational content: interesting facts, valuable recommendations, step-by-step instructions, expert guidance, is successful with a target audience. One significant benefit of social media activity is that it provides feedback and can receive comments from the public. Surveys aid in assessing client satisfaction, identifying product flaws, and making timely changes to a company's marketing plan. Asaxiy Books (official telegram channel), which conducts similar polls on the social network on a regular basis, is noteworthy: "Which work have you regretted not reading before?"⁶ (1.05.2022, official telegram channel), "Look at the book cover to see if you can discover his name." "Which genre of novels do you prefer?" (8.04.2022, Telegram) "What kind of books do you prefer: audio, paper books, or e-books?" (30.03.2022, Telegram) among others.

One of the most successful strategies to increase audience loyalty, in our opinion, is to post customer evaluations or relationships, or to create content or goods in reaction to them. Thus, the MacBro offers the information sought by observers in the comments through headings and words such as "the rubric you've been waiting for" in the presentation of content. "You inquired," I replied, "the product that blew up your call center iPhone 13." Buyers and observers who stated or advised this answer in the comments were told that "the topic I requested was taken into account." It is commonly known that subscribers place greater trust in the opinion of a third party than in the company's sales texts (source – the Instagram page).

The company also strives to create conditions not only for potential consumers of their products, but also for spectators whose financial situation does not enable them to purchase the product, which increases people's trust in the brand and stimulates action. A student target audience was also chosen and granted a predetermined payment based on their financial situation.

Social media platforms play a vital part in building a company's good image. Large corporations, for example, frequently recruit celebrities to participate in an advertising campaign or even to become the face of the company. The presence of a celebrity in a TV commercial or on the cover of a magazine is obviously noticeable. However, proof in favor of a promoted product does not always instill trust in the audience. The supplies appear to have been paid for, the writing has been pre-written, and it is unknown whether the protagonist would use the product in real life. Similar technologies, on the other hand, are employed in social networks.

For example, MacBro has made the tech blogger and artist its "brand face" (YouTube, Instagram) and occasionally appeals to Influencers (Instagram). And we can see that ApexPizza frequently advertises its brand through wineries and singers (Instagram). Suzane Wallpapers⁷ (TV advertisement) and Click.uz also represented the well-known vocalist (Instagram). It should be noticed that the photo's subject is depicted not only as a "guest star," but also as an actual and mostly loyal consumer of the organization.

Alternatively, competitive companies may employ unique features to congratulate each other on the holidays and post images on Instagram. This method was used by the Macro brand (Instagram), which went to congratulate Korzinka.uz on the occasion of its founding date (10.01.2022, Instagram). On his social media page, Macro writes, "When you came to congratulate your friend and he have gone to celebrate without you!" The photo shows an employee of the official Macro uniform going to the Korzinka.uz store with a gift. Such publications are designed to earn the trust of audience and give the business a positive image because it is more pleasant to communicate with real people rather than with faceless companies.

Content that serves to improve the image aids in the development of the corporate spirit and the recruitment of new personnel. Yes, with the advancement of social media marketing and digital PR, Uzbek businesses are increasingly discussing their competitors' successes and achievements. Audience support marches are also promoted on social media, and the corporation is active in HR and PR communication. People in need of jobs are invited by Core and Safia from among their observers (Instagram page). This will not only aid in the recruitment of applicants but will also ensure that the company's employees are informed of its actions. It also has a beneficial impact on the company's image, implying that the organization not only provides a product or service that helps its audience but also generates an image of the team as a team that answers people's issues and stays near to them. We can see from this that social networks have provided Internet users with a space to develop their own online portrait and self-presentation. The brand link has the potential to have a strong

⁶ <https://www.facebook.com/suzane.official/>

⁷ <https://www.facebook.com/suzane.official/>

emotional influence on social media users. According to observations, consumers choose. The one more company 'Mayor tayyor' evokes a military atmosphere by utilizing language like "my armament/arsenal" and "a forceful hit of rice hamburgers."

MacBro, on the other hand, posts content that expresses "a philosophy of brotherhood, solidarity and its mission" on occasion. And, according to the company's Tone of Voice, 3-4 months later, the audience began to respond to the desire to be referred to as Bro as Bro and brother. Despite the fact that the girls work at a call-center, they form an image of a brother and refer to him as "Bro."(Instagram page's direct and telegram group chat of official channel) Philosophical headings may appear to be non-commercial content at first glance. However, it is the strategy that distinguishes businesses from their competition. MacBro has cultivated an image of a brand that is concerned not only with the company's service and sales, but also with the feelings of its audience and customers.

The usage of the "after impact" is another significant part of social media marketing. As a result, the company builds a consumer base that applies to it both online and offline. "Are you satisfied with the brand's product or service?" people are asked after making a purchase or using a type of service. In Bellissimo Pizza, for example, a client who phones the call center will be addressed by name on the next call. "Which destination should we deliver meals to this time?" clarifies when a customer uses the delivery service through several addresses. Social networks, which are used to monitor the after-sales situation through social networks, are also becoming a public relations tool with these features.

As conclusion, we can say that Uzbekistan companies' obviously making efforts to promote their brands on social media. Social networks as a tool for public relations and marketing have only lately begun to be mastered in the Republic of Uzbekistan, but there is already promising potential in this direction. Yet, no research has been conducted in Uzbekistan on the relationship between Social Media Marketing and Public Relations and Sales. Hence, based on the analysis, we can conclude that company sales continued to climb and fall under the effect of PR and Social Media Marketing.

References

1. David Meerman Scott. The new rules of marketing and PR. How to Use News Releases, Blogs, Podcasting, Viral Marketing, & Online Media to Reach Buyers Directly. - John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2007. – 275 p.
2. Маркетинг в социальных сетях / Дамир Халилов. – 2-е изд. – М.: Мани, Иванов и Фербер, 2014. – 240 с.
3. <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/uzbekistan>
4. <https://instagram.com/bellissimouz?igshid=YmMyMTA2M2Y=>
5. <https://marketing.uz/brend-goda-2021/uz/>
6. <https://www.facebook.com/suzane.official/>
7. <https://macbro.uz/>
8. <https://www.facebook.com/suzane.official/>
9. <https://t.me/asaxiybooks>

PROBLEMS OF IMPROVING CONTRACTUAL RELATIONS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Nurullaev Farrukh Umidzhonovich,

1th year student of the faculty of

Master's and Correspondence Education
of the Tashkent State University of Law

E-mail: farruxdior1135@gmail.com

Abstract: This thesis describes the process of implementation of normative legal acts in the Republic of Uzbekistan and its specific features. It also reveals a number of key aspects of ratification of international legal acts. In addition, a number of problems in the implementation of international documents into domestic legislation were highlighted.

Keywords: implementation, legislation, Legislative Chamber, ratification, private international law, international treaties, conciliation commission, Civil Code.

As for the process of implementing the generally recognized norms of private international law when implementing international treaty obligations in national legislation, this process includes several stages and actions:

Identification of problems related to private international law in the Republic of Uzbekistan and public relations that need to be resolved;

To identify in the national legislation the norms of international private law on the implementation of international treaty obligations that will be implemented;

Develop a proposal for the implementation of national legislation for the implementation of generally recognized norms of private international law for the implementation of international treaty obligations;

To study the positive experience of private international law and other countries;

Development of a draft regulatory document for the implementation of the proposed proposal into the legislation;

Submission of the developed normative legal act to the receiving body;

It covers a number of processes, such as the review of a draft normative document by the competent authority and, as a result, its acceptance or rejection.

It is known that the main norm of private international law in the Republic of Uzbekistan is the Civil Code. The Civil Code contains the most important conflict rules of private international law. However, if we compare our current code with the developing international private law, we can see that the code itself does not reflect relations that need significant regulation or need to be improved as a result of the development of social relations. The reasons for this are:

slow progress in improving the Civil Code, one of the main sources of private international law in the Republic of Uzbekistan, in accordance with changes in public relations;

Given the complexity of the implementation process, i.e. the fact that the main sources of private international law are formalized in the form of laws, it will take a long time to change them. However, the draft law on the necessary changes to Section VI of the Civil Code of the Uzbekistan went through several stages (draft development, submission to the Oliy Majlis by the subject of the legislative initiative, consideration by the Legislative Chamber in several readings) and then sent to the Senate and, if approved by the Senate, submitted for signature to the President. The extension of these processes for at least 6 months will also slow down the development of trade and economic relations between the two countries.

In addition, with the development of international trade relations in our country, with the emergence of various new mechanisms and entities in this area, since the adoption of the Civil Code (1995), Section VI has been amended only twice. However, if we compare this section with the current form of private international law, we can see that our national legislation is quite outdated, leaving open the questions of regulating new social relations.

At the same time, subjective factors, such as the lack of necessary experience among members of the Legislative Chamber in the field of private international law, trade and international investment, contribute to the development of private international law.

The Law of the Republic of Uzbekistan "On International Treaties of the Republic of Uzbekistan" is the main legislative act on accession, execution, suspension and withdrawal from international treaties.

In accordance with this Law, the Republic of Uzbekistan joins international treaties with or without ratification.

At the same time, before the conclusion or signing or ratification of international treaties in accordance with Article 11 of this Law, the text of a draft international treaty or multilateral international treaty, to which the Republic of Uzbekistan is a party, is subject to mandatory legal expertise at the Ministry of Foreign Affairs must be translated.

At the same time, in accordance with Article 13 of this Law, a proposal to conclude an international treaty on behalf of the Republic of Uzbekistan is submitted to the President of the Republic of Uzbekistan by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan. Other state bodies submit to the President of the Republic of Uzbekistan jointly or in agreement with the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan a proposal to conclude an international treaty on behalf of the Republic of Uzbekistan on issues within its competence.

In accordance with the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the ratification of an international treaty is carried out by the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan by adopting a law on the ratification of an international treaty.

Proposals for the ratification of international treaties signed in accordance with the resolutions of the President of the Republic of Uzbekistan are submitted by the President of the Republic of Uzbekistan to the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan.

Proposals for the ratification of international treaties signed in accordance with the resolutions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan are submitted to the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan by the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan.

Proposals for the ratification of international treaties are submitted by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan independently or, in agreement with it, to the President of the Republic of Uzbekistan or the Republic of Uzbekistan, if the treaty is within the competence of other state bodies Submitted to the Cabinet of Ministers.

Article 18 of this Law establishes that such international treaties are subject to ratification if their implementation requires amendments to the current laws of the Republic of Uzbekistan or the adoption of new laws, as well as other rules than those provided for by the laws of the Republic of Uzbekistan .

It is known that changing or updating conflict rules in private international law entails new consequences for individuals and legal entities and requires changes to various legislation.

Therefore, the introduction of amendments to the legislation arising from international treaties, their adaptation to international treaties, the Constitutional Law of the Republic of Uzbekistan "On the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan" and "According to the Constitutional Law" On the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan", the bill should be introduced to the Legislative Chamber by subjects of legislative initiative.

Also, the law adopted by the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, no later than ten days from the date of its adoption, is sent to the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan.

The law, approved by the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, is sent to the President of the Republic of Uzbekistan within ten days for signing and promulgation.

The President of the Republic of Uzbekistan within thirty days signs and promulgates the law.

In case of rejection by the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, the law is returned to the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan.

In case of re-approval by the Legislative Chamber of the law rejected by the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, by a two-thirds majority of the total number of deputies, the law is considered adopted

and signed by the Oliy Majlis of the Republic. Uzbekistan and sent by the Legislative Chamber to the President of the Republic of Uzbekistan for publication.

The Legislative Chamber and the Senate may create a conciliation commission on the basis of equality between the deputies of the Legislative Chamber and members of the Senate to resolve disputes over a law rejected by the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan. The law is considered in the usual way when the Houses adopt the proposals of the Conciliation Commission.

The President of the Republic of Uzbekistan has the right to return the law to the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan with his objections.

If the previous version of the law is approved by a majority of at least two-thirds of the total number of deputies of the Legislative Chamber and the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, respectively, the law is approved by the President. Republic of Uzbekistan must be signed and announced within 24 hours.

Therefore, when implementing the norms of private international law into national legislation, if this norm is included in the legislation, it is formalized in the manner described above.

REFERENCES

1. Shehata I. Smart Contracts & International Arbitration //Available at SSRN 3290026. – 2018;
2. Xalqaro xususiy huquq: Darslik / Mualliflar jamoasi || y.f.d., dots. I.Rustambekov umumiy tahriri ostida. –T.: TDYU, 2019;
3. Халқаро хусусий хуқук. Олий ўкув юртлари учун дарслик. //Х.Р.Рахмонқұлов ва башқ. /Х.Б.Бобоев, М.Х.Рустамбоев, О.Оқюлов, А.Р.Рахмановларнинг умумий таҳрири остида. – Тошкент: "Иқтисодиёт ва хуқук дунёси" нашриёт уйи, 2002 йил.
4. Berlingher Remus Daniel Conflict Rules on Contractual Obligations in Romanian Private International Law International Review of Management and Business Research, Vol. 3 Issue.1. March 2014.

DEVELOPMENT TENDENCY OF INVESTMENT LEGISLATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND NATIONAL LEGISLATION

Dilboboyev Nozimbek Shavkat oglu

Tashkent State University of Law

The Student of Master's degree on the speciality of
International Arbitration and Dispute Resolution

E-mail:dilboboyevnozimbek@gmail.com

Abstract: Nowadays, relations with the investment sector are growing rapidly on a global scale. Investment relations are becoming so complex that it is connecting with almost all branches of law and becoming a separate field. At the same time, investment is also an economic category, which requires interdisciplinary research. This thesis analyzes the development trends of investment legislation at the international level and analyzes the views on the current situation and potential changes in comparison with the development trends of the national legal system.

Keywords: Investment, Foreign Investment, Expropriation, Investment Code, Bilateral Investment Agreement (BIT), Alternative Dispute Resolution (ADR).

The collapse of colonial policy after World War II led to the formation of new independent states. As a result, the creation of a system for regulating capital flows with developed countries and developing and Third World Countries has become a global issue. Because the fact that the independent colonial states were now establishing their own procedures created certain obstacles and requirements for the developed states. At the same time, the newly independent states also needed external financial resources, including material and technical base, to solve financial problems and to reach the economic development. Therefore, since the second half of the twentieth century, the flow of international investment and its importance has increased. The increase in international investment flows has also ushered in a new era in investment legislation. Conditionally, the development trend of investment legislation can be divided into the following two stages:

Period of regulation and control of investment flows (1945 to 1980).

The period of liberalization of investment flows (1980 to present)ⁱ.

It was in the first stage of the development of investment legislation that the first investment codes appeared. The main purpose of investment codes during this period was not to attract foreign investment, but to control them. A good example of this is the 1944 Mexican Emergency Decree, which was the first unilateral Investment Code to regulate rather than provide assistance. The purpose of this document was to prevent capital outflows following a steady flow of capital to Mexico during World War II. In addition, the complex of economic activities of companies with foreign participation required prior approval of the Ministry of Finance. The first comprehensive national investment code was adopted by Israel in 1950.

Investment codes have been an important feature of international investment relations since the 1950s, especially between countries with different levels of economic development. Their heyday was in the 1970s and 1980s, when more than 60 countries adopted domestic investment codes.

The practice of foreign investment legislation in the 1950s and 1970s was of a restrictive nature. In particular, Nigeria's 1972 National Economic Development Plan called for the localization of the economy through the gradual transfer of foreign investment to the local population.ⁱⁱ. The Andean Code of 1969, which aimed to create a common market in Latin American countries, required foreign investors in certain industries to sell their main shares to local investors after a certain period of time.ⁱⁱⁱ. Another highly restrictive piece of legislation at the time was the South Korean Investment Code. The code gives South Korean companies the right to protect themselves from competition in their domestic markets. As a result, they had sufficient economic power to enter foreign markets in the 1960s and 1970s.

Restrictions on foreign investment are not limited to developing countries. The Canadian Foreign Investment Act of 1973 was an investment code that seeks to provide effective control over the Canadian economy, especially in the extractive industries, amid large-scale cross-border investment in these sectors. According to

it, the Foreign Investment Review Agency approved new foreign investments only if they could bring "huge benefits" to Canada. One of the facts used in this assessment was the level and importance of use by Canadian participants. It was up to the investor to show that there was a big profit^{iv}.

Since the 1980s, the importance of investment incentives and support in investment legislation has increased. For example, while unlimited foreign investment was allowed in Nigeria in 1995, Tanzania's Investment Law of 1997^v and the 1994 Investment Promotion and Protection Decision in Venezuela^{vi} gave foreign investors the same legal status as domestic investors and lifted many restrictions on investment. Thailand's Investment Promotion Act of 2002 also mandates not to expropriate government-backed investments^{vii}. Another such document was Cuba's first Investment Code, adopted in 1982 by Act No. 50. This code made it possible to replace Soviet state aid with private investment and tourism. Cuba's Law No. 77, adopted in 1995, provided for the establishment of anti-expropriation guarantees, duty-free zones and industrial parks. Subsequently, duty-free trade zones within these concessions are becoming increasingly popular in the People's Republic of China, as well as now in Egypt and the Philippines, and even between North and South Korea to attract investment in certain areas.

But the large-scale liberalization of the investment climate accelerated further after the end of the Cold War. For example, Brazil, India, and Indonesia began liberalizing foreign investment regimes in the early 1990s. In the Philippines, the 1991 Foreign Investment Act expanded the number of economic sectors that are 100 percent foreign-owned^{viii}. Indonesia, meanwhile, has lifted restrictions on foreigners owning property.

Since the 1980s, the international community has also stepped up its multifaceted efforts to increase the flow of private capital and investment to developing countries, as it has been instrumental in stimulating development and combating poverty. In particular, the Uruguay Round has reached a number of agreements in setting multilateral rules for investment, including:

General Agreement on Trade in Services (1994) (GATS);

Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (1994) (TRIPS);

Public Procurement Agreement (GPA);

Agreement on Subsidies and Compensation Measures (ASCM)

Trade-Related Investment Measures Agreement (TRIMs).

However, with the advent of Bilateral Investment Treaties (BITs), the importance of investment codes has diminished over the past three decades. Because the BIT is a bilateral agreement to encourage and protect investment in the territory of each Contracting State, that is, states agree together on standards of guaranteed measures for cross-border investment. In contrast, investment codes set out unilaterally the measures for accepting and regulating foreign investment^{ix}.

BITs can therefore be seen as agreed, transnational investment codes. They mainly include the material protection, dispute resolution rules and compensation standards contained in the Investment Code. They follow a facilitating model and generally do not include restrictions on investor behavior. Because the relevant restrictions on access are set by the legislation of the receiving state.

Restrictions on land ownership by foreign investors are also common. Investment codes sometimes provide a more favorable regime than national legal systems sometimes guarantee in any other way. The problem with national investment codes is that they are often poorly designed, and rarely include an authentic language rule for interpretation and dispute resolution.

Therefore, the rules of dispute resolution in the latest generation of investment codes are of particular interest. In particular, the Foreign Investment Code of Saudi Arabia of 2000 establishes an Investment Dispute Resolution Committee to consider disputes arising from licensed investments.^x. Burundi's 2008 Investment Code (Law № 1/24) adopts a differentiated regime for dispute resolution. If the capital for the investment is Burundian, only domestic arbitration, and for investments with mixed or international sources of capital, international arbitration, including ICSID arbitration, is available.^{xi}. The Investment Code of the Republic of Belarus No. 37-Z of June 22, 2001, as amended by July 15, 2008, defines the law applicable to the settlement of disputes, which includes international agreements to which Belarus is a party.^{xii}.

In addition, there is a tendency in investment legislation to impose certain obligations and restrictions on investors. But this is a positive trend, because its intended purpose goes beyond the territory of a state. In

particular, the Law of the Republic of Cote d'Ivoire on Investment Code No. 95-620 of 1995 obliges investors not to harm the environment^{xiii}.

In general, the existing investment codes are independent, single codes and have all the relevant rules for foreign investment. They typically specify the types of capital allowed, open and closed networks for foreign investors, environmental, planning and other rules for foreign investment, and the conditions for stopping such investments. They often include tax breaks and other benefits. Most of them apply only to existing foreign investments.

So, what is the development trend of investment legislation in the national legal system of Uzbekistan?

In the Republic of Uzbekistan, the development and improvement of the legislative system on investment and investment activities has taken place at certain stages. This period can be conditionally divided into three periods:

The first – The period from 1993 to 2001. This period was a stage in the formation of investment legislation, as well as obligations, rights and industry scientific legislation, which are the main conditions of the contract mechanism. As a result, a number of laws of the Republic of Uzbekistan in this area were adopted.

The second – The period from 2002 to 2016. This period was a stage of development and improvement of the sphere of investment activity and the legislative system regulating it. Because this period is characterized by the interest of investors in investment projects. This is what prompted the development of legislation in the field.

The third – The period from 2017 to the present. This period is aimed at further improving the investment climate in Uzbekistan, increasing its attractiveness, encouraging the attraction of direct investment, strengthening investors' confidence in the consistency of public policy in this area and the role of government agencies in working with investors. There is a phase of increasing its capacity. In short, Uzbekistan is building its brand in the global investment market. The radical reforms carried out in the country in recent years are proof of this, and the complete renewal of the legal framework confirms this.

In particular, the adoption of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Investments and Investment Activities" No. LRU-598 of December 25, 2019 was the basis for finding practical solutions to many problems in the legislative system and new reforms. started the wave.

So, what development trends in the legal framework governing investment activities in the Republic of Uzbekistan focus on the activities of foreign and domestic investors, its guarantees and legal regulation of risk management?

The Law of the Republic of Uzbekistan No. LRU-598 of December 25, 2019 "On Investments and Investment Activities" for the first time introduced a norm on the basic principles of investment and investment activities.

They include:

legitimacy;

transparency and openness;

freedom to carry out investment activities;

fairness and equality of subjects of investment activity;

non-discrimination against investors;

presumption of investor conscience.

Also, Part 2 of Article 4 of the Law stipulates that the basic principles of the legislation on investment and investment activities shall be applied at all stages of the investment and investment process.^{xiv}.

This law establishes common guarantees for the activities of both foreign and domestic investors. They are grouped as follows:

1. Guarantees of the rights of investment entities.
2. Guarantees of use of funds.
3. Guarantees of free transfer of funds.
4. Guarantees for the return of foreign investment in connection with the termination of investment activities.
5. Guarantees against unfavorable changes in the legislation for the investor.
6. Guarantees of transparency and openness.
7. Investment protection guarantees.
8. Additional guarantees and measures to protect investments.

9. Guarantees under conflicting rules.

The above guarantees established by law are inextricably linked with the reduction of investment risk, which is the most important aspect for investors.

Currently, the current national regulatory framework for investment activities can be divided into 3 groups according to their content. These are:

Laws governing property relations. This is stated as examples of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, LRU-336 of September 24, 2012 "On protection of private property and guarantees of property rights", LRU-152 No. XII of October 31, 1990 "On Property", Law No. LRU-387 of June 3, 2015 "On the Securities Market".

Laws regulating business activity. This is stated as examples of LRU-328 of May 2, 2012 "On guarantees of freedom of entrepreneurial activity", LRU-310 No. II of December 6, 2001 "Limited Liability Company and Additional Liability Company", LRU-370 of May 6, 2014 "On Joint Stock Companies and Protection of Shareholders' Rights".

Laws aimed at legal regulation of investment relations. These laws are regulated by the Law of the Republic of Uzbekistan dated December 25, 2019 LRU-598 "On investments and investment activities", February 18, 2020 LRU-604 "On special economic zones" as well as LRU-312-II of December 7, 2001 "On Product Sharing Agreements", LRU-392 of August 25, 2015 "On Investment and Share Funds", LRU-537 of May 10, 2019 "On Public-Private Partnership".

In general, the legal acts regulating investment activities can be seen in the above-mentioned trend of continuous development. The norms of this legislation are becoming increasingly liberal. However, there are some shortcomings, and in the framework of the above reforms, specific proposals are being put forward to find practical solutions to these problems.

In particular, significant reforms have taken place in the field of investment dispute resolution. One of them is the Law of the Republic of Uzbekistan No. 674 "On International Commercial Arbitration" of February 16, 2021, and the other is the Law of the Republic of Uzbekistan No. 482 "On Mediation" of July 7, 2018. These introduced new alternative dispute resolution methods (ADRs) into national legislation. But there is another form of ADR that we do not yet have a complete legal basis, but in which certain elements are scattered, and this is conciliation.

It is obvious that the investment legislation in Uzbekistan is also developing on a much larger scale. Therefore, it is necessary to develop the Investment Code of the Republic of Uzbekistan, taking into account the above-mentioned practice of codification of investment legislation in foreign experience and the fact that national legislation contains more than 50 laws regulating investment activities, many of which duplicate norms. It is also advisable to detail the following issues in the Investment Code and minimize the use of reference norms: unification of all norms related to investment activity and investors;

reflect the norms that maximize the conditions of investment, the rights of investors and the guarantees of their real protection;

the forms of consideration and resolution of investment disputes and their procedural and legal mechanisms.

REFERENCES:

1. ⁱ. Waibel Micheal, Burgstaller Markus. Investment codes. University of Vienna. 2011. - P. 4 - 5.
2. ⁱⁱ. FC Beveridge 'Taking Control of Foreign Investment: A Case Study of Indigenisation in Nigeria' (1991) 40 ICLQ 302–33.
3. ⁱⁱⁱ. Andean Foreign Investment Code, Decision 24 of the Andean Pact: Common Regime of Treatment of Foreign Capital and of Trademarks, Patents, Licenses, and Royalties (31 December 1970) (1977) 16 ILM 138.
4. ^{iv}. Foreign Investment Review Act (1973–74) Statutes of Canada c 46.
5. ^v. Tanzania Investment Act (9 September 1997) in ICSID (ed) *Investment Laws of the World* (Oceana Dobbs Ferry) vol 9 (Release 99-1) 1–15 (Tanzania).
6. ^{vi}. Decree No 356 on Promotion and Protection of Investments (3 October 1999) in ICSID (ed) *Investment Laws of the World* (Oceana Dobbs Ferry) vol 10 (Release 2000-1) 1–11 (Venezuela).

7. ^{vii} Investment Promotion Act BE 2520 (4 May 1977) in ICSID (ed) *Investment Laws of the World* (Oceana Dobbs Ferry) vol 9 (Release 2000-2) 1–20 as amended by Investment Promotion Act (No 3) BE 2544 <http://www.boi.go.th/english/download/boi_forms/proact_eng.pdf> (8 May 2011) (Thailand).
8. ^{viii}. Foreign Investment Act (Republic Act No. 7042) (23 July 1990) in ICSID (ed) *Investment Laws of the World* (Oceana Dobbs Ferry) vol 7 (Release 93-1) 1–12 (Philippines).
9. ^{ix}. M Sornarajah *The International Law on Foreign Investment* (3rd edn CUP Cambridge 2010).
10. ^x. F El Rahman and A El Sheik *The Legal Regime of Foreign Private Investment in Sudan and Saudi Arabia* (2nd edn CUP Cambridge 2003).
11. ^{xi}. Burundi Investment Code, Law No. 1/24 (signed 10 September 2008, entered into force 1 January 2009) <http://www.comesaria.org/site/en/article.php?id_article=52> (May 8, 2011) (Burundi).
12. ^{xii}. Investment Code of the Republic of Belarus No 37-Z (22 June 2001) as amended 15 July 2008 <<http://invest2008.belta.by/en/laws/full/x1>> (5 May 2011) (Belarus).
13. ^{xiii}. Law No 95-620 on the Investment Code of the Republic of Côte d'Ivoire (3 August 1995) in ICSID (ed) *Investment Laws of the World* (Oceana Dobbs Ferry) vol 2 (Release 97-2) 1–8 (Côte d'Ivoire).
14. ^{xiv}. Law of the Republic of Uzbekistan dated December 25, 2019 No. ZRU-598 "On investments and investment activities" // National Database of Legislation, 26.12.2019, 03/19 / No. 598/42121.

THE NECESSITY OF DEVELOPING THE REGULATORY LEGAL FUNDAMENTALS OF THE ISLAMIC BANKING SYSTEM IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Sobitxonov Joxongir Zunnurxon o‘g‘li

Tashkent State University of Law

The student of Master’s degree Business Law

e-mail: sobitxonovjahongir@gmail.com

Annotation: This article substantiates the need to develop a regulatory framework for the Islamic banking and financial system in Uzbekistan based on foreign experience in the field and the results of a survey of the population and businesses. It also analyzes the current work and shortcomings in the development of the relevant regulatory framework.

In addition, the benefits that can be seen through the introduction of the Islamic banking system and suggestions and recommendations for the faster implementation and efficient operation of the system are given.

Key words: Islamic bank, shariah, AAOIFI, islamic financial services, non-bank credit institutions, microfinance, murabahah, istisna, musharakah.

Introduction. The development of the legal framework for the Islamic banking and financial system began in the 80s and 90s of the twentieth century, and the countries that first introduced this system went two different ways. For example, Pakistan, Sudan and Iran have chosen a single banking system, and in a short time an Islamic banking and financial system has been introduced in these countries, where all financial institutions provide only Sharia-based financial products and services. Later, Pakistan also introduced two different financial systems. Malaysia, the United Arab Emirates, Kuwait and Bahrain have begun to gradually introduce a dualistic banking system. In these countries, traditional banks and Islamic banks began to operate together [1, P.152].

At present, foreign experience has been formed for the use of Uzbekistan in both directions. International standards for the use of Islamic banks have also been developed by international organizations such as the Accounting and Auditing (AAOIFI), the International Accounting Standards Council (IASB), and the Islamic Financial Services Board (IFSB) for Islamic Financial Institutions.

It should be noted that the Islamic banking system is also developing rapidly in developed European countries, where the majority of the population is non-Muslim.

For example, 22 banks in the United Kingdom, 3 in France, 1 in Germany, and 1 bank in Luxembourg provide Islamic finance services [2, P.26].

In short, a ready-made foreign experience has been created for the use of Uzbekistan, and it is only necessary to begin to develop an appropriate regulatory framework. The first steps have been taken, albeit partially, in this regard.

In particular, according to the results of 2020, the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoev. In his address to the Oliy Majlis, Mirziyoev said that “the time has come to create a legal framework for the introduction of Islamic financial services in our country, with the involvement of experts from the Islamic Development Bank and other international financial institutions”[3]. This incident showed that interest in Islamic finance is also high among high-ranking officials.

Discussion and Results. In the first half of 2020, the United Nations Development Program (UNDP) conducted a large-scale survey of Islamic finance opportunities in the country as part of a study entitled “Financing Sustainable Development in Uzbekistan”. The survey involved 7,200 participants, including 2,235 enterprises and entrepreneurs, 4,938 people, 27 of 30 commercial banks [4].

60% of businesses and entrepreneurs surveyed and 68% of citizens said their main reason for not taking a loan from a bank was their religious beliefs.

If Islamic financial institutions start operating in Uzbekistan, 61% of enterprises and entrepreneurs surveyed, and 75% of citizens expressed a desire to become their customers.

When asked whether Islamic finance products are more expensive, you want use 47% of businesses and entrepreneurs and 55% of citizens answered yes.

44% of businesses and entrepreneurs and 42% of citizens said they were ready to direct their funds to Islamic banks through a muzoraba agreement.

All 27 commercial banks surveyed said they supported the introduction of Islamic finance and banking. The research also covered problems, opportunities, literacy and other issues in this area. Although people's words and desires differ from their practical decisions, the results of the survey gave a clear positive answer to the question of whether the demand for Islamic finance in Uzbekistan is sufficient [5].

The results of the above survey show that there is a need for faster development and implementation of the regulatory framework of the Islamic banking and financial system in our country.

A lot of work has been done in this area so far. In particular, the 46th Annual Meeting of the Board of Governors of the Islamic Development Bank (IDB) was held on September 1-4, 2021 at the International Congress Hall in Tashkent.

The meetings were attended by 4,100 participants from member countries and 27 international and regional partner organizations.

The annual conference of the Islamic Development Bank in Tashkent was very useful and productive for our country and people. IDB and our government have signed cooperation agreements in a number of areas. In particular:

IDB to provide \$ 80 million to support oncology services development project in Uzbekistan dollars.

The IDB will provide a grant of \$ 51.5 thousand to establish a smart class of Islamic development at the International Islamic Academy of Uzbekistan.

IDB has provided \$ 200 million to improve the living standards of the rural population and sustainable development of these areas in Uzbekistan.

The initial capital of the IDB is 100 mln. \$ 20 million for the Economic Capacity Building Fund of Uzbekistan. IDB has provided \$ 10 million each to four private banks in Uzbekistan: Kapitalbank, Trustbank, Orient Finans Bank and InFinBank. An agreement was signed on the allocation of funds in the amount of \$.

Islamic Development Bank allocates \$ 265,000 technical assistance grant to support development of legal framework for Islamic banking and finance in Uzbekistan [6].

In turn, on April 20, 2022, the Law No.765 "On non-bank credit institutions and microfinance activities" was adopted. The law introduces the concept of "Islamic financial services" for the first time. The standards will be set by international organizations such as the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions and the Islamic Financial Services Council as a source of rules and principles for the implementation of Islamic finance. It is planned that the Central Bank will develop a procedure for the provision of Islamic services in accordance with the rules of international organizations that set the standards of Islamic finance.

This normative-legal document is the first on Islamic finance. However, it should be noted that the fact that this law gives the right to provide Islamic financial services only to non-banks and microfinance institutions is not a complete solution for the development of Islamic finance. This is due to the fact that the share of non-bank credit institutions and microfinance institutions in the financial sector of Uzbekistan is only 0.29%.

According to the law, it is not possible to accept deposits from the population and invest them in the principles of Islamic finance (for example, mudoraba);

The activities of partnership (mushoraka) and demand-based financing (istisna), which are the main products of Islamic finance, are limited;

Leasing activities are limited, in particular, the possibility of leasing products to individuals is not provided; The maximum amount that can be given (50 million sum) does not fully allow to do business (this amount is not even equal to 5 thousand dollars);

It is not possible to finance a long-term home purchase based on the principles of Islamic finance (musharaka mutanaqisa) [7].

The urgency of this issue is that the development of the legal framework for Islamic finance, in particular, Islamic banking, has a number of benefits for Uzbekistan.

1. It will increase the inflow of investment from the Organization of Islamic Cooperation, which can invest in the development of the Islamic banking financial system, in particular, the rich Gulf countries with excess capital, as well as Malaysia and Turkey, which in turn will diversify incoming investment.

2. Satisfying the desire of our entrepreneurs to operate within the Islamic banking and financial system will increase their economic activity, which in turn will ensure the growth of the national economy and the creation of new jobs.

3. As the introduction of an alternative system increases competition in the financial market, the introduction of the Islamic banking and financial system will contribute to the development of the country's banking and financial system, which in turn will contribute to the further development of the traditional banking and financial system.

4. The development of the Islamic banking and financial system will lead to the development of related industries, primarily the market of halal products and services, which will increase exports to foreign markets, primarily to neighboring Muslim countries, and increase the flow of foreign tourists from Muslim countries.

5. The introduction of the Islamic banking and financial system will serve to further strengthen economic ties with other Muslim countries.

6. It ensures that the free funds that are not attracted to the economy due to their religious beliefs are directed to production, trade, investment and other areas.

Conclusion. Based on the above analysis, the following suggestions and comments can be made on the creation of a legal framework for the introduction of Islamic financial services in our country:

First, to establish a working group on the creation of a legal framework for the introduction of Islamic financial services by bringing together professionals with relevant knowledge and experience and forming the most convenient and effective approach for society and the state.

Secondly, in the new edition of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, developed by the Ministry of Justice, it is expedient to include relevant legal norms on the creation of a legal framework for Islamic financial services. It should be noted that the Civil Code of the Kyrgyz Republic has a separate chapter on legal norms of Islamic financial contracts. (Chapter 34-1. Financing in accordance with Islamic principles of financing).

Third, the inclusion of legal norms on Islamic financial services, principles and subjects in the current legislation in the field of banking and finance. In particular, amendments to the laws of the Republic of Uzbekistan "On Securities Market", "On Banks and Banking", "On Insurance", "On Leasing" and the Tax Code.

Fourth, to conduct research and development in Islamic higher education institutions on Islamic financial services, to study existing scientific sources abroad and to translate them into Uzbek.

REFERENCES

1. Беккин Р.И. Ислом иқтисодий модели ва замон, Тошкент, –Т.: “O‘zbekiston” НМИУ, 2019. 320 б.
2. Iwona Sobol Islamic Banking in the European Union Countries University of Gdańsk, Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot, Poland
3. <https://kun.uz/news/2020/12/29/ozbekistonda-islom-moliyasi-xizmatlarini-joriy-qilish-vaqt-keldi-shavkat-mirziyoyev>
4. <https://islommoliyasi.uz/uz/ifn-news-ozbekistonda-islom-moliyasiga-talab-yuqori/>
5. <https://www.islamicfinancenews.com/raising-islamic-finance-awareness-in-uzbekistan.html>
6. <https://kun.uz/44465673>
7. <https://azon.uz/content/views/islomiy-moliya-hizmatlari-tushunchasi-il>

INFORMATIKA DARSLARIDA O'YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARALARI

Abdiniyazova Sawlexan Joldasbaevna

(o'qituchi Ozbekstan Respublikasi IIV

Qaraqolpoq Akademik litsey)

Kudaybergenova Biybisanem Kallibekovna

(o'qituvchi Ozbekstan Respublikasi IIV

Qaraqalpaq Akademik litcey)

Annotatsiya: ushbu maqola umumta'lismaktablarining informatika darslarida o'yin texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyatiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: informatika, o'yinli texnologiya, computer science, axborotni uzatish, shaxsiy kompyuter, axborotshunoslik, monitor.

Informatika, axborotshunoslik - ilmiy informatsiya (axborot, xabar, ma'lumot)ning mohiyati, umumiyligining xossalari va imkoniyatlarini, shuningdek, ilmiy kommunikatsiya tizimi (o'sha ilmiy informatsiyani tarqatish usullari va vositalari majmui)ni o'rghanish bilan shug'ullanadigan ilmiy fan; inson faoliyatining EHM, kompyuterlar bilan bog'liq bo'lgan sohasi. Informatika fani AQShda inglizcha: computer science - komputer fani, Buyuk Britaniyada computing science - hisoblash fani demakdir. Informatika fani ijtimoiy fanlar jumlasiga kiradi. Uning markaziy tushunchasi - ijtimoiy hayotning istalgan sohasi va tarmoqlaridan olinadigan ma'lumotlar, ya'ni ilmiy informatsiyadir.

"Informatika" atamasi 1960-yillarda Fransiyada yuzaga kelgan bo'lib, information va automatique degan farang so'zlarining birlashmasidan kelib chiqqan. Bu atama ma'lumotni avtomatik ravishda qayta ishlashni o'rjanuvchi sohani nomlash uchun o'ylab topilgan.

Bugungi kunda umumta'lismaktablarida informatika fani asosiy fanlar sirasiga kiradi. Boisi, hozirgi axborotlashgan zamonda kompyuter texnologiyasini biladigan, turli dasturlar bilan ishlay oladigan kadrlarga bo'lgan ehtiyoj katta. Shuning uchun ham maktablarda informatika o'qituvchilarini darslarni qiziqarli va tushunarli qilib tashkil etishsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Informatika darslarida o'yinli texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati katta. O'yinli texnologiyaning asosiy talablarini faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyat tashkil etadi. Informatika darslarida o'yin texnologiyalarini qo'llashning bir nechta samarali tomonlarini olimlar quyidagicha tahlil etishgan, yani mehnat va o'qish bilan birlashtiruvchi faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi. Psixologlarning ta'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga yondashadi.

Informatika darslarida o'yin ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'nalangan vaziyatlarda faoliyat turi sifatida belgilanadi va unda shaxsning o'z xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi. O'yinli faoliyat muayyan funksiyalarni bajarishga bag'ishlangan bo'ladi, ular o'z navbatida quyidagi parametrlarni qamrab oladi.

- ❖ Maftunkorlik
- ❖ Kommunikativlik
- ❖ O'z imkoniyatlarini amalga oshirish
- ❖ Davolovchilik
- ❖ Tashxis
- ❖ Millatlararo muloqat
- ❖ Ijtimoiy lashuv

O'yin texnologiyalarini darslarda qo'llanilishining afzallik taraflari shuni ko'rsatadiki, o'quvchi yoshlarda avvalombor, har bir qo'yilgan mavzuni chuqur tahlil etib keyin davom ettirishi shakllantiriladi.

Informatika darslarida tadbirkorlik o'yinlaridan foydalanish, yangi texnologiya sifatida mohiyati quyidagilardan iborat bo'ladi.

- Ishlab chiqarish imitatsion modeli sifatida taqdim etilgan o'quv materiali mazmunining izchilligi.
- O'yinli o'quv modelida kelgusidagi kasbiy faoliyati tarkibiy qismlarini yaratish.
- O'quv jarayoni tarzini bilimlarga ehtiyojlarni to'ldirish va ularni amalda qo'llashning real sharoitlariga yaqinlashtirish.
- O'yin olib boruvchi o'qituvchining bilimdonligi.

O'yin texnologiyalarini darslarga qo'llashning yana bir nechta afzallik taraflari mavjud bo'lib, bunda o'quvchilarning berilayotgan axborotlarni qanday ko'rinishda aniglab etishlarini kuzatish mumkin, buni qo'yidagi misol orqali ko'rib o'tishimiz mumkin.

Masalan: O'quvchi kompyuter bilan muloqat qilishdan oldin muloqat qilish qonun qoidalarini bilishi kerak bo'ladi.

1. Monitor tomonidan ishlab chiqarilgan elektromagnit nurlanish inson tanasiga ta'sir qilishi mumkin, shuning uchun zararli maydonni zararsizlantirish uchun ehtiyyot bo'lish va ba'zi choralarini ko'rish kerak.

2. Agar kompyuterdan foydalanmasangiz, monitorni va tizim blokini uzoq vaqt yoqmang. Bu birinchi qarashda noqulay bo'lib tuyulishi mumkin, ammo bu tavsiyani e'tiborsiz qoldirmang, chunki mos kelmaslik narxi juda yuqori bo'lishi mumkin;

3. Kompyuterni xonaning burchagiga yoki u ishlamaydiganlarning yonida yoki orqasida bo'lmasligi uchun joylashtiring. Monitorning yon va orqa tarafidan chiqadigan elektromagnit nurlanish (bu joylarda uning darajasi eng yuqori) foydalanuvchi va boshqalarning sog'lig'iga zarar yetkazmasligi uchun zarurdir.

4. Ishlash paytida maxsus himoya ekranidan foydalaning, bu kompyuter ekranidan chiqadigan elektromagnit maydonning faolligini sezilarli darajada kamaytiradi;

5. Monitorni o'zingizdan uzoqroq joyda joylashtiring;

O'yin texnologiyalarining yana bir tarafni shundan iboratki, o'quvchilar har bir mavzuda berilayotgan ma'lumotlarni o'zları kompyuterlardagi o'yin dasturlari orqali tahlil etib borishadi. O'quvchilarda har bir mavzu ko'rsatmalar asosida amalga oshirib borilsa bunday holatda, o'quvchilar kompyuterlar bilan ishlash vaqtida shu narsalarga to'g'ri kelganda to'g'ridan to'g'ri bunday masalalarni yechish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Axborotlarning saqlanishi Axborotni uzatish Axborotni qidirish Axborotni qayta ishslash O'yin texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilar bilim saviyasi quyidagi uchta parametr bo'yicha tahlil etilgan holda ushbu jarayon yaxshi natijalar bergan. Bular quyidagilardir:

1. Bajarilayotgan jarayonni ko'rish orqali
2. Bajarilayotgan jarayonni sezish orqali
3. Bajarilayotgan jarayonni eshitish orqali

Bu uch ko'rsatkich orqali o'quvchilar berilayotgan mavzuning mazmunmohiyatini turlicha tahlil etishadi.

Masalan: Ko'rish orqali berilgan axborotning 75% ini, sezish orqali berilgan axborotning 12% ini, eshitish orqali berilgan axborotning 13% ini o'zlashtirishi mumkin bo'lar ekan. Shuni e'tiborga olib, har bir o'tilishi kerak bo'lgan mavzuni, turli o'yinli qismlarini qidirib topish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.J.Abdiniyazova.A.Omarov.Matematika.Nokis.Bilim baspasi.2015
2. D.Ytebaev.S.Babakaev.M.Eshanov.S.J.Abdiniyazova.Algebra ham mirematikaliq analiz tiykarlari.Nokis.Bilim baspasi.2015
3. S.J.Abdiniyazova.X.S.Allambergenov.Bir belgisizli racional tenleme ham tensizliklerdi sheshiw usillari.Nokis.Bilim baspasi.2019
4. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Informatika>
5. www.zyonet.com
6. Informatika o'qitish metodikasi. Toshkent-2013-yil.
7. www.arxiv.uz

ЎЗБЕКИСТОН ПАЛЕОЛИТИНИНГ МУСТАКИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎРГАНИЛИШИ

Боқиев Шерхон Убайдулло ўғли

(Шароф Рашидов номидаги Самарканд давлат университети
Тарих факултети талабаси)

Асламов Азизжон Алишер ўғли

(Шароф Рашидов номидаги Самарканд давлат университети
Тарих факултети талабаси)

Мирзаёров Шахзод Отабек ўғли

(Шароф Рашидов номидаги Самарканд давлат университети
Тарих факултети талабаси)

Аннотация: Ўзбекистон палеолитининг мустакиллик йилларида ўрганилиш тархи. Бунда Зарафшон воҳаси, Жиззах воҳаси, Ўзбекистоннинг шимоли-шаркий худудлари, Фаргона водийсида олиб борилган тадқикотлар хакида маълумот беради. Мустакиллик йилларида қадимги тош даврини ўрганиш бўйича маҳаллий экспедициялар ҳам фаолият олиб борди ва қатор янги ёдгорликларни очиб ўрганди. Зарафшон воҳаси худуди ҳам палеолит даври ёдгорликларига бой ўлкалардан хисобланади.

Калит сузлар: Жом, Сазагон, Қарнаб палеолити, Чашма, Фориш, 1441 метр Янгиобод 1, Кулбулоқ, Дукентсой, Қосимов М.Р., Гўрдара, 5000 дан зиёд тош куроллар, Жонобод, Сарикўғон, Чодак, Анарабайев А.А, Саидов М.М, Эргашов О.Т, Ўзбек-Франсуз экспедицияси.

Зарафшон воҳаси палеолити ўзининг археологияси билан ажралиб туради. Жом тумани Самарқанд вилоятининг энг жанубий чеккасида жойлашган. 2000-йиллардан бошлаб Жомлик ўлкашунос А.Ёрқулов томонидан ҳудуднинг сойларида қидирув ишлари олиб борилмоқда. Жомдан йиғилган тош буюмлардан бири оч жигарранг кремнийдан ишланган баргсимон тиф бўлиб, у ассиметрик шаклда ва бифасиал йўнишлар ёрдамида ишлов берилган.

Куролнинг қирралари зигзагсимон. Бундай бифасиал ишланган тифлар Калтамиор маданиятининг иккинчи ярмига оид ёдгорликларида учрайди (Холматов Н.Ў. Ўзбекистон неолит даври жамоаларининг моддий маданияти. Т.: «Фан», 2008. –Б.–154). 2012 йилнинг ёзида ЎзРФА Археология институтининг археологик гуруҳи Самарқанд вилоятининг Пахтачи тумани

худудида қидирув ишларини олиб борди. Пахтачининг чека худудларидан бири бўлган Қарнаб қишлоғига кетищдаги йўлнинг ўнг томонида жойлашган Чашма номли қадимги булоқ бор. Ушбу булоқнинг атрофи қадимда ибтидоий одамлар яшаси учун қулай жой бўлган. Чашма топилмажой иниң материяллари ўрта палеолитга оид Кўтирубулоқ манзилгоҳи комплексларига ўхшашибир. 2005 йилда Ўзбек-Француз экспедицияси Булунғур канали бўйида қадимги ёдгорликларни қидирув ишларини олиб борди. Тошга ишлов бериш технологияларини ўрганган йирик олим Ж. Тиксиер елкали пичоқларнинг қатор турларини аниқлаган (Tixier (J.). Standardization of terms in prehistory. Current Anthropology, 1, n 4, 1960 –P.325).

Самарқанд вилояти қадимги тош даври маданиятлари қўшни Жиззах худудларига ҳам тарқалганлиги хақида гапириш мумкин. 2000 йилда Жиззах вилояти, Фориш тумани, Чимқўғон қишлоғи худудидаги қум каръерларида қидирув ишларини олиб борилиши натижасида, қайроқтош учиринидан ишланган тош ўзак топилган. 2013 йилнинг баҳорида ЎзРФА Археология институти ва СамДУ Археология кафедрасининг палеолитчилар гуруҳи Жиззах вилоятининг Фориш тумани худудларида қидирув ишларини олиб зборди ва бу ердан бир қатор янги ёдгорликлар топиб ўрганилди (Сайфуллаев Б. Қ., Эргашев О. Т., Рахимов К. А., Ражабов А. Ю., Аллаёрөв Ў, Пардаев Ш. М. Жиззах воҳасининг палеолит даври // Ўзбекистонда Археологик тадқикотлар. Самарқанд. 2014. – Б. 16). Гўрдара Фориш туманидаги Бирлашган қишлоғининг шимолий чеккасида жойлашган Нурота тоғ тизмаларига

қарашли Гўрдаранинг юқори қисмида, ҳозирда синиб тушган харсанг айвоннинг тагида олиб борилган қазиш ишлари натижасида учта

тош буюм топилди. Қазиш ишлари 1×1 м майдонда олиб борилди. Янгиобод-1 топилма жойидан йигилган тош буюмлар орасида пичноқсимон пластиналар чақмоқлаб олишга мўлжалланган нуклеуслар ва уларга мос келадиган йўнилғилар ҳамда бир дона кичик ҳажмли бифас аниқланди. Тўплам нуклеусларидан биридан пичноқсимон шаклли пластиналар синдириб олинган. Янгиобод-1 топилма жойи материалларига аналогия сифатида Оҳангарон водийсидаги Кўлбулоқ топилмажойининг юқори қатламлари ҳамда Фарғона водийсидаги Қопчиғай устахонаси сўнгги палеолитга оид комплекси тош буюмларини келтириш мумкин. Негаки, тилга олинган ҳар иккала комплексларда ҳам кам сонли майда бифаслар учрайди.(Касымов М. Р. Кремнеобрабатывающие мастерские и шахты Средней Азии. Ташкент.

Изд-во «Фан», 1972. – С. 133. Таблица 1. Рис. 1, 2; Сайфуллаев Б. К., Хушвактов Н. О., Курбонбоев И.М. О позднем палеолите Узбекистана (по материалам верхних (I–III) слоев Кульбулака) // ИМКУ №36. Ташкент. 2009. – С. 29–34). Фарғона водийси худудлари ибтидоий даврларданоқ одам яшashi ҳамда тараққий қилиши учун жуда қулай палеоэкологик шарт-шароитларига эга бўлган Чашма каби илк палеолит даврига оид маконлар топиб ўрганилган. Улардан Селунғур ёдгорлиги оламшумул аҳамиятга молик маълумотларни берган Селунғурнинг 8 та маданий қатламларидан 5000 дан зиёд тош буюмлар аниқланиб, улар Осиёча ашел маданиятига ажратилган. Маконнинг маданий қатламлари 1,5 миллион йиллар билан саналangan ва макон. Марказий Осиё худудларида ҳозирда маълум бўлган энг қадимги ёдгорликдир. 2011 йилда Республикаиз Биринчи Президенти И. Каримовнинг “Қўқон шаҳри инфраструктурасини қайта яратиш” тўғрисидаги фармонига асосан Қўқон ва унинг атрофида археологик тадқиқотлар олиб борилди. Тадқиқотлар бир неча йўналишда амалга оширилиб, улар қаторида ушбу худудларнинг тош даврини ўрганиш бўйича ҳам гурух тузилди. Натижада, худуддан қадимги тош даврига оид қатор янги топилмажойлар аниқланди(Анарбаев А. А., Сайфуллаев Б. К., Саидов М. М. Археологические исследования в Коканде и его окрестностях. Ташкент, 2014, с. 1–88). Жонобод технокомплексининг тош буюмлари сўнгги палеолит даврининг илк босқичларини характерлайди. Жонобод нафакат Қўқон атрофидан, балки бутун Фарғона вилояти худудларидан топилган дастлабки сўнгти палеолит даври ёдгорлигидир. Сариқўғон номи билан машҳур классик давр ёдгорлиги Сўх дарёсининг ўнг кирғоғида мавжуд. Бу жойдан йиғиб олинган тош буюмлар орасида икки зарб майдонли тош ўзаги ҳам бўлиб, ундан калта ва баъзида узун пропорцияли учириндилар чақмоқлаб олинган(Анарбаев А. А., Сайфуллаев Б. К., Саидов М. М. Археологические исследования в Коканде и его окрестностях. Ташкент, 2014. – С. 68–83). 2011 йилда Қўқон палеолитчилар гуруҳи Наманган вилояти, Поп туманига қарашли тоғли Чодак қишлоғида ҳам қидирув ишларини олиб борди. Бу ердаги Қаттиққўлотасой дарасининг энг охирида жойлашган Тумозорбулоқнинг атрофида қазиш ишлари ўтказилди. Ушбу булоқнинг атрофида 50×20 м текис тупроқли майдон бўлиб, унинг катта қисми чорва моллари экстрактлари билан қопланган(Анарбаев А. А., Сайфуллаев Б. К., Саидов М. М. Археологические исследования в Коканде и его окрестностях. Ташкент, 2014. – С. 592 Анарбаев А. А., Сайфуллаев Б. К., Саидов М. М.).

Фойдаланилган Адабиётлар рўйхати

1. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда палеолит даврининг ўрганилиши Жўрақулова Дилфузা Мавлоновна. – Т: ЎзРФА «Фан» нашриёти давлат
2. корхонаси, 2019. 240 б.
3. Холматов Н.Ў. Ўзбекистон неолит даври жамоаларининг моддий маданияти. Т.:«Фан», 2008. –Б. – 154

4. Tixier (J.). Standardization of terms in prehistory. Current anthropology, 1, n 4, 1960 –P.325
5. Сайфуллаев Б. Қ., Эргашев О. Т., Рахимов К. А., Ражабов А. Ю., Аллаёров Ў, Пардаев Ш. М. Жиззах воҳасининг палеолит даври \\ Ўзбекистонда Археологик тадқиқотлар. Самарқанд. 2014. – Б. 16
6. Касымов М. Р. Кремнеобрабатывающие мастерские и шахты Средней Азии. Ташкент.Изд-во «Фан», 1972. – С. 133. Таблица 1. Рис. 1, 2; Сайфуллаев Б. К., Хушвактов Н. О., Курбонбоев И.М. О позднем палеолите Узбекистана (по материалам верхних (I–III) слоев Кульбулака) \\ ИМКУ №36. Ташкент. 2009. – С. 29–34
7. Анарбаев А. А., Сайфуллаев Б. К., Сайдов М. М. Археологические исследования в Коканде и его окрестностях. Ташкент, 2014, с. 1–88
8. Анарбаев А. А., Сайфуллаев Б. К., Сайдов М. М. Археологические исследования в Коканде и его окрестностях. Ташкент, 2014. – С. 68–83
9. Анарбаев А. А., Сайфуллаев Б. К., Сайдов М. М. Археологические исследования в Коканде и его окрестностях. Ташкент, 2014. – С. 592 Анарбаев А. А., Сайфуллаев Б. К., Сайдов М. М

O'RTA ASRLARDA TOSHKENT MASJIDLARI ME'MORCHILIGI

USMONOV FARRUX FARHOD O'G'LI

Toshkent arxitektura-qurilish instituti "Arxitektura tarixi va nazariyasi" kafedrasini 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'rta asrlarda Toshkent masjidlari me'morchiligi, O'rta Osiyo me'morligidagi dastlabki namunalardan hisoblangan gumbazli xona, IX-X asr me'morchiligi uslublarini saqlanib qolgan masjidlar haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: masjid, me'morchilik, gumbazli xona, mehrob, ibodatxona, madrasa.

Kirish:

O'rta Osiyo me'morchiligidagi dastlabki namunalardan yasalgan gumbazli xonada amakivachchalar ibodatxonasi joylashgan. Shahar me'morchiligi aholining tabaqalanishini aniq ko'rsatdi.

Shahar hukmdorlari Qo'rg'onda yashaganlarida, ular chekkadan boshlana boshladilar va ularning tashqi ko'rinishi, oddiy, pastak uylarning ko'rinishi, oddiy, past-baland uylarda hunarmand va dehqonlar yashagan. Rivojlangan yerga qarab, shahar shaharning g'arbiy tomoniga chiqib, urushlar qobig'iga o'tdi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Narshaxiyning yozishicha, amir Nasr ibn Ahmad Buxoro Registonida o'zi uchun katta saroy qurdirgan va uning qurilishiga katta mablag' sarflagan. Bu saroy g'oyat go'zal bo'lган. Saroyning oldida esa devonlar uchun binolar qurilgan.

Amir va hokimlar saroyi Nishapur, Marvda, Samarcand va boshqa shaharlarda ham bo'lган. Bu saroylar o'zlarining kattaligi va go'zalligi bilan ajralib turgan. Ko'p hollarda bunday saroylar xushmanzara joylarda, bog'lar ichida bunyod etilgan.

IX-X asrlar me'moriy uslubi saqlanib qolganligini ko'plab masjidlar misolida ko'rish mumkin. Yozma manbalarga ko'ra, Semoniyalar davrida ko'plab masjidlar arabgacha bo'lган masjidga moslashtirilgan ibodatxonalar negizida qurilgan. Ular bir xonali bo'lib, masjidning tomi ustunga tayangan.

Natijalar:

16-asrda Movarounnahrda Toshkentning mavqeい oshib, koshinli binolar qurila boshlandi: Chorsuda Ko'kaldosh madrasasi, Xasti Imom va Baroqxon madrasasi, Qoratoshdagi hammom va boshqalar.

17-asr va undan keyin qurilgan yodgorliklardan Qorasaroydagi Ibrohimota maqbarasi, Chilonzordagi Xayrobod maqbarasi va masjidi, Beshyog'och ko'chasidagi Baland masjidi va madrasasi, "Istiqlol" san'at saroyi oldidagi Abulqosim madrasasi, Mui Muborak. Hazrati Imom. Tilla Shayx masjidi, shuningdek, "Yalangqar", "Oxunguzar", "Qallaxona" mahallalaridagi yirik masjidlar.

Toshkentdagi Abulqosim, Ko'kaldosh, Baroqxon, Beklarbegi, Eshonguzar madrasalari eng mashhur va mashhur madrasalardan edi. 1865-yilda Toshkent Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingach, Bo'zsuv kanalining chap qirg'og'ida "yangi" shaharga asos solingan. Shaharning bu qismida mustamlaka ma'muriyati va Rossiyadan kelgan muhajirlar joylashgan.

Muhokama:

14-asr oxiri - 15-asrga kelib Toshkent qal'a devori tiklandi. Shahar va uning atrofida mahobatli me'moriy inshootlar qad rostlagan. Zangiota qishlog'idagi Zangiota va Anbarbibi maqbaralari, Eski shahardagi masjid, Pushti hammom, Shayx Xovandi Tohur maqbarasi, Yunusxon xonaqohi shular jumlasidandir. Shahristondagi ko'plab binolar Xoja Ahror Valiy nomi bilan atalgan. Xususan, uning homiyligida qurilgan Xoja Ahror masjidi va madrasasi (1451) shaharda juda mashhur edi.

19-asrga kelib shaharda masjidlar soni yanada ortdi. Bu qisman shaharning kengayib borayotgani, mahallalar soni ko'payib borayotgani bilan ham bog'liq. Shuning uchun ham XIX asrda Toshkentdagi masjidlar soni haqida turli manbalar mavjud.

Xususan, 1866–1868 yillarda Toshkentga borgan rus turistlari P.I. Pashino va Xoroshxin yoki A.P.F. Ularning ma'lumotlari bo'yicha tadqiqot olib borgan nemis tadqiqotchisi Xelvald XIX asrning ikkinchi yarmida Toshkentda 280-310 ga yaqin masjid bo'lганligini ta'kidladi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytish mumkinki, masjidlarning tomlari odatda gumbazli edi. Ayniqsa, masjidlar mehrob shaklidagi, yozuv bitilgan g‘ishtlar, o‘yilgan gips va hatto tilla suv bilan bezatilgan. Bu davr masjidlariga Buxorodagi Mag‘oqi Attoron masjidi, Poykand masjidi, Termizdagi Chorustun masjidi, Shahristondagi Childuxtaron masjidi kiradi. Bu yodgorliklar O‘rta Osiyoda diniy me’morchilikning rivojlanishini kuzatish imkonini berdi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Muhammadkarimov A. Toshkentnoma. Tarixiy toponimik lavhalar. Birinchi kitob. Toshkent: Movarounnahr, 2004. 14-bet.
2. Ismoilova J. XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Toshkentning “yangi shahar” qismi tarixi: Toshkent: Fan va texnologiya, 2004. 11–bet.
3. Иноярова Д. Из истории Ташкентской лютеранской общины (XIX-XX вв.) // Yoshlar tarbiyasida tolerantlik davr talabi. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Toshkent, 2008. 115-bet.
4. Bo‘riyeva X.A. Tolerantlikning toponimlarda aks etishi (Toshkent shahri misolida) // Yoshlar tarbiyasida – tolerantlik davr talabi. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Toshkent, 2008. 79-80-bet.
5. Vohidov M.M. Toshkent arxitektura vodgorliklari. «Toshkent», 2009.
6. O‘zbekiston arxitekturasi va qurilishi. Toshkent, 2006, №3.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISH METODIKASIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Go‘zal Qo‘chqorova Qudrat qizi

Sirdaryo viloyati Boyovut tumani 2-son maktab Boshlangich ta‘lim o‘qituvchisi.

Guzal Kochkarova Kudrat

daughter Primary education teacher of school No. 2 of Boyovut district of Syrdarya region.

Annotation: This article provides ideas on teaching methods and teaching technologies in the primary grades, their relevance to the sciences, and improving teaching effectiveness.

Keywords: Pedagogy, psychology, elementary mathematics, brainstorming.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi va ta‘lim texnologiyalari, fanlar bilan bog‘liqligi, o‘qitish samaradorligini oshirish bo‘yicha fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Pedagogika, psixologiya, boshlang‘ich matematika, fikriy hujum.

Kirish: Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining vazifasi o‘quvchilarda mustaqil mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish bilan birga ularda matematikaning qonuniyatlarini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini tarbiyalashdan iboratdir.

o‘quvchilarda matematik tafakkurni va matematik madaniyatni shakllantirish. Matematika darslarida o‘rganiladigan ibora, amal belgilari, tushuncha va ular orasidagi qonuniyatlar o‘quvchilarni atroflicha fikrlashga o‘rgatadi.

Asosiy qism: Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishning amaliy maqsadi o‘z oldiga quyidagi vazifalarni qo‘yadi:

a) o‘quvchilar matematika darsida olgan bilimlarini kundalik hayotda uchraydigan elementar masalalarni yechishga tatbiq qila olishga o‘rgatish, o‘quvchilarda arifmetik amallar bajarish malakalarini shakllantirish va ularni mustahkamlash uchun maxsus tuzilgan amaliy masalalarni hal qilishga o‘rgatish,
b) matematika o‘qitishda texnik vosita va ko‘rgazmali qurollardan foydalanish malakalarini shakllantirish. Bunda asosiy e’tibor o‘quvchilarning jadvallar va hisoblash vositalaridan foydalana olish malakalarini tarkib toptirishga qaratilgan.

d) o‘quvchilarni mustaqil ravishda matematik bilimlarni egallahga o‘rgatish. O‘quvchilar imkonи boricha mustaqil ravishda qonuniyat munosabatlarini ochishlari, kuchlari etadigan darajada umumlashtirishlar qilishlari, shuningdek, og‘zaki va yozma xulosalar qilishga o‘rganishlari kerak. O‘qitish samaradorligining zaruriy va muhim sharti o‘quvchilarning o‘rganilayotgan materialni o‘zlashtirishlari ustidan nazoratdir. Didaktikada uni amalga oshirishning turli shakllari ishlab chiqilgan. Bu o‘quvchilardan og‘zaki so‘rash; nazorat ishlari va mustaqil ishlar; uy vazifalarini tekshirish, testlar, texnik vositalar yordamida sinash kabi usullardir. Didaktikada dars turiga, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va h.k. bog‘liq ravishda nazoratning u yoki bu shaklidan foydalanishning maqsadga muvofiqligi masalalari, shuningdek, nazoratni amalga oshirish metodikasi yetarlicha chuqur ishlab chiqilgan. Boshlang‘ich mакtabda matematika o‘qitish metodikasida mustaqil va nazorat ishlari, o‘quvchilardan individual yozma so‘rov o‘tkazishning samarali vositalari yaratilgan. Ba’zi didaktik materiallar dasturning chegaralangan doiradagimasalalarining o‘zlashtirishini reyting tizimida nazorat qilish uchun, boshqalari boshlang‘ich mакtab matematika kursining barcha asosiy mavzularini nazorat qilish uchun mo‘ljallangan. Ayrim didaktik materiallarda (ayniqsa, kam komplektli mакtab uchun mo‘ljallangan) o‘qitish xarakteridagi materiallar, boshqalarida esa nazoratni amalga oshirish uchun materiallar ko‘proqdir.

Boshlang‘ich mакtab matematikasida barcha didaktik materiallar uchun umumiy topshiriqlarning murakkabligi bo‘yicha tabaqlashtirilishidir. Bu materiallar tuzuvchilarning g‘oyasiga ko‘ra ma’lum mavzu

bo‘yicha topshiriqning biror usulini bajarishi o‘quvchining bu mavzuni faqat o‘zlashtirganligi haqidagina emas, balki uni to‘la aniqlangan darajada o‘zlashtirganligi haqida ham guvohlik beradi.

Xulosa: Amaliyatda o‘qituvchilar ko‘pincha biror topshiriqning usullarini biri boshqalaridan soddaroq yoki murakkabroq deb aytadilar. Bundan tashqari, didaktik materiallar qanchalik san’atkorona tuzilgan bo‘lmasin, ularning mazmuni va tuzilishida qanchalik sermahsul va chuqur g‘oyalar amalga oshirilmasin, ular baribir barcha metodik vazifalarni tezda hal etishga qodir emas, chunki hech qanday o‘rgatuvchi mashina o‘qituvchining intuisiyasini, ya’ni hissiyotini almashtira olmaydi. Shunday qilib, didaktik materiallarni o‘quvchilarning o‘quv materialini o‘zlashtirish darajasini nazorat usullaridan biri sifatida qarash lozim. Shu bilan birga muayyan usul mazkur sinf, mazkur o‘qituvchi uchun eng yaxshi usul bo‘lmasligi ham mumkin. Shu sababli didaktik materiallar o‘qituvchini o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash imkonini beradigan individual tekshirish uchun nazorat turlarini tuzishdan xalos eta olmaydi. Bu umummetodikaning asosiy vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 O‘zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” / Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa kontserni. 1997.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (1997 yil 29 avgustda qabul qilingan) /Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. –Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa kontserni. 1997.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiyl o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori (1999 yil 16 avgust)/Xalq ta’limi j. 1999. № 5
4. Ismoilova Habibaxon G’aniyevna maqolasi.(2-bet).

THE ROLE OF PRACTICAL STRATEGIES IN DEVELOPING READING COMPREHENSION

Ergashova Sabokhat Erkin qizi

O'zbekiston davlat Jahon tillari universiteti

Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) talabasi

Annotation

This article deals with reading as a main skill for developing teaching foreign languages. In this research work one can find many interesting facts and details about reading comprehension and efficient practices to teaching reading to students with the help of reading techniques and methods. According the chapter, teaching reading comprehension aims at:

1. Letting better grasping the context, sequence and the characters narrated in text.
2. Certain parts of the text can confuse readers. Reading comprehension skills works on this aspect to get the clear idea of the meaning of the text.
3. Helping to create the questionnaire based on the text and theme or idea of the text. It often helps to better understand the paragraph.
4. Helping to link the event of narration with our own experiences and predict the next probable event in the course based on the information given in the narration.

Comprehension is the ultimate goal of reading. However, there are a number of factors which may interfere with an individual's ability to comprehend text material.

Key words: efficient practice, methods, open-endedness, brainstorming, adapting materials, reading strategies, proficient reading, comprehension monitoring, multiple strategy, summarization

Teachers are encouraged to vary topics, methods materials and activities in order to accommodate all learners. While some items mentioned above may suit to some learners, the other may be interesting to different ones. Hess (2001) suggests that "a variety of activities and techniques is important in all learning situations but particularly relevant in mixed ability classes because varieties of tasks can accommodate different levels in our class." Activities should also be aimed at different skills so that learners who do not perform well at speaking tasks may succeed in reading activities or others skills. Last but not least aspect to mention is a variety in groupings - students should work in pairs, groups or individually and the grouping should be often changed.

Pace

Correct pacing is another important principle when working with a mixed ability class. It is not easy to establish a correct pace in a classroom. Right pacing is a result of a long observation. Teaching a class too slowly or too fast can destroy a positive atmosphere and will lead either to boredom or frustration of some students (Hess 2001 p. 9). Each individual in a class has a different working pace. Depending of course on number of slow or fast students in a class, Hess would suggest teaching a class at pace of faster or stronger students in order to prevent them from getting bored and on the other hand, extend their knowledge of English language as much as possible during a lesson. With slower students teacher can work individually, explain to them problematic aspects, and pay more attention to their individual needs

Interest

Once the class loses interest, it will result in de-motivation, distraction, using mother tongue etc. Often it is exhausting and time-consuming to come up with interesting activities for each lesson. Nevertheless, it pays out, since there are situations where language might not be interesting to students, but the content of the activities will hold their interests and keep them participating (Ur Penny 1991 p. 306). The activities which are likely to be entertaining and challenging for students are those which require expressing students' opinions, ideas and experiences, those which boost students' curiosity, which are controversial, not stereotypical or relates to current issues in the society, and those which are competitive.

Collaboration

Collaboration means working together and cooperating. Rees & Gareth (2010) suggests that students who work together will participate, learn how to compromise, negotiate meaning, become better risk takers and self-evaluators. Working together supports learner autonomy, because students will learn not to count on teacher all the time but rather figure out the unknown expression on their own. They can learn from each other and share their opinions and experiences, which will lead to increasing their tolerance and awareness of people's differences. Students will not only learn a language, but also moral abilities, such as respect of each other, willingness to help and support each other rather than laugh at someone's failure.

Individualization

Individualization is perceived differently by different authors. Whereas Penny Ur describes it as "allowing learners choice in what tasks and materials should students use and how", Luke (1992) describes it as "providing opportunities for students to work at their own pace, in their own style and on topics of their choosing". She suggests several ways of promoting individualization, such as portfolios, self-access centers, individual writing or personalized dictionaries. For private language school courses, it is a vital idea to allow students to help to decide what will be studied and why. This enables students to feel like equal partners with a teacher and supports establishing of positive rapport.

Personalization

Rees & Gareth (2010) suggests adapting and designing materials allowing students individual responses wherever possible. It is important for students to feel as individuals, whose opinions and ideas are taken seriously. Personalized tasks arouse students' interest, because they are based on something they have experienced and therefore they will always have something to say about it.

Open-endedness

Open - ended exercises allow student to respond to tasks and questions which have a variety of possible answers rather than a single correct one. Usually the text book exercises calls for very specific answers that is why it considerably decreases students' participation. Open ended exercises allow students to use their language skills in order to complete a task. This is why they work well in mixed ability classes.

According to Hess (2001), examples of open-ended exercises:

Giving students the beginning of a sentence and asking them to finish it in an appropriate way

Giving students number of questions and allowing them to answer any number of them

Brainstorming

Writing their own definitions of words

Matching answers where several matches are acceptable as correct answers

Questions that may be answered in many different ways

Compulsory plus optional tasks

The strategy of compulsory plus optional tasks allows students to choose what quantity of tasks they want to complete - the class is given a material and told what the minimum that everyone has to complete. The rest of the task is optional. Therefore everyone is kept engaged all the time and can feel a sense of achievement when completing a task. This strategy is especially suitable for designing tests.

Adapting materials

Since text books materials are designed for particular language levels and do not allow much flexibility, it is often necessary to adjust them to the actual level of students, either make them easier or challenging. The same is true for the extra activities to be used in a classroom - it is important to prepare easier versions for slower students, or more challenging one for early finishers.

Homework

Homework is a powerful tool not only for developing learner's autonomy, because it forces students to use the language outside the classroom, but it also helps students to remember subject matter covered in the lesson as well as practices it (Heinle, 1992, p.144). There are several issues connected with assigning homework. The first is how much homework to set. Students at universities have other subjects to work for, and English may need not to be at their preference. If students have English lesson from day to day, it may be difficult to prepare for the English class, as they have other duties to accomplish. Similarly, for adult learners attending language schools, homework may be difficult to complete because of the lack of time. Adult students go to work, have

families, and other hobbies. This logically results in them not having time to spare and often their reluctance to finish homework. To make homework more pleasurable, it is important to explain the purpose of homework to students. At first, as Harmer (1998, p.338) suggests, teachers need to discuss with students how much homework they can cope with, given the other commitments they have. Often, students find homework boring. This may be preceded by discussing what homework students would like to get. In consequence, teachers may opt for more enjoyable homework oriented towards students' preferences.

Pair work and changing partners

Many communicative tasks are based on pair work. Variety in pairings is the key in mixed ability classes (Rees 2010). Although there are students who doubt the effectiveness of pair work, especially because they do not feel to be exposed to real English, pair work is important because it encourages peer teaching and tolerance of each other.

One can pair strong with strong, weak with weak, or strong with weak (Rees 2010). One should also be sensitive to the general relationships between different students and take notice to who works well with whom. In many classes, teachers usually pair strong with strong, because it is the most beneficial for them. The weakest students they pair with the stronger ones, too, so that they can lead them, but it is obvious that there is no benefit for the strong, that is why they change the pair each lesson. If there is a number of students, they work with the weakest ones. However, to avoid boredom, pairs should be changed regularly, so strong ones are not always with weak ones. For some activities they group weak students separately from strong students so weaker students are not dominated or inhibited by stronger ones. At the same time, stronger ones are more challenged and can push each other more.

they often divide students in pairs purposefully. From time to time they ask students to work with their partners on the left or right side. For random pairing, they use activities which are described in a practical part.

Giving clear instructions

In the class, where there is such an uneven language level of students, it is vital to give clear instructions especially for weaker students to be able to follow the class. Try to simplify instructions as much as possible. Sometimes it is vital to note down key instructions before the class as a part of lesson preparation. Accompany giving instructions by gestures, use synonyms or paraphrase. Ask stronger students concept checking questions to check back on the instructions and let them explain the task in native language for the others if necessary. Introduce activities, which are difficult to explain, in mother tongue to avoid misunderstanding or for time-saving purposes(Heinle, 1992).

Supportive atmosphere

It is essential to create supportive environment in the classroom to increase students' confidence and allow them to perform as good as they are able to. Assume friendly, encouraging and respectful attitude towards students and show "never-ending" patience with weaker ones. Sometimes it is difficult to stay calm and be helpful throughout the whole lesson. Yet teacher believes it is a necessity in order to prevent weak students from getting even weaker. Constantly support weaker students and involve them in classroom participation. Do not disgrace anybody and do not laugh at someone's language failures.

Error correction

Everyone makes mistakes while speaking or writing, even speakers using their own language. Making mistakes is a natural part of language learning development. Learning a foreign language is a difficult process; first, language learners have difficulties in comprehending the task, then analysing the content of the message and finally coming out with a response which is both grammatically and semantically correct. This is a demanding and complicated task during which learners will make number of various mistakes. Teachers then have to choose an appropriate attitude towards correcting students' errors.

Reference list:

1. Carrell P.L., Devine J. &Eskey D.E. (eds.). Interactive Approaches to SecondLanguage Reading. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
2. Chamberlain, K. &Burrough, S. (1985). Techniques for teaching critical reading. Teaching of Psychology, 12, 213–215.

-
- 3. Teaching reading: Strategies for developing reading skills.<http://www.nclrc.org/essentials/reading/stratread.htm> (accessed February 4, 2010).
 - 4. Nuttal, Christine. 2005. Teaching reading skills as a foreign language. Thailand. Mc Milan Publisher.

THE MAIN CHARACTERISTICS OF WRITING FOR SOCIAL ACTION

Husniddinova Nazira Husniddin qizi-

MA student of UzSWLU

Sultonova Dilnoza Saliyevna

Scientific advisor

Annotation: the article deals with the main characteristics of writing in teaching foreign languages. In order to give brief information about the main characteristics of writing for social action and in order to recapitulate the main factors of writing in social action here is given Max Weber's assumption and analyses.

Key words: writing, teaching, traditional type , affective type, rationalistic type, evaluation type, editing, composing.

According to Max Weber, human are performing any time any motion in reference of their need. Max Weber considered an important unit of actors in enhancing of social actions. When an actor performs any type of work then it is action. For this, it is integral that it have vested the personal activity of actors at the time of actions. By which many humans are affected or get some sense.

Max Weber provides extra significance to social action in the structure of challenge find out about of sociology. The important work of sociology is the accurate research of sociological actions so the effect of their action or result can present explanation with reason. According to Max Weber the motion is social motion solely every time that moves are affected with the aid of the behavior of different sociological creature and in accordance to them determined their activity.

The name of Max Weber is most important in sociologist to imparting the positive aspect for sociology. The primary intention of Weber used to be rendering the principle of sociology. He generates the precept of social motion for pleasant these objectives. He writes to provide an explanation for the sociology that "sociology is that science which tries to function the explanatory experience of sociological actions, so their aspect and end result of causation relation can clarify."

If we deliberated the above definition of sociology by using Max Weber then these can be describe one of a kind type of specialties.

- a. Social Action
- b. Interpretation of Social Action
- c. Causal relationship of path and outcomes of Social Action

To clear the above interpretation Weber writes that motion can be say social action in which actor changed their motion to think about the others action. In brief, it referred to as social action.

B. Characteristics of Social Action:

Max Weber tells those specialties of social action which can briefly divided in following parts:

1. Only motion cannot say sociological action. According to Weber an exercise can solely be referred to as as social activity in which the action is affected by others people of society. That affect can be three types:

- a. Social action are affected by the action of past. In other words the seed of today's action is hidden in past.
- b. Social action could also being the result of today's behaviour.

c. Social action has future based result so people perform any action today their affect can find in the future life.

2. As written above that the action of single person cannot say sociological action. The only activity can be called social activities, which are affected from others. So in brief, other person is necessary for sociological action. In the reference of other people, social action is transacting.

3. The third specialty of social action is that it is perform affected with others. When person performs action affected the behaviors of other.

4. Sociological activities are inter-related. Weber says social action only those action in which actions are affecting to other person

C. Types of Social Action:

Social action is more important in sociological viewpoint of Weber. Social action is the subject matter of sociology. Max Weber describes the level of sociological action. These different level and type describe the sociological behaviour of human of sociological action. Max Weber divided in following four parts the main type of sociological action:

1. Traditional Type: These actions are performing by social heritage. Weber says that sociological actions of human are related to tradition and custom in society. Human edits these things because it is continuing from classic and the part of social heritage of human. Every society has some tradition and customs. The control of every society is so hard so we follow the action if we do not want. Example – The tradition of cremation of Hindu are full of different ritualistic. Person is editing these ritualistic if they do not want.

2. Affective Type or Emotional Type: Aristotle says that human is a sociological creature, it is correct, but-as well as human is also a feeling based creature. Human does not work always with logic and discretion. He is continue dip in emotion and operated from different type of emotion. He has the feeling of work, anger, fascination, fear, jealousy. When social action performs affected with these emotions of human then it is known as the emotional type of sociological action. These actions are not understand by tradition and values or logic and rational, but these actions are understand by emotion. A cruel person is also emotional to sew the hungry boy and turn their action in to kindness. It is emotion that many people is weeping to see the one weeping person.

3. Evaluation Type: The third type of social action of Max Weber is evaluation. These types of sociological actions are related to values. Every society has some certain value and criteria. On the bases of these value and criteria, understand the group. Every society secures their values and criteria. These evaluation actions are come from ancient and continuing in future. These actions have own values in society which is not understand by logic and rational. The value of married women is to fill the vermillion. The sociological value is to touch the foot of elders by which person are directed.

4. Rationalistic type: The fourth and last type of social action of Max Weber is rationalistic. When any work are performing with planning from rational and logic and involved in this means and end than these action are known as rationalistic sociological action. Rationalistic actions are more important in comparison to other action. Those actions of human are calls rationalistic actions, which operated on the bases of means and end. When we performed any work then clearly describe the source for find the aim of that work. There is only one aim to editing the arrangement of sociological actions. By this human fulfilling their need. These types of sociological actions are full of logic and scientific.

The list of used literature:

1. Allwright, D., 1990: *Autonomy in Language Pedagogy*. CRILE Working Paper Centre for Research in Education, University of Lancaster, U.K.
2. Oxford, R.L., 1996 : *Language Learning Strategies Around the World: Cross-cultural Perspectives*. Manoa: University of Hawaii Press.
3. Oxford,Learning Styles & Strategies/Oxford, GALA 2003

MEDIA-KOMMUNIKATIV MULOQOTDA PARALINGVISTIK VOSITALARNING IFODALANISHI

REPRESENTATION OF PARALINGUISTIC MEANS IN MEDIA- COMMUNICATIVE COMMUNICATION

Asqaraliyeva Xayotxon

Lingvistika ingliz tili yo'nalishi

21-07-guruh talabasi

Asqaraliyeva Xayotxon

Linguistics is the direction of English

Student of group 21-07

Annotation: Communication is one of the three human spheres of society's life along with work and knowledge. It is a necessary element of human labor activity and they act in their own strength. communication permeates the whole material and spiritual life of society, creates and maintains the normality of the social organism. In other words, that individual society is one of the necessary conditions of action. it becomes a necessary and important aspect of any human endeavor. With the development of society, material and spiritual culture, communication becomes an independent type of human activity.

Annotatsiya: Muloqot mehnat faoliyati va bilim bilan birga insoniyat jamiyatni hayotining uchta asosiy sohalaridan biridir. Odamlarning mehnat faoliyatining zarur elementi va ular ongingin haqiqiy mavjudligi sifatida harakat qilish. aloqa jamiyatning butun moddiy va ma'naviy hayotiga singib ketadi, ijtimoiy organizmning normal faoliyatini tashkil qiladi va ta'minlaydi. Boshqacha aytganda, u kishilik jamiyatni mavjudligining zaruriy shartlaridan biridir. Keyinchalik u har qanday inson faoliyatining zaruriy va muhim jihatiga aylanadi. Jamiyatning, moddiy va ma'naviy madaniyatning rivojlanishi bilan muloqot inson faoliyatining mustaqil turiga aylanadi, odamlar hayotida muhim o'rinni egallaydi va ularning tobora murakkablashib borayotgan hissiy va axloqiy ehtiyojlarini qondiradi.

Kalit so'zlar: Muloqot, paralingvistik, shaxslararo, kognitiv, kommunikativ-axborotli, emotiv va konativ muloqot

Key-words: Communication, paralinguistic, interpersonal, cognitive, communicative-informative, emotional and connotative communication

«Muloqot» tushunchasining turlicha ta'riflari mavjud. Muloqot ikki yoki undan ortiq odamlar o'rtasidagi bilish yoki affektiv-baholash xususiyatiga ega bo'lgan axborot almashinuvida ularning o'zaro ta'sirlashuviga sifatida ta'riflanadi. YOki: muloqot – odamlar o'rtasida hamkorlik faoliyati ehtiyojidan yuzaga keladigan va axborot almashinuviga, o'zaro ta'sirning yagona yo'lini ishlab chiqish, boshqa odamni idrok qilish va tushunishdan iborat bo'lgan aloqalarni o'rnatish va rivojlatirishning murakkab, keng qamrovli jarayoni. Bu «muloqot» tushunchasining eng to'liq va aniq ta'rifidir. Muloqot barcha tirik jonzotlarga xosdir, lekin odam darajasida u eng takomillashgan shakllarga ega bo'ladi, nutq vositasida anglanadi. Muloqotda quyidagi nuqtai nazarlar ajratiladi: mazmun, maqsad va vositalar. Muloqot mazmuni – bu individualliklararo aloqalarda bir tirik jonzotdan ikkinchisiga etkaziladigan axborot. Muloqot mazmuniga tirik mavjudotning ichki motivatsiyasi yoki emotsiyonal holati haqidagi ma'lumotlar kirishi mumkin. Muloqot orqali bir tirik mavjudotdan ikkinchisiga, tirik mavjudotni ma'lum tartibda aloqaga kirishishga yo'naltiruvchi, ularning emotsiyonal holatlari (mamnunlik, shodlik, g'azab, qayg'u, hijron va shu kabilar) haqidagi ma'lumotlar o'tishi mumkin. Bunday axborot odamdan odamga etkaziladi va shaxslararo aloqlar o'rnatish vositasi bo'lib xizmat

qiladi. Biz, ochiq ko'ngilli va shodlanayotgan odamga qaraganda, g'azablanayotgan yoki azob chekayotgan odamga nisbatan o'zimizni boshqacha tutamiz. Bir mavjudotdan boshqasiga etkaziladigan tashqi muhit holati haqidagi ma'lumot, masalan, xavfdan yoki yaqin atrofda ijobjiy, biologik muhim omillarning, deylik, ozuqaning mavjudligi haqidagi ogohlantirish muloqot mazmuni bo'lishi mumkin. Odamda muloqot mazmuni hayvonlarnikiga qaraganda ancha kengroqdir. Odamlar bir-biri bilan dunyo haqidagi bilimlar, orttirilgan tajriba, layoqatlar, malaka va ko'nikmalarni jamlagan axborot bilan almashadilar. Inson muloqoti ko'p jismli bo'lib, ichki mazmuniga ko'ra turli-tumandir. Muloqot, odatda, beshta: shaxslararo, kognitiv, kommunikativ-axborotli, emotiv va konativ tomonlarining birligida namoyon bo'ladi. Muloqotning shaxslararo tomoni insonning bevosita atrof-muhiti: boshqa odamlar va o'z hayotida bog'liq bo'ladigan umumiylilklar bilan o'zaro ta'sirini aks ettiradi. Muloqotning kognitiv tomoni suhbatdoshning kim, qanday odam ekanligi, unlan nima kutish mumkinligi haqidagi, shuningdek, sherikning shaxsi bilan bog'liq bo'lgan boshqa ko'pgina savollarga javob berish imkonini beradi. Muloqotning kommunikativ-axborotli tomoni tasavvurlar, g'oyalar, qiziqishlar, hissiyotlar, mayllar va turlicha bo'lgan odamlar o'rtasidagi almashinuvdan iborat. Muloqotning emotiv tomoni sheriklarning shaxsiy aloqalaridagi his-tuyg'ular, kayfiyatning vazifa bajarishlari bilan bog'liq. Muloqotning konativ (hulq-atvor tomonidan) tomoni sheriklar qarashlaridagi ichki va tashqi qarama-qarshiliklarni muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. uloqot turli-tuman vazifalarini bajaradi. Turli mualliflar muloqotning turli vazifalarini ajratib ko'rsatadilar. G.M. Andreeva kommunikativ, interaktiv va perceptiv vazifasini sanab o'tadi. M.I. Enikeev axborotli-kommunikativ, boshqaruv-kommunikativ, perceptiv-samarali va affektiv-ekspressiv (emotsional o'zini ifodalash) vazifalarini ko'rsatadi. A.A. Brudnyy: instrumental, sindikatl, translyasiya, o'zini ifodalash vazifalarini ajratadi. Instrumental – bu muloqotning harakatni bajarish uchun muhim axborotni etkazishdan iborat bo'lgan asosiy ishchi vazifasi. Bu vazifaga yaqin bo'lgan, lekin unga o'xshash bo'lmanan vazifa, birlashtirish – sindikativ vazifa. Ko'pchilik muloqot aktlarining bevosita maqsadlari katta va kichik guruhlardagi odamlar o'rtasidagi umumiylikni aniqlash va mustahkamlashdan iborat. Sindikativ vazifa bilan o'zini ifodalash vazifasi bir-biriga yaqindir. O'zini ifodalash o'z mohiyatiga ko'ra, hamfikrlikka, aloqaga qaratilgan. Alohida o'rinni ijodiy faoliyatdagi o'zini ifodalash egallaydi, u faoliyat mahsuli sifatida ijtimoiy ahamiyatga ega, chunki u, odamlar o'rtasidagi muloqot predmetiga aylanadi. Va, nihoyat, muloqotning translyasion – faoliyatning aniq usullari, baholash mezonlari va dasturlarni etkazish vazifasi muhim ahamiyatga ega. Bu vazifa ta'lim olish asosida yotadi: muloqot orqali shaxsning ta'lim olishi amalga oshadi. L.A. Karpenko maqsadga ko'ra muloqotning sakkiz xil vazifasini belgilaydi: aloqaviy – xabarlarni qabul qilish va etkazish, hamda o'zaro aloqada bo'lishga ikkala tomonning shayligi holati sifatida aloqa o'rnatish; axborotli – xabarlar, fikrlar, maqsadlar, echimlar va boshqalar almashinushi; chorlovchi – muloqot bo'yicha sherikni u yoki bu harakatlarni bajarishga yo'naltiruvchi faolligini rag'batlantirish; Paralingvistika- bular nutqning ritmik-melodik tuzilishini belgilovchi noverbal aloqa vositalaridir. Paralingvistik aloqa vositalariga quyidalar kiradi: ovozning sifati, balandligi, balandligi, diapazoni, tonalligi, urg'usi, tembri, ritmi, ovozi (kulish, yig'lash, esnash, xo'rsinish va boshqalar). Misol uchun, hissiy jihatdan kuchli cheklov holatini aks ettiruvchi ovoz salbiy his-tuyg'ular, tajovuzkorlik belgisi sifatida qabul qilinadi, xotirjam, xayrixoh ovoz qiziqish uyg'otadi. Kulgi bilan aytilgan "Bu yerdan ket!" iborasi o'ziga xos ma'noga ega bo'lib, bu iboraning ma'nosidan sezilarli darajada farq qiladi, yuzida g'azab ifodasi bilan aytildi va ishora bilan birga keladi. Noverbal aloqa vositalarining optik-kinestetik tizimiga yuz ifodalari, imo-ishoralar va pantomima kiradi. Yuz ifodalari odamning yuz ifodasini yaratuvchi yuz va ko'z harakatlari majmuidir. Yuz ifodasi eng ko'p lablar burchaklari, qoshlarini chimirish yoki ko'tarish, peshonani burishtirish bilan ta'kidlanadi. Shuning uchun, insonning holatini aniqlash uchun uning lablari va qoshlariga qarash kerak. Zamonaliv tadqiqotchilarning ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, turli madaniyat vakillari ma'lum his-tuyg'ularni boshdan kechirib, ularni yuz ifodalarida teng ravishda ifodalaydilar. Mimikalarda ifodalangan asosiy his-tuyg'ular, ma'lum bir madaniyatga mansubligidan qat'i nazar, odamlar tomonidan tan olinadi. Yuzning mimik harakatlari odamning psixo-emotsional holatini aks ettiradi, ular xabardorlik darajasi, uning sodir bo'layotgan narsaga munosabati, fikrlari nuqtai nazaridan har xil, shuning uchun ular turli darajada o'zboshimchalik bilan tartibga solinadi. Insonning hissiy holati va his-tuyg'ularini uzatishda miyaning subkortikal tuzilmalari qo'zg'alish manbai bo'lib, yuz ifodalari beixtiyor xarakterga ega. Mimik harakatlar quyidagilarga bo'linadi.

Foydalaniman adabiyotlar ro'yxati:

1. Andreeva G.M. Ijtimoiy psixologiya. - M., Aspect Press, 1996 yil.
2. Zimnyaya I.A. Maktabda chet tilini o'qitish psixologiyasi. - M., 1991 yil.
3. Leontiev A.N. Psixikani rivojlantirish muammolari. - M., 1972 yil.
4. Lomov B.F. Aloqa va individual xatti-harakatlarning ijtimoiy tartibga solinishi // Xulq-atvorni ijtimoiy tartibga solishning psixologik muammolari, - M., 1976.
5. Nemov R.S. Psixologiya. 1-kitob: Umumiy psixologiya asoslari. - M., Ta'lim, 1994 y.
6. Birgalikda faoliyatni aloqa va optimallashtirish. Ed. Andreeva G.M. va Yanushek Ya.M., Moskva davlat universiteti, 1987 y.

BAZALT TOLALALARINI TEMIRBETON KONSTRUKSIYALARDA QO'LLASH

THE USE OF BASALT FIBERS IN REINFORCED CONCRETE STRUCTURES

Khakimov Khumoyun

Farg'onha politexnika instituti magistranti

Xakimov Xumoyun Axadjon o'g'li

Magistrant of Fergana Polytechnic Institute

Nematov Sardor

Toshkent arxitektura va qurilish instituti
magistranti

Ne'matov Sardor Solijon o'g'li

Magistrant of Tashkent Institute of Architecture and Construction

Annotatsiya

Temirbeton qurilish sanoatida asosiy konstruktiv element hisoblanadi. Yildan yilga unga talab oshib, xossalariini yaxshilab borish talab etilmoqda. Shuning uchun biz egilishga ishlovchi temirbetonning xossalariini yaxshilash uchun basalt tolalaridan foydalandik. Bu tolalar temirbetonga quyidagicha ta'sir qiladi: betonning mustahkamlik xususiyatlarini yaxshilash, yorilishga chidamliliginini, zarba va ishqalanishga qarshiliginini oshirish, betonning strukturasini yaxshilash orqali aggressiv muhit ta'sirida konstruktsiyalarning ekspluatatsion ishonchliliginini oshirishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: Beton, basalt, bazalt tolasi, fibrabeton, egiluvchi temirbeton elementlar, to'sin, aggressiv muhit.

Аннотация

Железобетон является ключевым конструкционным элементом в строительной отрасли. Из года в год спрос на него растет и его свойства нуждаются в улучшении. Поэтому мы использовали базальтовые волокна для улучшения свойства железобетона на изгиб. Эти волокна воздействуют на железобетон за счет улучшения прочностных свойства бетона, повышения его сопротивления растрескиванию, ударам и истиранию, улучшения структуры бетона, повышения эксплуатационной надежности

Ключевые слова: Бетон, базальт, базальтовое волокно, фибробетон, гибкие железобетонные элементы, балки, агрессивные среды

Annotation

Reinforced concrete is used in the construction industry as a key structural element. From year to year, the demand for it is growing and its properties need to be improved. Therefore, we used basalt fibers to improve the bending properties of reinforced concrete. These fibers affect reinforced concrete by improving the strength properties of concrete, increasing its resistance to cracking, impact and abrasion, improving the structure of concrete, and increasing operational reliability.

Keywords: Concrete, basalt, basalt fiber, fibrous concrete, flexible reinforced concrete elements, beams, aggressive media

Bugungi kunda bino va inshootlar qurilishida temirbeton konstruksiyalar asosiy qurilish materiali sifatida ishlatalmoqda kundan kunga unga talab oshib, xossalari yaxshilab borish talab etilmoqda. Shuning uchun egilishga ishlovchi temirbetonning xossalari yaxshilash uchun basalt tolalaridan foydalanishga bo'lgan qiziqish sezilarli darajada oshdi, ayniqsa, bunday tolalar mustahkamlash sifatida ishlatalganda. Bunday qiziqish zamonaviy qurilish tobora yuqori talablarni qo'yadigan mutaxassislarining beton konstruktsiyalarining fizik ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilashga intilishidan kelib chiqadi.

Ma'lumki, beton ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan energiya miqdori po'lat, alyuminiy, shisha ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan energiya miqdoriga nisbatan minimaldir. Betonni mustahkamlash materialning energiya sarfini mos ravishda ko'payishiga olib keladi.

Beton materiallarning yetarlicha chidamliligini oshirish uchun tolalarni armatura sifatida ishlatalish, qurilishda foydalanish uchun yanada keng imkoniyatlarga ega bo'lgan yangi turdag'i betonlarni olish uchun old shartlarni yaratishi mumkin. An'anaviy mustahkamlangan konstruktsiyalarda bo'lgani kabi, tolalarni mustahkamlash beton matritsa materiallari qo'llaniladigan yukni tolalarga interfeysga ta'sir etuvchi kesish kuchlari orqali uzatadi va shu bilan tolalar kuchlanishlarning asosiy qismini egallaydi.

Bazalt tolalari va momigi ayniqsa uzlusiz tolalari, ishlab chiqarish texnologiyalari yetarlicha yangi bo'lib, dastlabki xom ashyo bazaltlar bilan bog'liq qator o'ziga xosliklarga ega. Bazalt jinslari – bir komponentli xom ashyo, ularning boyitilishi, suyuqlanishi va gomogenlanishi qadimgi vulqon faoliyati natijasida sodir bo'lgan. Bunda bazaltlarni birlamchi suyuqlantirish uchun energiya sarfi tabiatni hisobidan amalga oshirilgan. Bazalt tolalarining asosiy harakteristikalari va afzallikkleri

Bazalt tolalarining afzallikkleri: yuqori mustahkamlik. Bazalt tolalarining solishtirma mustahkamligi legirlangan po'latdan 2,5 marta va shisha toladan 1,5 marta yuqori bo'ladi.

Bazalt tolassasi asosida olinayotgan materiallar yuqori konstruktsion va issiqlik va shovqinni o'tkazmaslik xususiyatiga, dielektrik va boshqa tur xususiyatga ega. Shu boisdan ular asosida materiallar avtomobilsozlikda kosmik kemalar yasashda, kemasozlikda, vagonsozlikda, kimyo va neftgazni qayta ishlash soxasida qo'llaniladigan texnologik jihozlarni izolyatsiyalash qilishda, issiqxona va sovuqxonalarni qurishda, radioelektronika va elektrotexnikada komunal xo'jaliklarda keng ko'lamda ishlatalib kelinmoqda.

Bazalt tolasini olish juda sodda texnologiya bo'lib bunda bazalt toshi ma'lum bo'laklargacha maydalanim, kichik gabaritli eritish qurilmasiga yuklab beriladi va u erda 1450-15000S haroratda eritiladi. Keyinchalik yaxshilab erigan qismi qurilmani ost qismiga o'rnatilgan platina-rodiyan yasalgan filtr orqali oqib chiqadi va tomchi hosil bo'ladi. Filtrdag'i teshiklar soni 200-400gacha borib ularning diametri kichik bo'ladi. Hosil bo'lgan tomchilardan diametri 9 mmga teng bo'lgan tola tezligi 50 m/s teng bo'lgan tezlikda cho'ziladi. Cho'zilgan tola sirt yuzasini yog'lash uchun Surkov vositasi surtiladi va bobinalarga o'raladi. Qurilma uzliksiz ishlaydi va yiliga 100, 260va 500 t bazaltni eritish quvvatiga ega bo'lgan qurilmalar mavjud. Bazalt tolassasi asosida qurilish tizimlarda ishlatalib kelinayotgan metall sortamentlari (armatura, shveller, tavr, burchaklar) ishlab chiqarilishi yo'lda qo'yildi va bu tur mahsulotlar uy – joy qurilishi, yo'llar, gidroinshootlar qurilishida keng miqyosda ishlatalib kelinmoqda.

Shuningdek, keyingi yillarda uzunligi qisqa bo'lgan bazalt tolassidan mustahkamligi yuqori bo'lgan beton va asfaltbetonlar olishda keng miqyosda qo'llanila boshlandi, bu esa aerodromlar, avtostradalar qurishning yangi qirralarini ochib bermoqda.

Dispers armaturalangan betonni tadqiq qilish va qo'llash bo'yicha jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, tolalarni qo'llash quyidagilarni ta'minlaydi:

- temirbetonning mustahkamlik xususiyatlarini yaxshilash, yorilishga chidamliligini, zarba va ishqalanishga qarshiligi oshirish, har xil kuch ta'sirida statik mustahkamlik;
- betonning strukturasini yaxshilash orqali agressiv muhit ta'sirida konstruktsiyalarning ekspluatatsion ishonchligini oshirish;
- konstruksiyaning ishchi kesimini kamaytirish, ba'zi hollarda iste'molni qisqartirish yoki armaturadan foydalanishni to'liq rad etish.

Texnik adabiyotlarni tahlil qilish turli xil tolalarni dispersli armaturalash sifatida ishlatalishning samarali yo'nalishlarini aniqlashga va umume'tirof etilgan deb hisoblanishi mumkin bo'lgan ba'zi qonuniyatlarni ajratib ko'rsatishga imkon berdi:

- tolali temirbetonning xususiyatlari ishlatiladigan tolalar va beton turiga qarab belgilanadi, ularning miqdoriy nisbati va ko'p jihatdan faza chegarasidagi kontaktlarning holatiga bog'liq;
- vaqt o'tishi bilan erishilgan darajani saqlab turganda, kompozitsiyaning mustahkamlik xususiyatlarini asl beton bilan taqqoslaganda sezilarli o'sishi matriksaga kimyoviy jihatdan chidamli va elastik moduli yuqori bo'lgan yuqori texnologiyali tolalardan foydalanish bilan ta'minlanadi;
- tolalar turi, ularning nisbiy uzunligi va qorishmadagi ulushi, qabul qilingan texnologiyani hisobga olgan holda, mahsulot va konstruksiyalarga qo'yiladigan talablar asosida belgilanishi kerak, ushbu parametrlarning maqbul qiymatlaridan katta yoki kichik darajada og'ishi dispers armaturalashning samaradorligini kamaytiradi;
- armaturalashning optimal parametrlari bilan tolalarni kiritish asl betonning tuzilishi va xususiyatlarini yaxshilashga, uning chidamliligi va umrboqiyligini oshirishga yordam beradi.

Tolalar konsentratsiyasi bog'lovchi massasining 1-4% miqdorida qo'shilgan. Natijada fibrobetonning cho'zilishdagi mutahkamligi nazoratdagi oddiy betonga nisbatan 1.5 barobar yuqori ekanligi aniqlandi. Egililishga ishlovchi temirbeton konstruksiyalarda bazalt tolalari qo'llanganda konstruksiyaning darzbardoshligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To'laganov A.A., Kamilov X.X., Vohidov M.M., Sultonov A.A. Zamonaviy qurilish materiallari, buyumlari va texnologiyalari. O'quv qo'llanma, Toshkent, TAQI, 2014.
2. H.A.Akramov, H.N.Nuritdinov "Beton va temir-beton buyimlari ishlab chiqarish texnologiyasi" Toshkent-2011 y
3. H.A.Akramov, M. Turopov "Beton va temir-beton texnologiyasi" Toshkent-2019y Hamidov va b. [Qurilish materiallari](#), buyumlari va metallar texnologiyasi. Darslik. "SHarq", [Toshkent](#), 2005 y
4. Xamidov A. Qurilish materiallari, buyumlari va metallar texnologiyasi fani ta'lim texnologiyasi (o'quv-uslubiy majmua), NamMPI.2012 y.
5. Komilov X "Zamonaviy qurilish materiallari" (oquv-uslubiy majmua), TAQI.2020 y.

TARBIYACHI NUTQINING BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH-DAGI AXAMIYATI

G.Kushakova

A.Qodiriy nomli JDPI maktabgacha ta'limgan metodikasi kafedrasi dotsenti

Ostonova Xolida Baxtiyor qizi
1-kurs magistr

Annotation. Ushbu maqolada tarbiyachi nutqining bolalar nutqini rivojlanirishdagi axamiyati, bolalarni maktab ta'limga tayyorlashda bolalar nutqini o'rni va axamiyati xaqida fikrlar bayon qilingan.

Tayanch so'zlar: tarbiyachi, nutq, bolalar, rivojlanirish, axamiyat, maktab, ta'limgan, tayyorlash, o'rni, fikrlar

РЕЧЬ УЧИТЕЛЯ РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДЕТЕЙ ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация. В данной статье воспитатель занимается речевым развитием речи детей голь детской речи в подготовке детей к школьному обучению.

Ключевые слова: воспитатель, речь, дети, развитие, значение, школа, воспитание, обучение, место, идеи.

TEACHER'S SPEECH DEVELOPMENT OF CHILDREN'S SPEECH MEANING

Annotation. In this article, the teacher is engaged in the speech development of children's speech the role of children's speech in preparing children for schooling.

Key words: educator, speech, children, development, meaning, school, upbringing, education, place, ideas.

Maktabga tayyorgarlikni bildiruvchi omillardan biri nutq hisoblanadi. Bolani maktabda muvaffaqiyatli ta'limgan olishga tayyorlash uchun unga ona tilining barcha boyliklarini egallab olish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish zarur.

Maktabgacha ta'limgan muassasasining asosiy vazifalaridan biri bolalarning o'z xalqining badiiy tilini o'zlashtirib olishlari natijasida ularning to'g'ri og'zaki nutqini shakllantirishdan iboratdir. Bu umumiy vazifa quyidagi maxsus vazifalardan iborat: nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash, lug'atni boyitish, mustahkamlash va faollashtirish, nutqning grammatik to'g'riliqini takomillashtirish, og'zaki (dialogik) nutqni shakllantirish, ravon nutqni rivojlanirish, badiiy so'zga qiziqishni tarbiyalash, savod o'rgatishga tayyorlash. Bolalar nutqini to'g'ri rivojlanirishda tarbiyachi nutqi namuna sifatida xizmat qiladi. Yosh avlod ongu shuuriga ma'naviyat, ma'rifat yog'dularini singdirish uning kamolotida hal qiluvchi rol' o'ynaydi. Chunki, ma'rifat g'oyaga aylangandagina u ma'naviyat uyg'otadigan va real kuchga aylantiradigan omil sifatida namoyon bo'ladi¹.

Bolalar aniq va tushunarli so'zlaydigan, iboralar, so'zlar va har bir tovushni alohida-alohida aniq talaffuz etayotgan, ya'ni yaxshi diksiyaga ega bo'lgan pedagog yordamida ona tilidagi tovushlarni muvaffaqiyatli ravishda o'zlashtiradilar. Ko'pincha pedagoglarning talaffuzi biroz noaniq va tushunarsiz bo'ladi, ular

¹ I.A.Karimov O'zbekiston Mustaqillikka erishish ostonasida. T.: O'zbekiston. 2011 y

tovushlar va so`zlarni og`izni yetarli darajada ochmasdan talaffuz qiladilar, ayrim tovushlar yutib yuborildi, undoshlar tushunarsiz talaffuz etiladi.

Pedagog talaffuzning adabiy me'yorlariga rioya qilishi, o`z nutqida turli shevalar, mahalliy so`zlashuvlar ta'sirini bartaraf etishi, so`zlarda urg`uni to`g`ri qo`yishi lozim. Nutqda hissiyotlar, fikrlarning eng nozik qirralarini ham ifodalash mumkin. Bunga nafaqat tegishli so`zlar yordamida, balki ifodalilikning intonatsion vositalari, ovoz kuchi, sur'ati, mantiqiy urg`usi, pauza, ritm, tembr, ohangdan to`g`ri foydalanish tufayli erishiladi. Ushbu vositalardan foydalangan holda tarbiyachi tomonidan o`qib berilgan she'lar, ertaklar, hikoyalar bolalarga ularning mazmunini yaxshi tushunish, ona tilining qudrati va go`zalligini his qilish imkonini beradi².

Bir xil ohangdagи nutq kichik tinglovchilarni toliqtirib qo`yadi, matn mazmuniga bo`lgan qiziqishni pasaytiradi. Bolalar bunday nutqni tinglash davomida tez toliqib qoladilar, boshqa tomonlarga qaraydilar, chalg`iy boshlaydilar, keyinroq esa umuman tinglamay qo`yadilar. Tarbiyachining nutqi emotsiyal to`liq, intonatsiyalarga boy, yetarli darajada baland va tezligi bir maromda bo`lishi lozim. Bolalar bilan muloqotda xuddi tovushlarni noto`g`ri talaffuz etib bo`lmaganidek nutqning shoshqaloqligiga ham yo`l qo`yilmaydi. Ovozdan noto`g`ri foydalanishni masalan, uning haddan tashqari balandlatishda (guruhda, maydonda shovqin bo`lganida) ko`rish mumkin.

Agarda ovoz past va zaif bo`lsa, uni balandlashguncha mashq qildirish va maxsus mashqlar bilan mustahkamlash zarur. Ovozning yoqimsizligini (xirillash, chiyillash) ham bartaraf etish mumkin. Bolalar kattalardan nafaqat tovushlar va so`zlarni to`g`ri talaffuz qilishni, balki ertaklar, hikoyalar mazmunini aytib berish, atrof-olam haqidagi o`z kuzatishlarini bayon qilish, o`z fikrlarini izchil bayon qilish va xulosalar chiqarishni ham o`rganadilar. Bolalarga nutqda u yoki bu mazmunni ravon, qiziqarli va imkonli shaklda uetkaza olish pedagog nutqining zarur sifatlaridan biri hisoblanadi. Tarbiyachi o`z fikrlarini izchil bayon qilar ekan, u o`z nutqini tushunarsiz so`zlar, uzoq iboralar bilan qiyinlashtirib yubormasligi lozim. Bolalar nutqni agarda, u qisqa iboralardan iborat bo`lsagina yaxshi qabul qiladilar. Chunki uzun, buning ustiga grammatik jihatdan juda murakkab tuzilgan iboralarni qo`llashda bolalarga uning qismlari o`rtasida aloqa bog`lash, uning mazmunini mulohaza qilish va tushunish qiyin kechadi. Faqat oddiy gaplarni qo`llash bilan cheklanmaslik lozim. Ayniqsa, bog`langan qo`shma gap va ergashgan qo`shma gaplarni keng qo`llash juda muhimdir. Bolalarga hikoya qilib berishda (o`tkazilgan ekskursiya, tabiat haqida va h.k.) faqat asosiy narsani, ya`ni barcha ikkinchi darajali va ahamiyatsiz narsalarni tashba yuborgan holda faqat ushbu mavzuga aloqador narsalarni ajratib olish va bolalarga yetkazish zarur. Ko`p so`zlash, ortiqcha iboralarni qo`llash tarbiyachining nutqini og`ir, tushunish uchun qiyin qilib qo`yadi. Ona tilining lug`at zahirasi boy, u doimo yangi so`zlar bilan boyib boradi; muomaladan chiqqan so`zlar yo`qolib ketadi. Bolalar bilan muloqotda tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ona tilining leksik boyligini keng qo`llashi: tushunish mumkin va o`zlashtirish oson bo`lgan so`zlarni tanlashi va ulardan o`z nutqida foydalanishi lozim. Bolalar bilan suhbat chog`ida adabiy tilga oid so`zlarni qo`llash, qo`pol so`zlarga yo`l qo`ymaslik, oddiy so`zlashuv tili va shevalardan, shuningdek muomaladan chiqqan so`zlardan qochish lozim. Tarbiyachining lug`ati qanchalik boy va turli-tuman bo`lsa, uning nutqi qanchalik yorqin bo`lsa, bolalar shunchalik ko`p so`zlarni o`zlashtirib olishlari mumkin.

Tarbiyachining lug`atidagi kamchiliklar sifatida so`zlarni kichraytirilgan-erkalash suffiksleri bilan qo`llash (Sevaraxon, qo`lchalarining yuv; Samadjon, piyolalarni yig`ishtirib qo`y va h.k.), nutqni ortiqcha so`zlar bilan to`ldirib yuborish (Xo`sh, aytish mumkinki, demak), nisbatan katta bolalar bilan muloqot qilishda ularga xuddi go`daklarga kabi muomala qilish (Vov-vov qani?) kabi holatlarini keltirish mumkin.

Bolalar bilan ishslash orqali pedagog quyidagilarga e'tiborini qaratishi lozim:

ona tilining barcha tovushlarni to`g`ri talaffuz qilish, nutqdagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etish; aniq, tushunarli nutqqa, ya`ni yaxshi diktsiyaga ega bo`lish;

o`z nutqida adabiy talaffuzlardan foydalanish, ya`ni orfoepik qoidalarga rioya qilish;

ifodalilikning intonatsion vositalaridan bildirilgan fikrlarni hisobga olgan holda to`g`ri foydalanishga intilish; bolalar bilan muloqotda biroz sekinlashtirilgan sur'atda, ovozni sal pasaytirgan holda nutq so`zlash;

matnlar mazmunini so`zlar va grammatik tuzilmalardan foydalangan holda ravon hamda imkonli shaklda hikoya qilish va bolalarga yetkazish;

² F.R.Qodirova. Nutq o'stirish metodikasi, Darslik,Toshkent-2005 yil

bolalar va xodimlar bilan suhbatda ovozni balandlatish va qo'pol muomalaga yo'l qo'ymaslik.

Nutqning to'g'riliqi uning adabiy til normalariga mosligidir. Adabiy til normalari ko'p tarmoqli bo'lgan uchun nutqning to'g'riliqi ham bir qancha shartlarni o'zida qamraydi. To'g'ri nutq o'zida adabiy tilning fonetik talaffuz, lug'ayviy so'z yasalishi, grammatik (morfologik, sintaktik), uslubiy normalarini mujassamlashtirilgan bo'lishi lozim. Bularning birortasidan biroz chetlashgan nutq ham to'g'ri bo'la olmaydi³.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib quyidagi xulosalarni bildiramiz:

Tarbiyachining nutqi – bu bolalar ona tili va madaniy nutq namunalarini o'zlashtirib oladigan asosiy manba hisoblanadi.

Bolalar bog'chasi tarbiyachisi uchun namunali nutqqa ega bo'lism – bu uning kasbiy tayyorlik darajasidir.

Nutqni takomillashtirish haqida qayg'urish – har bir pedagogning axloqiy va ijtimoiy burchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxmudov N. Madaniy nutk muammolari. O'zbek tili doimiy anjumani. Ta'lim jarayonida nutq madaniyatini shakllantirish masalalari. T. "Sharq" 1999yil.
2. Mahmudov N. O'qituvchining nutq madaniyati. Darslik. T.2007.
3. F.R.Qodirova. Nutq o'stirish metodikasi, Darslik,Toshkent-2005 yil
4. G Kushakova.6-7 bolalarni oilada mакtabga tayyorlash jarayonini takomillashtirishning metodik ahamiyati. Мактабгачатаълим журнали, (Preschool education journal)

³ Mahmudov N. O'qituvchining nutq madaniyati. Darslik. T.2007.

MAVZU: RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Rahimov Bahromjon Qaxramon o'g'li

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

"Elektron hukumat" tizimini boshqarish mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Jahon iqtisodiyotining globallashuvi va texnologiyalarning rivojlanishi sharoitida O'zbekistonning iqtisodiy taraqqiyotiga raqamli iqtisodiyotni rivojlantirmasdan erishib bo'lmaydi. Rivojlangan davlatlarda raqamli iqtisodiyotni joriy etishga allaqachon kirishilgan. Hozirgi vaqtida jadallik bilan kechayotgan raqamlashuv jarayoni "yangi iqtisodiyot"ni vujudga keltirdi, kun sayin chuqur tomir otib borayotgan bu bozor segmenti ishlab chiqaruvchilarga biznesda samarali marketing kompaniyalarini tashkil etish, minimal xarajat qilib, maksimal foyda olish, tovar va xizmatlarni muvaffaqiyatli sotishning optimal usullarini taqdim etadi, iste'molchi, xaridor va mijozlarga sifatlari xizmat, qulaylik yaratiladi va shu bilan bir qatorda iqtisodiyotning keng qamrovli rivojlanishiga olib keladi. Shulardan kelib chiqqan holda maqolada raqamli iqtisodiyotni shakllantirishning mamlakatni rivojlanishdagi roli va ahamiyati, bu yo'nalishda bugungi kunda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, elektron tijorat, onlayn to'lov, infratuzilma, kiberxavfsizlik, avtomatlashtirilgan reestrlar, blokcheyn texnologiyalar, "Raqamli idora", raqamli o'qitish markazi, rivojlanish tendentsiyalari.

Hozirgi kunda jaxon mamlakatlari aholisi iqtisodiyot tarmoqlarining o'zgarishi, bu jarayonning raqamlashuvi, barcha sohalarga sun'iy intellektning joriy etilishi bilan bog'liq muhim davrni boshdan kechirmoqdalar. 2022 yilga kelib dunyo YalMning qariyb chorak qismi raqamli sektorga to'g'ri kelishi proqnoz qilinayotgan bir sharoitda yangi iqtisodiyotni rivojlanish zarurati yanada kuchayadi. Bu vaqtingiz tig'iz paytida Internet orqali tushlikka buyurtma berish, mobil ilova orqali taksi chaqirish, uzoqdagi yaqiningizga pul jo'natishdan ko'ra kengroq imkoniyatlar bo'lib, transchegaraviy biznes hamkorlik, elektron tijoriy maydon, masofaviy ofis kabilarni ham qamrab oladi.

Raqamli iqtisodiyot raqamli texnologiyalarga asoslangan, elektron biznes, elektron tijorat bilan bog'langan, raqamli tovar va xizmatlar ishlab chiqarayotgan va taqdim etayotgan iqtisodiy faoliyat bo'lib, bunda iqtisodiy xizmat va tovarlar uchun hisob-kitoblar elektron pul orqali amalga oshiriladi. Raqamli iqtisodiyot kontseptsiyasi atomdan bitga, ya'ni kimyoviy eng kichik zarradan elektron birlikka o'tishga asoslanadi. "Raqamli iqtisodiyot alohida faoliyat turini emas, balki ishbilarmonlik, sanoat ob'ektlari, xizmatlarda axborot texnologiyalaridan faol foydalanishni anglatadi. Agar oddiy iqtisodiyotda moddiy buyumlar asosiy resurs hisoblansa, raqamli iqtisodiyotda bu qayta ishlanadigan hamda uzatiladigan axborot, ma'lumotlar bo'ladi". [6]

Raqamli iqtisodiyot yirik sanoat ob'ektlari ish samaradorligini oshirish, ishlab chiqarishni o'stirish, faoliyat shaffofligini ta'minlash, mahsulot tannarxini kamaytirish imkonini beradi. Nufuzli xalqaro tashkilotlar olib borgan tahlillar natijalariga ko'ra, raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotni kamida 30 foizga oshiradi, shuning barobarida, xufyona iqtisodiyotga barham beradi. [14] Davlatning o'z fuqarolari uchun elektron xizmatlarni ko'rsatishi va elektron mahsulotlarni taklif etishi — bu raqamli iqtisodiyotning asosiy qismi bo'lib hisoblanadi. Mamlakatimizda ushbu sohani keng rivojlanish korrupsiya illatiga barham beradi.

Raqamli ma'lumotlar qimmatbaho iqtisodiy resurs hisoblansa-da, ular raqamli tafakkurga aylanganidagina foyda keltiradi. Raqamli iqtisodiyotning kirib kelishi bilan raqamli platformalarni yaratish va tez sur'atlarda o'sib borayotgan raqamli ma'lumotlarni monetizatsiya qilish muammolari vujudga kelmoqda. Bunda yangi qiymat yaratish va tarqatish salohiyatini, qiymatni yangilash, boshqarish hamda qiymatni qo'lga kiritish shakllarini tushunish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlanish vazirligi axborot xizmati bergen ma'lumotlarga ko'ra, telekommunikatsiya infratuzilmasini rivojlanish yo'nalishida ham bir

qator ishlar amalga oshirilmoqda. Internet tarmog'iga ulanishning umumiy o'tkazuvchanlik qobiliyati 1 200 Gbit/s.ni tashkil etib, kommutatsiya markazi orqali 750 Gbit/s tezlikda Internet tarmog'iga chiqish imkoniyati yaratildi va tarmoqning yuklanish darajasi 76,6 foizni tashkil etmoqda. 2020 yilning 1 yanvaridan operator va provayderlarga Internet xizmatlari uchun tarif o'tgan yilning shu davriga nisbatan 34 foizga arzonlashtirilib, 1 Mbit/s uchun 56,0 ming so'mni tashkil etdi. Internet xizmatidan foydalanuvchilar soni 22 mln.dan ortdi, shundan mobil Internet foydalanuvchilari soni 19 mln.ni tashkil etdi. Respublika bo'yicha 237 ta ob'ektda magistral telekommunikatsiya tarmoqlari kengaytirilib, telekommunikatsiya uskunalarini modernizatsiya qilinib, magistral telekommunikatsiya tarmoqlari o'tkazuvchanlik qobiliyati viloyatlararo darajada 200 Gbit/s.ga, tumanlararo darajada esa 40 Gbit/s.ga yetkazildi. Ijobiy natijalar bor, biroq bu yetarli degani emas. [16]

Blokcheyn texnologiyalari tomonlarning hech qanday vositachisiz bitimlarni xavfsiz, ishonchli amalga oshirishga imkon beruvchi texnologiyadir. Uni ko'pchilik kriptovalyuta texnologiyasi sifatida bilsa-da, aslida blokcheyndan raqamli identifikatsiya, egalik va mulkiy huquqlar ximoyasi, to'lov tizimi sifatida foydalanish mumkin. Ethereum kabi blokcheyn bazasida ishlaydigan ochiq manbali platformalar an'anaviy huquqiy jarayonlarsiz har qanday aktivlar bo'yicha bitimlar tuzish, bank xizmatlarini ko'rsatish imkonini beradi. Hozirda jahonning turli mamlakatlarida moliyaviy texnologiyalar, yer resurslarini boshqarish, transport, sog'liqni saqlash, ta'lim sohalarida blokcheyn tizimidan foydalaniladi. Blokcheyn tizimi har qanday sohaning shaffoflik darajasini oshiradi, korruptsiya holatlarining kamayishiga xizmat qiladi. O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot va blokcheyn texnologiyalarining imkoniyatlari nihoyatda istiqbolli hisoblanadi. Mamlakatimiz rahbarining 2018 yil 2 sentyabrdagi Qarori bilan kripto-aktiv va blokcheyn texnologiyalar sohasidagi kompaniyalarning erkin faoliyatiga start berildi. Bundan tashqari, ushbu texnologiyalar davlat sektoriga davlat-xususiy sheriklik shartlari asosida joriy etilmoqda. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha eng istiqbolli va strategik muhim loyihalarni, shuningdek blokcheyn texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish sohasida chora-tadbirlarni amalga oshirishga karatilgan "Raqamli ishonch" jam'armasi tashkil etildi. [15] Aholi va tadbirkorlik sub'ektlarining davlat organlari bilan kontaktsiz aloqa shakllarini yanada rivojlantirish maqsadida Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalining yangi versiyasi, Bosh vazirning tadbirkorlar murojaatlarini ko'rib chiqish virtual qabulxonasi "business.gov.uz" portali ishga tushirilgani raqamli iqtisodiyot rivoji yo'ljadi muhim qadamlardir. Click, Payme, M-bank, Upay, Oson va boshqa onlayn to'lovlarga imkon beruvchi to'lov tizimlari mavjud bo'lismiga qaramay mobil to'lovlar, internet, kommunal to'lovlar uchun onlayn to'lovlarni amalga oshirish ko'rsatkichi yuqori emas. 2017 yilda 34 foiz hisob egalari raqamli to'lovnini amalga oshirgan. Solishtirish uchun bu ko'rsatkich Buyuk Britaniyada 96 foizga teng. E'tiborlisi, terminal orqali to'lovlar son oshib bormoqda. Masalan, 2018 yilda terminal orqali to'lovlar 53 trillion so'mni tashkil etgan. [16]

O'zbekistonda barcha tizimlar raqamlashtirilmoqda. Ayniqsa, koronavirus tufayli joriy etilgan karantin rejimida onlayn tovar va xizmatlarga bo'lgan talab yanada ortdi, barcha sohalarda raqamli funksiyalarning safi kengaydi. Bugun uydan chiqmasdan to'lovlarni amalga oshirish, masofaviy ta'lim olish, dunyoning yirik kutubxonalaridan foydalanish va hatto ishlash mumkin. Raqamli xizmatlar an'anaviy turga qaraganda qog'ozbozlik, rasmiyatchilikning yo'qligi, vaqtini tejash kabi qator afzalliklarga ega. Masalan, davlat xizmatlarini raqamli ko'rinishda olsangiz, sizga belgilangan to'loving 10 foizi miqdorida chegirma taqdim etiladi.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, "Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko'p mablag' va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo'lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo'ladi. Shu bois, raqamli iqtisodiyotga faol o'tish – kelgusi 5 yildagi eng ustuvor vazifalarimizdan biri bo'ladi". [23]

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalarga muvofiq hamda iqtisodiyot tarmoqlari va davlat boshqaruvi tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish va telekommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish orqali respublika iqtisodiyotining raqobatbardoshligini yanada oshirish maqsadida:

- 2023 yilga kelib raqamli iqtisodiyotning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushini 2 baravarga ko'paytirish;

- 2022 yilga qadar elektron davlat xizmatlari ulushini 60 foizgacha yetkazish;
- 2022 yilga qadar respublikaning barcha hududlarida raqamli bilimlarga o'qitish markazlarini ochish va boshqalar ko'zda tutilgan. [19]

Bundan tashqari, 2020–2022 yillarda hudud va tarmoqlarni raqamli transformatsiya qilish doirasida aholi punktlarini Internet tarmog'iqa ulash darajasi, shu jumladan keng polosali ulanish portlarini 2,5 mln gacha ko'paytirish, 20 ming kilometr optik-tolali aloqa liniyalarini qurish va mobil aloqa tarmoqlarini rivojlantirish orqali 78%dan 95%ga yetkazish; hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning turli sohalarida 400 dan ortiq axborot tizimlari, elektron xizmatlar va boshqa dasturiy mahsulotlarni joriy etish; 587 ming nafar kishini, shu jumladan «Bir million dasturchi» loyihasi doirasida 500 ming nafar yoshlarni qamrab olish orqali kompyuter dasturlash asoslariga o'qitishni tashkillashtirish; iqtisodiyotning real sektori tarmoqlaridagi korxonalarda boshqaruv, ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini avtomatlashtirish bo'yicha 280 dan ortiq axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlarni joriy etish; hududlarda hokimlar, davlat organlari va tashkilotlar xodimlarining raqamli savodxonligini va malakasini oshirish, ularni axborot texnologiyalari va axborot xavfsizligi bo'yicha o'qitish uchun tegishli oliy ta'lim muassasalari biriktiriladi hamda ularning 12 ming nafar xodimini axborot texnologiyalari sohasida o'qitish rejalashtirilgan. Dastlab 29 ta namunaviy tumanlarda (shaharlarda) 2020 yilda va 2021 yil I choragi yakuniga qadar raqamli transformatsiya qilish amalga oshirildi, 13 ta namunaviy tumanlarda IT-infratuzilmasini yaratishni, kompyuter uskulalari bilan jihozlashni nazarda tutgan holda maktabgacha va umumta'lim maktablari hamda sog'liqni saqlash muassasalarini raqamlashtirishni yakunlash bo'yicha choralar ko'rish, axborot tizimlarini joriy etish va mas'ul xodimlarni o'qitish tashkil etildi. Shu jumladan, 2020 yilning noyabridan boshlab, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalari texnologik parki rezidenti maqomini axborot texnologiyalariga o'qitish, apparat-dasturiy vositalarni ishlab chiqish va realizatsiya qilish, roboto-texnika, Internet tarmog'i orqali axborot xizmatlarini eksport qilish, shuningdek, ma'lumotlarni saqlash va hisoblab qayta ishslash sohasida xizmat ko'rsatadigan O'zbekiston Respublikasi rezidenti hisoblangan yuridik shaxslarni ishga olish imkoniyati yaratildi. 2021 yildan boshlab fuqarolar tomonidan tizim boshqaruvi, ma'lumotlar bazasi va «bulutli» platformani boshqarish, axborot xavfsizligini ta'minlash va boshqa talab yuqori bo'lgan yo'naliishlarda xalqaro IT-sertifikatlarni olish xarajatlarining 50%gacha bo'lgan qismini qoplash tizimi joriy etildi va har bir tuman va shaharda mavjud infratuzilma ob'ektlari negizida keng aholi qatlamlari, ayniqsa yoshlar va ayollar uchun raqamli texnologiyalar o'quv markazlari ochildi. [20]

Globallashuv sharoitida mamlakatlar raqobatbardoshligini aniqlashda iqtisodiyotning raqamlashtirilganligi darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiyotning qaysi bir tarmog'i yoki sohasiga nazar tashlamaylik, barchasida raqamli texnologiyalarning o'rmini ko'ramiz. Mamlakat bank tizimidagi xizmatlardan tortib, davlat xizmatlari darajasida ham innovatsion raqamli texnologiyalarning ulushi ortib bormoqda. Hozirgi davrda sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirishni innovatsion texnologiyalar asosida ta'minlash dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Juhon tajribacining ko'rsatishicha, canoat korxonalarini rivojlantirish bo'yicha innovatsion strategiyalarni shakllantirish va amalga oshirish ularning ishlab chiqarish faoliyatini ichki va tashqi bozor talablariga muvofiqlashtirishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

Raqamli iqtisodiyotga bo'lgan qiziqish jamiyat va iqtisodiyotda ro'y berayotgan jiddiy o'zgarishlar tufayli sezilarli darajada o'sdi. Zamonaviy texnologiyalar va platformalar mijozlar, hamkorlar va davlat tashkilotlari bilan shaxsiy muloqotni minimallashtirish hisobiga korxonalar va jismoniy shaxslarga xarajatlarni qisqartirishga yordam berdi, shuningdek, o'zaro muloqotni yanada tez va oson yo'lga qo'yishga imkoniyat yaratdi. Natijada tarmoq resurslariga asoslangan, raqamli yoki elektron iqtisodiyot paydo bo'ldi.

Elektron hukumatga doir elementlarni tatbiq etish va raqamli iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash O'zbekistonning yaqin istiqboldagi taraqqiyot rejasidan mustahkam o'rin oldi. Bu, birinchi navbatda, elektron hujjat almashish ulushini yanada oshirish va davlat xizmatlarining muayyan qismini Davlat xizmatlari markazlari orqali bosqichma-bosqich elektron shaklga o'tkazish vazifalariga tegishlidir. Telekommunikatsiya infratuzilmasi bu jarayonda muhim vazifani bajaradi. Raqamli texnologiyalar iqtisodiyotga bog'liq 50 foizdan ortiq sohalarni keskin o'zgartirib yuboradi. Ushbu qarash axborot texnologiyalari va raqamli platformalar biznes modellarini keskin o'zgartirib, ularning samaradorligi vositachilarni bartaraf etishi va jarayonlarni optimallashtirishiga asoslangan. Juhon banki hisob-kitoblariga binoan, tezkor internet foydalanuvchilarining 10 foizga ko'payishi yillik YaIM ko'lamini 0,4 foizdan 1,4 foizgacha oshirishi mumkin ekan. Shuningdek,

raqamli iqtisodiyotning mamlakat YaIMdagi ulushining har yili taxminan 20 foizga o'sishiga (rivojlangan mamlakatlarda bu ko'rsatkich 7 foiz atrofida) uning ahamiyatini belgilaydigan ko'rsatkich sifatida qaraladi. 2010 yilda Boston Consulting Group kompaniyasi raqamlashtirish ko'lamin 20ta mamlakatdan iborat guruh uchun 2,3 trillion dollarga (4,1 foiz YaIM) baholagan. Agar bu tendentsiya saqlanib qolsa, 10-15 yildan keyin bunday iqtisodiyotning jahon YaIMdagi ulushi 30-40 foizga yaqinlashadi. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda IT sohasida taxminan 1 foiz aholi mehnat qiladi, ushu sektor ish o'rinnarini boshqa sohalardagi ish o'rinnariga solishtirganda u nisbatan qamroq YaIM yaratadi. Biroq IT yo'nališining yuksalishi yangi texnologiyalarni o'zlashtirayotgan boshqa sohalarda ish o'rinnarining yaratilishiga turtki beradi (IT sohasida yaratilgan har 1 ta yangi ish o'rni uchun turdosh sohalarda 4,9 ta ish o'rni to'g'ri keladi. [21]

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning yana bir omili — kiberxavfsizlikni ta'minlashdir. Karantin sharoitida global tarmoqda koronavirusdan saqlanish bo'yicha ko'rsatmalar yorlig'i ostida dasturiy tizimlarni ishdan chiqaruvchi viruslar tarqatish holatlari uchradi. Xorijda dori-darmonni onlayn sotish va yetkazib berishni va'da qilib, oldindan pullarni hisob raqamiga o'tkazishni so'rab, sodda odamlarni aldab ketayotgan moliyaviy firibgarlar soxta onlayn-do'konlar, veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlardagi akkauntlar va elektron pochta manzillaridan foydalanishdi. Bu ham axborot xavfsizligini ta'minlash zaruratini yana bir bor tasdiqlaydi.

Raqamlashuv va kiberxavfsizlik tushunchalari doimo yonma-yon keladi. Chunki barcha tizim va jarayonlarni raqamlashtirish bilan birga, ularning texnik jihatdan mukammal va bexato ishlashini, xavfsizligini ta'minlash muhim hisoblanadi. Yurtimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qanchalik e'tibor qaratilayotgan bo'lsa, kiberxavfsizlikni ta'minlash ham shuncha dolzarblik kasb etmoqda. O'zbekiston kiberxavfsizlik global indeksida o'z pozitsiyasini mustahkamlab bormoqda. 2017 yilda mamlakatimiz bu reytingda 93-o'rinni egallagan bo'lsa, 2018 yilda 52-o'ringa ko'tarildi. [16]

Respublikamiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, "Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovations yondashuv asosida boshlashimizkerak". [22] Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, balki ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi. Qolaversa, bu korruptsiyaga qarshi samarali vositadir. Buni barchamiz teran anglab olishimiz darkor. Davlat boshqaruvi va ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, natijadorlikni oshirish, bir so'z bilan aytganda odamlar turmushini yaxshilash mumkin.

Raqamli iqtisodiyot va investitsion faoliyat o'rtasidagi munosabatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Respublikamizda investitsiya muhitini rivojlantirishning asosiy muammosi beqarorlik bo'lib, u bir qator ta'sir etuvchi omillar tufayli shakllanadi:

- iqtisodiyotning xom-ashyo resurslari, energiya narxi o'zgarganda iqtisodiy vaziyatning eng kuchli o'zgarishiga sabab bo'ladi;
- ko'pincha boshqa davlatlarga bog'liq bo'limgan holda olib boriladigan va manfaatlar to'qnashuvlariga sabab bo'ladigan mustaqil tashqi siyosat.

Raqamli iqtisodiyotning eng faol drayveri – bu davlatdir. U raqamli iqtisodiyotning asosiy buyurtmachisi va iste'molchisidir. Masalan, Xitoy bu maqsadlar uchun 9 milliard dollar atrofida mablag' sarflagan. Bozor kapitalizatsiyasi 210 milliard dollardan ziyod bo'lgan Alibaba internet resursi ushu sarmoyalarning to'g'ri yo'naltirilganini isbotladi. [22]

Raqamlashtirishdan maksimal foya olishni istagan davlat, zaruriy yuqori texnologik maxsulotlarning bozorini yaratishi va uni qo'llab-quvvatlashi lozim. Shu bilan birga, parallel tarzda davlat boshqaruvi, muhim sohalar va korxonalar uchun xususiy ilovalarni rivojlantirgan holda, elektron iqtisodiyotning asosiy platformalarini nazorat qiluvchi vositalarni o'z izmida saqlab qolish ham muhim hisoblanadi.

Xususan, Yaponiya texnologiyalarni xarid qilgan bo'lsa-da, ushu yo'nalişda o'zining ishlab chiqaruvchi tarmoqlarini yaratolmagani va texnik ishlanmalar darajasini muttasil yuqori holatda tutolmagani tufayli, raqamli iqtisodiyotdagi yetakchi mavqeyini qo'ldan boy berdi. Janubiy Koreya esa elektron hukumat va elektron vositachilikka (elektron tijorat faoliyati va davlat tender xaridlarini o'tkazish uchun) milliy byudjetning 1 foiziga teng miqdorda sarmoya kiritib, har yili 10-15 milliard dollar hosil qilmoqda va xarajatlarni 30-40 baravar qoplaydigan daromad olmoqda. [22] Jumladan, davlat va xususiy sektorda callmarkazlarni tashkil qilish, mobil ilovalarni yaratish va davlatga tegishli internet-platformalarni reinjiniring qilish orqali mana shunday natijaga erishildi.

O'nlab yillar davom etadigan o'zgarishlar epidemiya ta'siri tufayli bir yil ichida sodir bo'ldi. Masalan, Shveytsariya Markaziy banki «blokcheyn» texnologiyasiga ega elektron kronni bozorga olib chiqdi. Bagama Markaziy banki ayni shu dasturni 2020 yilning oktyabr oyida joriy qilgan edi. Shuningdek, dunyodagi eng yetakchi iqtisodiyotga ega davlatlardan biri bo'lган Xitoy Markaziy banki moliya bozorlariga raqamli valyuta chiqarishga hozirlilik ko'rmoqda. Mazkur jarayon 2035 yilgacha yakunlanishi kutilmoqda. Koronavirus sog'liqni saqlash sohasida va iqtisodiyotda misli ko'rilmagan darajada va miqyosda inqirozni keltirib chiqardi, karantinga oid ta'qiqlar va chegaralarning yopilishi iqtisodiy faoliyatni to'xtatib qo'ydi va dunyo bo'y lab millionlab ishchilar ishsiz qoldi. 2020 yilda 34,3 million kishi o'ta qashshoqlik chegarasiga tushib qolishi mumkinligi prognoz qilingan edi. Afrika mamlakatlarda ushbu ko'rsatgich 56 foizga o'sishi ta'kidlandi. Pandemiya oqibatida, 2030 yilga qadar o'ta qashshoqlikda yashaydigan odamlar qatoriga yana 130 million kishi qo'shilishi ehtimoli ham kutilmoqda. Ma'lum bo'lishicha, dunyo mamlakatlari hukumatlari mazkur iqtisodiy inqirozni minimallashtirish uchun dunyo yalpi ichki mahsulotining qariyb 10 foiziga teng katta moliyaviy choralarini amalga oshiradi [4]. Ayni paytda «jahon iqtisodiyoti globallashuvi»ning mohiyatini anglab yetish, uning alohida mamlakatlar iqtisodiy taraqqiyotiga ko'rsatadigan ta'sirini aniqlash va uning ijobjiy hamda salbiy jihatlariga milliy xo'jaliklar «immuniteti»ni ta'minlash masalalari tobora dolzarb ahamiyat kasb etayotganligini ham alohida ta'kidlash zarur.

Xulosa

Hozir butun dunyo bo'y lab yangi servislar va biznes modellarni yaratish uchun IT vositalaridan foydalanadigan eski va yangi kompaniyalar aksariyat sohalarda yetakchi bo'lган kompaniyalarga kuchli raqobat tug'dirmoqda. Prognozlarga ko'ra, yaqin yillarda makroiqtisodiyot «lean production», addiktiv, nano va biotexnologiya mezonlariga tayanadigan ishlab chiqaruvchilarga qattiq bog'liq bo'lishi kutilmoqda. Shu munosabat bilan oqilona boshqaruv uchun zarur hisoblangan axborot ko'lami ham ortib boradi, ishlab chiqarish va fuqarolar muloqoti, biznes va davlat organlarini boshqarish tuzilmasi esa jiddiy o'zgarishlarni boshdan kechiradi. Quyidagilar bunda ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyot yo'liga bosqichma-bosqich chiqish uchun asosiy shart va omillar sifatida ko'rsatilmoqda:

- axborotlashtirish va davlat boshqaruvi organlari hamda munitsipal xizmatlarni integratsiyalash hisobiga elektron hukumat va raqamli shahar kontseptsiyalarini tatbiq etish;
- yangi texnologik avloddag'i mahsulotlarni yalpi ishlab chiqarish (pilotsiz avtomobillar va boshqalar singari);
- o'ziga xos bezak va qurilish materiallari yordamida «aqlii» va ekologik uylarni barpo etishga oid g'oyalarni amalga oshirish;
- autsorsing, o'zini band etish va boshqalar orqali bandlikning muqobil shakllarini keng targ'ib qilish;
- muayyan vazifalarni bajarish uchun ishchi-frilanserlarni izlashga xizmat qiladigan professional tarmoqlarni yaratish.

Yuqoridagilarning barchasi biznesga ishlab chiqarish va boshqaruvda tovar va elektron xizmatlar integratsiyalananadigan zamонавиу platformalar yordamida xarajatlarni qisqartirishga imkoniyat beradi. Birinchi galda bu masala xizmatlar buyurtmasi integratsiyasi, resurslardan birgalikda foydalanish, kontragentlarni tanlash, elektron savdoni yuritish, to'lovlar va boshqalarga tegishlidir.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Lapidus L.V. Sifrovaya ekonomika. - M.: Infra-M, 2019.
2. Gulyamov S.S., Ayupov R.H., Abdullaev O.M., Baltabaeva G.R. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalar. - T.: TMI, "Iqtisod-Moliya", 2019.3. БМТ Минг йиллик маъruzasi. - Тошкент, 2003.
3. Raqamli iqtisodiyotni shakllantirishdagi zamонавиу trendlar: tajriba, muammo va istiqbollar. // Ilmiy-amaliy anjuman ma'ruza tezislari to'plami. 2020 yil 14 oktyabr. – Toshkent. 2020.
4. BMTning iqtisodiy va ijtimoiy masalalar bo'yicha boshqarmasi tadqiqotlari //https://research.un.org/en/docs/reports
5. O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirining birinchi o'rinososari Olimjon Umarov fikrlari.<https://yuz.uz/news/raqamli-iqtisodiyot-taraqqiyot-sari->

- qisqa-yol 7. <https://kun.uz/news/2020/03/10/shavkat-mirziyoyev-raqamli-toshkent> loyihasiboyicha-korsatmalar-berdi
6. <https://kun.uz/news/2020/07/06/raqamli-iqtisodiyot-rivojlanish-trendlari-vaxususiyatlari>
7. <https://kun.uz/news/2021/01/10/raqamli-valutalar-qanday-xavflar-bor>
https://royallib.com/book/bell_daniel/gryadushchee_postindustrialnoe_obshchestvovvedenie.html
8. https://royallib.com/book/toffler_elvin/revolyutsionnoe_bogatstvo.html
9. <https://mehnat.uz/uz/news/barqaror-rivozhlanish-maqсадлари ва barqaror-izhtimoiyrivozhlanish-uzaro-hamkorlikning-yangi-tazhibasi>
10. <http://www.fa.ru/org/science/iimeo/Documents/staff/CV%20Revenko.pdf>;
<http://inecon.org/sotrudniki/vizitki-sotrudnikov/bondarenko-valentina-mixajlovnavedushhij-nauchnyj-sotrudnik-czentra-institutov-soczialno-ekonomiceskogo-razvitiyainstituta-ekonomiki-ran-ken.html>
11. “Taraqqiyot strategiyasi” markazi ijrochi direktori Eldor Tulyakov. <https://yuz.uz/news/raqamli-iqtisodiyot-taraqqiyot-sari-qisqa-yol>
12. <https://napm.uz/oz/activities/tsifrovaya-ekonomika-i-blokcheyn/>
13. <https://yuz.uz/news/raqamli-iqtisodiyot-taraqqiyot-sari-qisqa-yol>
14. <https://mininnovation.uz/uz/news/raqamli-iqtisodiyot-muammolar-va-imkoniyatlar>
15. https://www.norma.uz/uz/qonunchilikda_yangi/raqamli_uzbekiston-2030_strategiyasi_qabul_qilindi
16. <https://uza.uz/uz/posts/ra-amli-i-tisodiyet-va-elektron-ukumatni-keng-zhoriy-etishch-28-04-2020>
17. https://www.norma.uz/uz/qonunchilikda_yangi/raqamli_uzbekiston2030_strategiyasi_qabul_qilindi
18. <https://kun.uz/news/2020/07/06/raqamli-iqtisodiyot-rivojlanish-trendlari-vaxususiyatlari>
19. <https://www.xabar.uz/texnologiya/ozbekistonda-innovaciyalarni-joriy-etish>
http://toshvil.uz/uz/2020_yil_ilm_marifat_va_ramli_italieni_of_rivojlantirish_yili_deb_eylon_ilindi